

СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО КОМПЛЕКС ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ

**Сборник с доклади
от научно-практическа конференция**

**Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет – Варна**

**СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО КОМПЛЕКС
ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ**

**Сборник с доклади от научно-практическа конференция
04.11.2022 г.**

**ACCOUNTING EDUCATION AS A COMPLEX
OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES**

**Conference proceedings from a scientific and practical conference
04 November 2022**

СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО КОМПЛЕКС ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ

**Сборник с доклади
от научно-практическа конференция
04.11.2022 г.**

ACCOUNTING EDUCATION AS A COMPLEX OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES

**Conference proceedings
from a scientific and practical conference
04 November 2022**

2023
Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет – Варна

Тази книга или части от нея не могат да бъдат възпроизвеждани или предавани под каквато и да е форма или по какъвто и да е начин – електронен или механичен, и копирани без писменото разрешение на издателя.

Публикуваните доклади не са редактирани и коригирани. Авторите носят пълна отговорност за съдържанието, оригиналността им и за грешки, допуснати по тяхна вина.

Сборникът с доклади се издава по проект за частично финансиране на научни форуми НПК № 310, 2022 г., по реда на Наредба за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художествено-творческа дейност.

This book or its parts may not be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, and copied without the written permission of the publisher.

Published reports have not been edited or proofread. The authors bear full responsibility for the content, their originality and for any mistakes made through their fault.

The collection of reports is issued under a project for the partial financing of scientific forums NPC No. 310, 2022, in accordance with the Ordinance on the terms and conditions for the assessment, planning, distribution and spending of funds from the state budget for financing the inherent public higher schools scientific or artistic-creative activity.

НАУЧЕН СЪВЕТ

Проф. д-р ик.н. Калю Донев
Проф. д-р Надя Костова
Проф. д-р Фаня Филипова
Доц. д-р Слави Генов
Доц. д-р Светлозар Стефанов
Доц. д-р Анита Атанасова
Доц. д-р Даниела Георгиева
Доц. д-р Надежда Попова – Йосифова

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Председател:

Доц. д-р Слави Генов – р-л катедра „Счетоводна отчетност”

Членове:

Проф. д-р Надя Костова	Гл.ас. д-р Гергана Цончева-Петкова
Проф. д-р Фаня Филипова	Гл.ас. д-р Драган Георгиев
Доц. д-р Светлозар Стефанов	Гл.ас. д-р Илиян Христов
Доц.д-р Анита Атанасова	Гл.ас. д-р Калин Калев
Доц. д-р Даниела Георгиева	Гл.ас. д-р Петко Захариев
Доц. д-р Надежда Попова-Йосифова	Гл.ас. д-р Пламена Недялкова
Гл. ас. д-р Атанас Атанасов	Гл.ас.д-р Румяна Маринова
Гл.ас. д-р Бистра Николова	Гл.ас. д-р Цветомир Манолов
Гл.ас. д-р Бранимира Колева	Ас. д-р Ивайло Маноилов
Гл.ас. д-р Весела Бандакова	Ас. д-р Христоско Богданов
Гл.ас. д-р Веселин Деков	

КООРДИНАТОРИ

Мая Георгиева – инспектор учебна дейност в катедра „Счетоводна отчетност”

Гл. ас. д-р Пламена Недялкова	Гл.ас. д-р Весела Бандакова
Гл. ас. д-р Гергана Цончева – Петкова	Докторант Деница Христова

КОНТАКТИ:

9002, гр. Варна, бул. „Княз Борис I“ No 77
Икономически университет – Варна,
Катедра „Счетоводна отчетност”
E-mail: accounting_conference@ue-varna.bg

SCIENTIFIC COUNCIL

Prof. Kalyu Donev, Dr. of Ec. Sc.
Prof. Nadia Kostova, PhD
Prof. Fanya Filipova, PhD
Assoc. Prof. Slavi Genov, PhD
Assoc. Prof. Svetlozar Stefanov, PhD
Assoc. Prof. Anita Atanasova, PhD
Assoc. Prof. Daniela Georgieva, PhD
Assoc. Prof. Nadezhda Popova-Yosifova, PhD

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman:

Assoc. Prof. Slavi Genov, PhD – Head of Accounting Department,
UE – Varna

Members:

Prof. Nadia Kostova, PhD
Prof. Fanya Filipova, PhD
Assoc. Prof. Svetlozar Stefanov, PhD
Assoc. Prof. Anita Atanasova, PhD
Assoc. Prof. Daniela Georgieva, PhD
Assoc. Prof. Nadezhda Popova-Yosifova, PhD
Chief Assist. Prof. Atanas Atanasov, PhD
Chief Assist. Prof. Bistra Nikolova, PhD
Chief Assist. Prof. Branimira Koleva, PhD
Chief Assist. Prof. Vesela Bandakova, PhD
Chief Assist. Prof. Veselin Dekov, PhD
Chief Assist. Prof. Gergana Tsoncheva - Petkova, PhD
Chief Assist. Prof. Dragan Georgiev, PhD
Chief Assist. Prof. Iliyan Hristov, PhD
Chief Assist. Prof. Kalin Kalev, PhD
Chief Assist. Prof. Petko Zahariev, PhD
Chief Assist. Prof. Plamena Nedyalkova, PhD
Chief Assist. Prof. Romyana Marinova, PhD
Chief Assist. Prof. Tsvetomir Manolov, PhD
Assist. Prof. Ivaylo Manoilov, PhD
Assist. Prof. Hristosko Bogdanov, PhD

COORDINATORS

Maya Georgieva - Inspector training activity “Accounting” Department
Chief Assist. Prof. Plamena Nedyalkova, PhD
Chief Assist. Prof. Gergana Tsoncheva - Petkova, PhD
Chief Assist. Prof. Vesela Bandakova, PhD
Denitsa Hristova, PhD student

CONTACTS:

9002, Varna, 77, Knyaz Boris I Blvd.,
University of Economics – Varna,
“Accounting” Department, E-mail: accounting_conference@ue-varna.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Проф. д-р Фаня Филипова
ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО
В ПОМОЩ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОТСЪЖДАНЕ..... 15
2. Проф. д-р Надя Костова
ЩРИХИ ВЪРХУ РАЗГРАНИЧИТЕЛНАТА ЛИНИЯ МЕЖДУ
БИЗНЕС ОЦЕНЯВАНЕТО И ОЦЕНЯВАНЕТО ЗА ЦЕЛИТЕ
НА ФИНАНСОВАТА ОТЧЕТНОСТ..... 35
3. Проф. д-р Снежана Башева
Проф. д-р Румяна Пожаревска
ОБУЧЕНИЕ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ
„СЧЕТОВОДСТВО“ ПРИ УНСС – СЪСТОЯНИЕ
И ПЕРСПЕКТИВИ 47
4. Проф. д-р Атанас Атанасов
СТО ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ПРОФЕСОР
ДИМИТЪР СПАСОВ – ЕДИН ОТ РАДЕТЕЛИТЕ
И ДЕЯТЕЛИТЕ ЗА ВИСОКО КАЧЕСТВО В ПОДГОТОВКАТА
НА СПЕЦИАЛИСТИ СЪС СРЕДНО И ВИСШЕ
СЧЕТОВОДНО-ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ У НАС 63
5. Assoc. Prof. Eleonora Petrova Stancheva-Todorova, PhD
INTRODUCING ACCOUNTING BISSIM SIMULATION
IN THE FINANCIAL ACCOUNTING AND REPORTING
MODULE – THE EXPERIENCE OF SOFIA UNIVERSITY
“ST. KLIMENT OHRIDSKI” 70
6. Доц. д-р Росица Иванова
ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ
„СЧЕТОВОДСТВО“ НА УНСС ПО ФИНАНСОВО-
СТОПАНСКИ АНАЛИЗ – КОМПЛЕКС ОТ ЗНАНИЯ,
УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ..... 83
7. Доц. д-р Мария Маркова
Гл. ас. д-р Явор Башев
АДАПТИРАНЕ НА УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС ПО ФИНАНСОВО
СЧЕТОВОДСТВО В УНСС КЪМ МОДЕЛА НА ВОДЕЩИТЕ
ПРОФЕСИОНАЛНИ ОБУЧИТЕЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ 95

8. Доц. д-р Петя Петрова	
ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ЕРАТА	
НА ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ: ОЧАКВАНИЯ	
И РЕАЛНОСТ	105
9. Доц. д-р Марко Тимчев	
● СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – КОМПЛЕКС	
ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ	
В КОНТЕКСТА НА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ	
НА СЧЕТОВОДНИЯ БИЗНЕС АНАЛИЗ	
НА ПРЕДПРИЯТИЕТО	116
● КОНЦЕПЦИЯ, МОДЕЛИ И МЕТОДИ	
ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ	
ПРОЦЕС ПО СЧЕТОВОДЕН БИЗНЕС АНАЛИЗ	
НА ПРЕДПРИЯТИЕТО	128
10. Доц. д-р Любомира Коева-Димитрова	
Гл. ас. д-р Минчо Минев	
ПОТРЕБНОСТ ОТ СЧЕТОВОДНИ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ	
НА МЕНИДЖЪРИТЕ В ЗДРАВНИЯ СЕКТОР.....	135
11. Доц. д-р Светлозар Стефанов	
УНИВЕРСИТЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ И/ИЛИ ОБУЧЕНИЕ	
ПО СЧЕТОВОДСТВО	152
12. Доц. д-р Анита Атанасова	
КЛИЕНТСКИ ПОДХОД КЪМ ВИСШЕТО СЧЕТОВОДНО	
ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ	160
13. Доц. д-р Даниела Георгиева	
ПОКОЛЕНИЕТО Z, БЪДЕЩИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ	
В ОБЛАСТТА НА СЧЕТОВОДСТВОТО	173
14. Доц. д-р Слави Генов	
ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО – ПРОБЛЕМИ	
И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА.....	187
15. Доц. д-р Надежда Попова-Йосифова	
МОТИВАЦИОННИ ФАКТОРИ В ОБУЧЕНИЕТО	
НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО, ФИНАНСИ	
И ОДИТ.....	199

16.Д-р Миглена Тренчева	
ПРОБЛЕМИ ПРИ ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ	
НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА СПЕЦИАЛИЗИРАН	
СЧЕТОВОДЕН ПРОДУКТ	209
17.Д-р Диян Великов Великов	
ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ	
НА СЧЕТОВОДИТЕЛЯ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР.....	218
18.Гл. ас. д-р Атанас Атанасов	
ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА –	
ЛИПСВАЩАТА ЧАСТ ОТ ПЪЗЕЛА	
НА СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	229
19.Гл. ас. д-р Бистра Николова	
СЪВРЕМЕННИ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО СЧЕТОВОДСТВО	
(ПРОУЧВАНЕ НА ЧУЖДЕСТРАННИЯ ОПИТ)	243
20.Гл. ас. д-р Пламена Недялкова	
ПРОБЛЕМИ НА АДАПТИРАНЕТО НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ	
В БЪЛГАРИЯ КЪМ НОВАТА ЕВРОПЕЙСКА СИНЕРГИЯ	
НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ	255
21.Докторант Ангел Петров Петров	
СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО КОМПЛЕКС	
ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ	271
22.Гл. ас. д-р Бранимира Колева	
ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИЕТО –	
ПОГЛЕД В БЪДЕЩЕТО	278
23.Гл. ас. д-р Драган Георгиев	
Гл. ас. д-р Илиян Христов	
ИНИЦИАТИВИТЕ НА СИМА В ОТГОВОР НА ПРОМЕНЯЩИТЕ	
СЕ ИЗИСКВАНИЯ КЪМ ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УМЕНИЯ	
НА СПЕЦИАЛИСТИТЕ ПО УПРАВЛЕНСКО	
СЧЕТОВОДСТВО В ДИГИТАЛНАТА ЕРА.....	287
24.Гл. ас. д-р Гергана Цончева-Петкова	
Гл. ас. д-р Илиян Христов	
КОМПЕТЕНТНОСТНИЯТ ПОДХОД КАТО СРЕДСТВО	
ЗА ПОВИШАВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА СЧЕТОВОДНОТО	
ОБРАЗОВАНИЕ.....	298

25.Гл. ас. д-р Весела Бандакова	
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД СТУДЕНТИТЕ	
ПРИ СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ НА ОБУЧЕНИЕ	
ПО ФИНАНСОВО-СЧЕТОВОДНИТЕ ДИСЦИПЛИНИ.....	309
26.Гл. ас. д-р Веселин Деков	
ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ОПОВЕСТЯВАНЕТО	
НА ИНФОРМАЦИЯТА ОТ ГОДИШНАТА ОТЧЕТНОСТ	
НА ПУБЛИЧНИТЕ КОМПАНИИ	323
27.Ас. д-р Христоско Богданов	
ЕЛЕКТРОННИТЕ УСЛУГИ НА НАП И ВЪЗПРИЕМАНЕТО ИМ	
ОТ СТУДЕНТИТЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ –	
ВАРНА.....	335
28.Ас. д-р Ивайло Тончев	
ПРОБЛЕМИ И НЕДОСТАТЪЦИ В ОКС БАКАЛАВЪР	
В НАПРАВЛЕНИЕ ИКОНОМИКА	342
29.Докторант Татяна Иванова Димитрова	
СЧЕТОВОДНО ОБРАЗОВАНИЕ В ОБЛАСТТА НА ТУРИЗМА	
СЪГЛАСНО ЕДИННАТА СИСТЕМА ОТ СЧЕТОВОДНИ	
СМЕТКИ ЗА ХОТЕЛИЕРСКАТА ИНДУСТРИЯ	351
30.Гл. ас. д-р Калин Калев	
ДИСТОПИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И РОЛЯТА	
НА СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	362

CONTENT

1. Prof. Fanya Filipova, PhD HIGHER EDUCATION IN ACCOUNTING: HELPING FOR (AS AN AID TO) PROFESSIONAL JUDGEMENT	15
2. Prof. Nadya Kostova, PhD PARTICULARITY IN THE LINE OF DISTINCTION BETWEEN BUSINESS ASSESSMENT AND ASSESSMENT FOR FINANCIAL REPORTING PURPOSES	35
3. Prof. Dr. Snejana Bacheva, PhD Prof. Dr. Rumiana Pojarevska, PhD PROSPECTS AND STATUS OF THE STUDENTS OF THE „ACCOUNTING“ DEGREE IN UNWE	47
4. Prof. Atanas Atanasov, PhD ONE HUNDRED YEARS OF THE BIRTH OF PROFESSOR DIMITAR SPASOV – ONE OF THE CREATORS AND WORKERS FOR HIGH QUALITY IN THE TRAINING OF SPECIALISTS WITH SECONDARY AND HIGHER ACCOUNTING AND ECONOMIC EDUCATION IN OUR COUNTRY	63
5. Assoc. Prof. Eleonora Petrova Stancheva-Todorova, PhD INTRODUCING ACCOUNTING BISSIM SIMULATION IN THE FINANCIAL ACCOUNTING AND REPORTING MODULE – THE EXPERIENCE OF SOFIA UNIVERSITY – “ST. KLIMENT OHRIDSKI”	70
6. Assoc. Prof. Rosica Ivanova, PhD FINANCIAL AND BUSINESS ANALYSIS TRAINING OF STUDENTS IN ACCOUNTING SPECIALTY AT THE UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY – A COMPLEX OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES	83
7. Assoc. Prof. Maria Markova, PhD Assist. Iavor Bachev, PhD ADAPTING THE EDUCATIONAL PROCESS IN FINANCIAL ACCOUNTING AT THE UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY (UNWE) TO THE LEADING PROFESSIONAL AND EDUCATIONAL ACCOUNTING ORGANIZATIONS	95

8. Assoc. prof. Petya Petrova, PhD ACCOUNTING EDUCATION IN DIGITAL ERA: EXPECTATION VS. REALITY	105
9. Assoc. Prof. Dr. Marko Timchev, PhD ● ACCOUNTING EDUCATION – A COMPLEX OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE COMPANY’S ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS	116
● CONCEPT, MODELS AND METHODS FOR IMPROVING THE EDUCATIONAL PROCESS IN ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS OF THE ENTERPRISE	128
10. Assoc. Prof. Lyubomira Koeva-Dimitrova, PhD Assist. Prof. Mincho Minev, PhD HEALTHCARE MANAGERS‘ NEEDS FOR ACCOUNTING KNOWLEDGE	136
11. Assoc. Prof. Svetlozar Stefanov, PhD UNIVERSITY EDUCATION AND/OR ACCOUNTING TRAINING	152
12. Assoc. Prof. Anita Atanasova, PhD CLIENTS APPROACH TO HIGHER ACCOUNTING EDUCATION IN BULGARIA.....	160
13. Assoc. Prof. Daniela Georgieva, PhD GENERATION Z, THE FUTURE ACCOUNTING PROFESSIONALS	173
14. Assoc. Prof. Slavi Genov, PhD ACCOUNTING EDUCATION – PROBLEMS AND CHALLENGES	187
15. Assoc. Prof. Nadezhda Popova-Yosifova, PhD MOTIVATION FACTORS IN EDUCATION OF ACCOUNTING, FINANCE AND AUDIT STUDENTS	199
16. Dr. Miglena Trencheva DISTANCE LEARNING ISSUES OF TEACHING A SPECIALIZED ACCOUNTING PRODUCT	209

17.	Diyen Velikov Velikov, PhD KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCIES OF THE ACCOUNTANT IN THE PUBLIC SECTOR.....	218
18.	Chief Assist. Prof. Atanas Atanasov, PhD SUSTAINABILITY REPORTING – THE MISSING PIECE OF THE ACCOUNTING EDUCATION PUZZLE	229
19.	Chief Assist. Prof. Bistra Nikolova, PhD MODERN ACCOUNTING CURRICULA (STUDY OF FOREIGN EXPERIENCE)	243
20.	Chief Assist. Prof. Plamena Nedyalkova, PhD PROBLEMS OF THE ADAPTATION OF THE UNIVERSITIES IN BULGARIA TO THE NEW EUROPEAN SYNERGY OF SCIENCE AND EDUCATION	256
21.	Angel Petrov Petrov, PhD Student ACCOUNTING EDUCATION AS A COMPLEX OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES	271
22.	Chief Assist. Prof. Branimira Koleva, PhD ARTIFICIAL INTELLIGENCE – FORWARD LOOKING EDUCATION	278
23.	Chief Assist. Prof. Dragan Georgiev, PhD Chief Assist. Prof. Iliyan Hristov, PhD CIMA’S INITIATIVES IN RESPONSE TO THE CHANGING SKILLS REQUIREMENTS OF MANAGEMENT ACCOUNTING PROFESSIONALS IN THE DIGITAL AGE	288
24.	Chief Assist. Prof. Gergana Tsoncheva-Petkova, PhD Chief Assist. Prof. Iliyan Hristov, PhD THE COMPETENCY-BASED APPROACH AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF ACCOUNTING EDUCATION	298
25.	Chief Assist. Prof. Vesela Bandakova, PhD THE CHALLENGES FACING STUDENTS IN THE MODERN CONDITIONS OF STUDY IN THE FINANCIAL AND ACCOUNTING DISCIPLINES	309

26. Chief Assist. Prof. Veselin Dekov, PhD	
DIGITALOZATION IN THE DISCLOSURE OF INFORMATION FROM THE ANNUAL REPORT OF PUBLIC COMPANIES.....	323
27. Assist. Prof. Hristosko Bogdanov, PhD	
THE ELECTRONIC SERVICES OF THE NRA AND THEIR UNDERSTANDING BY THE STUDENTS OF THE UNIVERSITY OF ECONOMICS – VARNA	335
28. Assist. Prof. Ivaylo Tonchev, PhD	
PROBLEMS AND DISADVANTAGES IN EDUCATIONAL QUALIFICATION BACHELOR’S DEGREE IN THE DIRECTION OF ECONOMY	342
29. Tatyana Ivanova Dimitrova, PhD Student	
ACCOUNTING EDUCATION IN THE HOSPITALITY SECTOR, IN ACCORDANCE TO THE UNIFORM SYSTEM OF ACCOUNTS FOR THE LODGING INDUSTRY	351
30. Chief Assist. Prof. Kalin Kalev, PhD	
DYSTOPIA OF EDUCATION AND ACCOUNTING EDUCATION INCLUSION.....	362

ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО В ПОМОЩ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОТСЪЖДАНЕ

Проф. д-р Фаня Филипова
Икономически университет – Варна

Резюме

Терминът „**професионално отсъждане**“ присъства в настоящето счетоводно и одиторско законодателство, но не е достатъчно добре изяснен. **Целта на настоящия доклад** е на база съществуващото разбиране за същността, компонентите и предназначението на професионалното отсъждане, да се представи авторовото виждане за възможността на преподаване в сферата на висшето образование по счетоводство, одит, финанси, на знания и умения, които да са градивна основа за бъдещи адекватни и обосновани професионални отсъждания. Изследването е насочено към дискусия относно същността, компонентите и стъпките (етапите) за извършване на качествени професионални отсъждания. Обсъжда се и нуждата от обучение на студентите по счетоводство в посока формиране на основи от компетентности и умения за формулиране на правилни професионални отсъждания (преценки).

Ключови думи: професионално отсъждане; професионален скептицизъм; професионална преценка; счетоводни преценки; принципно-базирани счетоводни стандарти; MCC 1; MCC 8; MOC 200.

HIGHER EDUCATION IN ACCOUNTING: HELPING FOR (AS AN AID TO) PROFESSIONAL JUDGEMENT

Prof. Fanya Filipova, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

The term "professional judgement" is presented in current accounting and auditing legislation, but is not sufficiently well defined. **The purpose of this paper is**, based on the existing understanding of the essence, components and purpose of professional judgement, to present

*the author's view of the possibility of teaching in the field of higher education in accounting, auditing, finance, of knowledge and skills that are a constructive basis for future adequate and justified professional judgments. The research aims to discuss **the nature, components and steps (stages) of making high quality professional judgments. The need for training accounting students in the direction of forming foundations of competencies and skills for formulation of correct professional judgments is also discussed.***

Key words: *professional judgement; professional scepticism; professional estimates; accounting estimates; principle based accounting standards; IAS 1; IAS 8; ISA 200*

Въведение

Много често по време на професионални форуми, дискусии и обучения, особено такива, организирани от дипломирани експерт-счетоводители – регистрирани одитори, се споменава терминът „професионално отсъждане“ (или „професионална преценка“ – „professional judgement“ (англ.). Същият присъства и в настоящето счетоводно и одиторско законодателство – Национални и Международни счетоводни стандарти; в Международните одиторски стандарти; в Международния етичен кодекс на професионалните счетоводители и др., без задоволително да е изяснен. Сякаш около този термин (**поне в България**) витае някаква неяснота, неразбиране и дори мистериозност сред счетоводните и другите заинтересовани среди. Каква е същността и съдържанието на този термин? Какво той означава? Защо често се налага да се извършва професионално отсъждане в счетоводството и одита? Кога и в кои случаи професионалното отсъждане е особено наложително? Каква система от последователни, логически стъпки включва процесът на извършване на правилно, адекватно професионално отсъждане? Кои са областите в счетоводството и одита, където най-често се налага отсъждане? Какво може да доведе до неправилно, неадекватно професионално отсъждане? Може ли, и как, следва да се преподава на студентите, изучаващи счетоводство, одит, финанси, следването на ефективен подход за формиране на стабилни, логически издържани и адекватни професионални отсъждания? Това са част от въпросите, които следва да се изяснят във връзка с професионалното отсъждане и по които съвсем накратко

се дискутира в настоящето изследване. Доколкото е известно на автора, в България цялостни изследвания на въпроса за професионалното отсъждане в счетоводството и одита, липсват, за разлика от наличието на чуждестранни такива.¹

Целта на настоящия доклад е на база съществуващото разбиране за същността, компонентите и предназначението на професионалното отсъждане, да се представи авторовото виждане за възможността и насоките на преподаване в сферата на висшето образование по счетоводство, одит, финанси на знания и умения, които да са градивна основа за бъдещи адекватни и обосновани професионални отсъждания. **Задачите на изследването** са насочени към дискусията относно същността, компонентите и стъпките (етапите) за извършване на обосновани професионални решения. **Важна задача** е и да се **направи разлика между професионално отсъждане, счетоводна приблизителна оценка, счетоводно предположение. Задача на изследването** е да се аргументира нуждата от обучение на студентите в посока **формиране на основи от компетентности и умения за бъдещо формиране на правилни професионални отсъждания. Използваните подходи са основно качествени, включващи** проучване на литературата по въпроса; на действащата нормативна рамка, както и извеждане на твърдения и изводи на база професионалната практика на автора като регистриран одитор и като академичен преподавател по счетоводство, **относно възможни обучителни подходи и насоки, подпомагащи способността за студентите за адекватни професионални отсъждания в бъдещата им професионална дейност.**

1. Какво означава „професионално отсъждане“, кое го обуславя и защо е толкова важно професионалистът счетоводител, одитор, консултант и пр., да го притежава и упражнява правилно (адекватно)?

Финансовата отчетност в България след 1990 г. е базирана на концепциите, заложи в МСС/МСФО. Същото се отнася и за независимия финансов одит (базиран е на МОС). Това са **т.нар. принципно-базирани стандарти**, характерни за англо-саксонската практика и счетоводен и одиторски модел, където прилагането на

¹ Вж. списъка на използваната литература.

професионално отсъждане при решаване на редица въпроси, свързани с алтернативни решения, с повишено прилагане на преценки и с по-значителен риск, **е от централно значение**. Т.е. както при изготвяне на финансовите отчети, така и при извършването на одита, е необходимо упражняването на професионално отсъждане (напр. при избора на цялостна счетоводна политика, както и на отделни нейни елементи, вкл. и при нейната промяна; при оценяването (особено при определяне на оценки, различни от историческата цена, известни като „счетоводни преценки“); при избор на счетоводен подход за третиране, когато има повече от една възможности; при преценка на съществеността, вкл. и от гледна точка на оповестяване на съществена информация и при извършване на независимия финансов одит). При одита професионалното отсъждане съпътства почти всяка една стъпка, фаза на одитния процес: като се започне с предварителната преценка за потенциалния клиент и неговия бизнес, и се премине към определяне на съществените обекти и свързания с тях риск, а в последствие и при преценката за одиторска стратегия и подходи, чрез които той да се извърши. Както и извършване на професионално отсъждане е необходимо при решаване на често срещаните в практиката професионално-етични дилеми, с които се сблъскват счетоводители и одитори.

Професионалното отсъждане е комбинация от проява на персонални качества, свързани със съответната степен на компетентност, знания, професионален опит и придържане към професионално-етични стандарти, с цел формиране на мнение, преценка, заключение и/или вземане на професионално решение.

Професионалното отсъждане изисква формиране на мнение, преценка относно бъдещо развитие на обекти, процеси и събития, или на настоящи такива, за които липсва достатъчно информация, или се характеризират с определена, дори значителна несигурност. А вземането на решения е вече избор между възможни алтернативни мнения, възможни развития на обекти, събития и/или процеси. Т.е. при вземането на решение **се избира алтернатива на действие**, която е предпочитана от този, който взема решението и която е свързана с определен риск, който е готов да поеме вземащият решението. Що се отнася до професионалното отсъждане – то **единствено е изразяване на мнение, разбира се, базирано на задълбочена преценка и последователност от действия (стъпки).**

Професионалното отсъждане включва както индивидуалното интелектуално разбиране за обектите на преценка, така и преценка за ефектите, които би имало това професионално отсъждане върху всички важни компоненти и лица, свързани с обектите на преценка.

Централно място в професионалното отсъждане заема преценката – преценката на фактите, обстоятелствата, събраните доказателства, приложимото законодателство и съобразяване с натрупания опит, приет от професията, при решаване на подобни въпроси. И всичко това следва да се ръководи от концепцията за професионален скептицизъм, която е общоприета в одиторската професия, но и в счетоводната – най-вече, през призмата на прилагане на принципа на благоразумието (предпазливост).

Нуждата от професионално отсъждане е особено очевидна при въпроси, които са т. нар. „сива зона“, т.е. които законодателно не са регламентирани и по които в практиката има разнообразие от решения и подходи, някои от които твърде противоположни. В подобна ситуация, МСС 8 Счетоводна политика, промяна в счетоводните приблизителни оценки и грешки, препоръчва ръководството на предприятието да формира счетоводна политика, съобразена с концептуалната рамка и общоприетите счетоводни принципи, както и със спецификата на сделките, операциите – обект на счетоводно третиране, и разбира се, изхождайки от концепцията за вярно и честно представяне. Типичен пример за подобна ситуация е третирането на бизнескомбинациите между предприятия под общ контрол. Всичко това налага солидно професионално отсъждане от страна на съставителите на финансовите отчети и на ръководството, а впоследствие и на одиторите, изразяващи одиторско мнение по представената и оповестена информация във финансовия отчет.

Важен въпрос, който често си задават ползвателите на професионални счетоводни и одиторски услуги е: кое различава професионалистът, който е на много високо ниво, от този, който е на средно или по-ниско ниво? И един от кратките отговори е: способността за адекватно професионално отсъждане. Последното може ли въобще да се преподава, изучава, или е дар Божий и/или плод на дълъг натрупан професионален опит (както често се сочи в професионалната литература и на професионални форуми)? Авторовото становище е, че по време на висшето образование по счетоводство

водство, одит, финанси може и следва да се поставят основите на способността у обучаващите се за бъдещи адекватни професионални отсъждания.

Професионалното отсъждане е сърцето на професията. Защо? Счетоводните и одиторските стандарти, като и професионално-етичните кодекси през последните 20-30 г. (приложими и в България), следват **т. нар. принципно базиран подход** (противоположен на подхода на стриктните правила). Именно той, както и все по-голямата нужда от счетоводни преценки (accounting estimates), особено при оценяване на счетоводните обекти (справедлива стойност, амортизирана стойност, дисконтирана стойност и т.н.), пораждат необходимостта от извършване на задълбочено професионално отсъждане – както при изготвяне, представяне и оповестяване на счетоводната информация, така и при нейния одит, анализ, вътрешно-фирмено използване и контрол. **Наличието на редица рискове, свързани с неправилно отчитане, както и с несигурности в бизнессредата, почти ежедневно изправят професионалистите – счетоводители, одитори, финансови консултанти и мениджъри, пред нуждата да направят определени професионални преценки, отсъждания.** И впоследствие, според правомощията си, да вземат и съответните решения и да предприемат действия.

Следователно, нарастващата нужда от прилагане на професионално отсъждане в счетоводството, финансите и одита е породена от следните причини:

1. Принципно базираният подход, заложен в МСС/МСФО, МОС, Международния етичен кодекс на професионалните счетоводители, налага в редица ситуации счетоводителят, съставителят, ръководството на предприятието, одиторът да направят комплексна преценка на конкретните факти, обстоятелства, свързани със сделките, операциите, транзакциите, обект на счетоводно отчитане, представяне и оповестяване.

2. Принципът „приоритет на икономическо съдържание пред правна форма“ като важен счетоводен принцип, създаден в счетоводната практика, но и нормативно регламентиран, изисква внимателна цялостна преценка и адекватно професионално отсъждане относно икономическата същност на сделките, фактите и събитията, подлежащи на счетоводно отчитане, представяне и оповестяване. Усложняването на бизнес процесите на компаниите; промените и

спецификите в техните бизнес модели; конкуренцията и динамиката в пазарната среда, създават нуждата от все по-усложнени търговско-правни договори, чието интерпретиране на икономически, финансов и счетоводен език, налага наличието на солидна подготовка и адекватно професионално отсъждане.

3. Правилното прилагане и на останалите счетоводни принципи като: **вярно и честно представяне; действащо предприятие; текущо начисляване; реализационен принцип (признаване на приходи); съпоставка на приходи с разходи; благоразумие (предпазливост) и др.**, също са свързани и обуславят нуждата счетоводители, съставители, ръководство, одитори, да имат компетентността и способността за професионални преценки и отсъждане.

4. **Подчертаната оценъчна насоченост (на база подходи, характерни за икономикса и финансите)** на представяната счетоводна информация (за сметка на транзакционния подход) през последните години, включително и спрямо директно нефинансово-измерими обекти, и свързаното с това все по-засиленото прилагане на справедливата стойност, както и на дисконтирана стойност, амортизирана стойност и приблизителни счетоводни оценки, **неизбежно изискват прилагане на професионално отсъждане.**

Отсъждането е процес на достигане на решение или формиране на заключение, по въпрос, където има няколко алтернативни решения. Отсъждане се налага да бъде направено и там, където има риск и несигурност. В одита и счетоводството това обичайно са:

1. Оценката, преценката на фактите и доказателствата.
2. Преценка на вероятности и предположения, свързани със счетоводни преценки.
3. Вземане на решения при избор на възможни алтернативи (напр, при избор на одиторски процедури; при избор на счетоводна политика и т.н.).

В професионалната литература (Bonner, S. E., 1999; ICAS, 2016) се прави разлика **между отсъждане (judgement) и преценка (estimate).** Както и, че е налице различие между преценки, които са свързани със значим риск и съществени корекции в преносната стойност на активите и пасивите през следващ отчетен период, и такива, които може да наложат корекции в един по-далечен отчетен период. Професионалното отсъждане е далеч

по-широко, по-комплексно понятие в сравнение с понятието „счетоводна преценка“. Съгласно т. 5 на МСС 8 Счетоводна политика, промени в счетоводните приблизителни оценки и грешки, „счетоводни приблизителни оценки са паричните суми във финансовите отчети, чиято оценка е с елемент на несигурност.“ Т.е., счетоводната преценка обхваща единствено въпросите на оценяването, т.е. това е само един елемент, разбира се, много важен, от цялостния процес на отчитане, представяне, оповестяване, докладване на финансовата информация. **Поради това, не следва професионалното отсъждане да се свързва и отъждествява единствено с формирането на счетоводни (приблизителни) преценки по смисъла на МСС 8.** Професионалното отсъждане е цялостен комплексен умствен процес, базиран на внимателна обективна преценка на съществуващите стопански факти и други имащи значение обстоятелства, както и на утвърдената професионална практика, законодателство и общоприети професионални (счетоводни и одиторски) принципи, за счетоводно третиране и/или за формиране на одиторско мнение, особено по въпроси, които са свързани с повишена степен на сложност, риск, неяснота, възможност за алтернативни интерпретации и решения, като последните биха имали съществено влияние върху потребителите на финансовата информация и/или върху изразеното одиторско мнение.

Според доклад на английския Комитет по финансово докладване (FRC, 2017), областите, налагащи **засилено прилагане на счетоводни преценки (estimates)** са следните:

1. Признаване на приходи.
2. Оценка на нематериални активи.
3. Разпределение и формиране цена на придобиване при покупки.
4. Формиране и оценка на провизии, вкл. на дългосрочни доходи при пенсиониране.
5. Определяне на полезен икономически живот.
6. Обезценки на активи.
7. Формиране и оценка на данъчни активи и пасиви.

Що се отнася до прилагане на отсъждане (judgement) за изследваните и посочени в доклада компании, такова се констатира най-вече при прегледите за обезценка, извършвани от ръководството. Но, всички от горе посочените области (1 до 7) освен въпроса на правилната счетоводна преценка, засягат и по-широк кръг профе-

сионални въпроси, т.е. налагат цялостно професионално отсъждане относно: избор на подход при признаване на приходи; преценка дали въобще има основание да се признае нематериален актив и пр.

Професионалното отсъждане означава професионалистът да е наясно с всички възможни – както добри, така и лоши последиствия за предприятието, от своята преценка. Той трябва да е в състояние да предостави доказателства и убедителни аргументи защо е формулирал точно такова професионално отсъждане.

В счетоводното законодателство (МСС 1) се въвежда и **терминът „ключово отсъждане (преценка) на ръководството“**. За да бъде ключово отсъждане (преценка) според изискванията на МСС 1, пар.122, въпросът следва да е различен от предположение, свързано с бъдещо развитие или с извършена счетоводна приблизителна оценка (преценка, estimate). Поради това, оповестяването на ключовите преценки на ръководството по смисъла на пар. 122, МСС 1 не винаги е свързано с измерване и оценяване, въпреки че може да доведе до формиране на определени оценки (по справедлива, и/или амортизирана стойност, например), **а по-скоро засяга процеса, подхода на ръководството за достигане до тези оценки**. Обикновено тук става въпрос за оповестяване на значими въпроси при прилагането на счетоводните стандарти, където е нужно ръководството да упражни отсъждане, и където е възможно да съществува различно отсъждане, водещо до съществено различно счетоводно третиране. Примери за области, които изискват отсъждане и съответното оповестяване по смисъла на МСС 1, пар. 122, са: (Deloitte, 2017)

- ✓ Признаване на приходи, особено при сложни, многокомпонентни договори;
- ✓ Дефиниране дали даден наемен договор попада в обхвата на МСФО 16 Лизинг;
- ✓ Отписване (или не) на даден актив или пасив;
- ✓ Преценка дали в дадено предприятие инвестицията предоставя контрол или не;
- ✓ Преценка дали дадена покупка представлява бизнес, или съвкупност от активи;
- ✓ Преценка дали даден съвместен ангажимент е съвместна дейност или съвместно предприятие по смисъла на МСФО 11 Съвместни ангажименти;
- ✓ Преценка кой е придобиващият при дадена бизнескомбинация;

- ✓ Преценка и избор на дисконтов процент, свързан с оценка на задължения към персонала при пенсиониране.

Има и много други ситуации, при които ръководството следва да прецени как да приложи съответния счетоводен стандарт, или как да третира сделка, събитие, за които няма директен регламент в счетоводното законодателство, или пък има няколко алтернативни решения. Ако тези преценки, отсъждания от страна на ръководството, имат **съществен ефект** върху финансовия отчет (т.е. те са от ключово значение), те следва да бъдат оповестени съгласно изискванията на МСС 1, пар. 122.

Особено **комплексно професионално отсъждане** и счетоводни преценки, се налагат при анализ на приложимостта на принципа „действащо предприятие“. Но, това може да бъде обект на отделно изследване (извън настоящето).

Историческите традиции и национални особености влияят върху разбирането и прилагането на професионално отсъждане в счетоводството и одита (Heidhues, E., Chris Patel, 2009). Посочените автори изследват факторите, които влияят на извършването на професионални отсъждания в счетоводството и одита, на база емпирично изследване на компании и професионалисти от Германия. Основният извод според тях е, че националните традиции, култура и особености, както и мотивите на местния мениджмънт на компаниите, са важни фактори, влияещи на способността, желанието, отношението на професионалистите към нуждата да извършват професионални отсъждания в хода на своята работа. Освен това, авторите сочат, че повечето изследвания в областта на професионалното отсъждане са насочени към връзката му с определяне на справедливата стойност (Barth and Clinch 1998; Barth et al. 2000; Mozes 2002; Muller and Riedl 2002; Betts and Wines 2004; Ernst & Young 2005; Sunder 2008; Hilton and O'Brien 2009). Но, според тях, много малко са изследванията, които се фокусират върху отношението и начина, по който се извършват професионалните отсъждания в зависимост от специфичните национални особености като култура и национални счетоводни традиции. (с. 2)

Nobes (1983) разграничава националните счетоводни модели според „степената, до която законодателството и стандартите позволяват прилагането на професионално отсъждане“. Например, национални счетоводни модели със силен фокус върху справед-

ливата стойност, допускат **по-голямо професионално отсъждане**, в сравнение с държави, където доминира прилагането на цената на придобиване (историческата цена) и данъчното законодателство има силно влияние.

Редица специалисти считат, че нарастващото прилагане на професионално отсъждане влошава сравнимостта на информацията както в рамките на самата компания (между отделните ѝ отчетни периоди), така и между различните компании, защото чрез него се допуска твърде индивидуален, а и субективен подход при счетоводното третиране и оповестяване на информацията, което води до различни интерпретации от страна на професионалистите, и това намалява сравнимостта на информацията от финансовите отчети.

В специализираната литература се дискутира и въпросът за ролята на одитните комитети при оценка на направените професионални отсъждания и преценки, както от страна на ръководството и съставителите на финансовите отчети, така и от страна на независимите одитори. Разбира се, това изисква висока степен на компетентност в областта на счетоводството и одита от страна на членовете на одитния комитет.

Няколко организации са изразили становища и са разработили концепции, свързани с прилагане на професионално отсъждане в областта на счетоводството и одита. И това са:

✓ **Public Companies Accounting Oversight Board (PCAOB)**

През 2012 г. PCAOB издава практическо указание относно поддържането и прилагането на професионален скептицизъм в одита – Staff Audit Practice Alert (Practice Alert) No. 10, Maintaining and Applying Professional Skepticism in Audits, в което напомня на одиторите изискването да **прилагат професионален скептицизъм при извършване на професионални отсъждания по време на одита**;

✓ **Institute of Chartered Accountants of Scotland (ICAS)**

ICAS е изготвил доклад, озаглавен „Рамка за професионално отсъждане при финансовото отчитане“. (*A Professional Judgment Framework for Financial Reporting*) в което се коментира важността на професионалното отсъждане при прилагане на принципно-базирани счетоводни стандарти и дава ръководство на съставители, одитори, регулатори и счетоводни създатели в това отношение.

✓ **Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO)**

COSO е изготвил документ, наречен “Увеличаване надзора на Борда: избягване на пропуски (слабости) и субективизъм при професионалното отсъждане“. (*Enhancing Board Oversight: Avoiding Judgment Traps and Biases*), в който е представен 5-стъпков подход за формиране на професионално отсъждане.

✓ **Securities and Exchange Commission (SEC)**

Докладът на “Окончателен доклад, на Методическия съвет за подобрения на финансовата отчетност до американската комисия по ценни книжа“ (“*Final Report of the Advisory Committee on Improvements to Financial Reporting to the United States Securities and Exchange Commission*”), публикуван на 01.08.2008 г., и той съдържа значителна дискусия по въпроса за професионалното отсъждане.

2. Съдържание и компоненти на професионалното отсъждане

Съдържанието на професионалното отсъждане е системата от неговите съдържателни компоненти и характеристики. Последните включват:

1. Проява на логично мислене.
2. Проява на гъвкавост при избора на подход, при анализ на фактите и при събирането на доказателства.
3. Непредубеденост и обективност.
4. Последователност и надеждност на подходите и преценките.
5. Подходящ баланс между опит, знания, интуиция и емоция (възприятия).
6. Използване на адекватен обем подходяща информация, включително професионална литература и доказателства.

Горните елементи следва да бъдат съобразени със съществеността и сложността на обекта, на въпроса, за който трябва да се извърши професионално отсъждане. Колкото той е по-труден, толкова и по-трудно се постига спазването и балансирането между тези компоненти.

Компоненти на адекватното счетоводно отсъждане обхващат:

1. Анализ на сделката, включително на нейната същност и бизнес цел.
2. Събиране на всички съществени факти, свързани със сделката и преценка ефекта ѝ върху финансовия отчет.

3. Преглед и анализ на професионалната литература, включително на приложимите счетоводни принципи и съществуващата практика по въпроса.

4. Анализ на алтернативните подходи и счетоводни преценки, включително плюсовете и минусите на съответните алтернативи.

5. Мотивиране, аргументиране на избраната алтернатива за счетоводно третиране.

6. Обвързване на избраната алтернатива със същността и бизнес целта на сделката, транзакцията, стопанското събитие или факт, обект на професионално отсъждане.

7. Преценка доколко са подходящи и уместни използваните данни и направените предположения.

8. Преценка на времето и ресурсите, свързани с формиране на професионалното отсъждане.

Всяка голяма одиторска компания има разработена рамка за професионално отсъждане (вж. тази на KPMG; BDO; Deloitte и др.).

Институтът на дипломираните експерт-счетоводители от Шотландия дефинира следните **елементи, на които следва да се базира професионалното отсъждане:** (ICAS, 2016)

1. Запознаване с данните, фактите, събиране на цялата налична и нужна информация с цел изясняване икономическата същност на сделките, операциите. Вземане под внимание на несигурностите, както и всички възможни алтернативни решения (интерпретации, третирания, преценки). Определяне ефекта на съответните сделки, операции върху активите, пасивите и собствения капитал на предприятието, и като цяло – върху резултатите от дейността му.

2. Формиране на преценка относно правилното счетоводно третиране на база съществуващото законодателство, утвърдена практика и фактите; а ако е необходимо – и на след извършване на допълнителни консултации и проучване.

3. Формиране на отсъждане, изхождайки от възможността за алтернативни решения, придържайки се към обективност, безпристрастност и здрав разум.

4. Документиране на отсъждането. То следва да включва:

- ✓ Описание на сделката, събитието, операцията относно която се налага извършване на професионално отсъждане;
- ✓ Посочване на приложимата законодателна рамка и стандарти;

- ✓ Описание на направеното професионално отсъждане. Описание на възможните алтернативни отсъждания и аргументация зашо точно даденото отсъждане е възприето.

Стъпките (етапите) за извършване на солиден, логически обоснован и почиващ на здравия разум и обективната преценка на фактите, процес на професионално отсъждане, са:

1. Дефиниране на въпроса (проблема): това е решаваща начална стъпка на процеса на отсъждане, при която ясно и изчерпателно професионалистът следва да определи въпроса и свързаните с него проблеми, по които следва да формира професионална преценка и отсъждане, както и рисковете, свързани с този въпрос.

2. Конкретизиране на целите: ясно уточняване какво следва да се постигне чрез извършване на професионалното отсъждане, което помага създаване на възможни алтернативни изводи и/или решения за действие.

3. Идентифициране на възможните алтернативни отсъждания и/или решения, изхождайки от конкретизираните цели при стъпка 2, както и ефектите на всяко едно алтернативно отсъждане.

4. Събиране и анализиране на информация и доказателства, включително и на противоречащи си доказателства, с цел формиране на отсъждащи заключения за постигане на целите, дефинирани в стъпка 2.

5. Формиране на отсъждащо заключение и/или действия, които следва да се предприемат на база събраната и анализирана информация и доказателства.

6. Цялостно обхождане, повторен преглед на извършения процес на професионално отсъждане, с цел да се провери правилността и аргументираността му; доколко обективно и логически правилно са тълкувани събраните факти, информация, доказателства и дали като цяло направените изводи биха били основателни, приемливи от гледна точка на всяко едно трето безпристрастно и компетентно лице. Обикновено този етап се извършва от професионалиста интуитивно, но той помага много за формиране и документиране на професионалното отсъждане. По този начин то може да бъде адекватно комуникирано с други колеги, ангажирани със съответния професионален ангажимент; да бъде проверено при контрол върху качеството на извършената работа; да послужи като доказателство при евентуални последващи спорове с клиента или пр.

Този модел за професионално отсъждане следва да се прилага както от лица с по-малък опит, така и от такива с дългогодишна практика, защото вероятността за изненади и неправилни професионални отсъждания, с оглед нарастващата сложност на бизнессредата, са възможни да възникнат пред всеки един професионалист, независимо колко дълго е в професията.

В сферата на счетоводството и корпоративните финанси законодателно няма регламентирано разбиране какво представлява професионалното отсъждане²; косвено то се извежда от нуждата за формиране на индивидуална счетоводна политика от страна на всяко предприятие, която да е съобразена с общоприетите счетоводни принципи и с действащите счетоводни стандарти. Съществуването на самите счетоводни принципи предполага, че те не биха могли адекватно да се прилагат без съответното прилагане на професионално отсъждане.

В областта на независимия финансов одит професионалното отсъждане и професионален скептицизъм са регламентирани в МОС 200 Цел и общи принципи на одит на финансови отчети, пар. 15 и 16. Професионалният скептицизъм е настройка на мисленето, която включва търсещ, задаващ си въпроси ум и критична оценка на одиторските доказателства.

3. Формиране основите на професионалния подход и отсъждане по време на висшето образование по счетоводство, одит. Насоки за създаване и развитие на правилно професионално отсъждане чрез обучение

Един обичаен въпрос, който хората си задават, е: „Дали наистина ти можеш да преподаваш, да обучаващ някого как се прави добро, правилно професионално отсъждане?“ Някои считат, че това просто

² В Международния етичен кодекс на професионалните счетоводители, Използване на професионална преценка – 120.5 П1 е посочено следното: „Професионалната преценка предполага прилагането на подходящо обучение, професионални познания, умения и опит, съответстващи на фактите и обстоятелствата, включително естеството и обхвата на конкретните професионални дейности, както и интересите и взаимоотношенията, за които става въпрос. По отношение осъществяването на професионална дейност използването на професионална преценка се изисква, когато професионалният счетоводител прилага концептуалната рамка, за да вземе информирани решения относно начините за действие, които са на негово разположение и за да определи дали тези решения са подходящи за конкретните обстоятелства.“

е дарба, която или я имаш, или не. Други биха казали, че професионалното отсъждане не може да се преподава; то се формира единствено чрез сериозна практическа дейност и с много години натрупване на опит. Няма съмнение, че талантът и опитът са важни компоненти на ефективното, адекватно професионално отсъждане, но според KPMG, по пътя на обучението може да развият и подобрят професионалните способности за преценка и отсъждане (KPMG, 2016). И колкото по-рано започне този процес на обучение, толкова по-добре. И тази теза се потвърждава от редица изследвания в областта на отсъждането и вземането на решения. (Bonner, S.E., 1999; Prawitt, D., Brigham Young, 2011).

Основният подход, свързан с поставяне на фундамент за бъдещо ефективно професионално отсъждане от страна на обучаващите се студенти, при изучаване на дисциплина като **Теория на счетоводството**, е дискусия и изясняване на:

1. Основните действащи парадигми в счетоводството.
2. Същността, особеностите и класификацията на счетоводните обекти, както и изискванията за тяхното признаване и принципите на оценяването им.
3. Общоприетите счетоводни принципи и тяхната приложимост.
4. Обхвата, границите на счетоводството и засилващата се тенденция за тяхното разширяване.
5. Изясняване етапите на отчетния процес и приложимостта на различните счетоводни способности при тяхното осъществяване.
6. Законодателната рамка и основи, на които се подчинява счетоводството.

Горните важни въпроси следва да се изясняват на лекции и упражнения чрез онагледяване с множество примери от практиката, включително като се обхващат различни по размер, предмет на дейност и вид на собствеността, предприятия. Студентското мислене (а оттук и за в бъдеще – способността за професионална преценка) следва да бъде правокирано чрез казуси, задачи и тестове, в които е възможно да има повече от един верен отговор; в които липсва част от необходимата информация и студентът следва да направи предположения, преценки и алтернативни решения, като аргументира защо избира точно дадена алтернатива.

Подобен следва да бъде подходът за правокиране формирането на умения за бъдещо правилно професионално отсъждане и по

следните други преподавани дисциплини пред студентите (бакалаври и магистри) по счетоводство. Напр., по дисциплината **Оценяване в счетоводството** от ключова важност е студентите да разберат, че:

1. Оценяването е един от най-спорните въпроси в счетоводството, където трудно се постига консенсус, и в решаването на който през последните 30-тина години силна намеса имат специалисти от други области като: макроикономисти, статистици, актюери; математици, анализатори, борсови специалисти и финансисти, законодатели и др.

2. С изключение на цената на придобиване (а дори и тя при една многокомпонентна доставка или производство – при определяне на себестойността), всички други счетоводни оценки почиват в много голяма степен на преценка и отсъждане – напр. справеливата, амортизираната, дисконтираната стойност; приблизителните оценки при провизиите.

3. Ефектът на прилаганото разнообразие от счетоводни оценки върху стойността на активите, пасивите и оценката на чистото имущество.

Чрез различни казуси, примери, задачи и тестове, студентите следва да овладеят многообразието от приложимите оценки в счетоводството и техния ефект върху спазването на принципа вярно и честно представяне, както и върху оценката на собствения капитал. На база финансови отчети на реални предприятия, студентите следва да установят и дискутират оценъчната политика на съответното предприятие, и доколко тя отговаря на изискванията на счетоводното законодателство и на характера и спецификата на дейността му.

По-важните насоки за формиране на умения за правилно професионално отсъждане по дисциплината **Управление на фирмените парични потоци** са следните:

1. Разбиране за разликата между принципа на начисляването и кешовия принцип (паричен принцип).

2. Дискусия относно плюсовете и минусите на двата метода на изготвяне на Отчет за паричните потоци – пряк и косвен; формиране на преценка кой е по-подходящ за прилагане в съответното предприятие според нуждите на ръководството.

3. Избор на методика за анализ на отчетните парични потоци, като база за прогнозиране на бъдещите парични потоци.

4. Избор на подход за прогнозиране на бъдещите парични потоци (годишни, месечни, седмични), съобразен със спецификата на дейността и бизнес модела на предприятието.

5. Преценки и отсъждания, свързани с краткосрочното и дългосрочно управление на фирмените парични потоци на различни предприятия, в т.ч. намиращи се на различен етап от своето развитие.

Анализът, дискусиите и коментарите на база отчети за паричните потоци (тримесечни, шестмесечни и годишни) на водещи български и чужди компании, както и на такива в затруднение, включително и на фалирали предприятия, е от особено значение за създаване на основа за правилни професионални отсъждания в тази област за в бъдеще.

По дисциплината МСС/МСФО, с цел формиране на солидна база за професионално отсъждане, за предпочитане е работата на студентите с отчети на реални предприятия, изготвени на база МСС/МСФО. При обучението особен акцент следва да се постави не само върху структурата, съдържанието и особеностите на изготвяне на отчет, базиран на МСС/МСФО, но и върху т.нар. ключови предположения и преценки на ръководството; дискусия и преценка доколко избраният финансов отчет/и отговаря на изискванията на МСС/МСФО и как, защо и доколко представената и оповестена информация в отчета е полезна (или обратното – недостатъчна, объркваща, подвеждаща) за различните потребители.

По дисциплината **Професионална етика в счетоводството**, обсъждането и решаването на различни професионално-етични дилеми, базирани приоритетно на реални случаи от практиката, е препоръчителен подход за формиране на мислене у обучаващите се, как за в бъдеще да се справят с професионални проблеми от подобен характер. Събирането и анализът на фактите; дефинирането на засегнатите лица; разработване на повече от един варианти за решение на дилемата (казуса); оценката на ефекта на всеки един вариант върху засегнатите страни; избор и вземане на решение за действие, са стъпките, през които следва да премине процесът на професионална преценка и отсъждане.

Заключение

Професионалното отсъждане означава професионалистът да приложи знания, умения и опит, по начин, който е предписан от професионалните стандарти, законите и етичните принципи, за формиране на мнение или решение, свързани с професионален въпрос. **4-те градивни компонента на професионалното отсъждане** – знания

и умения; познаване и приемане на професионалните отговорности, вкл. оценка на риска и професионална етика; работа в услуга на клиента; професионален опит, са основата са формиране на адекватни професионални преценки и решения. Професионалното отсъждане изисква солидни комплексни знания; правилна преценка на фактите и обстоятелствата; ясно разграничение между съществено и несъществено; оценка на рисковете и възможните ефекти от съответното професионално решение; способност убедително професионалистът да може да аргументира и защити своя професионален подход, решение и отсъждане.

Професионалното отсъждане означава професионалистът да е наясно с всички възможни – както добри, така и лоши последствия за предприятието, от своята преценка. Той трябва да е в състояние да предостави доказателства и убедителни аргументи защо е формулирал точно такова професионално отсъждане.

Специалистите са единодушни, че упражняването на професионално отсъждане в счетоводната и одиторската професия ще нараства все повече, успоредно с усложняване на бизнес средата, и за него подготовката следва да започне още в най-ранния етап на обучение.

Използвана литература

1. Bonner, S. E. Judgment and decision-making research in accounting, Accounting Horizons; Dec 1999; 13, 4; <https://www.marshall.usc.edu/sites/default/files/sbonner/intellcont/BonnerJDM1999-1.pdf>
2. Center for Audit Quality (CAQ), Professional Judgment Resource, <https://www.thecaq.org/wp-content/uploads/2019/03/professional-judgment-resource.pdf>
3. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Enhancing Board Oversight: Avoiding Judgment Traps and Biases, 2012, [https://www.coso.org/documents/COSO-EnhancingBoardOversight_r8_Web-ready%20\(2\).pdf](https://www.coso.org/documents/COSO-EnhancingBoardOversight_r8_Web-ready%20(2).pdf)
4. Deloitte, IFRS in Focus Spotlight on key judgements and estimates disclosures, may 2017: Judgements made in applying accounting policies other than those involving estimations, file:///C:/Users/User/Downloads/IFRS%20in%20Focus%20%20Key%20Judgements%20and%20Estimates%20Disclosures.pdf

5. Derun, I. Improvement of the essence of professional judgment in accounting of Ukraine Article in Technology Audit and Production Reserves, March 2017, <https://www.researchgate.net/publication/317611870>
6. FRC, UK, Corporate reporting thematic review judgments and estimates, november 2917, https://www.frc.org.uk/getattachment/42301e27-68d8-4676-be4c-0f5605d1b467/CRTR_Judgements-and-Estimates-v5.pdf
7. Heidhues, E., Chris Patel. IFRS and exercise of accountants' professional judgments: Insights and concerns from a German perspective, <https://researchers.mq.edu.au/en/publications/ifrs-and-exercise-of-accountants-professional-judgments-insights->
8. ICAS. A Professional Judgement Framework for Financial Reporting – An international guide for preparers, auditors, regulators and standard setters” published by the Technical Policy & Services Board of The Institute of Chartered Accountants of Scotland (ICAS), August 2012
9. ICAS, A professional judgement framework for financial reporting decision making. An international guide for preparers, auditors, audit committees, regulators and standard setters across business and not-for-profit sectors, 2016, 2nd ed., https://www.icas.com/__data/assets/pdf_file/0018/256104/Professional-judgement-framework.pdf
10. KPMG. Our approach, Article Posted date 13 December 2016, <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2016/12/our-approach.html>
11. PCAOB, Staff Audit Practice Alert (Practice Alert) No. 10, Maintaining and Applying Professional Skepticism in Audits, 2012, https://pcaobus.org/Standards/QandA/12-04-2012_SAPA_10.pdf
12. Prawitt, D., Brigham Young. Elevating Professional Judgment in Auditing and Accounting: The KPMG Professional Judgment Framework Article, January 2011, <https://www.researchgate.net/publication/258340692>
13. Securities and Exchange Commission (SEC). Final Report of the Advisory Committee on Improvements to Financial Reporting to the United States Securities and Exchange Commission, 2008, <https://www.sec.gov/about/offices/oca/acifr/acifr-finalreport.pdf>

ЩРИХИ ВЪРХУ РАЗГРАНИЧИТЕЛНАТА ЛИНИЯ МЕЖДУ БИЗНЕС ОЦЕНЯВАНЕТО И ОЦЕНЯВАНЕТО ЗА ЦЕЛИТЕ НА ФИНАНСОВАТА ОТЧЕТНОСТ

Проф. д-р Надя Костова
Икономически университет – Варна

Резюме

Оценителската практика използва различни оценъчни подходи в зависимост от редица фактори. В случаите когато оценката е предназначена за целите на финансовата отчетност, оценителите трябва да се съобразят както с нормативната уредба касаеща оценяването, така и със счетоводната нормативна уредба.

Ключови думи: *оценяване, бизнес оценяване, оценки за целите на финансовата отчетност.*

PARTICULARITY IN THE LINE OF DISTINCTION BETWEEN BUSINESS ASSESSMENT AND ASSESSMENT FOR FINANCIAL REPORTING PURPOSES

Prof. Nadya Kostova, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

Assessment practice uses different assessment approaches depending on a number of factors. In cases where the assessment is intended for financial reporting purposes, assessors must comply with both valuation regulations and accounting legislation.

Keywords: *assessment; business assessment, assessments for financial reporting purposes.*

Оценката като базисно положение в оценителската практика занимава мисълта на много учени. Може би афоризмът на Оскар Уайлд: „Човек на всичко знае цената, но на нищо не е в състояние да я оцени“ представя сложността на проблема в оценяването. Бихме казали, че и в счетоводството и в оценяването се извежда резултат

от оценката, но едва ли тя е истинската ценност на обекта. Въпреки това икономическите отношения налагат ценността като качествена категория да бъде измервана.

Оценката може да бъде извършвана за различни цели. В случаите когато тя е предназначена за целите на финансовата отчетност, оценителите имат сложната задача да приложат както нормативната уредба, касаеща оценяването, така и да използват такава оценка, каквато изисква Закона за счетоводството и в частност приложимите стандарти за изготвяне на финансовите отчети. Това предполага да познаят в детайли нормативните изисквания.

От сравнителната характеристика на счетоводната и оценителската нормативна уредба може да се обобщи, че е недостатъчно прецизна. Някои от мотивите за подобна констатация са:

- наличие в счетоводната и в оценителската нормативна уредба на понятия, които имат еднакво наименование, но различно съдържание (пазарна стойност, справедлива стойност и др.);
- не добро диференцирано уреждане на оценъчните бази и видовете оценки в счетоводството, както и базите на стойността, регламентирани в нормативната уредба на оценяването;
- липса на подходяща обвързаност на конкретното предназначение на оценъчната база и вида на оценката в случаите, когато оценката се използва във финансовата отчетност.

Липсата на прецизност води до много дискусии по отношение на оценяването. Затова целта на настоящия доклад е на база достиженията на науката за оценяване, да се представят някои аспекти на разграничителната линия в оценките за целите на бизнес оценяването и оценките, предназначени за финансовата отчетност.

Дискусиите в оценяването следва да се приемат като продължение на дискусиите в счетоводството за оценката като счетоводен способ, които са твърде отдавнашни. Свидетелство за това са многобройните публикации, в това число и в българската професионална литература, изследващи въпроси на оценките в счетоводството. Като най-значими в тях научни приноси, могат да се изтъкнат изследванията, касаещи:

- разграничаване на процеса на измерване от този на оценяване (Филипова, 2008, стр.2);
- диференциране на качествените характеристики на стойността от количественото ѝ измерване във вътрешнофирменото, управленското и финансовото счетоводство (Трифонов, 1998, стр.30);

- извеждане на двата фундаментални проблема – оценяване на активи, пасиви и капитал, и измерване на печалбата (Beaver, 1974, p.170-187);

- оценяване на резултатите от стопанската дейност въз основа на два модела, единият – базиращ се на финансовия резултат, а другият – на икономическата печалба. Счита се, че финансовият резултат е функция на стойността, а икономическата печалба е функция на инвестициите, риска и паричния поток (Дамодаран, 2010);

- използване на хибриден модел в счетоводството, основаващ се на представянето на активите и пасивите по различни видове оценки.

Хипотезите в оценяването за целите на финансовата отчетност биха могли да се развиват адекватно само при правилното дефиниране на оценката. По този въпрос в професионалната литература се прилагат различни гледни точки (Canning, 1999). Проф. Динев сочи оценката на счетоводните обекти като „метод за съобразяване на различните критерии за съизмерване и обществено признаване на създадените стойностни величини“ (Динев, 2011, стр.195). В така посоченото определение биха могли да се откроят няколко ключови момента:

- Обект на оценяване са вече „създадени стойностни величини“. Избягвайки от конкретното използване на обекта на оценяване, вероятно се цели постигане на по-пространна граница за този обект. Поставянето му в конкретна рамка би стеснило концепцията за оценяване в контекста на концепцията за стойността. В това определение акцентът се поставя върху стойностните величини като изходно положение, фундамент за оценка на счетоводните обекти. Като такива на тях е присъщо свойството хипотетичност, защото и потребителната стойност, и стойността и разменната стойност го притежават.

- В дефиницията е употребена думата съизмерване. Смисълът от прецизното използване на думата „съизмерване“ спрямо „измерване“ идва да покаже задължителното присъствие на връзката „качество – количество“, на динамичния характер на създадената стойностна величина съобразно промяната на икономическите условия, околната среда, изменението във времето и пространството.

- Не може да не направи впечатление и третата особеност – оценяването на създадените стойностни величини е в зависимост от различни критерии. Тяхното разнообразие би довело до различна регистрация на отчетните обекти в парично – стойностни величини.

Може да се каже, че те са основните причини да се прилагат различни видове оценки.

В контекста на процеса на оценяване, предхождащ етап е надеждното измерване чрез количествени оценки, т.е. условие за обективно оценяване е надеждността на измерването, което от своя страна е според „определени правила“ (Генов, 2009, стр.208). Независимо, че е използвано понятието правила, вероятно се имат предвид основните положения на това количествено измерване. Те биха били адекватни само ако са обвързани с качеството „надеждност“. Измерването в дефиницията е приложимо към счетоводните обекти, което би означавало както към активи, пасиви и капитал, така и към финансовия резултат. Като че ли от тази гледна точка бихме поставили знак за идентичност в изказите, че „активите, пасивите и капиталът се оценяват“ (Димитров, 2010, стр.151), а „финансовият резултат се измерва“. Може би тъждествеността може да се прилага само в някои отношения. Прецизността на теорията за оценяването предполага оценяването на активите, пасивите и капитала и измерването на финансовия резултат да бъдат два относително самостоятелно съществуващи проблема, представляващи предизвикателства в счетоводството, които не се считат за решени до край (Башева, 2007, стр.19).

Твърде всеобхватна е дефиницията на проф. Я. В. Соколов при определяне на оценката като способ за превеждане на отчетните обекти от натурално в стойностно измерване в пари. Тя се изпълнява за целите на „тези или онези стопански субекти“ и представлява въплъщение на принципа „квантифицируемост“ (Соколов, 2010, стр.197). От даденото определение се извеждат три ключови понятия: „оценка“, „способ за трансформация от натурално в стойностно изражение“ и „квантификация“ на това трансформиране.

Привеждането на отчетен обект от натурално в стойностно изражение е процедурен процес и в зависимост от прилагането на различни процедури, биха могли да се придадат на един и същ обект различни оценки. От друга страна изборът на конкретна процедура зависи от редица фактори и най-вече от предназначението на оценката и от спецификата на оценявания обект.

Оценката е повлияна от интереса на ползвателя – собственика, мениджъра, кредитора, застрахователя и др. Техните интереси са различни и често противоречиви и заедно с квалификацията на

оценителя, влиянието на времето и условията се проявява трансформация на оценката наречена вече „преоценка“. От тук произтича и множествеността на използваните оценки и само дълбоко диференцираната класификация позволява тяхното пространно изследване. В литературата са предложени различни класификации на оценките. Интерес предизвиква класификацията на оценките в счетоводството, които имат отношение и към оценяването от независими оценители, изведена от проф. Ф. Филипова (Филипова, 2008, стр. 2). Според нея оценките могат да се класифицират по няколко критерия:

1. От времева гледна точка, т. е. дали се фокусират върху миналото, настоящето или бъдещето;

2. От гледна точка на вида на сделката, т.е. дали е по придобиване или по продажба на актив;

3. От гледна точка на характера на събитието, което предизвиква измерване и оценяване, оценките биват: такива, които се базират върху действително събитие; оценки, базирани се върху очаквани събития и оценки, базирани върху хипотетични събития.

4. От гледна точка на момента на определяне на оценките, те се делят на текущи и периодични. Текущите оценки са тези, формирани при придобиване на съответните активи и възникване на пасиви (цена на придобиване). Периодичните се извършват и представят към края на даден отчетен период.

Независимо от богатството на критериите и видовете оценки, считаме, че оценката като фундаментален проблем би могла да се класифицира на база три разграничителни критерия (Соколов, 2010, стр.199-206) – от гледна точка на:

- предмета на оценяване;
- използвания подход;
- функцията на оценката.

От обследването на различните класификации, предложени в професионалната литература, би могло да се изведе обобщение на мненията по този въпрос, изведено в синтезиран вид в следващите три таблици:

Таблица №1

Класификация на оценките на база предмета на оценяване

Класификационен признак	Видове оценки
1. Измеряемост на обекта	• индивидуални – измерват стойността на единица обект; • агрегатни – за изчисляване съвкупност от обекти.
2. Отношение на субекта на измерване към оценката	• калкулационни (текущи) – при първоначално проведени измервания; • исторически (периодични) – базират се на вече проведени измервания.
3. Критерии прилагани от субекта на оценяване	• обективни – основани на външни за субекта критерии (пазарни, борсови цени и др.); • субективни – основани на вътрешни за субекта критерии – цел на оценката, характер на измеряемите величини, възгледи на оценителя и др.
4. Временна принадлежност	• оценка на база момент на измерване, към който се отнасят критериите на оценяване; • оценки на база момент към който са предназначени резултатите от измерването.
5. Ценност на обекта в различни периоди от време	• оценка на обекта към миналото; • оценка на обекта към настоящето; • оценка на обекта към бъдещето.
6. Вид на измерителя	• номинални – основани на паричната единица към момент от време, към който се изчислява оценката; • фиксирани – приемащи покупателната способност на паричната единица към период несъвпадащ с оценявания.
7. Тип на разчета на оценяване	• разходни оценки – като съвкупност от понесени разходи за придобиване на оценявания обект; • доходни – като потенциален доход от експлоатирането (реализирането) на обекта на оценка.
8. Очаквано събитие, свързано с обекта на оценяване	• оценка, основана на действително събитие; • оценка на база очаквано събитие; • оценка, базирана върху хипотетично събитие.

Таблица №2

Класификация на оценките според използвания подход на оценяване

Класификационен признак	Видове оценки
1. Разходен подход	• първоначални – измерващи съвкупността от разходите за придобиване на актива към този момент.
2. Съпоставим подход	• съпоставими – измерващи обема на разходите и дохода за придобиване (входящи) или реализация на обекта на оценяване в стойност (изходящи), към предходен период от време.
3. Възпроизводителен подход	• възстановителни – измерващи разходите за възпроизводство на даден обект на оценяване към: • настоящия момент; • бъдещ момент.
4. Подход на заместване	• заменни – измерващи стойността на замяна с друг обект с аналогична цел.
5. Реализационен подход	• реализируеми – оценяващи предполагаемия доход от продажбата на обекта на оценяване.
6. Експлоатационен подход	• капитализационни (рентни) – на база дохода или рентата от експлоатация на обекта.
7. Експертен подход	• експертни – базирани на избор на оценителя на една оценка сред няколко изчислени величини.
8. Подход под условие	• условни – изчислени при задаване на определени параметри под условие.

Класификация на оценките по функция

Класификационен признак	Видове оценки
1. Икономическа функция	• инвестиционни – предназначени за изчисляване на възвращаемостта на инвестицията; • данъчни – предназначени за целите на данъчно облагане; • кредитни – предназначени за измерване стойността на обезпечението; • застрахователни – предназначени за измерване на застрахования обект, отчитащи и неговата надеждност и риска от погиване.
2. Юридическа функция	• административни – произтичащи от акт на административен орган; • договорни – произтичащи от договорни клаузи; • деликтни – произтичащи от непозволено увреждане.
3. Административна функция	• оценки за целите на мениджмънта.
4. Статистическа функция	• статистически оценки – оценяващи обекта на база осреднени характеристики на изследваната съвкупност.
5. Счетоводна функция	• за целите на текущото отчитане; • за целите на изготвяне на финансовите отчети.
6. Информационна функция	• вероятностни – оценки, отклоняваща се от очакваната величина над информативността на тези оценки.

В обобщение може да се каже, че не би могла да се прокара ясна разграничителна линия на характеристиките на оценките за бизнес оценяване и за оценяване за целите на финансовата отчетност. От изведените по-горе класификации без претенции за изчерпателност може да се заключи, че палитрата от оценки е изключително богата и всеки обект на оценяване „може да получи практически безконечно число оценки“ (Соколов, 2010, стр.206). Не случайно проф. Соколов говори за поле на оценяване, анализирано на база фактите от стопан-

ския живот. Всеки стопански факт може да се опише не чрез една единствена оценка, а чрез набор от такива. Причината е, че всяка оценка разглежда едностранно стопанския факт и не го оценява в неговата цялост. Затова всяка следваща оценка трябва да се възприеме като равноправна на предхождащите я, но същевременно тя открива нова страна от обекта на оценката, увеличаваща с единица новата граница на факта на стопанската дейност.

Задача в оценяването е да се познава широкото поле от оценки и в зависимост от конкретните цели, условия на оценяване и обстоятелства да се подбере подход и да се постигне резултат, удовлетворяващ целта на оценката. Независимо от това може да се каже, че всички оценки са плод на целенасочена човешка дейност, поради което могат да се квалифицират като субективни. Оценителите прилагат собствено виждане към използваните подходи и методи, и дават различни приоритети при самото оценяване. Съдържанието на оценката възниква от опита в оценяването, превръщайки оценките в синтетични съждения, несъществуващи извън този опит. Познавателната характеристика на опита за обективизация на оценката потвърждава нейния вероятностен характер. Всяка оценка е детерминирано определена стохастична величина, която е условно самостоятелна и условно независима от друга, доколкото в нея са вложени конкретни цели, подходи и умения. Проф. Соколов твърди, че „Степента на обективизацията се загубва право пропорционално на монополизацията в следствие на загубата при оценката на вероятността и ѝ придава априорен, детерминиран и субективен характер“ (Соколов, 2000, стр.208).

Оценките в счетоводството се разглеждат като инструмент за отразяване на икономическата реалност. Тя от своя страна трябва да може да бъде измерена и оценена. Концептуалната рамка за финансово отчитане към МСС сочи, че несигурността при оценката е неизбежна. „В много случаи стойност или оценка трябва да бъдат определени; използването на разумни стойности и оценки е необходима част от съставянето на финансовите отчети и не трябва да засягат тяхната надеждност. Когато въпреки това надеждни стойности и оценки не могат да бъдат направени, то позицията не се признава в баланса или в отчета за приходите и разходите“. Следователно, несигурността се свързва с надеждността. Несигурността се отразява в оценките. Концепцията за несигурността има различни измерения, което води до

различни видове риск. Считаме, че от гледна точка на оценяването, изключително значение има преценката на риска вследствие на:

- несигурността при признаване и оценка на отчетния обект и
- риска вследствие на несигурността на бизнес дейността.

Първият вид риск е известен като счетоводен риск (Eccles, 2001, р.155). Особеното при него е, че някои го подразделят на два отделни вида риск – риск на признаването като естествена несигурност относно това, доколко дадена позиция съществува и трябва да се признае във финансовия отчет (UKASB Statement of Principles, 1999, § 5.13-5.15) и риск на самото оценяване.

Новата Концептуална рамка за финансово отчитане към МСС в сила от 01.01.2020 г., дефинира две бази за оценяване: историческа цена на придобиване и текуща стойност. От своя страна базите за оценяване по текуща стойност включват: справедлива стойност; стойност в употреба за активи и стойност при изпълнение за пасиви; текуща цена на придобиване.

Общите разпоредби на НСС твърде оскъдно регламентират оценяването като „процес на определяне на стойностите, по които предприятието отчита във финансовите си отчети активите, пасивите, приходите и разходите. Оценяването включва избор на базата на оценяване. Базите за оценяване могат да са: цена на придобиване; себестойност или справедлива стойност.“

В счетоводните стандарти (МСС и НСС), от гледна точка на проявлението и състава на оценките са използвани следните оценки: цена на придобиване; себестойност; справедлива стойност; възстановима стойност; нетна реализируема стойност; стойност в употреба; балансова стойност; текуща стойност и сегашна стойност.

Може би на база горепосоченото, в научната литература (Башева, 2005, стр.134) е направен опит за разграничаване на оценъчните бази от оценките. Твърди се, че оценъчните бази не са конкретен вид оценка от най-ниско равнище. От една страна, има логика да бъдат обособени изходните бази като основа за формиране на конкретни оценки, но от друга е видимо, че на този етап не може да се намери достатъчно ясен критерий, разграничаващ базите от оценките, при който категорично да се извърши класифицирането им. Самите счетоводни стандарти също не лансират идеята за разграничаване между бази и оценки. От тази гледна точка не бихме си позволили да се присъединим към мнението, че „оценъчните бази са обект на

избор от страна на предприятието, макар и в редица случаи нормативно ограничен. Оценките от своя страна не са обект на избор по този начин – предприятието не решава дали да оцени закупен актив по цена на придобиване или по себестойност, нито дали да оцени отписан актив по балансова или справедлива стойност“ (Александрова, 2008, стр.84). Значимостта, проблемите и трудностите при прилагане на оценъчните бази заслужават по-задълбочено изследване.

Заклучение

Оценката е вид характеристика на обекта, но при присъждането ѝ се търси пресечна точка между съществуващите и оценявани данни и информация от една страна, и оценителите и/или лицата за които е предназначена оценката от друга. Оценката в счетоводството е изключително благоприятна, защото чрез нея различни видове активи, пасиви и капитал се представят чрез единен измерител – паричния. Богатството на критериите за оценяване води както до дискуссионност на теорията за оценяване, така и до нейното непрекъснато развитие. По наше мнение, прокарването на разграничителен критерий между бизнес оценяването и оценяването за целите на финансовата отчетност не би довело до обогатяване на теорията на оценяването, а по скоро до нейното стесняване по обхват и не би изпълнило с адекватно съдържание задачата за развитие на концептуалната рамка на оценяването.

Използвана литература

1. Александрова, Н., Видове оценки в счетоводството, сп. „Известия“ – издание на ИУ-Варна, 2008 г., бр. 4.
2. Башева, Сн. и др., Основи на счетоводството, Университетско издателство „Стопанство“, София, 2005 г.
3. Башева, Сн., Оценъчни бази в счетоводството – предимства и недостатъци, концепция за справедливата стойност, сп. ИДЕС, 2007 г., бр. 4, с. 19.
4. Генов, Г., Тодоров, Г., Филипова, Ф., Теория на счетоводството, Варна, „Стено“, 2009 г.
5. Дамодаран, А., Инвестиционная оценка. Инструменты и методы оценки любых активов (пер. с англ.), Москва, 2010 г.

6. Димитров, М., Павлова, М., Теория на счетоводството, София, „Ромина“, 2010 г.
7. Динев, М., Златарева, К., Теоретични основи на счетоводството, София, Изд. на ВУЗФ, 2011 г.
8. Соколов, В., Основы теории бухгалтерского учета, Москва, „Финансы и статистика“, 2000 г.
9. Трифонов, Тр., Икономиксът и управленското счетоводство, сп. „Български счетоводител“, бр. 6, 1998 г., с. 30.
10. Филипова, Ф., Отново за справедливата стойност в счетоводството, сп. „Български счетоводител“, бр. 22, 2008 г., с. 2.
11. Beaver, W.H. and Demski, J.S., The nature of Financial Accounting Objectives; A summary and synthesis, Studies on Financial Accounting Objectives, Journal of Accounting Research, 1974, 12, p. 170-187, <http://www.jstor.org/pss/2490504>.
12. Canning, B.J., The Economics of Accountancy, New York, Ronald Press, 1999.
13. Eccles, R.G., Herz, R.H., Keegan, E.M., Phillips, D.M.H., The Value Reporting Revolution Moving Beyond the Earnings Game, Wiley&Sons, 2001, p.155.
14. UKASB Statement of Principles, 1999, § 5.13-5.15.

ОБУЧЕНИЕ НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ „СЧЕТОВОДСТВО“ ПРИ УНСС – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

*Проф. д-р Снежана Башева
Проф. д-р Румяна Пожаревска*

Университет за национално и световно стопанство, гр. София

Резюме

В доклада се прави преглед на политиката провеждана от катедра „Счетоводство и анализ“ при УНСС. Обръща се внимание на съответствието на учебните програми на преподаваните дисциплини пред студентите от специалност „Счетоводство“ в ОКС Бакалавър и ОКС Магистър с изискванията на ИДЕС за придобиване на квалификацията дипломиран експерт-счетоводител, както и на състоянието на обучението по една от фундаменталните дисциплини- Финансово счетоводство. Анализират се постигнатите резултати от сътрудничеството с ICAEW и ACCA. Проследяват се тенденциите на развитие на счетоводното образование и се очертават насоките за промени.

Ключови думи: *счетоводство, образование, тенденции, ИДЕС*

PROSPECTS AND STATUS OF THE STUDENTS OF THE „ACCOUNTING“ DEGREE IN UNWE

*Prof. Dr. Snejana Bacheva
Prof. Dr. Rumiana Pojarevska*

University of National and World Economy, Sofia

Abstract

The report reviews the policy implemented by the Department of Accounting and Analysis at UNSS. Attention is drawn to the compliance of the curricula of the disciplines taught to the students of the “Accounting” degree on Bachelor and Master level in with the requirements of the Institute of Certified Public Accountants for acquiring the qualification of certified expert accountant, as well as the state of training in each of the fundamental

disciplines – Financial accounting. Moreover, the results of the cooperation with ICAEW and ACCA are analyzed. The trends of accounting education are drawn and the guidelines for possible changes are outlined.

Key words: *accounting, education, trends, ACCA, ICAEW*

През последните години ние сме свидетели на намаление на броя на кандидат-студентите, които посочват като първо желание специалност „Счетоводство“. Този феномен наречен предизвикателство на привличането (Hunter,2021) означава, че все по-малко млади хора са привлечени да преследват кариера като счетоводител. Какво е постигнато, за да преодолеем това.

Покриване на областите по чл. 14, ал. 1 на ЗНФО с предлаганите програми в специалност „Счетоводство“ в ОКС Бакалавър и ОКС Магистър при УНСС

В чл.14,ал.1 на ЗНФО са посочени част от изпитите, които кандидатите трябва успешно да положат за придобиване на квалификацията дипломиран експерт-счетоводител. Това са изпити, които обикновено се препокриват от учебните програми на едноименни дисциплини, които се преподават във висшите училища. Такива дисциплини са:обща теория на счетоводството; финансово счетоводство; управленско счетоводство; анализ на финансовите отчети; финансов контрол и одиторски стандарти, включително Международните одиторски стандарти; търговско право; данъчно право; трудово и осигурително право; финанси на предприятието; математика и статистика; микроикономика; основи на финансовото управление на предприятието; информационни системи и технологии; управление на риска и вътрешен контрол; професионална етика и независимост.

Съгласно приетата политика за организиране и провеждане на изпитите в ИДЕС признаването на изпитите от изброените петнадесет области, става на базата на определени учебни дисциплини с определен хорариум. В УНСС хорариумът на тези дисциплини варира между 60 и 75 ч. аудиторна заетост, като преобладаващата част от дисциплините се изучават в ОКС „Бакалавър“. Ограничен е кръгът от дисциплини, които се покриват едновременно в ОКС Бакалавър и ОКС Магистър. Така например област *обща теория на счетоводството* се

покрива чрез учебната дисциплина основи на счетоводството в ОКС Бакалавър, докато област *анализ на финансовите отчети* се покрива чрез няколко учебни дисциплина, изучавани в ОКС Бакалавър и ОКС Магистър. Такива дисциплини са финансов стопански анализ; анализ на финансовите отчети в нефинансовите предприятия и анализ на финансовите отчети на финансовите предприятия.

В **таблица 1** е посочено съответствието на покритите области по чл.14 ал.1 на ЗНФО на база изучавани дисциплини, съгласно учебните планове и програми³ на специалност „Счетоводство“ при УНСС. Учебните дисциплини преподавани в ОКС Бакалавър и ОКС Магистър покриват изцяло петнадесетте области, дефинирани в ЗНФО.

Таблица 1

**Съответствие между изпитите по чл. 14, ал. 1 от ЗНФО
и учебните дисциплини, преподавани в УНСС⁴**

№	Изпити по чл. 14, ал. 1 от ЗНФО	Учебни дисциплини, преподавани в УНСС	ОКС	Хорариум		Извън-ауди-торна заетост
				Лек-ции	Упражнения	
1	Обща теория на счетоводството	Основи на счетоводството	Б	45	30	75
2	Финансово счетоводство	Финансово счетоводство	Б	45	30	75
3	Управленско счетоводство	Управленско счетоводство	Б	45	30	75
4	Анализ на финансовите отчети	Финансово-стопански анализ	Б	30	30	90
		Анализ на фин. отчети на нефинансовите предприятия	М	60	0	65
		Анализ на фин. отчети на финансовото предприятие	М	60	0	65

³ Действащи от учебната 2016/2017 г.

⁴ През учебната 2021/2022 в УНСС започна процес на преразглеждане на учебните планове и учебните програми, което ще доведе до промяна в хорариума по отделни дисциплини.

5	Финансов контрол и одиторски стандарти, включително МОС	Одитинг	Б	30	30	90
		Финансов контрол и одиторски стандарти	М	18	-	102
		Международни одиторски стандарти	М	60	0	65
6	Търговско право	Търговско право	Б	30	30	90
7	Данъчно право	Данъчно облагане и данъчен контрол	Б	60	60	65
		Данъчно процесуално право	М	60	0	60
8	Трудово и осигурително право	Трудово и осигурително право	Б	30	30	90
9	Финанси на предприятието	Корпоративни финанси	Б	45	30	75
10	Математика и статистика	Математика, Част I	Б	30	30	90
		Математика, Част II	Б	30	30	90
		Статистика	Б	45	30	90
11	Микро-иконимика	Микроикономика	Б	45	30	75
		Микроикономика	М	60	0	90
12	Основи на финансовото управление на предприятието	Капиталово бюджетиране	М	60	-	60
		Финансово-счетоводен мениджмънт	М	60	0	65
		Корпоративни финанси	Б	60	0	65
		Финансов мениджмънт	М	60	0	65
13	Информационни системи и технологии	Информатика	Б	30	30	65

		Информационни системи в счетоводството	Б	30	30	90
		Спецкурс по техническо и програмно осигуряване	М	60	0	60
14	Управление на риска и вътрешен контрол	Надзор и управление на риска	Б	45	0	60
		Вътрешен контрол и вътрешен одит	Б	30	30	65
		Вътрешен контрол и вътрешен одит	М	18	-	107
		Стандарти за вътрешен одит	М	60	-	65
15	Професионална етика и независимост	Професионална етика и независимост	Б	30	0	45

Източник: М. Маркова, Р. Пожаревска, Л. Джонева, Д. Въткова, Я. Башев – резултати от Университетски проект за научно изследване №НИД НИ-9/2019/ финансиран със субсидия от Държавния бюджет/ на тема: ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ПОДХОДИ ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО С ЦЕЛ АДАПТИРАНЕ КЪМ ИЗИСКВАНИЯТА НА АКРЕДИТИРАЩИТЕ ПРОФЕСИОНАЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ ИДЕС, ICAEW И АССА

Придобити акредитации на ФСФ при УНСС от Института за сертифицираните одитори на Англия и Уелс (ICAEW) и Асоциацията на експерт счетоводителите (АССА)

По инициатива на деканското ръководство на ФСФ при УНСС⁵ през периода 2013-2015 г. бяха реализирани два проекта за адаптиране на специализираните учебни програми от специалностите към изискванията на двете водещи професионални институции. И по двата проекта беше постигната акредитация на УНСС от страна на професионалните организации и международно признат профил на образованието в УНСС в областта на финансите, счетоводството и финансовия контрол. Общата методологична рамка на изследването при проекта с ICAEW е показана в схема 1.

⁵ За периода 2011-2019 декан на ФСФ при УНСС е проф. Снежана Башева, а зам. декани са: проф. Румяна Пожаревска, проф. М.Александрова и доц. Олег Димов

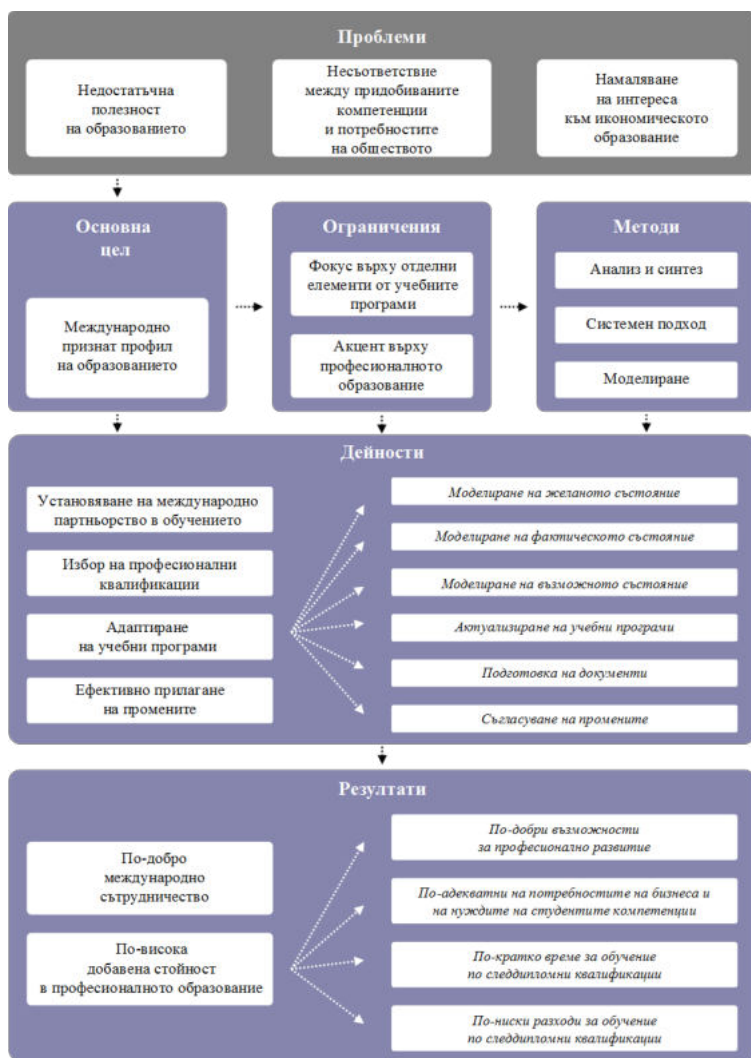

Схема № 1. Обща методологична рамка за адаптиране на учебни програми към изискванията на международно признати професионални квалификации⁶

⁶ Мусов, М. (2016). Адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации – методология и ограничения. Сп. „Икономически и социални алтернативи“ бр. 2, ИК-УНСС, С., с.124.

УНСС и в частност ФCF бе признат като един от малкото партньори в международен план на Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW) с право да обучава и да изпитва по модули от ниво „Сертификати“ (Certificate level) на ICAEW. В резултат на постигнатото признаване, студентите, завършили ФCF при УНСС, не следва да полагат изпитите по **шестте модула** от първо ниво „Сертификати“ (Certificate level) за квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ (ICAEW ACA qualification). Те ще получат „Credit for Prior Learning“ когато кандидатстват за придобиване на някои от квалификациите на ICAEW, но не по-късно от 5 години след своето дипломиране /виж. Схема 2/

Схема № 2. Модули от квалификациите на Института на дипломираните експерт-счетоводители на Англия и Уелс (ICAEW) с признати изпити, положени по време на обучението по специалностите във Финансово-счетоводен факултет при УНСС⁷

Освен за квалификацията „дипломиран експерт-счетоводител“ (ICAEW ACA qualification) пет от защитените модули (без този по счетоводство) са приложими и за самостоятелната **квалификация по „финанси, счетоводство и бизнес“** (ICAEW CFAB qualification). Тя е предназначена за тези студенти, които желаят да продължат своето

⁷ Мусов, М. (2016). Адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации – методология и ограничения. Сп. „Икономически и социални алтернативи“ бр. 2, ИК-УНСС, С., с.131

професионално развитие в областта на финансите, счетоводството и бизнеса, но нямат изявен интерес към одиторската професия.

През 2015 г. ФСФ стартира проект с АССА. Неговата основна цел беше да се открият и очертаят допирателните точки, общите моменти в изучавания материал, респективно в съдържанието на учебните програми по специализираните дисциплини и да се очертаят насоките за тяхното усъвършенстване, така че на студентите, които кандидатстват за получаването на квалификация от Association of Chartered Certified Accountants (АССА), да бъдат признати (пълно или частично) изпити от *Фундаменталното ниво*, които се полагат за придобиване на такава квалификация.

В резултат на проекта⁸ през месец юни 2015 г. беше подписан Меморандум за сътрудничество между УНСС и Асоциацията на дипломираните експерт-счетоводители (Association of Chartered Certified Accountants – АССА). Бяха признати 100 % за студентите от специалност **„Счетоводство“** четири модула: F1 “Счетоводител в бизнеса” (The Accountant in Business), F2 “Управленско Счетоводство” (Management Accounting), F3 “Финансово счетоводство” (Financial Accounting), F4 “Корпоративно и търговско право” (Corporate and Business Law). Бяха признати 100% за студентите от специалност **„Финансов контрол“** и специалност **„Финанси“**, специалност **„Финанси и счетоводство“** с преподаване на английски език три модула: F1 “Счетоводител в бизнеса” (The Accountant in Business), F2 “Управленско Счетоводство” (Management Accounting), F3 “Финансово счетоводство” (Financial Accounting).

След проведени разговори с представители на АССА, беше разработен и утвърден от АС на УНСС през м.юли 2016 г. учебен план за специалност “Счетоводство, финансов контрол и финанси”, със специализация “АССА квалификация: финансова отчетност, одит и финанси” на английски език за ОКС „Магистър“. Разработената магистърска програма е предназначена за студенти, завършили ОКС Бакалавър, специалности „Финанси“, ”Счетоводство“, „Финансов контрол“ и „Счетоводство и контрол“ и е с двусеместриален срок на

⁸ За повече информация виж: Михайлова, М., Р.Пожаревска, Д. Ненков, С. Трифонова, М. Мусов, М. Маркова, Т. Дончев, Г. Ранчев,, (2019). *Изследване на възможностите за адаптиране на учебни програми към изискванията на Association of Chartered Certified Accountants (АССА)*, монографичен труд по проект НИД НИ 1-1/2015 г., ИК УНСС

обучение. Образованието по специалността „Счетоводство, финансов контрол и финанси“ е счетоводно-икономическо образование по смисъла на Закона за счетоводство и на Закона за независимия финансов одит. Получаването на специализирани знания по счетоводство, одит и финанси е много добра основа за по-нататъшното им професионално развитие и израстване и особено при тяхната реализация като международно сертифицирани дипломирани експерт-счетоводители, одитори и анализатори.

През първия семестър се изучават основни и специализиращи дисциплини: Финансов мениджмънт – 1 част (Financial Management -1 part); Финансови отчети – 1 част / (Financial Reporting – Part 1); Одитинг – осъществяване на ангажимент за изразяването на сигурност (Audit – Concluding Assurance Engagement); Управленско счетоводство за вземане на решения (Management Accounting for Decision Making); Данъчен и осигурителен контрол – част 1 (Tax and social security control – Part 1).

През втория семестър се предвижда студентите да получат тясна профилираща подготовка чрез дисциплините: Финансов мениджмънт – 2 част (Financial Management – 2 part); Финансови отчети – 2 част (Financial Reporting – Part 2); Одитинг – допълнителни въпроси свързани с одита и изразяването на сигурност (Audit-Additional Audit and Assurance Issues); Управленско счетоводство за оценка на изпълнението (Management Accounting for Performance Measurement); Данъчен и осигурителен контрол – част 2 (Tax and social security control – Part 2).

Курсът на обучение в магистърската степен завършва с разработване на магистърска теза, темата на която е съобразена с индивидуалните интереси на обучаващите се, предвид бъдещата им професионална реализация. На успешно дипломираните се студенти ще бъдат признати от АССА осем модула от фундаменталното ниво на обучение.

Магистърската програма по специалността “Счетоводство, финансов контрол и финанси”, специализация “АССА квалификация: финансова отчетност, одит и финанси” на английски език, се осъществява от преподаватели, с дългогодишен практически опит в областта на счетоводството, финансовия контрол и финансите. Методологията на преподаване е в съответствие със съвременните концептуалните основи на международните счетоводни стандарти и международните

стандарти за финансово отчитане. Студентите могат да ползват съвременна българска литература и чуждестранна научна литература и обзаведени кабинети с модерни технически средства за обучение. .

Завършилите магистърската програма ще имат възможности за продължаващо обучение по оставащите пет модула от професионалното ниво за „ACCA Qualification“, както и за успешна професионална реализация като международно сертифицирани експерт-счетоводители и одитори.

Състояние на успеваемостта на студентите от специалност „Счетоводство“ по модул „Финансово счетоводство“ на Държавния изпит

Дисциплината „Финансово счетоводство“ е задължителна факултетна дисциплина в учебния план на студентите от специалност „Счетоводство“, ОКС „Бакалавър“ при УНСС. Тя е включена в изпитите по чл.14,ал.1 на ЗНФО. Тази дисциплина е включена и като отделен модул на държавния изпит, който студентите от специалността полагат в края на обучението си в ОКС „Бакалавър“. Основната цел на модула „Финансово счетоводство“ е да осигури набор от теоретични познания и практични умения, които не само да дадат представа за основните принципи на финансово счетоводство, но и да изградят диверсифицирано логическо и аналитично мислене на обучаващите се (Маркова, 2021). Ключовите тематични области, които са покрити от учебната програма по дисциплината са: отчитане на дълготрайните материални активи; отчитане на нематериалните активи; отчитане на дългосрочните финансови активи; отчитане на стоково-материалните запаси; калкулиране на разходите и формиране на себестойността на продукцията и услугите; отчитане на приходите от продажбата на продукция, стоки и услуги; отчитане на финансовите приходи и разходи; отчитане на доходите на персонала и на разчетите на предприятието; отчитане на капиталите; годишни финансови отчети – етапи на годишното счетоводно приключване. От студентите се очаква⁹ да **могат** да: определят

⁹ За повече информация виж: Маркова, М. Пожаревска, Р.Джонева, Л.Въткова-Петрова, Д.Башев, Я.(2022) ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЪВРЕМЕННИТЕ ПОДХОДИ ЗА ОБУЧЕНИЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО С ЦЕЛ АДАПТИРАНЕ КЪМ ИЗИСКВАНИЯТА НА АКРЕДИТИРАЩИТЕ ПРОФЕСИОНАЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ ИДЕС, ICAEW И ACCA, монографичен труд по проект НИД НИ -9/2019 /ИК УНСС

историческата цена на отчетните обекти; идентифицират правилно салдата по сметките в главната счетоводна книга; разбират и съставят компонентите на финансовите отчети; класифицират и отчитат активите и пасивите на предприятието в съответствие с приложимата отчетна рамка; отразяват коректно основния капитал, резерви, провизии; идентифицират моментите на признаване на приходите и разходите; разбират и прилагат правилно счетоводните принципи и др.

Анализът на съдържанието и структурата на въпросите от модул „Финансово счетоводство“, включен в държавния изпит показва наличието на *силни и слаби страни*¹⁰. Според Башев, Я. (2021) като *слаби* страни могат да се обособят следните: студентите не се справят при въпроси свързани със специфични операции и счетоводни обекти, като отчитане на бартерни сделки, лизинг и обезценки; студентите изпитват затруднения при изчисления като определяне на балансова стойност, цена на придобиване, себестойност; студентите изпитват затруднения при прилагане на конкретни принципи /правила/ за признаване и представяне във финансовите отчети на отделни техни елементи и при промяна на счетоводната политика; студентите не се справят при въпроси свързани с данъци върху печалбата. Като *силни* страни се обособяват следните: студентите показват добри познания при този тип въпроси, при които трябва да се посочи вярната статия за осчетоводяване на конкретна операция, (процентът на верните отговори е много висок и е в рамките на 95-99%); студентите показват добри познания при въпроси свързани изчисляване и начисляване на амортизация; студентите показват добри познания при осчетоводяване на рутинни операции като придобиване, резултати от инвентаризация, изваждане от употреба на активи.

Следва да се посочи, че оценяването на знанията на студентите е на основата на тестове от затворен тип. Този тип тестове не позволява да се оценят точно възможностите на студентите да аргументират своята позиция и да направят преценка. Това се постига само чрез казуси от отворен тип.

¹⁰ За подробности виж. Башев, Я.(2021), "Анализ на успеваемостта на студентите от държавен изпит на специалност „Счетоводство“, ОКС бакалавър, за периода 2017/2021 г. и на специалност “Счетоводство и контрол“, дистанционна форма за периода 2020/2021 г. " Научни трудове, том .../2021, ИК УНСС, С.ISSN (print): 0861-9344, ISSN (online): 2534-8957

В резултат на приетата политика на УНСС за структурата и съдържанието на учебен план в ОКС Бакалавър хорариума на дисциплината „Финансово счетоводство“ бе намален от 75 ч. (45 ч. лекции и 30 ч. упражнения) на 60 ч. (30 ч. лекции и 30 ч. упражнения). За да се компенсира намалението се взе решение да се въведе втора дисциплина с наименование „Финансово счетоводство-втора част“ където студентите да изучават теми свързани с лизинг, преоценка и обезценка, инвестиционни имоти и др. Следва да се отбележи, че студентите от специалности „Счетоводство“ и „Счетоводство и контрол“ изучават в ОКС Бакалавър и две отделни самостоятелни дисциплини, в които се разглеждат подробно теми свързани със счетоводната политика и данъци върху печалбата.

Бъдещо развитие на учебните планове и програми на специалност „Счетоводство“

Очертават се няколко тенденции, които рефлектират върху развитието на счетоводното образование и професия.

На *първо място* се забелязва голям интерес за **адаптиране** на учебните програми към изискванията за придобиване на квалификацията дипломиран –експерт счетоводител. Този процес е особено ясно изразен в САЩ. Проведено изследване (Taylor,J, 2021) в САЩ показва, че 83% от анкетираните компании считат, че ако университетските учебни програми са приведени в съответствие с тези за дипломираните-експерт счетоводители наемането на нови специалисти ще се увеличи, а завършилите ще се считат за по-ценни отколкото са днес. Тук е важно да се отбележи и да се отчита факта, че учебните програми в университетите имат различни мисии и цели, Затова концепцията заложена в програмата за придобиване на квалификацията дипломирани-експерт счетоводител не трябва да се счита за универсален подход за всяка учебна програма по счетоводство.

На *второ място* се забелязва нуждата **да се развива** в студентите т. нар. дигитална проникателност. През последните години (Taylor,J 2021) се налага тезата, че разумното разбиране на преобладаващите технологични тенденции и тяхното влияние върху одита и счетоводството е много важно за съвременните експерт-счетоводители. Последното рефлектира и върху съдържанието на учебните програми.

На *трето място* се забелязва тенденция за **преразглеждане и преосмисляне** на структурата и съдържанието на изпитите за придобиване на квалификацията дипломиран експерт-счетоводител. Обръща се внимание на факта, че квалификацията представя на обществеността увереността, че лицата които я притежават имат минимални нива на знания и умения, необходими за ефективна практика. Тези умения се нуждаят от редовно актуализиране и подмяна (Hunter,2021).

През 2020 г. Националната асоциация на щатските счетоводни съвети(NASBA)¹¹ съвместно с Американския институт на дипломираните експерт-счетоводители (AICPA)¹² стартира проект за преразглеждане на изпитите за дипломирани-експерт счетоводители с цел да се създаде нов модел за лицензиране, който да отчита бързо променящите се умения и компетенции, които счетоводната професия изисква днес.

В резултат на това бе разработен модел за изпит, по който кандидатите ще се явяват през 2024 г. Изпитът (Stickland,B, 2022) ще включва три задължителни основни раздела-одит, финансово счетоводство, данъчно облагане и регулиране и един избираем. Кандидатите ще избират между бизнес анализ и отчитане; информационни системи и контроли и данъчно планиране.

Високи оценки (Taylor,J.Dustin,D.2021) се дават на променената програма за придобиване на квалификацията в САЩ. 79% от анкетиранияте считат,че новата програма помага да се посрещнат променящите се нужди на практиката, а 87% от тях са посочили че тя е полезен ресурс при актуализиране на учебните програми.

На *четвърто място* се забелязва необходимост **да се актуализират** учебните програми, така че да отговарят на изискванията на практиката. Актуализацията е в насока на преподаване и включване на курсове по: киберсигурност, управление на информационните технологии, прогностичен анализ, дигитална проникателност, ИТ рискове и контрол и одит на информационни технологии. В периода септември-октомври 2020 г. NASBA и AICPA в контекста на инициативата за разработването на нов модел за изпит за квалификацията дипломиран експерт-счетоводител анализираха действащи учебни

¹¹ В момента тези съвети са 56 на брой и те регулират счетоводната професия в САЩ, създадена е през 1908 г.

¹² Създаден е през 1887 г.

програми по счетоводство, като целта е да се идентифицира степента на несъответствие между уменията на студентите, които завършват счетоводство и тези от които се нуждаят работодателите. Проучването (Vien. C, 2021) установява, че фирмите наемат по-малко специалисти по счетоводство, тъй като те искат от кандидатите умения за анализ на данни, киберсигурност и ИТ одит, а много от завършили-те специалност счетоводство нямат такива умения

На *пето място* се забелязва засилен интерес към **координация и взаимодействие** между университетите и професионалните организации. В САЩ е налице по-голяма активност от страна на професионалните организации. Така например NASBA и AICPA се ангажират да помагат на академичната общност по време на прехода към нов модел за изпити чрез предоставяне на казуси, програми за уроци, които преподавателите от университетите да ползват. Особено това се отнася за области като анализ на данни и киберсигурност. Набляга се на развитие на партньорство между компаниите за одит и счетоводство и университетите, за да се преодолее изоставането на обучението в колежа и изискванията на професионалния живот. Проучване на AICPA (Taylor,J.2021). показва,че само 60% от учебните програми в университетите включват преподаване на анализ на данни. В по-малко от половината се преподава ИТ одит и киберсигурност. Проучването показва също, че в университети има различна дълбочина на преподаване на тези дисциплини, като при някои те са обособени в отделни самостоятелни курсове, а при други са част от курса по счетоводни информационни системи. Това обаче може да ограничи правилното покриване на всички теми .

На *шесто място* се забелязва засилен интерес към **разглеждането** на счетоводството, като интелектуално стимулираща дисциплина и професия играеща основна роля при решаването на проблеми за климатични кризи, пандемии, устойчивост, човешки права, корупция и др.(Carnegie, G. Parker, L. Tsahuridu, E.2022). Счетоводството вече се определя като техническа, социална и морална практика, свързана с устойчивото използване на ресурсите и правилната отчетност към заинтересованите страни, за да се даде възможност за развитие на организации, хора и природа (Carnegie,G.Parker, L.Tsahuridu,E.2021). Това определение позволява да се излезе извън рамките на чисто техническия аспект на счетоводството, където се търси само съответствие с приложимата нормативната база. Аспект ,който не може да обясни ролята на

счетоводството върху организационното и социалното функциониране и устойчиво развитие. В новото определение се обръща внимание ,че счетоводството събира, обработва и предоставя както финансова, така и нефинансова информация за нуждите на предприятията и обществото.

Може да **обобщим** ,че изучаваните учебни дисциплини включени в учебния план на студентите от специалност „Счетоводство“ при УНСС покриват в качествено и в количествено отношение областите по чл.14, ал.1 на ЗНФО. Предлаганите учебни дисциплини способстват за развиването на основни умения и компетенции, които са необходими на дипломираните-експерт счетоводители. Получените акредитации от ICAEW и ACCA също са доказателство за високото качество на обучение. Запазването на това качество ,ще зависи от правилното тълкуване и отчитане на тенденциите които се наблюдават в последните години. Тъй като това е сложен и скъп процес резултатът ще е налице, ако се засили координацията между висшите училища, между тях и ИДЕС.

Използвана литература

1. Taylor,J.Dustin,D.(2021) AICPA, NASBA publish revised CPA Evolution Model Curriculum <https://www.journalofaccountancy.com/news/2021/nov/aicpa-nasba-revised-cpa-evolution-model-curriculum.html>
2. Hunter,A (2021) The Future for Accounting <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/future-accounting>
3. Carnegie,G.Parker, L.Tsahuridu,E.(2022)SOS Accounting Educators: Developing Accounting and Accountants for a Better World <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/sos-accounting-educators-developing-accounting-and-accountants-better-world>
4. Carnegie,G.Parker, L.Tsahuridu,E.(2021) Redefining accounting for tomorrow <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/redefining-accounting-tomorrow>
5. Vien.C. Wanted (2021): More systems and analytics training for accounting students <https://www.journalofaccountancy.com/news/2021/mar/systems-analytics-training-accounting-students.html>
6. Stickland,B.(2022) Feedback sought for redesigned 2024 CPA Exam Blueprints, <https://www.journalofaccountancy.com/news/2022/jun/feedback-sought-redesigned-2024-cpa-exam-blueprints.html>

7. Taylor,J.(2021) **Do colleges prepare future CPAs? Three key insights**
<https://blog.aicpa.org/2021/03/do-colleges-prepare-future-cpas-three-key-insights.html#sthash.j6dKJOgQ.OYzN020i.dpbs>
8. Закон за независимия финансов одит (www.ides.bg).
9. ИДЕС Правила за организиране и провеждане на изпити за дипломиран експерт-счетоводител, (www.ides.bg).
10. Михайлова, М., Р.Пожаревска, Д. Ненков, С. Трифонова, М. Мусов, М. Маркова, Т. Дончев, Г. Ранчев, (2019). *Изследване на възможностите за адаптиране на учебни програми към изискванията на Association of Chartered Certified Accountants (ACCA)*, монографичен труд по проект НИД НИ 1-1/2015 г., ИК УНСС
11. Мусов, М. (2016). Адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации – методология и ограничения. Сп. „Икономически и социални алтернативи“ бр. 2, ИК-УНСС, С., с.124, 131.
12. Пожаревска, Р., С. Трифонова, М. Мусов, Т. Дончев, Х. Маврудиев, Н. Кацарски (2016). Адаптиране на учебни програми към изискванията на Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW), монографичен труд по проект НИД НИ 1-1/2013 г., ИК УНСС
13. Маркова, М. (2021) Съвременни подходи при представяне на дисциплината финансово счетоводство“, сборник с научни доклади на тема „Счетоводство и дигитализация“, ИК – УНСС, С.2021, с.139-148.
14. Башев, Я.(2021), „Анализ на успеваемостта на студентите от държавен изпит на специалност „Счетоводство“, ОКС бакалавър, за периода 2017/2021 г. и на специалност “Счетоводство и контрол“, дистанционна форма за периода 2020/2021 г. „ Научни трудове, том .../2021, ИК УНСС, С.ISSN (print): 0861-9344, ISSN (online): 2534-8957
15. Маркова, М. Пожаревска, Р. Джонева, Л. Въткова-Петрова, Д. Башев, Я. (2022) Следване на съвременните подходи за обучение по счетоводство с цел адаптиране към изискванията на акредитиращите професионални организации идес, icaew и асса, монографичен труд по проект НИД НИ -9/2019 /, ИК УНСС

**СТО ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ПРОФЕСОР
ДИМИТЪР СПАСОВ – ЕДИН ОТ РАДЕТЕЛИТЕ
И ДЕЯТЕЛИТЕ ЗА ВИСОКО КАЧЕСТВО
В ПОДГОТОВКАТА НА СПЕЦИАЛИСТИ
СЪС СРЕДНО И ВИСШЕ
СЧЕТОВОДНО-ИКОНОМИЧЕСКО
ОБРАЗОВАНИЕ У НАС**

*Проф. д-р Атанас Атанасов
СА „Д. А. Ценов“ – Свищов*

Резюме

Докладът е посветен на сто годишнината от рождението на професор Димитър Спасов – един от радетелите и деятелите за високо качество в подготовката на специалисти със средно и висше счетоводно-икономическо образование у нас. Това е основателен повод да се отправи поглед към историята и традициите в подготовката на специалисти със средно и висше счетоводно-икономическо образование на национално равнище и да се потърсят отправни точки, приемственост, а защо не и причинно следствени връзки с настоящето и бъдещето на преподаването и обучението по счетоводство.

***Ключови думи:** счетоводство, счетоводно-икономическо образование, обучение по счетоводство, теория на счетоводството, счетоводна практика*

***JEL:** M41*

**ONE HUNDRED YEARS OF THE BIRTH OF PROFESSOR
DIMITAR SPASOV – ONE OF THE CREATORS AND
WORKERS FOR HIGH QUALITY IN THE TRAINING
OF SPECIALISTS WITH SECONDARY AND HIGHER
ACCOUNTING AND ECONOMIC EDUCATION
IN OUR COUNTRY**

*Prof. Atanas Atanasov, PhD
Dimitar A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov*

Abstract

The paper is dedicated to the hundredth anniversary of the birth of Professor Dimitar Spasov – one of the founders and figures for high

quality in the training of specialists with secondary and higher accounting and economic education in our country. This is a good reason to look at the history and traditions in the preparation of specialists with secondary and higher accounting and economic education at the national level and to look for starting points, continuity, and why not cause-and-effect relationships with the present and the future of teaching and accounting education.

Key words: *accounting, accounting and economic education, accounting training, accounting theory, accounting practice*

JEL: M41

На 8 ноември 2022 г. се навършват сто години от рождението на един от най-уважаваните преподаватели по счетоводство у нас – проф. дин Димитър Маринов Спасов. Това е основателен повод да се отправи поглед към историята и традициите в подготовката на специалисти със средно и висше счетоводно-икономическо образование у нас и да се потърсят отправни точки, приемственост, а защо не и причинно следствени връзки с настоящето и бъдещето на преподаването и обучението по счетоводство.

* * *

Житейска истина е, че всеки човек има определени заложби, които могат да бъдат открити и развити или да останат без последствия. Неизчерпаеми са факторите, причините и възможностите в това отношение и те неминуемо съпътстват жизнения път на дадената личност. Не прави изключение и Димитър Спасов, който завършва основното си образование в родното севлиево с. Млечево и средно образование през 1941 г. с отличие в Смесената гимназия в гр. Пловдив. Безспорно това са годините на съграждане на личността и овладяване на фундаментални човешки качества като уважение, трудолюбие, упоритост, постоянство, толерантност и любознателност – необходими качества за всеки, който дръзва да се отдаде на научно-изследователска и учебно-преподавателска дейност. (Меразчиев и Петров, 2002).

В периода 1941-1942 г. Димитър Спасов е студент в Учителския институт в гр. Пловдив, но желанието му да се посвети на счетоводството го насочва през 1943 г. към гр. Свищов, където се записва за студент във Висшето училище за стопански и социални науки и се дипломира през 1947 г. (Меразчиев и Петров, 2002).

Непосредствено след придобиването на висшето счетоводно-икономическо образование, свищовският възпитаник намира своята практическа професионална реализация първоначално като директор-счетоводител в Потребителната кооперация на с. Зла река, общ. Априлци, а по-късно и като главен счетоводител на ДИП „Болшевик“ – гр. Троян. (Меразчиев и Петров, 2002).

През 1950 г. натрупалият три годишен практически опит в сферата на счетоводството Димитър Спасов решава да се отдаде на преподавателската професия, като се явява и спечелва конкурс за асистент по счетоводство във ВФСИ „Д. А. Ценов“ – Свищов. Следват 38 години на редовен преподавател (от асистент до професор), посветени на обучението и преподаването по счетоводство в Свищовското висше училище. Активна преподавателска дейност проф. Димитър Спасов осъществява и като хоноруван преподавател след своето пенсиониране до кончината на достойния си житейски път през 2005 г.

Научно-изследователската и учебно-преподавателска дейност на проф. Димитър Спасов е съдържателна, мащабна и многообразна, затова трудно може да бъде обхваната цялостно в следващите редове, но е важно да се подчертае целенасоченият характер на тази дейност – стремеж към перманентно поддържане на високо качество в преподаването и обучението по счетоводство не само във висшите, но и в средните училища у нас.

Значими са приносите на дългогодишния академичен преподавател по отношение на счетоводната теория и практика. В този контекст на първо място е необходимо да се посочат разработените и успешно защитени от него две дисертации за придобиване на научните степени „кандидат на икономическите науки“ (понастоящем „доктор“) и „доктор на икономическите науки“. Темите на авторските изследвания са с подчертана счетоводна насоченост, а именно: „Счетоводно отчитане на стокооборота в предприятията за търговия на дребно“ (1956 г.) и „Счетоводството в пределите на българските земи по време на османското владичество“ (1982 г.).

През 2000 г. специализираното издание на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов – библиотека „Стопански свят“ в своя брой 46 публикува монографичното изследване на проф. Спасов „Счетоводството по българските земи“, в което авторът започва разсъжденията си с философската сентенция: „Бъдещето е много минало и малко настояще“, и посочва: „В своето изследване на счетоводството по нашите земи

се ръководехме от принципа: който знае малко за миналото на своята професия, той трудно може да осмисли професионалния си живот и още по-трудно може да разбере законите, управляващи развитието на човешката мисъл и човешките действия.“ (Спасов, 2000, с.10)

Наред с научно-изследователската и учебно-преподавателската работа през дългогодишния си трудов стаж всеотдайният свищовски преподавател изпълнява и редица отговорни административно-управленски функции в крайдунавското висше училище. Той е ръководител на катедра „Икономика на предприятието“ (1961-1963 г.), ръководител на катедра „Счетоводна отчетност“ (1967-1988 г.), декан на факултет „Стопанска отчетност“ (1962-1964 г.), зам. ректор на висшето училище (1964-1972 г.).

Следва да се подчертаят и още две много важни качества, които по категоричен начин демонстрира проф. Спасов през целия си жизнен и професионален път – организаторски способности и способности да се изграждат и поддържат ползотворни професионални контакти както на национално, така и на международно равнище. Доказателство за това са поредицата от значими научни форуми и събития, които са организирани в гр. Свищов с безспорната организаторска роля и дейно участие на проф. Спасов. В подкрепа на посоченото твърдение е достатъчно само да се припомни мащаба и отзвук на организирания и проведен с огромен успех в периода август-септември 1972 г. международен симпозиум на тема: „Счетоводната отчетност в системата на икономическата информация.“

През 1992 г. проф. Димитър Спасов придобива и най-високата практическа професионална квалификация в областта на счетоводството у нас – „дипломиран експерт-счетоводител“.

Национално признание за заслугите на проф. Димитър Спасов като академичен преподавател, учен и общественик е удостояването му с ордените „Кирил и Методий“ – I и II степени, „Сто години от Освобождението на България от османско робство“ и „Хиляда и триста години България“.

Под непосредственото компетентно ръководство и грижи на именития преподавател са израснали в професионално отношение плеяда от научни работници, които успешно се реализират в различни висши училища в страната. Той е не само отговорен и грижовен научен ръководител, но и обективен рецензент и дългогодишен член на специализирани научни съвети и комисии за научно и академично изграждане.

Стотици студенти посещават и слушат с интерес лекциите на проф. Димитър Спасов, защото те предоставят не само нови знания в областта на счетоводството, но се характеризират с новаторски дух, яснота, задълбоченост, обоснованост и взаимовръзка между счетоводната теория и практика. Трайни са отзивите за него сред студентската общност като за един ерудиран и вдъхновяващ преподавател. Вероятно тези качества в съчетание с пословичната енергичност, всеотдайност, високата обща култура, задълбочената теоретико-приложна подготовка и педагогически умения превръщат аудиторните ангажменти на лектора в очаквани и желани срещи.

Важен принос на проф. Димитър Спасов за повишаване качеството на преподаването на счетоводството не само във висшите, но и в средните училища, е създаването на педагогически профил към специалност „Счетоводство и контрол“ в СА „Д. А. Ценов“ – Свищов. Във връзка с това следва да се подчертае и подобаващо да се оцени написаната от него „Методика за преподаване на обща теория на счетоводната отчетност“. Тази разработка се характеризира както с научна, така и с педагогическа стойност. Като обект на методиката авторът посочва: „целите и задачите на обучението по тези въпроси (въпросите от общата теория на счетоводната отчетност – бел А.А.), конкретните подходи при изясняване на тяхното съдържание, структура и обем, подходът при изясняване на връзките на тези въпроси със съдържанието на останалите икономически дисциплини и начинът на преподаване на всяка отделна методическа единица, като се използват определени учебни методи и учебни форми, отнасящи се до преподавателите и учащите се, с оглед постигане на оптимални резултати от учебната и възпитателната работа.“ (Спасов, 1989, стр. 13).

И към настоящия момент звучат актуално формулираните от автора виждания за целесъобразността на основните принципи на обучението, известни от теорията (дидактиката), при преподаването на проблемите от общата теория на счетоводната отчетност и на останалите проблеми по счетоводство, а именно:

„а. Принцип на системност и последователност при обучението.

б. Принцип на научност в обучението.

в. Принцип на съзнателност и творческа активност на учениците в процеса на обучението.

г. Принцип на трайно усвояване на знанията придобити при обучението.

д. Принцип на достъпност на обучението и индивидуален подход към учащите се.

е. Принцип на онагледяване при обучението като средство за получаване на знания и свързване на счетоводната теория със счетоводната практика.

ж. Принцип на съчетаване придобиването на знания с придобиването на умения, практическа сръчност и професионални навици.

з. Принцип на единство на образователния и възпитателния процес при обучението.“ (Спасов, 1989, стр. 56).

Съществен принос на автора по отношение качеството на преподавателската работа е и аргументирано предложената от него конкретна методика на преподаване на въпросите от общата теория на счетоводната отчетност.

През целия си професионален и творчески път на академичен преподавател проф. Димитър Спасов има подчертано активна роля в разработването и публикуването на учебно-методична литература по счетоводство. В този контекст без претенции за изчерпателност могат да се посочат учебниците по „Обща теория на счетоводната отчетност“, „Търговско счетоводство“, „Курс по теория на счетоводството и отрасловите счетоводства“, „Курс по счетоводство“, „Проблеми на счетоводната теория, счетоводната практика и икономически анализ на бюджетните учреждения“ и др.

Значим е приносът и участието на проф. Димитър Спасов в написването на учебника „Основи на счетоводството“, предназначен за подготовката на ученици в средните икономически училища в страната.

Верен на своите идеи за качествена професионална подготовка на преподавателите по счетоводство, проф. Димитър Спасов поставя акцент в значителна част от своите доклади върху педагогическата теория и практика.

Той аргументира своите виждания по отношение на: възможностите за последващо усъвършенстване на преподаването по проблемите на счетоводната отчетност; методиката за планиране, организация и оценка на учебно-изследователската работа на студентите; проблемите на възпитанието и идеологията при издаването на учебници и учебно-помощна литература по счетоводните дисциплини; актуални програмно-методически и организационни проблеми, свързани с учебно-изследователската работа на студентите; програмно-

методически проблеми при преподаване на счетоводните дисциплини във висшите училища и др.

* * *

Представените накратко биографични данни, творчески аспекти и информация за учебно-преподавателската и научно-изследователската работа на именития наш академичен преподавател по счетоводство е основание не само за равностетка на постигнатото, но и за едно своеобразно трасиране на насоките към настоящо и бъдещо поддържане на високо качество в преподаването и обучението в областта на нелеката счетоводна проблематика.

Използвана литература

1. МЕРАЗЧИЕВ, В., ПЕТРОВ, Л. Професор Димитър Спасов на 80 години. *Сборник доклади от научно-методическа конференция „Преподаване на счетоводството във висшите училища“, Свищов, 14-15 ноември 2002 г., АИ Ценов*, с. 5-11.
2. СПАСОВ, Д. (1989) *Методика на преподаване на обща теория на счетоводната отчетност в средните икономически учебни заведения*. Свищов: АИ Ценов.
3. СПАСОВ, Д. (2000) *Счетоводството по българските земи*. Свищов: АИ Ценов, Библиотека Стопански свят, бр. 46.

INTRODUCING ACCOUNTING BISSIM SIMULATION IN THE FINANCIAL ACCOUNTING AND REPORTING MODULE – THE EXPERIENCE OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

*Assoc. Prof. Eleonora Petrova Stancheva-Todorova, PhD
Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Faculty of Economics
and Business Administration, Sofia, Bulgaria*

Abstract

This paper aims at sharing author's experience of implementing Accounting Bissim simulation in the accounting curriculum of the Faculty of Economics and Business Administration, Sofia University “St. Kliment Ohridski”. This innovative teaching method was introduced in the Financial Accounting and Reporting module, which is obligatory for the third-year students in the bachelor's programme “Accounting, Finance and Digital Applications”, accredited by the Institute of Chartered Accountants in England and Wales. The implementation process is characterised with many challenges due to the lack of flexibility in changing the module's syllabus. In addition, the lack of experience of the tutor was also an impediment as the simulation was used for the first time in a Bulgarian university. The implementation process was supported by the Accounting Bissim team from UK, comprising of qualified and experienced professionals from academia and accounting practice. The curriculum integration approach, learning objectives and outcomes are presented in the publication.

Key words: *accounting simulation, integration approach, challenges, experience*

Setting the scene

During the last few decades, accounting educators have been criticised for the prevailing technical content of the accounting modules and the traditional way the accounting is taught to students (AAA & AICPA, 2012, 2015; AACSB, 2014). In addition, the transformation of the accounting profession into a hybrid one requires new interdisciplinary knowledge and competences in the fields of finance, information

technologies, and data science. Moreover, recent technology advances and their augmented business application are changing the role and job tasks of the future accountants by enhancing their participation in the decision-making process, strategic management and problem solving.

Facing the challenges of the transforming accounting profession and the changing requirements of employers with respect to the skills required of future accounting graduates, accounting educators are trying to develop the needed knowledge and capabilities by restructuring the accounting curriculum to enhance the technological content of accounting modules and by implementing new innovative teaching methods to improve the quality of teaching, increase student engagement and enhance their comprehension of the study material (Black, 2012; Stancheva-Todorova, E., 2019, 2022).

In the light of the ongoing transformation of accounting education, this paper aims at sharing the author's experience of embedding Accounting Bissim business simulation in the accounting curriculum of the Faculty of Economics and Business Administration (FEBA), Sofia University "St. Kliment Ohridski". This innovative teaching method was introduced in the Financial Accounting and Reporting module, which is obligatory for the third-year students in the bachelor's programme "Accounting, Finance and Digital Applications", accredited by the Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW).

The research uses the methods of analysis and synthesis, as well as the interpretive and critical methods approach. By sharing her experience, the author highlights some of the challenges of implementing the business simulation in a specific environment in particular the lack of flexibility in changing of the module's syllabus due to the requirement to maintain ICAEW accreditation and the lack of experience of the tutor as the simulation was used for the first time in a Bulgarian university.

This paper presents preliminary research and analysis. It suffers from the lack of comparative analysis of students' academic results showing their improvement after embedding the business simulation in the accounting course. Moreover, only a summary of the student feedback is presented rather than a detailed analysis. Feedback was obtained through a questionnaire survey completed by students at the end of the semester. The questionnaire was designed to obtain data on students' overall satisfaction with the Accounting Bissim simulation as well as their self-reported perception of the extent to which the simulation helped them to overcome

knowledge gaps and develop relevant skills and competences. A more detailed analysis of the results of implementing the business simulation at FEBA will be presented in a future publication.

Introducing Accounting Bissim simulation

The Accounting Bissim business simulation is an innovative teaching method that has been successfully implemented by many universities from abroad including Aston University, Birmingham University, DeMontfort University, Manchester University (all in the UK) and Novia University (Finland). It bridges students' knowledge and skills in accounting and finance domains and covers a broad spectrum of topics. The simulation might be used in Financial Accounting, Managerial Accounting and Financial Management modules as well as in other modules after adapting it to the module's content and learning objectives. The simulation is aligned with the principles of International Financial Reporting Standards (IFRS). (Davies et al., 2019)

Accounting Bissim was easily implemented within an online version of the module which was required as a result of restrictions arising from the coronavirus pandemic. .and was, therefore, a successful tool for meeting the educational challenges that emerged during this period.

The Accounting Bissim resources comprise a student manual, a detailed tutor guide and user-friendly software which is used by the tutor to enter student teams' decisions for each decision year and generate results reports. Students participating in the business simulation are provided with a decision form to complete which enables the tutor to transfer the data quickly and easily into the simulation software. In addition, the tutor is supported with a quiz to test students' understanding of the key features of the simulation at the starting point, exercises which complement the study materials, and a questionnaire for receiving feedback and assessing the accomplishments of the participants in the simulation.

The financial data and key performance indicators are generated automatically at the end of each round and are provided to each team for assessing their performance. The tutor is encouraged to perform comparative analysis and discuss teams' results as well as to guide the students in the decision-making process.

Students' Role and Task Assignments

Students are engaged in a team-based competition with up to six teams per “World” with 4 – 8 students per team. They work together as the management team of a domestic robot manufacturing business and are required to make key management decisions for few up to six decision years, referred to as “rounds” in the business simulation. Hence, each round represents one year’s trading. Before taking their decisions for 2031, the participants are provided with company’s data, showing its financial position and performance for 2030, being the first presented reporting period in the simulation. The author ran the simulation for four decision years: 2031 to 2034. (Simulation Training Associates Ltd., 2018)

The management team encompasses the following eight roles: management director, finance director, marketing director, sales director, research director, production director, HR director and sustainability director. Some of the team members can combine two roles if there are less than eight students in the team.

There is some preliminary work for the students as they need to become acquainted with the company’s background, the organisation of the decision-making process and the requirements of each round. To accomplish this goal, the tutor introduces the simulation and its main parameters. Students are provided with the manual for further reading and comprehension of the details. Before starting the first round, their knowledge of the Accounting Bissim is tested with a quiz – a tool used to assess their understanding of the business simulation and the embedded task assignments.

As members of the company’s management team, students should complete the following tasks:

Task 1. To take decisions about team roles and strategy

Task 2. To determine the production volume (number of robots) needed to meet the expected demand, wages and salaries of the employees, and the retail sales price in year 2031. The retail price needs to be neither too high nor too low. On the one hand it should not decrease the demand of the product, but on the other hand, it should cover the costs.

Tasks 3-5. To make series of decisions related to company’s research and development (R & D), production, marketing, human resources, finance, and sustainability, in three consecutive years – 2032, 2033 and 2034.

To improve the basic specification of the robot, the participants have to make investments in R & D projects. The simulation also implies capitalisation of some development costs. The production decisions require students to determine the production units and the number of the employed production staff. Furthermore, as the cost of the raw materials and components vary by the volume of production, they have to make decisions based on the number of robots to be produced. Some of the decisions refer to the capital expenditure which is needed to expand the capacity of the factory. Depreciation expenses should also be considered.

The most important finance decisions are related to borrowings and the issue of shares. Borrowings might be in a form of an overdraft or a long-term bank loan. Both sources of external financing have interest implications, with the long-term loan bearing a cheaper rate of interest than the bank overdraft. In addition, the implemented dividend policy in the business simulation needs to be considered by the students when choosing between financing opportunities for the business.

The marketing decisions comprise of determining the retail selling price at each round based on the company's financial results for the previous year and the amount of the advertising expenditure. The participants in the Accounting Bissim have to consider the consumer preferences about the robot that are specified in the student manual which should inform R&D decisions.

The decisions related to the human resources include the number of the production staff, the annual wage/salary rate and the investment in training and development of employees. The improvement of their skills increases the company's productivity.

Sustainability is another important area in the decision-making process. It demonstrates company's strategy for creating sustainable value for its owners in the long-term. During the simulated period, students should choose among four options related to pollution and compliance with environmental legislation.

All the tasks have to be completed in-class. As part of the coursework, the tutor should organise special discussion sessions in teams. Hence, freeing up time in the curriculum without neglecting some of the study material is one of the implementation challenges.

Learning objectives

By completing all task assignments, the participants in the Accounting Bissim simulation will accomplish five learning objectives that are listed below. They are in line with the necessity to bring the students closer to real-life business situations and help them develop the skills and abilities, required of accounting graduates.

Learning objective 1: To enhance students' comprehension on the importance of financial data in the management decision-making process.

Learning objective 2: To expand students' knowledge and competences in the preparation of company's financial statements under IFRSs.

Learning objective 3: To improve students' communication and analytical skills as well as their capabilities to work in teams.

Learning objective 4: To help students understand the impact of their decisions on company's financial position and performance.

Learning objective 5: To contribute to students' preparation for the Accounting module external examination, a prerequisite for receiving the Certificate in Finance, Accounting and Business (CFAB) of ICAEW.

The learning methods, deployed in the business simulation, are relevant to the targeted learning outcomes and support their achievement. Accounting students are involved in experiential learning as they imitate the job task performance of the management team. Furthermore, future accountants enhance their understanding of the structure and content of the company's financial statements under IFRS and improve their skills in preparing them from a trial balance. In addition, by participating in the Accounting Bissim, students further develop their analytical and communication competences.

Curriculum integration approach

As mentioned earlier, the business simulation covers a variety of fields and topics. Some examples are provided in Table 1. The feedback from the Accounting Bissim team shows that the simulation was successfully used in undergraduate and master's courses for both specialists and non-specialists (Davies et al., 2021), aiming to enhance student engagement in accounting. Insights from faculty also reveal that it might be embedded not only in-class but also in courses delivered online or in a hybrid mode, which expanded its application during Covid-19 times.

The Accounting module syllabus of ICAEW is covered by two accounting disciplines, included in the curriculum of the bachelor’s programme “Accounting, Finance and Digital Applications” at FEBA – Fundamentals of Accounting and Financial Accounting and Reporting. One of the programmes’s advantages is that its graduates have the opportunity to obtain the internationally recognised CFAB of ICAEW after taking the Accounting module exam in an accredited examination centre. Hence, both accounting courses aim at preparing the students for the external examination. One of the highlighted challenges was to free up time for the Accounting Bissim sessions during lectures and prevent students being overloaded with additional homework assignments related to the business simulation (refer to Table 3).

Table 1

Example of fields and topics covered in the Accounting Bissim business simulation

Field	Topics covered
Financial accounting	• interpreting financial statements (including ratio analysis) • applying treatments / rules under IFRS (depreciation, research & development, CAPEX versus OPEX, accruals, prepayments, provisions) • statement of cash flows
Management accounting	• budgeting • variance analysis • cost-volume-profit analysis • relevant costs • profitability analysis • non-financial KPIs
Financial management	• investment appraisal • working capital management • cost of capital • business valuation

Source: Davies et al. 2019

The implementation of the business simulation in the Financial Accounting and Reporting course at FEBA was supported by the Accounting Bissim team from UK, comprising of qualified and experienced professionals from the academia and accounting practice. Matt Davies, a National Teaching Fellow and senior lecturer in Accounting and Finance at Aston Business School, Birmingham, UK, provided guidance and support to the tutor through live online sessions, performed at each round. In addition, for the more successful integration of the Accounting Bissim simulation into the coursework activities, he prepared individual exercises, based on the company’s financial results that reflected the team’s decisions. The purpose of these was to help the students to better comprehend the learning material for the semester and to support their preparation for the external examination. The structure and content of these exercises were aligned with the examination requirements of ICAEW. The exercises and the relevant decision rounds are listed in Table 2.

Before taking their 2031 decisions, students were required to record their company’s financial transactions for 2030, to extract a trial balance and prepare their company’s financial statements for the first reporting period. In addition, the students were required to match items in the financial statements to the appropriate elements of the financial statements from a predefined list, helping them to become familiar with the form, content and terminology of the financial statements used in the business simulation. The students managed to refresh their knowledge gained in the Fundamentals of Accounting module, considered as a prerequisite for their successful participation in the simulation. Furthermore, they had to pass a quiz which tested their comprehension of the Accounting Bissim simulation, their roles and the assigned tasks.

Table 2

The Accounting Bissim activities by weeks and the exercises supporting the accomplishment of the learning objectives

Round (year of trading)	Accounting Bissim activities
2030 (Weeks 1 & 2*)	1. Recording financial transactions for 2030 2. Classifying the elements of financial statements exercise 3. Preparing company’s financial statements for 2030 from a trial balance

2031 (Weeks 4 & 5)	1.Quiz, testing students' understanding of Accounting Bissim requirements 2.2031 decisions 3. Accounting for adjustments exercise 4. Preparing company's financial statements for 2031 from a trial balance
2032 (Weeks 6 & 7)	1.Taking 2032 decisions 2. Preparing company's financial statements for 2032 from a trial balance
2033 (Weeks 8 & 9)	1.Taking 2033 decisions 2. Preparing company's financial statements for 2033 from a trial balance
2034 (Week 10)	Taking 2034 decisions
Week 11	1.Review of teams' results (comparative analysis) 2.Preparing a statement of cash flows for 2033 exercise 3. Preparing company's financial statements for 2034 from a trial balance

** Each semester comprises of 15 weeks.*

It should be noted that the preparation of the statement of cash flows exercise needs to be carefully matched against the topics of the module's syllabus as the students should first get acquainted with the format and the content of the statement and then practice its preparation. That is why this particular exercise was first introduced for the 2033 reporting period and is included in the last session of the Accounting Bissim activities (Table 2, Week 11).

As the business simulation involved students competing in teams, the final review of the teams' results is an important final step of its implementation. The tutor needs to analyse the results of the teams based on a comparative analysis of some key performance indicators such as revenue, R & D costs and marketing expenses, the robot's price, consumer satisfaction, lost sales, profit after tax, etc. Their changes over the five-year period have to be illustrated in a comparative manner which will help to identify the winning team. The evaluation of teams' performance in the business simulation implies the tutor to consider at least the following two factors. First, the impact of the team's decisions on the company's financial position, performance and cash flows. Second, the companies' perspectives for a sustainable value creation in the years to come.

Challenges of implementing the business simulation in the Financial Accounting and Reporting module at FEBA

Few of the challenges of implementing Accounting Bissim at FEBA are presented in Table 3. They summarise the author's experience of using the business simulation as a tutor.

Table 3

Challenges of implementing Accounting Bissim in the Financial Accounting and Reporting module at FEBA

Challenges	The experience of FEBA
Embedding the business simulation into a course that is based on the Accounting module syllabus of ICAEW	The UK team developed special exercises to support the tutor and to help the students prepare for the Accounting module external examination. Implementing these exercises into the coursework was a challenging experience as they needed to be aligned with each topic of the module's syllabus.
Developing the course schedule	The allocation of lectures, seminars, and Accounting Bissim activities during the semester had to be planned with due care. As there were live joint online sessions with the UK team, their timing needed to be synchronised in advance.
Freeing up time for the Accounting Bissim activities	The performance of the Accounting Bissim activities, as listed in Table 2 implies additional time for work in-class and requires the scheduled lecturing hours to be split between the planned learning material and the business simulation sessions. To free up time for these regular sessions may require shortening of the study material or enhancing the homework assignments and the material for self-study and. As an alternative, the course lecturing hours might be increased.
Grouping students into teams	A tutor's task is to group the students and form the teams. The tutor should pay attention of each student's work and in-class performance and identify in advance those who are more active and engaged in the coursework and the implemented activities. These students should be split between the teams. That will guarantee the participation of each team in all the rounds of the business simulation.

Suitable physical classroom space	The use of Accounting Bissim requires students to be able to work collaboratively in teams and which allows the tutor to move easily between teams. A key consideration, therefore, when contemplating the use of the simulation is whether the physical classroom space will be suitable for this approach.
--	--

One of the challenges of embedding Accounting Bissim into the Financial Accounting and Reporting module was to integrate it into a course that is based on the Accounting module syllabus of ICAEW with very limited opportunities for changing its content. The exercises, developed by the UK team (Table 2), were designed to smoothen the implementation process, to enhance participants' knowledge and capabilities and improve their preparation for the external examination. Moreover, students further developed their skills in preparing company financial statements under IFRSs.

Another challenging experience was to develop the module's schedule by implementing all additional teaching activities associated with the business simulation and to synchronise the joint sessions with Matt Davies. These sessions were performed online, and the classroom had to be equipped with the relevant technology. One possibility is that the decision rounds to be performed in a computer laboratory where the use of excel is considered to be relevant.

The business simulation activities include some extra in-class work. Hence, it is a real challenge for the tutor to free up time for the Accounting Bissim sessions. The increase of the lecturing hours is not an alternative for every university as usually the ECTS credits assigned to the course reflect the in-class workload. That is way, such an option has limited implementation in practice from the educators' perspective as it implies a restructuring of the curriculum and handling with the administrative burden that goes along with changes to the programme design.

Forming the teams is another implementation challenge as the tutor should keep the balance between the "regular" and "irregular" attenders. The latter often miss some of the decisions round and might spoil the efficiency of the teamwork. A specific issue for Bulgaria stems from the fact that most of the bachelor students start their part- or full-time jobs before graduation, even in their first or second year of study. Therefore, they could not attend all the scheduled classes during the semester.

The employers often refuse flexible working time to students even under internship programmes which compromises students' academic performance and results. Hence, knowing the stations faced by the student cohort helps the tutor for team allocations.

Student feedback

The feedback received from the students reveals that their overall evaluation was higher than expected. They really enjoyed working on the Accounting Bissim activities during lectures and described this as “very practical” “great experience”. The business simulation and individual exercises, based on the company's financial results helped them in their studies and most of the participants outlined that they managed to improve their comprehension of accounting fundamentals as well as to understand the impact of their financial choices in perspective. The students liked putting their academic knowledge into real-life situations. They really enjoyed the teamwork and felt excited when taking the group decisions.

When asked how in particular the Bissim simulation activity had helped them in their studies, the respondents pointed out that it made the lectures more interactive and interesting. In addition, it kept them more focused in class, and contribute to further develop their skills in preparing company's financial statements under IFRS.

Conclusion

The implementation of the Accounting Bissim business simulation in the Financial Accounting and Reporting module at FEBA was a challenging experience with many positive results for both the students and the tutor. The participants improved their domain-knowledge in accounting, finance, and management and developed some soft skills, including communication, teamwork, time management, leadership, critical thinking, and problem-solving skills. From the tutor's perspective, the simulation proved to be a useful innovative teaching tool for stimulating students' interest in developing their accounting knowledge. Moreover, the collaboration with the UK team was a valuable networking experience that might expand the tutor's research horizon and result in seminal joint publications.

References

1. AAA & AICPA (2012) The Pathways Commission: Charting a National Strategy for the Next Generation of Accountants. [Online] Available from: <http://commons.aaahq.org/posts/a3470e7ffa> [Accessed 20/12/2018]
2. AAA & AICPA (2015) The Pathways Commission: In Pursuit of Accounting's Curricula of the Future. [Online] Available from: <http://commons.aaahq.org/groups/0fa82ab56d/summary> [Accessed 20/01/2019]
3. Association to Advanced Collegiate Schools of Business – AACSB (2014) International Accounting Accreditation Standard 7: Information Technology Skills and Knowledge for Accounting Graduates: An Interpretation. White paper.
4. Black, W. (2012) The Activities of the Pathways Commission and the Historical Context for Changes in Accounting Education. *Issues in Accounting Education*. 27 (3). pp. 601-625.
5. Davies, M., Lorenz, A., Rosairo, F. & Weaver, L. (2019) Enhancing Student Engagement in Accounting: The 'Count FEFE' Game/App and Business Simulation Exercise ('Accounting Bissim'), Presentation on ICAEW HEI 2019 Conference, 18 January 2019, London, UK.
6. Davies, M., Yates, D. and M. Potts (2021) Bringing accounting course to life using simulation-based learning (SBL): the case of Accounting Bissim; in Elliott, C., Guest, G. and E. Vettraiño (eds) *Games, Simulations and Playful learning in Business Education*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
7. Simulation Training Associates Ltd. (2018) Accounting Bissim 6 Version: Student manual.
8. Simulation Training Associates Ltd., Accounting Bissim Tutor guide.
9. Stancheva-Todorova, E. (2019) Using innovative teaching methods in accounting higher education, *Journal of International Scientific Publications "Educational Alternatives"*, 17, pp. 104-116.
10. Stancheva-Todorova, E. (2022) *Contemporary Accounting Issues. The Accounting Profession*, St. Kliment Ohridski University Press (to be published).

ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИТЕ ОТ СПЕЦИАЛНОСТ „СЧЕТОВОДСТВО“ НА УНСС ПО ФИНАНСОВО-СТОПАНСКИ АНАЛИЗ – КОМПЛЕКС ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ

Доц. Д-р Росица Иванова

Университет за национално и световно стопанство, София

Резюме

Финансово-стопанският анализ е продължител на творческите търсения на българските учени за утвърждаването и непрекъснато подобряване на теорията и практиката на анализа, на преподаването на знания на студентите, обучаващи се в специалност „Счетоводство“ на УНСС.

Обект на разглеждане в доклада са знанията, предоставяни на студентите, а предмет – уменията и компетентностите, които те придобиват по дисциплината „Финансово-стопански анализ“ при обучението си и които им дават възможност за успешна реализация в практиката.

Ключови думи: *анализ, методики, проблеми, знания, умения, компетентности*

FINANCIAL AND BUSINESS ANALYSIS TRAINING OF STUDENTS IN ACCOUNTING SPECIALTY AT THE UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY – A COMPLEX OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES

Assoc. Prof. Rosica Ivanova, PhD

University of National and World Economy, Sofia

Abstract

Financial and business analysis is a continuer of the creative searches of Bulgarian scholars for the approbation and continuous improvement of the theory and practice of the analysis, of teaching knowledge to students studying Accounting in the University of National and World Economy.

The object studied in this report refers to the knowledge provided to the students, and its subject – to the skills and competences they acquire in the course of study of the Financial and Business Analysis module, which give them the opportunity for successful realization in practice.

Keywords: *analysis, methods, problems, knowledge, skills, competences*

1. Въведение

Анализът на стопанската дейност като учебна дисциплина, преподавана на студентите по счетоводство в сегашният Университет за национално и световно стопанство, води своето начало още през далечната 1920 г. с основаването на Свободния факултет за политически и стопански науки в София. Тази учебна дисциплина се е изучавала, изучава се и днес, и ще продължи да се изучава и в бъдеще, тъй като в продължение на 102 години тя е доказала своята значимост и полезност за студентите от специалност „Счетоводство“. Анализът на стопанската дейност, сега финансово-стопански анализ, е основна и задължителна учебна дисциплина, заложена в учебния план на студентите от специалност „Счетоводство“, ОКС „Бакалавър“, редовна и дистанционна форми на обучение в УНСС.

Мотивът за разсъжденията на автора е провокиран от някои мисли, които се прокрадват за заличаване или заобикаляне на традициите при преподаването на учебния материал по финансово-стопански анализ. Подобни мисли и действия в тази насока биха стеснили знанията на студентите, обучаващи се в специалност „Счетоводство“ и подготвяни от катедра „Счетоводство и анализ“ за заемане на ръководни и други длъжности в счетоводните системи на предприятията от различните сектори и прилежащите им отрасли от икономиката на страна.

Стъпвайки на теоретичните и практико-приложните изследвания, на разсъжденията, възгледите и постиженията на учените и преподавателите, които са творили и преподавали в областта на анализа на стопанската дейност в счетоводната катедра на УНСС през различните етапи от нейното развитие се стремим да изведем и представим значимостта на знанията в областта на анализа при подготовката на студентите.

2. Исторически поглед върху образователния процес по стопанския анализ

Знанията в областта на анализа на стопанската дейност прерастват в научни знания в началото на XX век, когато анализът е започнал да се възприема не само като съвкупност от знания, но и като средство за изработване, придобиване и разпространяване на нови знания.

Образователният процес по учебната дисциплина „Финансово-стопански анализ“ за студентите от специалност „Счетоводство“ на УНСС се осъществява в съответствие със следните по-важни и характерни обективни обстоятелства:

1. Още с основаването на Свободния университет за политически и стопански науки в София през 1920 г., наследник и продължител на делото на който е Университета за национално и световно стопанство, както и на счетоводната катедра, която е една от неговите учредителки, под една или друга форма на студентите са били преподавани дисциплини в областта на стопанския анализ. Още през първата учебна година се е преподавала учебната дисциплина „Учение за балансите“, в която са били включени темите: анализ на балансите; анализ на съотношенията на активните пера (анализ на активите на предприятието и на тяхната структура); съотношения на пасивните пера (анализ на капиталовата структура на предприятието); съотношения на актива към пасива; ликвидност на балансите; установяване на рентабилността на собствения капитал, представен в пасива на счетоводния баланс.

По-късно Добрев е посочил, че „балансите на стопанските частни и обществени предприятия и служби представляват предмет на едно особено теоретично и научно третиране, като отражение на имуществената и финансово-стопанска основа и организираност на предприятията, тяхната резултатност, ликвидност, рентабилност и данъчно-фискална устойчивост.“ (Добрев, 1936).

2. Анализът на стопанската дейност е проявление на управленската функция „анализиране“. Душанов е посочил, че „анализът на стопанската дейност е проява на функцията анализиране, която е една от най-важните функции на стопанското управление.“ (Душанов, 1979, с.23-24) Пергелов е отбелязал, че „... засилващата се конкурентна борба извеждат на преден план необходимостта да се

прилага и следващата функция на управлението – анализирането на икономическите процеси и явления и на резултатите, получени от тях.“ (Пергелов, 1998, с.16)

3. Посредством анализа на стопанската дейност се подчертава спецификата на счетоводството и на счетоводната информация.

4. Информацията, създадена от счетоводната система на предприятията, е основен източник на данни за потребностите на финансово-стопанския анализ. Пергелов е посочил, че „чрез счетоводната отчетност се осигурява натрупването на огромен цифров материал за факти, характеризиращи различни страни от дейността на стопанската организация. Това позволява да се прави задълбочен анализ на процесите и явленията, да се установяват закономерностите на тяхното развитие и да се набелязват мероприятия за непрекъснатото повишаване на производството ... счетоводните методи осигуряват една пълна, достоверна и богата икономическа информация, с помощта на която може да се следи, изучава, контролира, анализира и регулира дейността на стопанските организации на най-широка икономическа основа“ (Пергелов, 1972, с.54-57), както и че „с богатите, добре подбрани и систематизирани цифрови данни, счетоводната отчетност позволява да се установяват на време противоречията и отрицателните явления в дейността на стопанските организации.“ (Пергелов, 1984, с.125-127).

Следва да се посочи, че Пергелов е обърнал внимание и на още един важен аспект на приложение на счетоводната информация, а именно че „анализът на съдържащата се в счетоводната отчетност богата икономическа информация насочва трудещите се към непрекъснато повишаване на техните знания, към овладяване на богатата научна съкровищница ... изобщо, с богатата си информация, и с извършваните въз основа на нея всеотраслни и задълбочени икономически анализи и изводи ... счетоводната отчетност съдейства за издигане равнището на духовната и творческата зрялост на трудещите се.“ (Пергелов, 1984, с.127).

Посоченото по-горе позволява да се направи извода, че Пергелов е систематизирал възгледите си относно информационното осигуряване на финансово-стопанския анализ по конкретни обекти на анализа по следния начин:

- основно функционално предназначение на счетоводството, като метод на познание и действие, е да осигурява информация за

величината, динамиката и структурата на средствата, с които разполага предприятието във възпроизводствения процес и за това доколко ефективно те се използват ... На преден план излиза необходимостта да се следи доколко ефективно се използват средствата. Това изисква да се разширява информацията за използване на овеществения и жив труд в предприятията (Пергелов, 2002, с.146-147);

- да се създават условия за наблюдение и изследване на всички основни фактори, които характеризират използването на оръдията (дълготрайните материални активи – бел. Р.И.) и предметите на труда (материалите – бел. Р.И.); които позволяват да се оценява състоянието на организацията и заплащането на труда; равнището на технологичната, финансовата, трудовата и договорната дисциплини; възможностите за изследване на промените на пазара и пр. (Пергелов, 2002, с.146-147).

- в тази насока заслужават особено внимание събитията, които водят до преки промени в стойностната величина на фирмите – загубите от престои и допускане на брак и производство на продукция с недостатъчно качество; от недобро стопанисване на материалните ценности; от платени глоби и неустойки; от промени в структурата на притежаваните дълготрайни и краткотрайни активи; от влошената финансова и капиталова структура; от промени в обема и асортимента (асортиментната структура – доб. Р.И.) на произвежданата (и продадена – доб. Р.И.) продукция; от несвоевременно събиране на вземанията; от забавяне на обръщаемостта на средствата и пр. (Пергелов, 2002, с.146-147)

- обект на специално внимание трябва да бъдат разходите, величината на които е от решаващо значение в тази област (както в областта на счетоводството, така и като обект на финансово-стопанския анализ – доб. Р.И.). (Пергелов, Счетоводната теория в по-пълно съответствие с развитието на съвременната наука, международна научно-практическа конференция, Свищов, 2001 г., Юбилеен сборник, посветен на К. Пергелов, с.133);

- идеята е да се намалява фондоемкостта (коефициентът на погълщаемост на дълготрайните материални активи, респ. да се увеличава коефициентът на натовареност на същите активи – доб. Р.И.) на произвежданата продукция и да се създават условия за максимално увеличаване на количеството, получено от единица мощност. ... Необходимо (е – доб. Р.И.) също начисляваните амортизации да осигури

гуряват пълно натурално-веществено възстановяване на излизащите от употреба дълготрайни (амортизируеми – доб. Р.И.) активи и да се постига определено стойностно съотношение между натрупване и потребление. По-голямата част на информацията за извършване на тези наблюдения и анализи се осигурява от счетоводството (Пергелов, Счетоводството в процеса на преустройство на икономиката, сп. Български счетоводител, кн.12/2002 г., юбилеен сборник, посветен на К. Пергелов, с.170);

- предмет на задълбочени предварителни и следващи проучвания следва да бъдат постиженията на страната ни и на включените в нея стопански субекти в областта на рентабилността ... при това да се оценява доколко тя е в съответствие с потребностите и интересите на обществото. ... Информацията за извършване на тези ценностни съждения (на анализа на рентабилността на предприятието, изчислена на различни бази – доб. Р.И.) се създава изцяло от счетоводството. (Пергелов, Счетоводството в процеса на преустройство на икономиката, сп. Български счетоводител, кн.12/2002 г., юбилеен сборник, посветен на К. Пергелов, с.171);

- следва да се засили участието и ролята на счетоводството при анализиране и прогнозиране на финансовото състояние и рентабилността на предприятието (посредством създаването на информация, необходима за анализа и оценката на финансовото състояние, финансовата стабилност и рентабилността на всяко предприятие – доб. Р.И.) (Пергелов, 2001, с.133)

Душанов също е подчертал важността и значението на счетоводството като източник на информация за потребностите на системата за комплексен анализ на целокупната дейност на предприятията. Например той е посочил, че „обект на анализа е съдържащата се в счетоводния баланс счетоводно-отчетна информация и връзките на отделните информационни масиви, обединени в разделите, групите и статиите на счетоводния баланс. За определени нужди се използва счетоводно-отчетна информация, формирана от системата на счетоводната отчетност и обобщена в други носители на такава информация.“ (Душанов, 1979, с. 23)

В заключение може да се обобщи, че основен източник на информация за потребностите на системата за комплексен финансово-стопански анализ на дейността на предприятието е информацията, създадена от неговата счетоводна система. Този обективен факт се е

подчертавал и продължава да се подчертава и обосновава и от редица други учени и преподаватели, работили в различните години от историческото развитие от основаването на съвременната катедра „Счетоводство и анализ“ на УНСС до момента, като например Г. Ваклиев, Д. Колев, К. Чуков, М. Тимчев, Р. Иванова и др.

5. При анализа на дейността на предприятията се прилага счетоводния подход, в основата на който стоят печалбата (счетоводна и балансова) и счетоводната стойност на капитала (собствен и привлечен), инвестиран във всички дейности, които те осъществяват. Счетоводният подход за анализ на дейността на всяко предприятие се основава преди всичко на информацията, създадена от неговата счетоводна система.

6. Необходимо е да се запази във времето специфичния облик на специалност „Счетоводство“, заложен още със създаването на Свободния университет и на счетоводната катедра през 1920 г. и издържал във времето до настоящия момент. Следва да се запазят, развиват и подобряват специфичните, характерни и уникални знания, които се предават както на студентите, избрали да се обучават в УНСС, ОКС „Бакалавър“ специалност „Счетоводство“, така и на тези, избрали да продължат образованието си в магистърска степен по предлаганите от катедра „Счетоводство и анализ“ магистърски програми за редовна и дистанционна форма на обучение.

7. Необходимо е да се вземе под внимание обстоятелството, че катедра „Счетоводство и анализ“ на УНСС подготвя специалисти за стопанската практика, които след завършването на висшето си счетоводно образование могат да заемат съответни длъжности, които се описват със съответни длъжностни характеристики. Така например главният счетоводител на предприятието трябва да „организира съвременното осигуряване на ръководството с финансово-счетоводна информация на съответните равнища на управление, като извършва системен анализ на финансовото състояние и на финансовите резултати, а съвместно с ръководителите на другите функционални звена извършва текущ и последващ анализ за дейността на предприятието.“ (НКПД: 2. Аналитични специалисти, код по НКПД: 24117002, т.5) Следователно нормативната уредба в страната изисква завършилите специалност „Счетоводство“ да притежават комплекс от съответни знания, умения и компетентности в областта на финансово-стопанския анализ.

8. В учебните планове за специалност „Счетоводство“ на висшите икономически университети в Република България са заложен учебни дисциплини в областта на финансово-стопанския анализ. Дори във висшите неикономически университети в страната се преподават дисциплини в областта на финансово-стопанския анализ. Известни са Стопанските факултети в редица държавни и частни висши учебни заведения, в които студентите изучават под едно или друго наименование финансово-стопански анализ на предприятието.

3. Знания, умения и компетентности на студентите в областта на финансово-стопанския анализ

Придържайки се към тези наши виждания подчертаваме важността, значимостта и полезността за студентите, обучаващи се в ОКС „Бакалавър“, специалност „Счетоводство“ на УНСС за знанията, уменията и компетентностите, които те получават по учебната дисциплина „Финансово-стопански анализ“.

Учебната дисциплина „Финансово-стопански анализ“ предоставя на студентите основни знания по ключови въпроси на теорията и практиката на анализа за:

- теоретичните основи на финансово-стопанския анализ като наука, заемаща важно и самостоятелно място в научното пространство – наука притежаваща исторически формирани се и непрекъснато подобряващи се собствени наукометрични характеристики (предмет и обект; метод, методика и методология; цел и задачи; съдържание; принципи и функции), които са различни от наукометричните характеристики на другите науки и които определят финансово-стопанския анализ като отделна наука и самостоятелна научна дисциплина в икономическите университети в страната;

- финансово-стопанският анализ като специализирана функция на управление в системата за управление на предприятията от различните сектори и прилежащите им отрасли от икономиката на страната;

- финансово-стопанският анализ като практико-приложна дейност и като подсистема в системата за финансов мениджмънт на предприятията;

- различните модели за анализ на динамиката на резултативните показатели и използването на елементите от метода на финансово-

стопанския анализ за установяване силата и посоката на влияние на преките фактори върху промените в стойностите на резултативните показатели;

- системата от показатели и методиките за анализ и оценка на изпълнението на бизнес плана на предприятията за обема, асортимента, асортиментната структура, качеството, комплектността и конкурентоспособността на предлаганите продукция, стоки и услуги, както и за анализ на ритмичността на производството и продажбите;

- системата от показатели за анализ на факторите, които оказват влияние върху изпълнението на бизнес плана и методиките за анализ на осигуреността, използването и ефективността от използването на дълготрайните материални активи, материалите и работната сила;

- анализ на разходите на предприятията, в т.ч. обща оценка на разходите; анализ на разходите на 100 лева приходи (показател за ефективност за вътрешен и външен анализ); анализ на разходите по икономически елементи; анализ на разходите по статии на калкулацията по видове дейности, извършвани от предприятието; анализ на себестойността на продукцията (себестойност, търговска себестойност, пълна себестойност); анализ на себестойността на 100 лева продадена продукция (показател за ефективност – вътрешен анализ); анализ на разходите по видове – разходи за материали, разходи за амортизации, разходи за жив труд (разходи за възнаграждения и осигуровки на персонала), разходи за брак и др.;

- анализ на приходите на предприятията, в т.ч. обща оценка на приходите, анализ на приходите на 100 лева разходи (показател за ефективност за вътрешен и външен анализ); анализ на нетните приходи от продажби на продукцията;

- анализ на финансовите резултати (счетоводен, данъчен и балансов финансов резултат – печалба или загуба);

- анализ на рентабилността, изчислена на различни бази: активи; производствени активи; инвестиран капитал; собствен капитал; привлечен капитал; постоянен капитал; разходи; себестойност; трудови ресурси; разходи за жив труд; приходи; нетни приходи от продажби и др.;

- анализ на финансовото състояние на предприятието, в т.ч. анализ на капитала и капиталовата структура; анализ на активите и имуществената структура; анализ на ликвидността и платежоспособността;

- анализ финансовата стабилност и финансовото равновесие на предприятието;
- анализ на риска от търговска несъстоятелност и фалит на предприятието;
- анализ на паричните потоци на предприятието – общо и по видове дейности;
- състава, съдържанието, изискванията към информацията и реда на изготвяне и представяне на финансовите отчети на предприятията, в качеството им на източник на информация за потребностите на финансово-стопанския анализ;

Обучението по дисциплината „Финансово-стопански анализ“ формира в студентите следните групи от основни умения:

- **познавателни умения** за елементите на метода на анализа, въз основа на което студентите ще могат да определят влиянието на преките фактори върху поведението и изменението на показателите, характеризиращи изпълнението на бизнес плана за обема, асортимента, асортиментната структура, качеството, комплектността и конкурентоспособността на предлаганите продукция, стоки и услуги, както и ритмичността на производството и продажбите; за приходите, нетните приходи от продажби, разходите и себестойността; за финансовите резултати, според начина на тяхното формиране; за рентабилността, изчислена на различни бази; за финансовото състояние, финансовата стабилност, финансовото равновесие и риска от търговска несъстоятелност и фалит на предприятието; за входящите, изходящите и нетните парични потоци, както общо, така и по видове дейности;

- **преносими умения** за презентиране, работа в екип, решаване на теоретични, методологични, методически и практически проблеми; усвояване и прилагане на информационни технологии и специализиран софтуер за анализ на цялостната дейност на предприятието, при отчитане на обективно съществуващите взаимни връзки и зависимости между отделните ѝ аспекти; формиране на информационна култура и други подобни умения.

Обучението по дисциплината „Финансово-стопански анализ“ осигурява формурането в студентите на следните компетентности:

- **професионални компетентности** за: събиране, обработване и интерпретиране на входящата информация, необходима за нуждите и целите на анализа; интегриране на знания и източници на ин-

формация; приложение на методиката и методологията на анализа за решаване на различни въпроси по време на дейността на предприятието; разкриване и използване на резервите за подобряване на ефективността на бизнеса; решаване на сложни бизнес проблеми в стопанската практика и други;

- **компетентности за самостоятелност и отговорност:** самостоятелно ръководство и управление на екипи за извършване на анализ на дейността на предприятието, както и анализ на информацията, съдържаща се във финансовите отчети; творческо решаване на важни практико-приложни проблеми и вземането на информирани, обосновани, правилни и своевременни решения за подобряване на дейността на предприятието и неговите финансово състояние и финансова стабилност, както и постигане и поддържане на финансово равновесие в оперативен и стратегически аспект;

- **компетентности за учене:** идентифициране на потребностите от нови знания в областта на финансово-стопанския анализ на дейността на предприятието, както и за анализа на неговите финансови отчети; формиране на компетентности за своевременно усвояване и прилагане в стопанската и финансова практика на придобитите от студентите знанията и уменията по финансово-стопански анализ по време на тяхното обучение в катедра „Счетоводство и анализ“ на УНСС;

- **комуникативни и социални компетентности:** за ясно, разбираемо и достъпно изразяване на собствените възгледи, формулировки и виждания за различни проблеми както при анализирането и оценяване на целокупната дейност на предприятието, така и при анализа на финансовите отчети; формуране в студентите на способности и компетентности за решаване на проблемите в реалния бизнес;

- **компетентности в областта на дигитализацията** изобщо на финансово-стопанския анализ и конкретно по отделни обекти от неговото съдържание. С особена важност тук са компетентностите в областта на дигитализацията на анализа на финансовите отчети на предприятието.

Заклучение

Направеният преглед на научните размисли и постижения по въпросите на теорията на финансово-стопанския анализ и на неговото практическо приложение позволяват да се направи извода, че тази

учебна дисциплина трябва да остане задължителна в учебния план за студентите, обучаващи се в ОКС „Бакалавър“, специалност „Счетоводство“, редовна и дистанционна форма на обучение. Теорията на анализа следва да се обогатява и да се предлагат нови знания на студентите, които отговарят на съвременни условия на развитие на икономиката и които ще позволят на студентите да вземат правилни решения за управление на финансово-счетоводните системи на предприятията в условията на действие на различни кризи. Знания, умения и компетентности, които преподавателите следва да предоставят на студентите по учебната дисциплина „Финансово-стопански анализ“.

Използвана литература

1. Добрев, Д. (1936). Частно-стопанските дисциплини в учебната система на Свободния университет. София.
2. Душанов, И. (1979). Терминологичен речник по счетоводна отчетност, Варна: КИ Г. Бакалов.
3. Иванова, Р., К. Чуков (2019). Финансово-стопански анализ. София: УИ-УНСС.
4. Пергелов, К. (1998). Счетоводство и анализ на баланса, София: ИК Цанко Церковски
5. Пергелов, К. (1972). Счетоводната отчетност, обективно необходим компонент на икономическата информационна система, международен симпозиум, Свищов. София: юбилеен сборник, посветен на К. Пергелов.
6. Пергелов, К. (1984). Интензификация на народното стопанство и усъвършенствуване функциите на счетоводната отчетност, международна научно-практическа конференция, Бургас. София: юбилеен сборник, посветен на К. Пергелов.
7. Пергелов, К. (2002). Счетоводната теория и методология в прехода ни към пазарна икономика, международна научна конференция, София: Юбилеен сборник, посветен на К. Пергелов.
8. Пергелов, К. (2001). Счетоводната теория в по-пълно съответствие с развитието на съвременната наука, международна научно-практическа конференция, Свищов, София: юбилеен сборник, посветен на К. Пергелов.

АДАПТИРАНЕ НА УЧЕБНИЯ ПРОЦЕС ПО ФИНАНСОВО СЧЕТОВОДСТВО В УНСС КЪМ МОДЕЛА НА ВОДЕЩИТЕ ПРОФЕСИОНАЛНИ ОБУЧИТЕЛНИ ОРГАНИЗАЦИИ

*Доц. д-р Мария Маркова,
катедра „Счетоводство и анализ“, ФСФ*

*Гл. ас. д-р Явор Башев,
катедра „Финансов контрол“, ФСФ*

Университет за национално и световно стопанство, София

Резюме

В доклада се прави преглед на тенденциите в съвременното обучение по счетоводство, в контекста на изискванията към съвременния професионален счетоводител. Представя се визията за обучение по финансово счетоводство на катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС, базирана на подходите на професионалните обучителни организации, в частност АССА. Очертават се насоки за бъдещо развитие на обучението в ОКС Бакалавър и ОКС Магистър за специалност „Счетоводство“.

***Ключови думи:** обучение, финансово счетоводство, професионални компетенции*

ADAPTING THE EDUCATIONAL PROCESS IN FINANCIAL ACCOUNTING AT THE UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY (UNWE) TO THE LEADING PROFESSIONAL AND EDUCATIONAL ACCOUNTING ORGANIZATIONS

*Assoc. prof. Maria Markova, PhD,
Accountancy and Analysis Department*

*Ch. Assist. Iavor Bachev, PhD,
Financial Control Department,
University of National and World Economy, Sofia*

Abstract

In this report the authors attempt to establish what are trends in the contemporary accounting education in the context of the requirements

posed before accountants. The educational vision for financial accounting in the Accountancy and analysis department at UNWE is presented. The vision is based on the most-renowned accounting education organizations, in particular – ACCA.

Keywords: *education, financial accounting, professional competencies*

Увод

През последните години с много бързи темпове се променя бизнес климатът и потребностите в образованието. Пазарът на труда наложи нови квалификационни изисквания към персонала. От своя страна междупоколенческата пропаст става все по-осезаема, а поколенията се формират на все по-кратки времеви периоди, повлияни от динамичните процеси и темповете на развитие на технологиите и наближаващата енергийна и политическа криза в глобален мащаб. Тази динамика изисква гъвкавост както в обучителните подходи, така и в учебните програми. От друга страна знанията трябва да представляват устойчива система, която да гради фундамент и да дава сигурност в професионалното поведение на новата генерация работещи хора. За да отговори на всяка от тези потребности съвременното обучение по счетоводство следва да включва широка гама от компетенции, получени в най-кратък времеви интервал, но и по най-атрактивен начин.

I. Тенденции в съвременното образование за професионален счетоводител

Изискванията към квалификацията на студентите по счетоводство все по-осезаемо нараства. Съвременния счетоводител следва да притежава все повече умения и компетенции. Според Мусов, който стъпвайки на тезата, че подготовката за професията включва развитие на студентите в професионален и личностен план обособява три вида метакомпетенции -автентичен стил на мислене, автентичен стил на действие и автентичен стил на интересубективност. Всяка една от тях съдържа две категории качества. Първата обхваща качествени черти, присъщи на човека, които оформят личностните черти на индивида, а втората включва тези, които са необходими за професионалния успех на студентите в сферата на счетоводството (Мусов, 2017). Подобно е виждането и на ACCA (2012), която определя нарастваща-

та нужда счетоводителите да изпълняват все по-стратегически роли в предприятията, което води до значителни промени в обучението.

През последните години доминиращо влияние получи концепцията за интегрирана рамка от компетенции в областта на счетоводното образование (Lawson, et al., 2014), която включва три взаимно свързани компонента:

✓ **Фундаментални компетентности:** количествени методи от сферата на математиката, статистиката; математическо прогнозиране и моделиране; оптимизационен анализ; техники на риск – анализа. Всичко това е свързано с развитие на аналитично мислене и способности за решаване на проблеми. Всички те са задължителни и необходими области, с които следва да се запознаят студентите;

✓ **Обширни управленски компетентности:** лидерство, етика и социална отговорност; организационен и риск мениджмънт; други управленски компетентности в областта на финансите, човешките ресурси; инвестициите, маркетинга, икономикса, търговското и трудово право; фирмените преобразувания. Дисциплините, които дават такива познания са: трансферно ценообразуване; управление на риска и вътрешен контрол; управление на фирмени парични потоци; управление на оборотния капитал, в т.ч. на материални запаси, парични средства и разчети, с особен акцент – управление, в т.ч. събиране и застраховка на вземания;

✓ **Счетоводни компетентности,** които са групирани в следните категории: финансово счетоводство, публични отчети и финансов анализ; управленско счетоводство; данъчно облагане; услуги за уверение и вътрешен контрол; професионални ценности и етика; компютърна подготовка, включително работа в ERP системи; защита и съхранение на информационните масиви. Интегрираният образователен подход означава да се обвържат счетоводните познания с тези от сферата на оценяването – оценяване по справедлива стойност и др. Необходимо е също така финансовите познания относно вида и особеностите на различните видове финансови инструменти да се интегрират със счетоводните правила за тяхното отчитане и оповестяване и др.

В схемата по-долу е представена интегрираната рамка от компетенции като обща рамка за счетоводно образование, предложена от Lawson и колектив (Lawson, et al., 2014):

Фиг. 1. Интегрирана рамка от компетенции: рамка за счетоводно образование

Източник: М. Маркова, Р. Пожаревска, Л. Джонева, Д. Въткова, Я. Башев – резултати от Университетски проект за научно изследване №НИИД НИИ-9/2019/финансиран със субсидия от Държавния бюджет/ на тема :Изследване на съвременните подходи за обучение по счетоводство с цел адаптиране към изискванията на акредитиращите професионални организации ИДЕС, ICAEW И ACCA

Реализирането на тези компетентности обаче в голяма степен зависи от отчитането на изискванията на практиката. Много от реномираните университети по света успяват да се справят с този проблем като създават интегрирани специалности, акредитирани от международните професионални организации¹³. В тях се набляга на учебно съдържание и дисциплини, които да дават добра подготовка за практиката.

¹³ Най-големият успех на академичния състав на ФСФ през този период са получените акредитации от Института на експерт-счетоводителите на Англия и Уелс (ICAEW) и Асоциацията на експерт-счетоводителите (ACCA). В международен план това са двете професионални организации, които подготвят квалифицирани експерт-счетоводители и държат 100% от пазара на тяхната подготовка. Двете акредитации са доказателство за високото качество на учебните програми и на обучението на студентите от ФСФ. Те позволяват да бъдат признати значителен брой изпити, при кандидатстване за придобиване на тази професионална квалификация от студентите завършили специалностите от ФСФ. В резултат на постигнатото признание, студентите завършили ФСФ при УНСС, не следва да полагат изпитите по шестте модула от първо ниво "Сертификати" (Certificate level) на квалификацията дипломиран експерт-счетоводител (ICAEW ACA qualification) и осем модула (F1 The Accountant in Business, F2 Management accounting, F3 Financial accounting, F4 Corporate and Business Law, F5 Performance Management, F6 Taxation, F7 Financial reporting, F9 Financial Management) от ACCA.

II. Подход за адаптиране на учебния процес по счетоводство в катедра „Счетоводство и анализ“, УНСС

В основата на изградения подход за представяне на качествено образование по счетоводство според нас е необходимо реализирането на следните задачи:

1) по-добри условия за развитие на основните компетенции, необходими на професионалния счетоводител;

2) осъвременяване учебните програми и използване на учебни ресурси, така че чрез обучение обучаваните да постигат метакомпетенции (Мусов, 2017);

3) изграждане на добра връзка и постигане на интегриране на бизнеса в образователната среда;

4) утвърждаване и разширяване интердисциплинарния подход за постигане на умения за работа в дигитална среда и управление на големи масиви от бази данни, с цел освобождаване на полезно време за анализ и стратегическо управление на процесите в добра информационна среда.

Основните стъпки по реформиране на образованието вече са предприети по инициатива на деканското ръководство на ФСФ при УНСС през периода 2011-2019 г., чрез постигнатите акредитации с водещите професионални обучителни организации – Института на експерт-счетоводителите на Англия и Уелс (ICAEW) и Асоциацията на експерт-счетоводителите (ACCA).

В акредитационния процес от екипите от Финансово-счетоводния факултет бе осъзнато, че въпреки признаването на изпитите от фундаменталното ниво на обучение (Основи на счетоводството и Финансово счетоводство), то в съдържателно отношение може да се постигне много по-висока ефективност на образователния процес. През 2019 г. бе създаден колектив от катедри Счетоводство и анализ и Финансов контрол, които да се заемат с осъвременяване на програмите по счетоводство и професионална етика и независимост. В резултат на изследването¹⁴, реализирано в университетски проект бе направен

¹⁴ За повече информация Маркова, М. Пожаревска, Р. Джонсва, Л. Въткова-Петрова, Д., Башев, Я. (2022) Изследване на съвременните подходи за обучение по счетоводство с цел адаптиране към изискванията на акредитиращите професионални организации идес, icaew и асса, монографичен труд по проект НИД НИ -9/2019 /, ИК УНСС

обстоен анализ на обучението по финансово счетоводство и професионална етика и независимост и бяха предложени нови учебни програми, които в по-голяма степен застъпват утвърдения подход на обучение на водещите обучителни организации. В резултат на проекта бе верифицирана и пълната покриваемост на изпитите по финансово счетоводство и професионална етика и независимост по чл. 14 от ЗНФО, към ИДЕС. Важен инструментариум за обратна връзка, който се ползва от научното звено е регулярен анализ на успеваемостта на студентите по преподаваните дисциплини. В тази връзка бе изготвен анализ на успеваемостта на студентите от държавен изпитна специалност „Счетоводство“, ОКС „Бакалавър“, за периода 2017/2021 г. ина специалност „Счетоводство и контрол“, дистанционна форма за периода 2020/2021, в които Башев (2022) извежда силни и слаби страни в обучението. Някои от установените слаби страни са както следва: студентите не се справят при въпроси свързани със специфични операции и счетоводни обекти, като отчитане на бартерни сделки, лизинг и обезценки; студентите изпитват затруднения при изчисления като определяне на балансова стойност, цена на придобиване, себестойност; студентите изпитват затруднения при прилагане на конкретни принципи /правила/ за признаване и представяне във финансовите отчети на отделни техни елементи и при промяна на счетоводната политика; студентите не се справят при въпроси свързани с данъци върху печалбата (Башев, 2022). В допълнение за целите на този доклад е използвано и друго анкетно проучване за нагласата на студентите по някои въпроси, свързани с усвояване на счетоводните стандарти и визията им за професионално развитие. В резултат на втората анкета се чете, че категорично студентите предпочитат да се запознават с материята на база разработени казуси от практиката. На въпрос кой от двата подхода намират за по-полезен за възприемане на материята – решаване на казуси или теория 100% от отговорилите подкрепят казусния подход. Като цяло визията на настоящите студенти е, че имат желание да продължат да надграждат своята квалификация на по високо ниво – ACCA, ICAEW, ИДЕС (63%), но колко от тях наистина го правят? Това ни накара и да потърсим добър и устойчив подход за обучението по финансово счетоводство за ОКС Бакалавър, като допълним знанията с още една дисциплина Финансово счетоводство – 2 част, която да надгради и развие по-специални знания в следните тематични области – обезценки, приходи от договори с

клиенти (МСФО 15), инвестиционни имоти и др. Чрез подходът на представяне на дисциплините ще се цели усвояване на знания и умения, които развиват установените от научното звено пропуски в обучението, базирани на интегрирана рамка от компетенции в областта на счетоводното образование .

Интегрираният систематичен подход на обучение по счетоводство според Асоциацията на експерт-счетоводителите (АССА) е добре утвърден модел, който възприемаме като добра отправна точка, за постигане на целите на екипа за висококачествено образование в счетоводната сфера. Подходът на АССА обхваща три нива на обучение: „Финансово счетоводство“ (Financial Accounting), „Финансова отчетност“ (Financial Reporting) и „Корпоративна отчетност“ (Strategic Business Reporting) (вж. Фиг. 2).

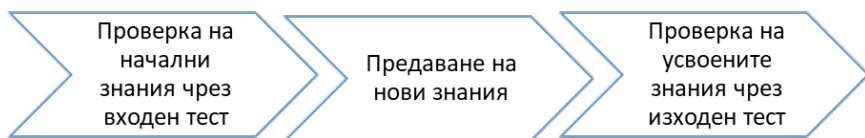

Фиг. 2. Модули на АССА за финансова отчетност

Източник: М. Маркова, Р. Пожаревска, Л. Джонева, Д. Въткова, Я.Б ашев – резултати от Университетски проект за научно изследване №НИД НИИ-9/2019/финансиран със субсидия от Държавния бюджет/ на тема: Изследване на съвременните подходи за обучение по счетоводство с цел адаптиране към изискванията на акредитиращите професионални организации ИДЕС, ICAEW И АССА

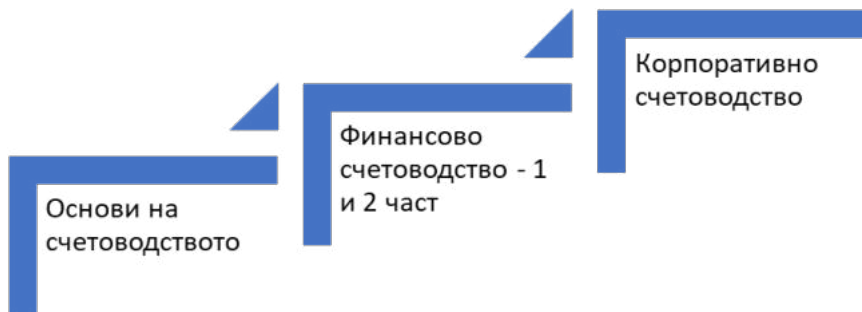
Изследователският екип е проучил методиката за обучение за сертифициране към АССА на една от водещите обучителни организации *BPP Professional Education*. По наше мнение подходът на обучението е много полезен и след кратък теоретичен преглед сложната материя е представена чрез множество казуси, по лесен и достъпен за възприемане начин. Значима част от подготовката е свързана с проверката на получените знания.

В резултат на изследването бе установена необходимостта от нов подход в образователния процес, базиран на определен алгоритъм на обучение (Фиг. 3).

Фиг. 3. Алгоритъм на обучението по счетоводство

Представения алгоритъм би следвало да е валиден за всички нива на образователния процес (Фиг. 4)

Фиг. 4. Образователен процес по счетоводство

С цел изграждане на ползотворна връзка с реалния бизнес УНСС успешно работи с множество професионални и бизнес организации въз основа на подписани меморандуми. УНСС си сътрудничи успешно с ИДЕС, Deloitte България, KPMG България, ЕУ България, Комисия за професионалните оценители и др. Провеждаме множество майсторски класове на различни тематики от МСФО/МСС, на които освен студенти се включват експерт-счетоводители от ИДЕС, специалисти от КПНРО, колеги от други висши училища, както и студенти от други курсове. Регулярно катедрата организира срещи с бизнеса, на които се разкриват възможности пред студентите за стажантски програми и кариерно развитие при флексабилни условия за работа. На тези срещи се формира устойчива среда за взаимен обмен на знания и умения, дефиниране и обсъждане на проблемни области и търсене на иновативни решения. Модерното и актуално обучение е немислимо без разработване на електронни средства (Каравасилева, 2020). В резултат на проведените срещи установяваме, че бизнеса има необходимост и от повече технологични умения и компетенции, на които опитваме да отговорим с нови мероприятия. В проект

предстоят регулярни обучения за анализ и визуализиране на данни. Самите компании проявяват интерес към умения и познания в сферата на статистиката и информационните технологии. Това от своя страна ни довежда до извод, че следва в обучителния процес да се търси добър баланс на обучението, който включва и тези допълнителни компетенции. По наше мнение този проблем би могъл да бъде преодолян с интердисциплинарен подход, включен в съвместни магистърски програми.

Заклучение

Можем да обобщим, че процесът на модернизиране на съвременното обучение е свързан с множество компетенции, които внимателно и обмислено следва да се имплементират в образователния процес, като се следва определен алгоритъм с цел създаване на устойчиви знания и умения, отговарящи на съвременните изисквания на интегрираната рамка от компетенции в счетоводното образование, като не игнорираме динамиката на съвременните геополитически и икономически процеси.

Използвана литература

1. Lawson, R., Cokins, G. & Blocher, E., 2014. Focusing accounting curricula on students' long run careers: recommendations for an integrated competency-based framework for accounting education. *Issues in Accounting Education*, 29(2), pp. 295-317.
2. Markova, M. & Bachev, I., 2021. Accountancy Education – Contemporary Approaches and Challenges. *сборник тезисов VII Международной научно- практической конференции „Учет, анализ и аудит: вызовы институциональной экономики“*, pp. 270-272.
3. Башев, Я., 2022. Анализ на успеваемостта на студентите от държавен изпит на специалност “Счетоводство”, ОКС “Бакалавър”, за периода 2017/2021 и на специалност “Счетоводство и контрол”, дистанционна форма за периода 2020/2021 г. *Научни трудове на УНСС*, Том I, pp. 269-295.
4. Каравасилева, Ж., 2020. *Образователна парадигма – комуникация чрез компютърни игри*. София: ИК – УНСС.

5. Маркова, М., 2021. Съвременни подходи при представяне на дисциплината “Финансово счетоводство”. *Счетоводство и дигитализация*, р. 1.
6. Маркова, М. et al., 2022. *Изследване на съвременните подходи за обучение по счетоводство с цел адаптиране към изискванията на акредитиращите професионални организации ИДЕС, ICAEW И АССА*. София: ИК – УНСС.
7. Михайлова, М. et al., 2019. *Изследване на възможностите за адаптиране на учебни програми към изискванията на Association of Chartered Certified Accountants (АССА)*. София: ИК – УНСС.
8. Мусов, М., 2016. Адаптиране на учебни програми във висшето икономическо образование към изискванията на международно признати професионални квалификации – методология и ограничения. *Икономически и социални алтернативи*, Том 2, pp. 124, 131.
9. Мусов, М., 2017. Общественият договор на счетоводството Част II: Ангажиментите на висшето счетоводно образование. *Списание ИДЕС*, Брой 2, р. 1.
10. Мусов, М., 2017. *Професионалните компетенции и личностни качества във висшето образование по счетоводство-минало, настояще и бъдеще*. София: ИК – УНСС.
11. Пожаревска, Р. et al., 2016. *Адаптиране на учебни програми към изискванията на Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW)*. София: ИК – УНСС.

ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ЕРАТА НА ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ: ОЧАКВАНИЯ И РЕАЛНОСТ

Доц. д-р Петя Петрова
Великотърновски университет „Св.св. Кирил и Методий“

Резюме

Технологичният напредък в последните две десетилетия предизвика промени във всеки един аспект на живота, счетоводната професия не е изключение. Това води въпроса: готови ли са образователните институции и в частност висшите училища да отговорят на новите потребности. Статията има за цел да очертаят основните параметри на обучението на счетоводство и тенденциите на развитие на счетоводната професия в бъдеще както и да оцени състоянието на обучението по счетоводство във висшите училища в България.

Ключови думи: *счетоводна професия, счетоводно образование, дигитализация*

ACCOUNTING EDUCATION IN DIGITAL ERA: EXPECTATION VS. REALITY

Assoc. prof. PhD Petya Petrova
St. Cyril and St. Methodius university of Veliko Tarnovo

Abstract

Last two decades have changed everything and everyone around us, and accounting profession is no exception. Educational institutions, especially universities, work hard to develop knowledge and skills for accounting profession but how relevant is the accounting education towards changing environment and expand of digital technologies. The article aims to outline the framework for accounting education and to point out the accounting profession trends as well as to evaluate the state of accounting education in Bulgarian universities.

Key words: *accounting profession, accounting education, digitalization*

Въведение

XXI век е векът на технологиите. Бързите темпове на тяхното развитие и повсеместното им разпространение промениха хората, обществото, икономиката, културата, изкуството до степен, която съвременният свят е немислим без цифровите технологии и интернет. Технологичният напредък създаде различна бизнес среда, внедри нови бизнес модели, и неизбежно, промени потребностите от информация. За две десетилетия дигиталните технологии постепенно се внедриха във всички бизнес процеси, операции и дейности. Адаптирайки се към новите обстоятелства и променящите се нужди от информация счетоводството започна да се преобразява и дигитализира. Дигитализацията промени: технологията на счетоводно отчитане и протичането на счетоводния процес; организацията на счетоводството в предприятията; счетоводната професия. Всеки един от трите аспекта има значителна роля в цялостния облик на счетоводството на бъдещето, но може би единствено при счетоводната професия промените, които настъпват имат противоречив характер и са силно зависими от изискванията на пазара на труда. Според Бюрото по трудова статистика на САЩ до 2030 г. се предвижда заетостта на счетоводители и одитори да нарасне със 7% спрямо 2020 г. (U.S. Bureau of Labor Statistics, 2021). В същото време проучване, направено от Световния икономически форум за бъдещето на работните места до 2025 г., представя обратна тенденция: счетоводители и одитори, особено тези които се занимават с рутинни действия, ще бъдат изместени от новите технологии и се очаква до 2025 г. тези професии да изчезнат (WEF, 2020. р.30). И двата доклада всъщност изтъкват един и същи факт – счетоводната професия, каквато я познаваме, вероятно ще изчезне и за да отговори на новите потребности тя ще промени своя облик и обхват. Макар и бавно процесът на трансформация започна с автоматизиране на счетоводния процес и придобиване на счетоводителите на основни технически умения за работа със счетоводни програмни продукти. Определено генерирането на големи количества бази данни при автоматизация на процесите¹⁵ и очакването за удвояване на техния обем на всеки две години (CPA, 2021, р. 5) ще ускори

¹⁵ През 2020 г. цифровите данни се оценяват общо на 40 ZB (40 000 000 000 000 GB) спрямо 1,2 ZB през 2010 г. като 90% от тези данни са създадени през последната години. (CPA, 2021, р. 5)

започналата промяна и ще стимулира счетоводителите да разширяват своите компетентности с допълнителни знания и умения, особено в анализа на данни. В този контекст, ясно се очертава:

- необходимостта за усъвършенстване на дигиталните компетентности на счетоводителите; и
- ролята на образователните организации, които трябва да адаптират методологията на преподаване, обхвата и съдържанието на курсовете, необходими за придобиване на нужните знания и умения за да отговори счетоводната професия и упражняващите я на новите изисквания на пазара.

Настоящата статия има за цел да очертае основните параметри на обучението по счетоводство като се разкрият тенденциите в развитието на счетоводната професия и се направи оценка на състоянието на обучението по счетоводство във висшите училища в България.

Обучението по счетоводство – същност, обхват и тенденции

Обучението по счетоводство е структуриран и систематичен процес, насочен към развиване на знания, умения и други способности (IES, 2019, р. 202). По своята същност то включва цялостния процес на предаване на знания, развитие на компетентности, насърчаване на умения, както и резултата от тези дейности. Обучението по счетоводство е специализирано обучение, което надгражда общото образование с профилирани знания и умения в областта на счетоводството и свързаната с него обкръжаваща среда. То е ориентирано към създаване на специалисти с експертиза за упражняване на счетоводната професия и развиване на тяхната „техническа компетентност, професионални умения и професионална етика и морал“. (IES, 2019, р.12).

Техническата компетентност¹⁶ е способността за прилагане на професионални познания (IES 2019, р.206) в областта на финансовото счетоводство и изготвяне на финансови отчети, управленско

¹⁶ По своята същност техническата компетентност изпълва съдържанието на познатите в литературата „твърди умения“. А именно, твърдите умения, нар още жизнени умения са професионални знания и технически учения, които позволяват извършването на дадена задача или дейност. Те са лесно доказуеми с дипломи, сертификати, тестване.

счетоводство, финанси и финансов мениджмънт, данъци и данъчно облагане, одит, управление на риска и вътрешен контрол, търговско право, информационни и комуникационни технологии, икономика, мениджмънт.

Професионалните умения са съвкупност от способности, разкриващи интелектуалните, междуличностните и комуникационни, личните и организационни умения на счетоводителите и умелото им съчетаване с професионалните знания и професионална етика и морал¹⁷. (IES 3 Initial professional development – professional skills (2021), par. A5, IES 2019, p. 134)

Професионалните ценности, етика и нагласи са принципите на поведение, които са водещи при упражняването на счетоводната професия. Това са етичните норми, които се основават на професионален скептицизъм и професионалната оценка¹⁸, ангажираност и работа в името на обществен интерес. (IES 4 Initial professional development – professional values, ethics, and attitudes (2021), IES 2019, pp. 140 – 155)

Изграждането и развитието на тези компетентности изисква различни учебни процеси и подходи. Фундаменталните знания и технически умения се придобиват чрез формално образование в академична среда, докато професионалните умения се изграждат при взаимодействие с другите и се развиват с придобития опит, в това число и от грешки. Предвид естеството, формите и взаимодействията между ключовите компетентности, подходът, при който първо се усвояват фундаменталните знания и технически умения и след това се надграждат професионалните умения, е най-подходящ. Трябва да

¹⁷ В този им аспект професионалните умения се припокриват с т.нар. „меки умения“. Меките умения са личностни качества, които включват четири основните групите умения: социални, интелектуални, волеви и лидерски. Социалните компетентности са отговорни за успешното взаимодействие на човек с околните (общителност, приемане на критика, правилен израз на речта и др.). Интелектуалните умения се изразяват в аналитичен ум, креативност, прозорливост и разпознаване на проблеми, добра памет, т.н. Волевите умение подпомагат постигането на работните цели са способност за управление на времето, постоянство, устойчивост на стрес и др. Лидерските умения са насочени към ефективното използване на наличните ресурси за постигане на поставените цели и задачи в организацията. Към тях се отнасят: отговорност, способност за вземане на решения, решаване на конфликти, създаване на екипи и т.н.

¹⁸ Професионалният скептицизъм и професионалната оценка се изразяват в промяна на мнителност при оценяване на данни и информация, безпристрастност и здрав разум (критично мислене) при вземане на решения (IES 4 Initial professional development – professional values, ethics, and attitudes (2021), IES 2019, pp. 143)

се има предвид, че за целите на образователния процес трите компетентности: техническа компетентност, професионални умения и професионална етика и морал следва да се разглеждат не според тяхната същност, а според начина им на придобиване, което предопределя и последователността им. Обучението за фундаменталните знания и умения е регулирано и за него са разработени образователни курсове, което позволява то да бъде унифицирано. Обстоятелство, което за профилиране и сертифициране на счетоводната професия е от съществено значение. Професионалните умения, като аналитичен ум, организираност, креативност, способност за установяване на проблеми в организацията и тяхното решаване, управление на екипи, управление на конфликти и т.н. са качества и умения, които оформят личността на счетоводителя постепенно от неговото раждане, после във взаимоотношенията му в семейството и в училище/университета и по-късно в работната среда. Те изискват индивидуален подход (придобиване на опит, посещение на курсове/семинари, четене на книги, коучинг), развиват се през целия живот и за тях е необходимо желание за самоусъвършенстване.

Традиционно, знанията и уменията, съчетани с професионален опит имат ключова роля за практикуване на счетоводната професия, но в последните години се наблюдава тенденция, особено при подбора на счетоводители, личните качества да играят все по-определяща роля. Като причини за промяната може да се посочат:

- Тясната връзка бизнес-общество, за чието реализиране са необходими социални, организационни, интелектуални умения.

- Меките умения са начин да бъдат презентирани притежаваните техническа компетентност, умения и знания.

- Динамичната бизнес среда принуждава счетоводителите, особено тези, които са самостоятелна практика или са собственици на специализирано счетоводно предприятие (счетоводна къща) да търсят конкурентно предимство.

- Автоматизацията и внедряването на цифровите технологии в бизнес процесите и операциите измести фокуса на внимание към способностите на работниците и служителите, тъй като това са тези умения, които не може да бъдат заменени от технология или изкуствен интелект, а те са важни за изпълнение на целите и задачите на компанията, в т.ч. и оценка и управление на рисковете, създаване на стойност за обществото и околната среда, както и за фирмената култура.

Един внимателен поглед към тяхната същност и значение разкрива:

Първо. Компетентностите взаимно се допълват: за усвояване и практикуване на счетоводната професия фундаменталните знания и технически умения са съществени, а меките умения имат определяща роля при реализацията на пазара на труда и успеха в работата.

Второ. Само умело им съчетание гарантира добри резултати на обучението по счетоводство.

Трето. Универсалност на обучението по счетоводство може да бъде постигната само при придобиване на фундаментални знания и технически умения относно професионалната компетентност, професионалните умения и счетоводна етика и морал, за които може да бъдат създадени типови образователни курсове. Тренирането и усъвършенстването на личните качества и умения изисква индивидуален подход и следва да бъде като част от програмата за личностно развитие на всеки счетоводител.

Четвърто. Бъдещето на счетоводната професия е тясно обвързано с развитието на цифровите технологии и знанията и уменията за работа с тях ще заемат ключова роля през следващите години. И по-конкретно:

- облачните технологии и работата в облак;
- автоматизацията на счетоводните задачи и използването на изкуствен интелект за изпълнението им;
- блокчейн технологиите и най-вече „възможност за нов тип счетоводна книга – такава, която може непрекъснато да се актуализира и проверява без заплахата да бъде променена или повредена“ (Accounting Today, 2018);
- обработка и анализ на голяма база данни и ;
- киберпрестъпления, кибер запахи и работа със системи за сигурност на данните.

Или за счетоводната професия, освен традиционните счетоводни и данъчни компетентности, които ще продължат да имат своето място (Sage, 2019. p.4), ще се търсят и шест са задължителните умения, които счетоводителите в бъдеще трябва да притежават за да отговорят на стандартите за почтеност, независимост и скептицизъм:

- Способност за използване на съществуващо знание в нова ситуация; за изграждане на връзки, за изследване на потенциални резултати и за генериране на нови идеи (креативност);

- Осведоменост и прилагането на съществуващи и нововъзникващи цифрови технологии, възможности, практики и стратегии (цифрови умения);
- Способност за определяне на собствените емоции както и тези на другите съчетана с умението те да бъдат насочени към изпълнение на поставените задачи, в това число контрол и управление на взаимоотношенията (емоционална интелигентност);
- Способност за разбиране очакванията на клиенти, за постигане на желаните резултати и за създаване на стойност (опит);
- Способност за придобиване и използване на знания: мислене, разсъждение и решаване на проблеми (интелигентност); и
- Способност за точно предвиждане на бъдещи тенденции чрез екстраполиране на съществуващи тенденции и факти и иновативност (визия). (ACCA, 2020, p. 9)

Бъдещето на счетоводната професия налага въвеждането на нови умения, които ще отдалечат счетоводната професия от стереотипа и ще доведе до културна промяна в облика на счетоводителя, при който технологичната грамотност, изграждането и управлението на взаимоотношения и консултирането (Sage 2019), заедно с изграждането на устойчив бизнес (ACCA, 2020 p. 8) ще имат водещо значение. За да отговори на новите потребности, обучението по счетоводство трябва да излезе извън „интерпретиране разбирането на счетоводното и данъчно законодателство“ и да се насочи към прилагане на холистичен подход, развиващ уменията за работа с хора и способността да извлича най-доброто от тях (Sage 2019, p. 10).

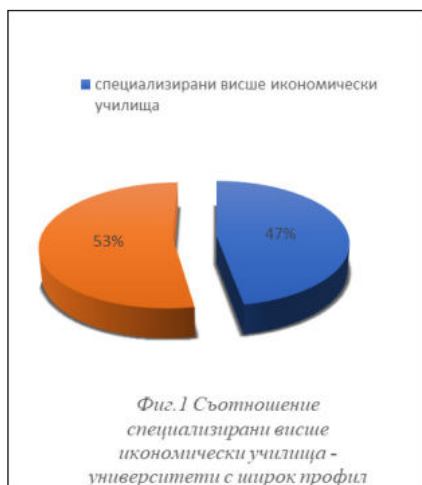
Обучението по счетоводство във висшите училища в България

Подбор на данни и методология

Настоящото изследване обхваща 17 висше учебни заведения, акредитирани в професионално направление 3.8 Икономика в специалност „Счетоводство“¹⁹ за ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“.

¹⁹ За целите на изследването всички специалности, по които се осъществява профилирано обучение по счетоводство, ще бъде обозначавано като „обучение в специалност Счетоводство“, независимо, че в отделните висши училища се използват различни наименования

Изборът на включените в извадката висши училища е предопределен от държавните изисквания, които изискват обучението в професионални направления и специалност да се провежда само от висши училища, акредитирани от Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА). В извадката попадат както специализирани висши икономически училища, така и университети с широк профил на провежданото обучение (фиг.1). Има добра представителност по признака начин на финансиране (фиг.2)

Извън обхвата на изследването са две висше учебни заведения, в които обучението се провежда само в ОКС „магистър“ и програмите имат общо финансово-счетоводна насоченост.

Основният метод на изследване, който се прилага е метода на анализ на съдържанието на публично оповестената учебна документация от висшите училища на техните сайтове. С помощта на емпиричното проучване и сравнителния метод се прави оценка на обучението по счетоводство в българските висши училища и степента им на готовност да отговорят на потребностите на променящата се среда.

Резултати

Емпиричните данни от анализа на съдържанието на публично оповестената учебна документация на висшите училища, включени в извадката, показва:

Първо. Формално всички висши училища отговорят на изис-

кванията за обучение в професионално направление 3.8 Икономика в специалност „Счетоводство“ доколкото отговарят на държавните изисквания за получаване на акредитация от НАОА.

Второ. Обучението във всички висши училища се провежда в двете степени на обучение – ОКС „бакалавър“ и ОКС „магистър“.

Трето. Голяма част от тях (76% от висшите училища обучаващи в специалност „Счетоводство“) са склонни да оповестяват публично информация относно провежданото от тях обучение, пълна прозрачност е постигната при пет от тях (ВТУ „Св.св. Кирил и Методий“, Икономически университет – Варна, Софийски университет „Св. Климент Охридски, Стопанска академия „Д.А. Ценов“ – Свищов и Университет за национално и световно стопанство.

Четвърто. Обучението в специалност „Счетоводство“ е уникално във всяко отделно висше училище и се характеризира със специфика на образователния процес. Въпреки това в съдържателен план образователните програми са ориентирани към покриване на образователните стандарти, разработени от Съвета по международни счетоводни образователни стандарти (International Accounting Education Standards Board, IAESB) към Международната федерация на счетоводители (International Federation of Accountants, IFAC). Относително съответствие по техническата компетентност (фундаменталните знания и технически умения) е постигната при близо 60% от образователните програми (за целия курс на обучение, включващ двете образователните степени). По-ниска е степента на съответствие по другите две компетентности:

- едва в 18% от висшите училища са включени курсове за личностно развитие на студентите, отделно от това, което се развива по време на самия обучителен процес;

- относителният дял на висшите училища, в които са обучават студентите в професионална етика и морал е 24 % или това са само 4 висши училища.

Пето. Само в едно висше училище (Софийския университет „Св. Климент Охридски“) обучението по счетоводство е насочено към придобиване на дигитални умения за работа и използване на цифровите технологии (криптовалута, блокчейн, изкуствен интелект, облачни пространства).

Най-важният извод, който може да се направи е: Обучението по счетоводство във висшите училища в България дава добра фундамен-

тална и практическа подготовка за реализация като счетоводител, но не е ориентирано към бъдещето. Най-голямото му предимство е и неговата най-голяма слабост. А именно, то се осъществява при прилагане на интегриран подход по отношение на спазване на държавните изисквания за провеждане на обучение, организация на обучението и практическа реализация на обучителния процес. Това беше добър модел на провеждане на обучение по счетоводство, но предвид неизбежните предстоящи промени в счетоводната професия вече не е адекватно към потребностите на пазара на труда. За това е необходимо:

- разгръщане на обучението по информационни системи и технологии с акцент върху развитие на дигиталните компетентности и тяхната приложимост в счетоводната професия;
- холистичното образование²⁰ да бъде застъпено в програмите по счетоводство с цел да бъдат развити интелектуалните, междуличностните и комуникационни, личните и организационни умения на бъдещите счетоводители.

С други думи за да отговори на очакванията към студентите да се научат да мислят по нов начин и да развият уменията и знанията, обучението по счетоводство трябва да описва един устойчив образователен процес, който да гарантира, че в обучението по счетоводство ще бъдат обхванати както новите технологии като облачни пространства и изчисления, голяма база данни, блокчейн, конфиденциалност и защита на данни и др., така и умения като креативност, адаптивност, устойчивост, учене през целия живот, вземане на решения и решаване на проблеми и др., които дават преимущество на счетоводителите пред другите аналитични специалисти. Това изисква постоянен преглед и актуализиране на средата на обучение, учебните програми, методите на преподаване, създаване на подходяща материалната база и непрекъснатото обучение на преподавателите.

Заклучение

Обучението по счетоводство е комплексно обучение, което изгражда, развива и поддържа знания, умения и компетентности за упражняване на счетоводната професия. То е изправено пред предизви-

²⁰ Холистичното образование е образование фокусирано върху личностното развитие на човек в интелектуален, социален, творчески и духовен аспект.

кателството да се адаптира към постоянно променящата се среда. За съжаление към настоящият момент направеният анализ на състоянието на обучението по счетоводство в българските висши училища показва, че не се справя достатъчно успешно с тази задача. Макар и обезпокоителен този факт може да бъде променен с адекватна политика в университетите и по-ефективно въвеждане на нови технологии и умения в обучителния процес.

Използвана литература

1. U.S. Bureau of Labor Statistics. 2021. Occupational Outlook Handbook, viewed 25.10. 2022 < <https://www.bls.gov/ooh/business-and-financial/accountants-and-auditors.htm#tab-1> >
2. World Economic Forum . The Future Jobs Report 2020. 2020, viewed 25.10.2022 < https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf p.30 >
3. CPA. The Professional Accountant's Role in Data. 2021, viewed 25.10.2022 < https://www.ifac.org/system/files/publications/files/21-1863-CPA-Role-in-Data-paper_EN_final.pdf >
4. International Education Standards. 2019, viewed 25.10.2022 < <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Handbook-of-International-Education-Standards-2019.pdf> >
5. Accounting Today. Blockchain is already changing accounting, 2018, viewed 25.10.2022 < <https://www.accountingtoday.com/opinion/blockchain-is-already-changing-accounting>)>
6. Sage. The Practice of Now. 2019, viewed 25.10.2022 < <https://www.sage.com/en-gb/blog/practice-of-now/> >
7. ACCA. Future ready: accountancy careers in the 2020s. 2020, viewed 25.10.2022 < https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/future_ready_2020s.html >

СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ – КОМПЛЕКС ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ В КОНТЕКСТА НА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА СЧЕТОВОДНИЯ БИЗНЕС АНАЛИЗ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Доц. д-р Марко Тимчев

Катедра „Счетоводство и анализ“,

Университет за национално и световно стопанство, София
timchev_analysis@abv.bg

Резюме

В научния доклад са представени насоки за усъвършенстване на научната рамка, методологията и организацията на счетоводния бизнес анализ на предприятието – комплекс от знания, умения и компетентности. Изследвани са проблеми, насоки и модели за анализ на ключови показатели, характеризиращи вътрешните бизнес процеси и ефективността. Предложен е концентричен модел на счетоводен бизнес анализ в балансирана система от показатели. Представени са модели и методи за анализ на себестойността, финансовата стратегия и ефективността.

***Ключови думи:** счетоводен бизнес анализ, ефективност, балансирана система от показатели*

***JEL code:** <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel>*

ACCOUNTING EDUCATION – A COMPLEX OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE COMPANY’S ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS

Assoc. Prof. Dr. Marko Timchev

Department of Accounting and Analysis,

University of National and World Economy, Sofia
timchev_analysis@abv.bg

JEL: G32

Abstract

The scientific report provides guidelines for improving the scientific framework, methodology and organization of the enterprise’s accounting

business analysis – a complex of knowledge, skills and competences. Issues, guidelines and models for analysis of key indicators characterizing internal business processes and performance are explored. A concentric model of accounting business analysis in a balanced system of indicators is proposed. Models and methods for cost analysis, financial strategy and efficiency are presented.

Keywords: *accounting business analysis, efficiency, balanced system of indicators*

JEL code: *<https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel>*

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Счетоводният бизнес анализ (СБА) е специализирана бизнес функция, методология и приложна наука. Във функционален аспект СБА е иманентен на ключовите бизнес функции: бюджетиране, отчитане, контрол, мотивиране и регулиране. Научната рамка на СБА се базира на параметрите: предмет, обект и метод. Предмет на СБА на предприятието са микроикономическите, финансовите, счетоводните и вътрешните бизнес процеси, свързани с трансформациите на капитала във фазите на маркетинговата, инвестиционната, оперативната, търговската и финансовата дейност на предприятието. Обект на СБА е финансово – стопанската дейност във връзка с активите, капиталите и производствения капацитет на предприятието. Методът на СБА в гносеологичен аспект представлява система от способности, позиционирана между научния предмет и обект. Методът на СБА се базира на епистемологични принципи – анализ, синтез, индукция и дедукция.

Динамичната, неопределена и конкурентна пазарна среда, предполага развитие на основните видове, модули и подсистеми на СБА: предварителен, оперативен, текущ, ретроспективен и ситуационен. Видовете счетоводен бизнес анализ следва да се интегрират в хоризонтален, вертикален и интегрален аспект. Показателите от системата на СБА се характеризират с индивидуален информационен капацитет, информационен праг и информационно съдържание. Ключовите показатели и бизнес индикатори имат различно информационно съдържание в отделните моменти от логистичния цикъл на бизнес процесите и дейността на предприятието. Съществена част от ключовите бизнес индикатори и показатели генерират оптимално съдържание след изпълнен и завършен счетоводен цикъл във времето.

Методологията, методиката и организацията на СБА предполагат системен, комплексен, технико-икономически, счетоводен и финансов подходи. Балансираната система от показатели за счетоводен бизнес анализ предполага интегриране на финансови и нефинансови бизнес индикатори в четири ключови направления и перспективи [1], [8], [9]. (Фигура 1).

Фигура 1. Концентричен модел на счетоводен бизнес анализ в балансирана система от показатели

Балансираната система от показатели за счетоводен бизнес анализ е отворена и включва както нефинансови, така и финансови бизнес индикатори. Балансираната система за СБА се интегрира в системата за управление на предприятието. Балансираната система трансформира бизнес стратегията в система от показатели, свързани със стратегическите цели и с механизмите на тяхното постигане.

Съвременното равнище на методологията и организацията на счетоводния бизнес анализ предполагат формиране на нетрадиционни компетенции в бизнес мениджърите, управленски счетоводители и финансовите анализатори:

КОМПЕТЕНЦИИ, СВЪРЗАНИ С ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА УМЕНИЯ В ОБЛАСТТА НА СЧЕТОВОДНИЯ БИЗНЕС АНАЛИЗ:

1. Компетенции по трансформиране на бизнес стратегията на предприятието;
2. Компетенции за ориентация на организацията в съответствие с бизнес стратегията;
3. Компетенции по подsigуряване на устойчиво развитие.

Управленските счетоводители и финансови анализатори би

следвало да притежават специални знания, умения и определени специфични компетенции:

1. Компетенции за анализ и управление на стратегията и тактиката на предприятието;
2. Компетенции за анализ и управление на вътрешните процеси в предприятието;
3. Компетенции за анализ и управление на разходите, приходите и
4. финансовите резултати.

Интегрирането на счетоводния бизнес анализ и балансираната система от показатели в концентричен модел (Фиг.1) дава възможност за ефективно управление на стратегията и тактиката на бизнес организацията.

2. МОДЕЛИ ЗА СЧЕТОВОДЕН БИЗНЕС АНАЛИЗ В НАПРАВЛЕНИЕ „ВЪТРЕШНИ ПРОЦЕСИ“

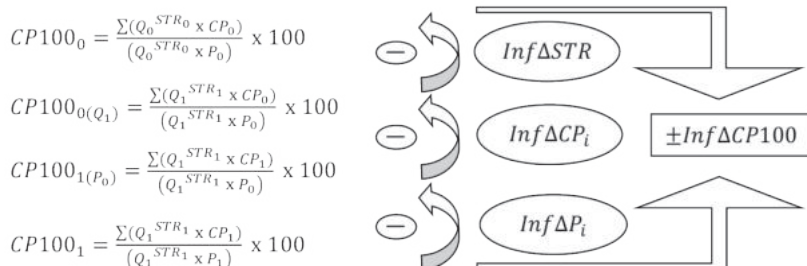
Направление „Вътрешни процеси“ е ключов компонент на балансираната система от показатели за анализ. Вътрешните бизнес процеси се управляват на база на анализ на разходите и себестойността. Водеща роля при решаването на задачите в направление „Вътрешни процеси“ има методологията и методиката за анализ на разходите и себестойността. Определящо значение за управлението на вътрешните бизнес процеси има анализа на показателя „Разходи на 100 лв. приходи“ във връзка с показателите „Рентабилност на 100 лв. приходи“ („Марж на печалбата“) и „Себестойност на 100 лв. продукция“ („Себестойност на 100 лв. нетни приходи от продажби“ – **CP100**). Себестойността на 100 лв. продукция е ключов обект на анализа поради връзката с бизнес индикатора – „Рентабилност на продукцията“ (**POP**) –

$$POP - Profitability of Production = \frac{Prf}{PRD} \times 100$$

$$CP100 + POP = \frac{CP}{PRD} \times 100 + \frac{Prf}{PRD} \times 100 = 100\%$$

$$POP = 100\% - CP100.$$

На фигура 2 е представен маржинален модел за счетоводен бизнес анализ на себестойността на 100 лв. нетни приходи от продажби.

Фигура 2. Маржинален модел за счетоводен бизнес анализ на себестойността на 100 лв. нетни приходи от продажби

където:

$\pm \Delta CP100$ – абсолютно изменение на себестойността на 100 лв. продукция;

Q^{STR} – физически обем и асортиментна структура на продукцията;

CP_1 – себестойност на единица продукция (основни и допълнителни разходи);

P_1 – продажна цена на единица продукция без ДДС;

$Inf\Delta STR$ - влияние на промените във физическия обем и асортиментната структура на продукцията (структурни промени);

$Inf\Delta CP_i$ – влияние на промените в себестойността на единица продукция (основни и допълнителни разходи);

$Inf\Delta P_i$ – влияние на промените в продажната цена на единица продукция.

Счетоводният бизнес анализ на показателя „Себестойност на 100 лв. продукция“ може да бъде реализиран посредством балансирана стратегическа карта за анализ:

Анализът може да бъде детайлизиран по отношение на влиянието на променливите, условно постоянните разходи, обема,

асортиментната структура и средните цени на единица продукция.

На базата на трансформации и моделиране може да се развият и дефинират следните многофакторни модели:

$$CP100 = \frac{\sum(Q^{STR} \times VE_i) + CE}{\sum(Q^{STR} \times P_i)} \times 100$$

$$CP100 = \frac{\sum(VE + FE)}{\sum(Q^{STR} \times P_i)} \times 100,$$

където:

Q и STR – физически обем и асортиментна структура на продукцията;

VE_i и P_i – променливи разходи и средна цена на единица изделие.

Съществува зависимост между себестойността на 100 лв. продукция, приходите и финансовия резултат (печалба/загуба) на предприятието, като тя може да се дефинира и предложи следният модел за детерминиран факторен анализ:

$$Prf(LS) = \frac{ISLS \times (100 - CP100)}{100},$$

където:

$Prf(LS)$ – финансов резултат (печалба/загуба);

$ISLS$ – приходи от продажби;

$CP100$ – себестойност на 100 лв. приходи.

Балансираната система от показатели предполага обвързване на анализа във всички ключови направления: „Клиенти”, „Финанси”, „Вътрешни бизнес процеси”, „Иновации, обучение и развитие”. Показателите, които се включват в обхвата на балансираната система за анализ трябва да имат каскадна субординация.

3. МОДЕЛИ ЗА СТРАТЕГИЧЕСКИ СЧЕТОВОДЕН АНАЛИЗ НА ФИНАНСОВАТА СТРАТЕГИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Като обект на стратегическия счетоводен анализ в направление „Финанси“ на балансираната система от показатели, финансовият риск е свързан със степента на вариация на печалбата, представляваща след-

ствие от определена структура на финансиране (съотношение “дълг/собствен капитал”). Посредством счетоводен бизнес анализ на финансовия риск се решават следните задачи:

1) Анализ на източниците на риск посредством прилагането на анализ на чувствителността (*Sensitivity Analysis*) или чрез т. нар. „анализ на сценариите”.

2) Анализ на риска чрез групи индикатори: изменчивост на печалбата в резултат на различни фактори, чийто количествен израз е коефициентът на еластичност на печалбата, стандартното отклонение или коефициентът на вариация.

3) Анализ на способността на предприятието да посрещне задълженията си и да покрие пасивите: платежоспособност, финансова автономност, задлъжнялост, финансова маневреност, лихвено покритие, финансов ливъридж „*Leverage Effect*”, ликвидност – обща, междинна и незабавна.

4) Анализ на способността за елиминиране на риска: възможности за регулиране на дисконтовия процент, скоростта на движение на паричните потоци при различни инвестиционни решения и режими.

СБА на показателя “*Leverage*” може да се използва при определяне на ефекта на финансовия лост. Предварителният анализ на капиталовата структура на предприятието предполага паралелна оценка на показателя “*Leverage*”, нетния доход на една акция (*EPS*) и равнището на финансов ливъридж (*FL*). Равнището на финансов ливъридж може да се анализира посредством следния аналитичен модел:

$$FL = Pf(i)/Pf$$

където:

Pf(i) – брутна печалба плюс лихви;

Pf – брутна печалба, намалена с платените лихви.

Целта е да се анализира влиянието на промените в капиталовата структура върху рентабилността на собствения капитал посредством ефекта на финансовия лост.

При обосноваване на финансовата стратегия на предприятието величината и структурата на капитала трябва да се анализира и посредством методите за анализ, отчитащи промяната на стойността във времето.

$$NFV_E = CAP_0(1 + r)^n$$

$$NPV_E = \frac{EISLS}{(1+r)^n},$$

където:

NFV_E и NPV_E – респ. бъдеща и настояща нетна стойност на капитала на предприятието;

CAP_0 – начален капитал от пасива на счетоводния баланс;

$EISLS$ (Expected Income Sales) – очаквани приходи от продажби;

$(1+r)^n$ – сложнолихвен фактор;

n – брой на годините в аналитичния хоризонт.

Детерминираният модел за счетоводен бизнес анализ на промяната на стойността във времето дава възможност за предвиждане на възможните бъдещи приходи и печалби

$$NFV_E \times CAP_0 = EISLS$$

$$EPrf_e = \frac{NFV_E \times CAP_0 \times ROS}{100}$$

$$S(D)_{cap} = GE_0,$$

където:

ROS – рентабилност на база продажби;

$EPrf_e$ – очаквана оперативна печалба;

$S(D)_{cap}$ – излишък (недостиг) на капитал;

GE_0 – очаквано капиталоотдаване.

Финансовата стратегия е свързана с производствената и търговската стратегия на предприятието със специфични обекти на счетоводния бизнес анализ

Счетоводният бизнес анализ на производствената и продуктова стратегия на предприятието може да се базира на изследване на динамичното равновесие между разходите и приходите. Целесъобразно е да се използва следният метод за определяне на критичния обем на продажбите:

$$Q \times (P_i - VE_i) - CE = Prf(LS)$$

$$BEP \rightarrow Prf(SLS) = 0$$

$$Q^{BEP} \times (P_i - VE_i) - CE = 0$$

$$Q^{BEP} \times (P_i - VE_i) = CE$$

$$(P_i - VE_i) = M_i$$

$$Q^{BEP} = \frac{CE}{P_i - VE_i} \text{ или } Q^{BEP} = \frac{CE}{M_i},$$

където:

VE_i – променливи разходи на единица продукция

P_i – цена на единица продукция;

M_i – маржинален доход на единица (печалба – променливи разходи);

Q^{BEP} – критичен обем на продажбите.

Пример за предварителен анализ чрез графичен метод:

Предприятието произвежда два вида изделия – X_1 и X_2 . Изделията се произвеждат в три основни звена при норми за разход на машино-време на материалните дълготрайни активи, представени в Таблица 1.

Печалбата на единица изделие е съответно:

а) за изделие X_1 – 9 хил. лв.;

б) за изделие X_2 – 6 хил. лв.

Таблица 1

Параметри за оптимизационен анализ

Показатели	Разход на машиночасове по изделия		Разполагаме максимален фонд машиновреме според производствения капацитет в машиночасове
Център отговорност	Изделие X_1	Изделие X_2	
I	30	60	180
II	50	40	200
III	70	0	280

Чрез графичен метод за предварителен анализ може да се установи оптималното количество от всяко едно изделие, което би осигурило максимална печалба за предприятието при съществуващите ограничителни условия:

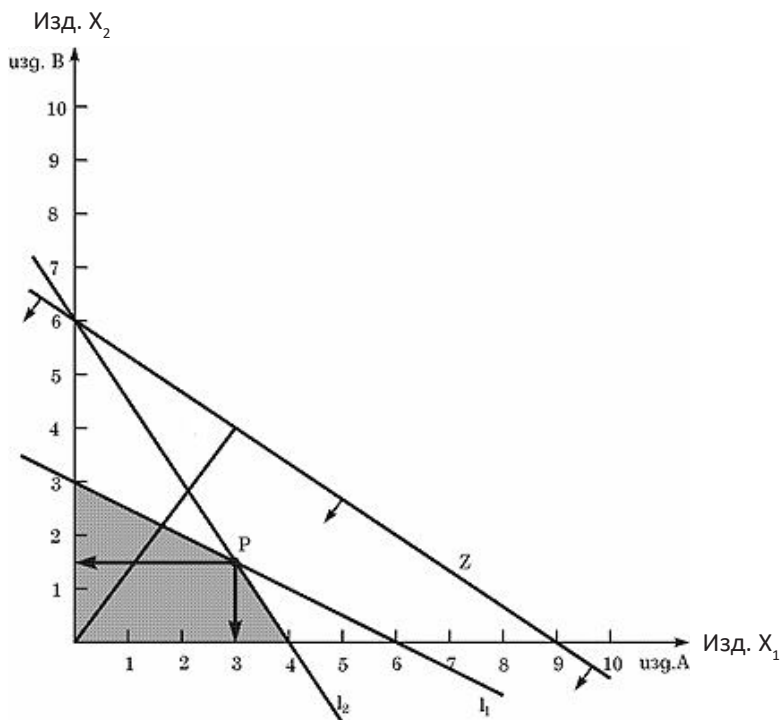
$$Lev = 9x_1 + 6x_2 = Prf \rightarrow \max$$

$$30x_1 + 60x_2 \leq 180l_1 \quad (180/30, 180/60) = (6.3)$$

$$50x_1 + 40x_2 \leq 200l_1 \quad (200/50, 200/40) = (4.6)$$

$$70x_1 + 0x_2 \leq 280l_1 \quad (280/70, 0/40) = (4.0)$$

$$x_1 > 0, \quad x_2 > 0.$$

Фигура 3. Графична оптимизация – „Разходи – Обем – Печалба“

Правата на целевата функция се транслира в посока към началото на координатната система. В т. Р правата Lev пресича за първи път зоната на оптималните решения. Спускат се перпендикуляри от т. Р към координатните оси. Координатите на т. Р са 3 и 1,5. Това показва, че за да се получи максимална печалба при съществуващите ограничителни условия, предприятието трябва да произведе 3000 бр. от X_1 и 1500 бр. от X_2 . Оптималната асортиментна структура, гарантираща максимална печалба ($\max Prf$), е представена в Таблица 3:

Таблица 2

Параметри за оптимизационен анализ

Изделие	Физически обем – Q	Асортиментна структура – STR (%)
X_1	3000	77
X_2	1500	33
Всичко	4500	100

Бизнес организацията трябва да произведе 77% и 33% съответно X_1 и X_2 в рамките на целия обем от 4500 бр. изделия при максимално възможна печалба от 36 000 хил. лв. (9.3000 + 6.1500).

Счетоводният бизнес анализ в балансирана система от показатели трябва да се моделира в пространствен, ситуационен и в динамичен аспект, съобразно с характера на пазарно-конкурентните ситуации. Трябва да се търсят възможности за хармонизация на видовете анализ по правилата на съвременния счетоводен анализ и бизнесметрика [7] Методите на индукция, дедукция, анализ и синтез трябва да се хармонизират с метода на икономическата интуиция в режим на синхронизация със счетоводните и извънсчетоводните индикатори от подсистемите за интегрирано отчитане.

Използвана литература

1. Каплан, Р., Д. Нортън, Стратегически карти – да превърнем нематериалните активи в осезаеми резултати, (2006), Класика и стил, София;
2. Чуков Кр., Р. Иванова, Финансово-стопански анализ (2017), Издателски комплекс –УНСС, София;
3. Bragg, Steven, Financial Analysis: Third Edition, (2019), Accounting tools (R)
4. Blokdyk, G., Balanced Scorecard A Complete Guide, (2019), Amazon. co.uk, amazon.com;
5. Cafferky, Michael, and Jon Wentworth, Breakeven Analysis: The Definitive Guide to Cost-Volume-Profit Analysis, Business Expert Press, 2010
6. Kennedy B.D. “Analysis and interpretation”, 2003;
7. Neely, Andy, Kennerley, Mike, and Adams, Chris(2007) “Performance Measurement Frameworks: A Review,” in A. Neely(ed.)Business

Performance Measurement: Unifying Theories and Integrating Practice, 2nd edn.,

8. Neely, Andy, Business Performance Measurement Unifying Theory and Integrating Practice, 2007; Cambridge University Press, 13.12.2007 г. - 511 страниц
9. Neely Andy, Cris Adams and Mike Kennerley, The Scorecard for Measuring and Managing, The performance Prism, 2009;
10. Robert S. Kaplan and David Norton, The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action, 2008

КОНЦЕПЦИЯ, МОДЕЛИ И МЕТОДИ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС ПО СЧЕТОВОДЕН БИЗНЕС АНАЛИЗ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО

Доц. д-р Марко Тимчев

Катедра „Счетоводство и анализ“

Университет за национално и световно стопанство,

гр. София

timchev_analysis@abv.bg

Резюме

В доклада се предлагат, подходи, модели и методи за усъвършенстване на обработоводен бизнес анализ на предприятието. Аргументира се необходимостта от усъвършенстване на учебното съдържание и методите за преподаване.. Изследват се възможности за използване на нетрадиционни, активни и интерактивни методи на обучение в условия на дигитализация на образователния процес.

Ключови думи: *счетоводен бизнес анализ, обучение, интерактивни методи, игри, дигитализация*

CONCEPT, MODELS AND METHODS FOR IMPROVING THE EDUCATIONAL PROCESS IN ACCOUNTING BUSINESS ANALYSIS OF THE ENTERPRISE

Assoc. Prof. Dr. Marko Timchev

Department of Accounting and Analysis,

University of National and World Economy, Sofia

timchev_analysis@abv.bg

Abstract

The report offers approaches, models and methods for improving accounting business analysis of the enterprise. The need to improve the educational content and teaching methods is argued. Possibilities for using non-traditional, active and interactive learning methods in conditions of digitization of the educational process are explored.

Keywords: *accounting business analysis, training, interactive methods, games, digitalization*

JEL Code: *A 22*

Счетоводният бизнес анализ (СБА) е специфична функция на управлението, методология и приложна икономическа наука. Във функционален аспект СБА е вътрешноприсъщ на управленските бизнес функции: бюджетиране, отчитане, контрол, мотивиране, организиране и регулиране. Научната рамка на СБА се базира на специфични теоретични основи: предмет, обект и метод.

Предмет на СБА на предприятието са микроикономическите, финансови, счетоводни и вътрешни процеси, свързани с трансформациите на капитала във фазите на маркетинговата, инвестиционната, оперативната, търговската и финансовата дейност на предприятието.

Обектът на СБА са активите, капитала, дейността и бизнес капацитетът на предприятието. Методът на СБА от епистемологична и гносеологична гледна точка представлява система от способности, позиционирана между научния предмет и обекта.

Динамичната пазарна и бизнес среда предполага интегриране на видовете и подсистемите на СБА – предварителен, оперативен, текущ, последващ, перспективен, вариант и ситуационен. Видовете СБА се интегрират във времето и пространството в единна методическа система. Методиката на СБА е ориентирана към пазарните позиции, оперативната дейност, вътрешните бизнес процеси и финансовата стабилност на предприятието. Необходимо е интегриране на видовете, обектите и насоките на СБА в единна методическа система. Специфичният научен метод на СБА се базира на философските принципи – анализ, синтез, индукция, дедукция и традукция.

Сложната и променлива бизнес среда предполага усъвършенстване на образователния процес по счетоводен бизнес анализ и счетоводните дисциплини в икономическите ВУЗ. Според потребностите и изискванията на бизнеса, финансовите институции и международните одиторски компании управленският счетоводител и финансовият одитор следва да притежават специални умения и професионални качества. Според Международната федерация на счетоводителите, управленският счетоводител, одитор, финансов директор и финансов анализатор трябва да притежава определени качества, умения и компетенции:

1. Да бъде лидер и определящ член на висшето ръководство;
2. Да носи отговорности за собствеността и партньорските съучастия;
3. Да бъде обединяваща фигура в предприятието;

4. Да бъде с водеща роля при реализация на финансовите и счетоводните функции.

Функциите на управленския счетоводител предполагат:

- Да умее да създава стойност (creating value) – чрез анализ при разработване и участие във фирмените стратегии.
- Да подпомага и стимулира процесите по създаване на стойност (enabling value) – чрез счетоводно информационно осигуряване и счетоводен анализ при мотивиране и вземане на решения.
- Да опазва стойността (preserving value) – посредством счетоводен анализ на активите и пасивите; управленски анализ на риска и вътрешен контрол.
- Да отчита създаването на стойност (reporting value) – посредством уместно счетоводно отчитане, вътрешни доклади, външни доклади и счетоводен анализ.

Според американския институт на сертифицираните счетоводители (AICPA), ключовите компетенции и умения на управленския счетоводител, одитор и финансов анализатор в динамична пазарна среда са посочени в публикувания през 2011 г. документ “CPA Horizons 2025” (AICPA, 2011). Те са следните:

- Комуникационни умения;
- Ръководни и лидерски умения;
- Критично мислене, способност за анализ при решаване на проблеми;
- Способности за анализ, прогнозиране и решаване на нестандартни проблеми;
- Потенциал за интеграция, сътрудничество и бизнес партньорство.

Формирането на основните професионални компетентности и качества на управленския счетоводител е свързано с придобиване на специални познания по счетоводен бизнес анализ във ВУЗ.

Обучението по счетоводен бизнес анализ в икономическите ВУЗ е сложен, многопланов и отговорен процес. Съществуват два ключови подхода на преподаване – традиционен подход, при което активна роля има преподавателят, и съвременен подход, при който активната роля играе студентът.

Съвременният подход към обучението по СБА във ВУЗ предполага използване на интерактивни и иновационни методи на преподаване посредством перманентен контакт между преподавателя и аудиторията.

Традиционният и интерактивният подходи имат своите предимства и недостатъци, но предимствата на новите технологии и активните методи са по-големи.

Към традиционните методи на обучение по СБА могат да се отнесат:

1. Лекция – монолог и презентация на преподавателя;
2. Лекция – диалогична беседа със студентите;
3. Лекция – консултация;
4. Лекция – по избрани теми и по определени въпроси.

Семинарните занимания по СБА при традиционния подход имат за цел упражнение, осмисляне и затвърждаване на изучавания материал. Предимствата на методите от традиционния подход се състоят в това, че преподавателят може да предостави голям обем учебна информация, а студентът сравнително лесно възприема учебния материал. Недостатъците на традиционния подход се изразяват в това, че студентът често остава пасивен и няма мотивация за творчески подход. Слабостите на традиционния подход на обучение по СБА се преодоляват в значителна степен при преход към интерактивни методи на обучение. Необходим е преход от традиционен към интерактивен образователен модел в обучението по стопански счетоводен анализ (Вж. Таблица 1).

Таблица 1

Преход от традиционен към интерактивен образователен модел по стопански счетоводен анализ на предприятието

Традиционен образователен модел	Интерактивен образователен модел
Традиционно усвояване на информация	Осъзната необходимост от информация
Идентификация на проблеми в статична среда	Идентификация на проблеми в стохастична и динамична среда
Прилагане на знания към специални случаи и ситуации	Адаптиране на информационните ресурси.
Базиран на взаимодействие „преподавател – обучаем“	Базиран на екипно взаимодействие „обучаем – обучаем – преподавател“
Преподавателят оценява и подsigурява обратна връзка	Преподавателят и обучаемите съвместно оценяват и осигуряват обратна връзка.

Интерактивните методи, които могат да се използват в научно-преподавателската работа и обучението по СБА, са следните:

1. Проблемна лекция;
2. Лекция визуализация;
3. Лекция с предварително планирани грешки;
4. Лекция с разбор на конкретна ситуация;
5. Контекстно обучение с ролеви игри, имитации, делови ситуации;
6. Метод на групови решения;
7. Проект-базирано обучение;
8. Проблемни творческите задания;
9. Анализ на проблемни ситуации в малки групи;
10. Проблемно ориентиран брейнсторминг (мозъчен шурм);
11. Интерактивна лекция с видео и аудио материали;
12. Творческа дискусия;
13. Анализ и решение на казуси;
14. Анализ на проблемни ситуации и ситуационно моделиране;
15. Имитационно моделиране.

Проблемната лекция–беседа е основен интерактивен метод за обучение по СБА. При проблемната лекция могат да бъдат използвани опит и базови умения на студентите, придобити от обучението по финансово счетоводство, управленско счетоводство, математика и икономическа статистика. Лекцията-беседа има потенциал за максимална визуализация и стимулиране на груповото участие на студентите. В рамките на лекцията- беседа може да бъде направен анализ на конкретна бизнес ситуация с конкретни счетоводни модели и казуси. В образователната среда на интерактивната лекция-беседа може да се стимулират умения за работа в екип във връзка с решаване на проблемни казуси и бизнес ситуации. Лекциите и семинарните занятия по СБА могат да се реализират нетрадиционно в комбинация с визуализация, планирани грешки, имитационни модели, делови игри, ситуационно моделиране и др.

Прилагането на нови и иновативни методи на обучение по СБА е възможно посредством дигитализация и прилагане на информационни технологии – онлайн обучение с виртуална класна стая. Добри резултати в обучението по СБА се постигат с разделяне на студентите на ролеви групи, имитиращи управленски екипи на различни равнища в предприятието. В рамките на деловата игра се определят

лидери и супервайзори. Творческите екипи могат да се поставят в режим на променящи се пазарни и вътрешни ситуации, които да бъдат анализирани посредством методи за ситуационен анализ. Работата със студентите трябва да осигурява възможности за оценка и самооценка. Лидерът в деловата игра трябва да се оценява и подбира от преподавателя по интелект, инициативност, увереност според т. нар. „хеликоптерни качества” (способност за нестандартно „издигане” над ситуацията).

Информационните технологии (ИТ) в обучението по СБА дават положително отражение върху мотивацията и ангажираността на студентите. По време на упражненията и семинарите, студентите, прилагащи ИТ, могат взаимно да се подпомагат по пътя към обща цел. Това се постига посредством реализацията на следните задачи:

1. Използването на информационни технологии в обучението по СБА трябва да надхвърли традиционните рамки на работата с рутинни счетоводни програми от типа електронни таблици. Възможно е използване на пакета от приложения „Бизнес анализ на „ MS EXCEL”.

2. Преподаватели и студенти трябва да работят в диалогов режим не само с електронни таблици, но и със специализиран софтуер, модули и специфични приложения, даващи възможност за решаването на широк кръг от задачи по СБА – анализ на финансовото състояние, анализ на финансовата стабилност и риска, анализ на зависимостта „Разходи – обем – печалба“ и др.

3. Възлагането на работа в екип, както и на курсови работи, трябва да става в условията на диалогов софтуерен режим на работа между студенти и преподаватели. Важно е използването на специализиран софтуер по СБА при дистанционната форма на обучение, както и в курса на ОКС „Магистър“. При дистанционната форма на обучение трябва да се залага на казуси, делови игри, ситуации, имитационно моделиране. Всички тези методи и форми на работа при дистанционното обучение предполагат дигитализация.

4. Мултимедийното обучение е подходящо при подготовката на студенти по стопански счетоводен анализ. Мултимедийното представяне стимулира аналитично мислене с делови ситуации, казуси и компютърни симулации.

Интерактивното обучение по СБА дава възможност за усъвършенстване на образователния процес в следните насоки:

- Илюстриране на различни сценарии на пазарно позициониране и поведение на предприятията в условия на рискова бизнес среда;
- Визуализиране на ситуационни модели и схеми, моделиране на функционални зависимости и факторни системи.
- Многовариантно представяне на информационните източници и на финансовия отчет на предприятието;
- Интерактивното обучение по СБА позволява онлайн представяне на учебното съдържание, тестване на степента на усвояване и консултации с преподавателя – дистанционно, посредством видео и конферентна връзка.

Интерактивните методи в образователния процес по СБА създават възможности за стимулиране на творческото мислене и умения в студентите. Студентите придобиват умения и навици за самостоятелна работа, работа в екип и творчески изяви, в съответствие с нарастващите изисквания и потребности на бизнес организациите, одиторските предприятия и финансовите институции, които са потребители на счетоводни кадри с висша квалификация.

Използвана литература

1. Материали от конференция „Значението на счетоводното образование в глобализирания свят“, http://world-financeconference.com/papers_wfc
2. Стийл, Дж., Мередит, К., Темпъл, Ч. Модел за критическо мислене в рамките на учебната програма. Кн. 1-8. София, 2003.
3. Трифонова, С., Д. Петрова, К. Савова. Образователни стандарти на висшето образование по финанси, счетоводство и контрол, София, Тракия-М, 2010.
4. Gallestain N. The Group Investigation. Technique and the student concerns over Y2K.
5. Accenture (2012), Turning the TideHow Europe can Rebuild Skills and Generate Growth,
6. American Institute of CPAs (AICPA), CPA Horizons 2025 Report
7. American Institute of CPAs (AICPA) 2015, Maintaining the Relevance of the Uniform CPA Examination (Exposure draft) .

ПОТРЕБНОСТ ОТ СЧЕТОВОДНИ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ НА МЕНИДЖЪРИТЕ В ЗДРАВНИЯ СЕКТОР

Доц. д-р Любомира Коева-Димитрова

Гл. ас. д-р Минчо Минев

*Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“
Варна*

Резюме

В съвременния информационен свят, въпросът дали са необходими счетоводни знания и умения на мениджърите от различните управленски нива в здравния сектор звучи по-скоро реторично, имайки предвид факта, че чрез счетоводството се създава около 67 % от целия обем икономическа информация. Въпреки това, е важно да се очертае обхвата, съдържанието и обема на изучаваните счетоводните дисциплини, формиращи нужните знания и умения у бъдещите здравни мениджъри, подпомагащи вземането на обосновани управленски решения.

Целта на това изследване е да се проучи потребността на мениджърите в здравния сектор от придобиване на счетоводни знания и умения. Проучени са учебните планове в различни бакалавърски и магистърски програми в областта на мениджмънта в здравната сфера, за да се открият изучаваните дисциплини, формиращи счетоводни знания и умения. Изследвани са и потребностите от такива знания и умения сред настоящи и бивши студенти в магистърски и бакалавърски програми по здравен и фармацевтичен мениджмънт. Потребност от счетоводни знания и умения на мениджърите в здравната сфера се потвърждава както от съдържанието на учебните планове, така и от отговорите на респондентите.

Ключови думи: *мениджмънт в здравеопазването, счетоводни знания, счетоводни умения, образователна потребност*

HEALTHCARE MANAGERS' NEEDS FOR ACCOUNTING KNOWLEDGE

Assoc. Prof. Lyubomira Koeva-Dimitrova, MSc. PhD

Assist. Prof. Mincho Minev, PhD

Medical University – Varna

Abstract

Because near 70% of economic information is created through accounting, whether accounting knowledge and skills are necessary for healthcare managers is somewhat rhetorical. However, it is essential to outline the scope, content and volume of the accounting disciplines necessary to form the knowledge and skills of future health managers. This research aims to assess healthcare managers' needs to acquire specific accounting knowledge and skills. The curricula in various bachelor's and master's programs in the field of management in the healthcare sector are researched, highlighting the disciplines that form accounting competencies and skills. The educational needs for such knowledge and skills among current and former students in master's and bachelor's programs in health and pharmaceutical management are assessed via survey. The need for accounting knowledge and skills of managers in the healthcare sector is confirmed by the curricula content and the respondents' answers.

Keywords: *healthcare management, accounting competencies, educational needs*

Въведение

В съвременния информационен свят, въпросът дали са необходими счетоводни знания и умения на мениджърите от различните управленски нива в здравния сектор звучи по-скоро реторично, имайки предвид факта, че чрез счетоводството се създава около 67 % от целия обем икономическа информация (Генов, Тодоров и Филипова, 2005). Въпреки това, е важно да се очертае обхвата, съдържанието и обема на изучаваните счетоводните дисциплини, формиращи нужните знания и умения у бъдещите здравни мениджъри, подпомагащи вземането на обосновани управленски решения.

Цел: Да се проучи потребността на мениджърите в здравния сектор от придобиване на счетоводни знания и умения.

Задачи: 1. Да се проучат учебните планове в различни бакалавърски и магистърски програми в областта на мениджмънта в здравната сфера, като се открият изучаваните дисциплини, формиращи счетоводни знания и умения. 2. Да се проучи мнението на бивши и настоящи студенти от специалностите по здравен и фармацевтичен мениджмънт на Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ Варна (МУ-Варна), относно потребността им от счетоводни знания и умения, от позицията на настоящи и бъдещи мениджъри в здравния сектор.

Материал: Актуални към месец октомври 2022 г. учебни планове и програми на български и американски университети, подготвящи управленски кадри в здравната сфера, ОКС „Бакалавър“ и „Магистър“; резултати от собствени анкетни проучвания на мнението на отзовали се бивши и настоящи студенти в магистърски и бакалавърски програми по здравен и фармацевтичен мениджмънт на МУ-Варна.

Методи: Контент анализ; Документален метод; Социологически методи – анкетно проучване с Google forms, проведено през месец октомври 2022; анкетни проучвания на мнението на студентите, относно тяхното обучение в магистърските програми по здравен и фармацевтичен мениджмънт, провеждани регулярно, след края на всеки семестър.

Сред ограниченията на нашето изследване следва да се посочи, че при оценката на наличието на счетоводни учебни дисциплини в програмите по мениджмънт в здравната сфера са анализирани само бакалавърските и магистърските програми на съответните университети. В обхвата на оценката не влизат предлаганите от университетите курсове за следдипломно обучение и други курсове за повишаване на квалификацията. Друго ограничение е, че този преглед се основава само на публично-достъпна информация, публикувана на официалните уеб страници на образователните институции. Анкетното проучване е проведено в дистанционната форма по метода на отзовалия се. Формата и метода са избрани поради възможността за набиране на повече респонденти. Покана за участие в изследването и линк към него бяха изпратени до широк кръг от потенциални респонденти – бивши или настоящи студенти на МУ-Варна, в бакалавърските и магистърски програми по здравен и фармацевтичен мениджмънт. От тази гледна точка резултатите от проучването е възможно да не са национално представителни и валидни за цялата съвкупност на мениджъри в здравния сектор.

Преглед на учебни планове на чуждестранни и български университети

Прегледът на присъствието в учебните планове в сферата на здравния мениджмънт на учебни дисциплини, формиращи у студентите счетоводни знания, умения и компетентности започва с анализ на международния опит. Множество университети в Света, както медицински, така и с различен профил, предлагат обучение в програми, свързани с мениджмънта в здравната сфера. Това налага поставяне на ограничение в броя на университетите, попадащи в извадката. Спряхме се на учебни заведения с безспорен международен престиж – университетите в т. нар. „Бръшлянова лига“²¹ (*About the Ivy League – Ivy League*, 2022). Прегледът на предлаганите от тях програми по здравен мениджмънт и присъствието на счетоводни дисциплини в тях, би могло да се използва като индикатор за потребността от формиране на подобни знания в бъдещите здравни мениджъри (Табл.1).

Таблица №1

**Счетоводни дисциплини, изучавани в учебните планове в областта
на здравния мениджмънт на чуждестранни университети**

Университет	Специалност	Дисциплини	Тип на дисциплината
Brown University	Master of Science (ScM) in Healthcare Leadership	Healthcare Finance and Cost Accounting	задължителна
Columbia University	Master of Health Administration	Healthcare Accounting & Budgeting	задължителна
		Healthcare Finance	задължителна
		Advanced Healthcare Finance	избираема

²¹ **Бръшляновата лига**, или още **Айви лига** (*Ivy league*), е създадена през 1954 г. като спортна организация на американски висши училища, които се намират в североизточната част на Съединените американски щати. Днес този термин се използва главно като етикет на тази група висши училища, които се отличават и с отлично академично качество и високи критерии за прием.

Cornell University	Healthcare Management Cornell Certificate Program	Assessing Your Organization's Finances	задължителна
		Guiding Your Organization's Costs and Budgets	задължителна
Dartmouth College	Master of Health Care Delivery Science	Accounting and Finance Essentials	задължителна
Harvard University	Master in Health Care Management	Accounting and Control	задължителна
		Financial Management	задължителна
The University of Pennsylvania	Health Care Management and Policy	Economics and Financing of Health Care Delivery	задължителна
		Accounting and Financial Reporting	задължителна
		Strategic Cost Analysis	задължителна
Yale University	Health Care Management	Fundamentals of Accounting and Finance	задължителна
		Impact Measurement & Financial Reporting in the Social Sector	избираема
Princeton University	Университетът не предлага обучение в специалност от сферата на здравния мениджмънт		

Източник: компилация на авторите от официалните уеб страници на образователните институции

Видно от таблица №1 е, че всички университети, включени в извадката, които предлагат обучение в магистърска програма в сферата на здравния мениджмънт, имат в програмите си една или повече дисциплини, формиращи счетоводни знания, умения и компетентности. Прави впечатление, че само две от дисциплините са избираеми, което показва фундаменталното значение на тези знания, умения и компетенции за бъдещите здравни мениджъри. Позадълбоченият преглед на учебните програми показва, че целта е студентите да придобият познания в сферата на финансовото счетоводство, управленското счетоводство (с фокус върху калкулирането на себестойността на здравните услуги) и финансово-счетоводния анализ.

В България, специалността „Здравен мениджмънт“ е разкрита в Медицински университет – Варна, през 1993 г., в отговор на потребността от висококвалифицирани кадри, с интердисциплинарна подготовка, насочена към придобиване на микс от медицински, икономическите, управленски, социални и др. знания, умения и компетентности, на управленците в здравната сфера. Още в първия учебен план на специалността, дисциплината „Счетоводство“ присъства с общ хорариум от 60 учебни часа (Коева-Димитрова, 2014). В последствие, и в други университети в страната беше разкрита същата или сходни специалности, подготвящи здравни мениджъри.

В МУ-Варна, традиционно се обсъждат на програмни съвети, резултатите от проведените проучвания на мнението и потребностите на студентите, и изискванията на работодателите, като стремежът е към непрекъснато усъвършенстване на учебните програми и съдържание. Освен това, през годините, в зависимост от профила на специалността, отчитайки нуждите на практиката, последователно се включват и нови дисциплини, формиращи счетоводни знания, умения и компетентности.

Специално внимание сме отделили на предлаганите дисциплини в бакалавърски и магистърски програми на Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна, които развиват счетоводни и финансови знания, умения и компетентности у здравните мениджъри. В таблица №2 е представена извадка от актуалните учебни планове, в които към датата на изследването се обучават студенти по здравен и фармацевтичен мениджмънт, както и по други специалности, подготвящи здравни специалисти, с управленска насоченост. Освен задължителните счетоводни дисциплини, се предлагат и свободно избираеми и факултативни. Доказателство за необходимостта от счетоводно познание, е факта, че студенти от Магистърската програма по рехабилитация, морелечение, уелнес и спа няколко години подред заявяват своето желание да изучават дисциплината „Остойнстване на здравните услуги“, която не е сред задължителните за тяхната специалност.

Таблица №2

**Извадка от учебните планове на специалностите в областта
на мениджмънта в здравния сектор на Медицински университет
„Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна**

Специалност	ОКС	Дисциплина
Здравен мениджмънт	Бакалавър	Въведение в счетоводството
		Счетоводство на лечебните заведения
		Управление на разходите и финансов контрол
Здравен мениджмънт и медико-социални грижи	Магистър	Счетоводство за мениджъри и контрол в здравните и социалните организации
		Здравно-икономически и финансови анализи в здравеопазването
Управление на здравните грижи	Магистър	Финансов мениджмънт
Фармацевтичен мениджмънт и грижи	Магистър	Счетоводство на фармацевтичните организации
		Финансов мениджмънт
		Ценообразуване и управление на разходите
<i>Рехабилитация, морелечение, уелнес и спа</i>	<i>Магистър</i>	<i>Остойностяване на здравните услуги (избираема дисциплина)</i>
<i>Информационни технологии в здравеопазването и здравните грижи</i>	<i>Магистър</i>	<i>Счетоводна документация и отчетност в лечебните заведения (факултативна дисциплина)</i>
<i>Оптометрист</i>	<i>Магистър</i>	<i>Управленско счетоводство (избираема дисциплина)</i>

*Източник: Официалната уеб страницата на Медицински университет
„Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна*

След прегледа на учебните планове и програми на един от водещите университети в България в областта на здравния мениджмънт, пристъпваме към прегледа на учебните програми и

планове в национален мащаб. Изследвани и анализирани са учебните планове на други български университети за наличието на дисциплини в областта на счетоводството и финансово-счетоводния анализ. Прегледани са учебните планове на всички медицински университети в България, както и на четири немедицински висши училища, които предлагат обучение в сферата на здравния мениджмънт. Резултатите от този преглед са представени в таблица №3.

Таблица №3

Счетоводни дисциплини, изучавани в учебните планове в областта на здравния мениджмънт на български университети

Висше училище	Специалност	ОКС	Дисциплина
Медицински университет – София	Обществено здраве и здравен мениджмънт	Бакалавър	Не се откриват подробните учебни планове за специалностите
	Обществено здраве и здравен мениджмънт	Магистър	
	Стратегически мениджмънт на фармацевтичната дейност	Магистър	
Медицински университет – Пловдив	Обществено здраве и здравен мениджмънт (за завършилите в направление на ВО различно от Здравеопазване и спорт)	Магистър	Финансов мениджмънт
	Обществено здраве и здравен мениджмънт (за завършилите в направление на ВО "Здравеопазване и спорт")	Магистър	Финансов мениджмънт
	Фармацевтичен бизнес мениджмънт	Магистър	Финансов мениджмънт
			Счетоводство на фармацевтичните организации
Медицински университет – Плевен	Обществено здраве и здравен мениджмънт	Магистър	Финансов мениджмънт

Русенски университет "Ангел Кънчев"	Здравен мениджмънт	Магистър	Финансов мениджмънт в здравеопазването
Бургаски свободен университет – град Бургас	Здравен мениджмънт	Магистър	Счетоводство за мениджъри Финансов мениджмънт в здравеопазването
Югозападен университет „Неофит Рилски“	Здравен мениджмънт	Магистър	Финансов мениджмънт в здравеопазването
Университет за национално и световно стопанство (УНСС)	Публична администрация със специализация "Здравен мениджмънт"	Магистър	Капиталово бюджетиране Счетоводство на здравната организация

Източник: компилация на авторите от официалните уеб страници на образователните институции

Видно от таблица №3, в учебните планове на българските университети²², предлагащи обучение в сферата на здравния и фармацевтичен мениджмънт, присъства поне по една дисциплина, която да формира у студентите счетоводни знания, умения и компетентности. Данните от таблицата по-горе показват, че най-често това е дисциплината „Финансов мениджмънт в здравеопазването“, неразделна част от която са финансово-счетоводните анализи. Не липсват и дисциплини, които са насочени към въвеждане на студентите в счетоводната наука и практика, както и такива с фокус към управленското счетоводство.

Както вече споменахме по-горе, в МУ-Варна, учебните програми по дисциплините се разработват и актуализират периодично по начин, който да отговаря на нарастващите и развиващите се потребности от фокусирани знания, умения и компетентности на обучаващите се студенти. Освен опита на водещи чуждестранни

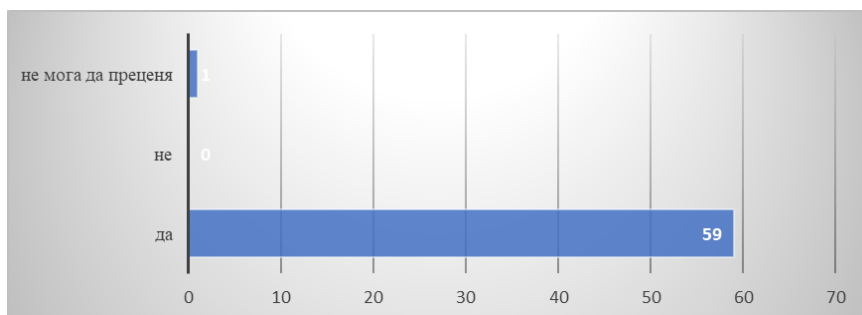
²² Няма обществено достъпни данни, качени на сайта на МУ-София, за учебните планове и програми.

образователни институции, при актуализиране на учебното съдържание на дисциплините се взема предвид и обратната връзка на студентите, тяхната оценка за полезността на учебния материал, както и препоръките им за неговото развиване. Показателна е оценката на студентите, относно качеството на тяхното обучение по счетоводните дисциплини в МУ-Варна, която се обобщава, докладва и обсъжда на Програмните съвети на съответната специалност, в края на всеки семестър. Оценката се получава, в резултат на регулярно провежданите анонимни анкетни проучвания в бакалавърските и магистърските програми по здравен мениджмънт, а от 2013 г. и в магистърската програма по фармацевтичен мениджмънт. Целта е да се оптимизира и актуализира учебното съдържание, като се повиши качеството и полезността на преподавания материал, необходим за формиране на нужните знания, умения и компетентности у бъдещите мениджъри в здравната сфера. Анализите на получените резултати от анкетните проучвания, провеждани през годините от 2005 г. до сега, показва че студентите дават много висока оценка на знанията и уменията, които получават от обучението си по счетоводство в МУ-Варна. Например, сред изучаваните шест дисциплини през съответен семестър, дисциплината „Счетоводство“ се посочва като оставила най-много знания у анкетираните студенти, в 65% до 80 % от случаите, и обикновено бива ранжирана на 2-ро или 3-то място по степен на важност за тяхната специалност. А за оценката на преподавателския екип по счетоводство може да се съди по това, че между 70 и 94 % от студентите, считат, че те са оказали най-силно положително влияние върху тях.

Резултати от анкетно проучване за необходимост от счетоводни знания и умения на мениджърите в здравната сфера

В допълнение на проведените анализи на учебните планове в международен и национален мащаб, за целите на настоящото изследване, през месец октомври 2022 г. се проведе анонимно анкетно проучване, чрез Google forms, със заглавие: „Необходимост от счетоводни знания и умения на мениджърите в здравната сфера“, сред настоящи и бивши студенти по здравен и фармацевтичен менидж-

мънт на МУ-Варна. Основната цел бе да се проучи тяхното мнение, относно потребността им от счетоводни знания и умения, от позицията на настоящи, бивши и бъдещи мениджъри в здравния сектор. Покани за попълване на анкетната карта, с линк за бърз достъп бяха споделени във фейсбук групи на различни випуски от специалност здравен и фармацевтичен мениджмънт, започнали своето обучение в периода 2014 – 2022 г. Поканата за участие в проучването, е достигнала (видяна) от около 300 потенциални респонденти. Отзоваха се около 20% от поканените, т.е. събрани и обработени са отговорите на 60 респондента.

Фиг. 1. Необходимост от знания в областта на счетоводството и финансово-счетоводния анализ (в бр. респонденти)

Обработените резултати от нашето допитване показват, че според почти всички (59 броя) отзовали се, мениджърите в здравната сфера имат нужда от счетоводни знания, като само един респондент, не е сигурен в тяхната необходимост (фиг.1). На Фигура 2 е обобщено и представено мнението на респондентите, относно необходимостта на мениджърите от някои по-конкретни счетоводни знания. Навлизайки в детайлност (виж фиг.2) се установява, че като най-голяма, се откроява потребността от знания за финансовото състояние на предприятието – почти за 100 % от респондентите (само един не може да прецени). Детайлният анализ на отговорите, свързаните с въпросите за анализа на финансовото състояние, обаче показва, че по-малък е интереса към източниците (83%) и методите за финансов анализ (80%). По-скоро се отдава приоритет на умението да се чете и разбира Годишния финансов отчет (93,33%). Очаквано, 95 % са отчели потребност от знания,

свързани с видовете приходи и разходи и тяхната счетоводна интерпретация. Въпреки това, по-малко се интересуват от формирането, разпределението и отчитането на финансовите резултати – 88%. С висок дял, от 93,33%, е отразена нуждата от знания за същността и класификацията на основните счетоводни обекти – активи, собствен капитал и пасиви, следвана от знания за методите за ценообразуване в здравния сектор – 91,66%. Важни за мениджърите, според 88 до 90% от анкетираните са и въпросите за: формирането и отчитането на работната заплата; за нормативните счетоводни изисквания, важни за управленеца; за основните счетоводни способности; за методите за калкулиране на себестойността на здравните услуги и фармацевтичните продукти.

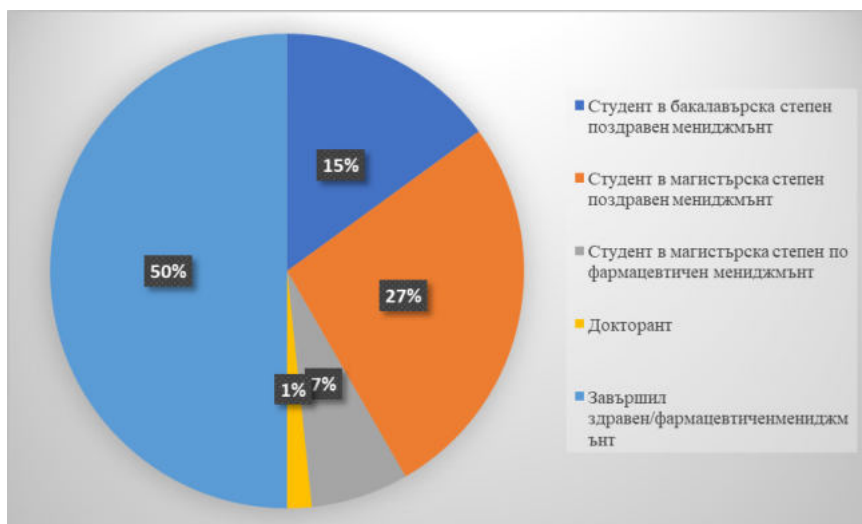
Най-нисък е интересът към организацията и технологията на вътрешния и външния одит (75%), към счетоводните оценки (66%), към методите за амортизация и тяхното влияние върху финансовия резултат (68%) и към същността, особеностите и задачите на счетоводството (76,6%). По-ниският интерес може да се обясни с това, че в извадката попадат както настоящи, така и бивши студенти, една част от които работят в здравната сфера, в т.ч. на ръководни позиции, и имат придобити счетоводни познания, а друга част все още не са изучавали счетоводни дисциплини, но имат определени нагласи и очаквания.

Фиг. 2. Обобщение на отговорите на въпроса „Имат ли нужда мениджърите от следните знания?“

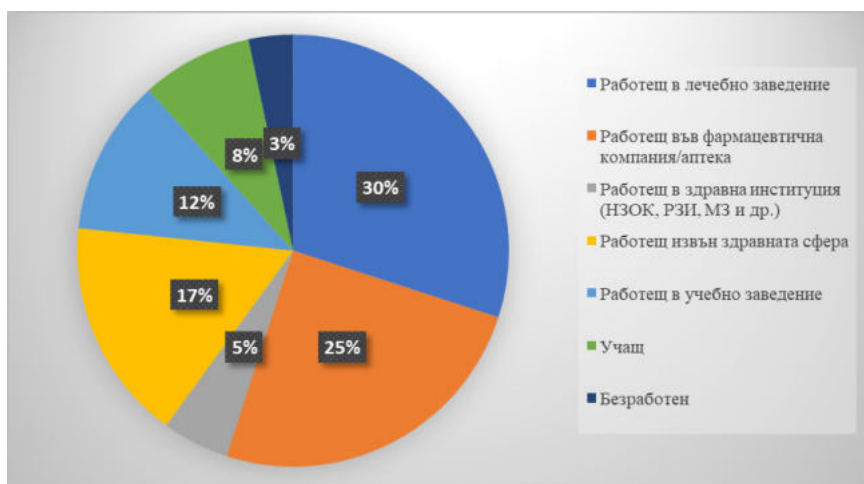
Профилът на респондентите, според нивото на тяхното образование е представен на фиг.3, от която е видно, че половината от тях вече са завършили специалностите здравен или фармацевтичен мениджмънт. Общо 34 % от отзовалите се, са настоящи студенти в 1-ви и 2-ри курс по здравен и фармацевтичен мениджмънт. С най-нисък дял – 7 % са представителите на студентите от ОКС „Бакалавър“, който дял съответства на по-малкия относителен дял на обучаващите се към настоящия момент в бакалавърска степен,

в сравнение с тези, които вече са завършили или в момента се обучават в Магистърските програми.

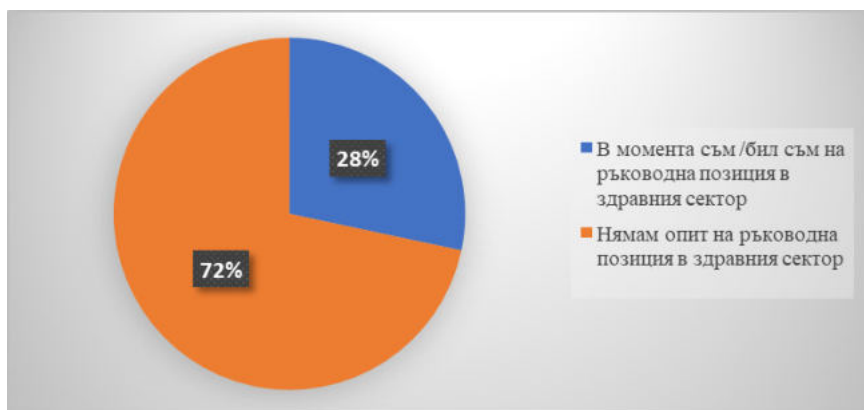
Фиг. 3. Образователен профил на респондентите (в %)

Профилът на респондентите, според техния професионален опит е представен на фиг. 4. Видно е, че 72% работят в здравната сфера – лечебни заведения, фармацевтични компании или аптеки, здравни институции и медицински учебни заведения. Като учащи, се самоопределят едва 8 %, тъй като голяма част от настоящите студенти работят, както в здравната, така и извън здравната сфера. Това обяснява и факта, че 17 % посочват, че не работят в здравния сектор. Едва 3 % от анкетираните посочват, че са безработни. Незначителният дял на неработещите може да се възприема и като индикатор за високата степен на реализация на студентите по здравен и фармацевтичен мениджмънт, както в здравната сфера, така и в други области на икономиката.

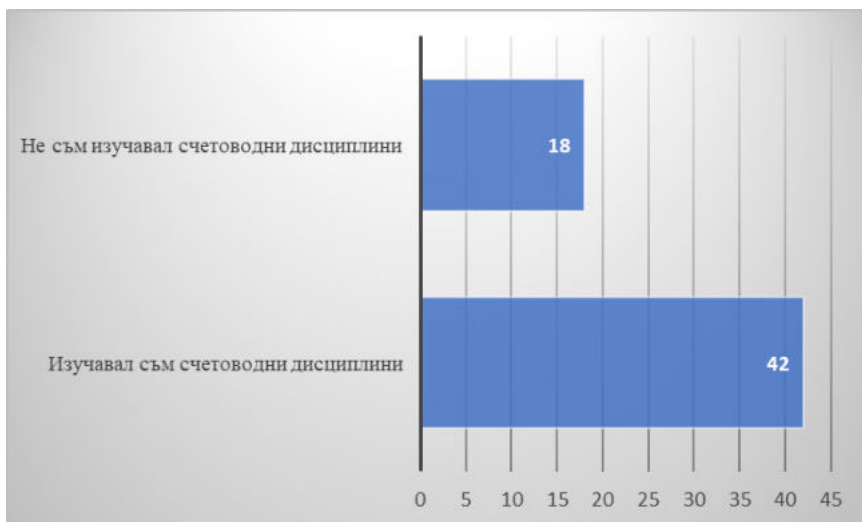

Фиг. 4. Професионален профил на респондентите (в %)

Голям е дялът на респондентите – 28%, които са заемали или в момента заемат ръководни позиции в лечебни и здравни заведения, фармацевтични компании и различни здравни институции (виж фиг.5). По-голямата част от анкетираните – 70 % са изучавали счетоводни дисциплини. Останалите 30 % са представители на настоящи студенти в бакалавърска и магистърска степен, които все още не са преминали счетоводни курсове (виж фиг.6).

Фиг. 5. Наличие на мениджърски опит на респондентите (в %)

Фиг. 6. Досег на респондентите до дисциплини, формиращи счетоводни знания (в бр. респонденти)

И накрая, на въпроса „Вие лично, имате ли нужда от счетоводни знания, умения и компетентности?“, 88% отговарят положително, като в това число, абсолютно убедени са 65 % от респондентите, а 23% считат, че имат частична потребност към момента. Само 7 % считат, че те лично не се нуждаят от такива знания, може би, поради това че понастоящем не работят в здравния сектор, а 5 % не могат да преценят, вероятно поради това, че все още не са имали досег със счетоводната наука.

Заклучение

Потребността от счетоводни знания и умения на мениджърите в здравната сфера се потвърждава, както от съдържанието на учебните планове, прегледани в рамките на настоящото изследване, така и от отговорите на респондентите, отзовали се на анкетното ни проучване.

Открояването на ключовите знания и умения в сферата на счетоводството, които да бъдат основа за вземането на добре информирани мениджърски решения в здравната сфера е предпоставка за правилния подбор на учебните дисциплини, които да ги формират

у студентите. Учебните планове, учебното съдържание, а така също и методите на преподаване на специфичните счетоводни знания и умения следва да се развиват, за да бъдат адекватни на актуалните потребности на мениджърите в сектор здравеопазване.

Използвани източници

1. *About the Ivy League – Ivy League* (no date). Available at: https://ivyleague.com/sports/2017/8/13/HISTORY_0813173057.aspx (Accessed: 3 November 2022).
2. Генов, Г., Тодоров, Г. and Филипова, Ф. (2005) *Теория на счетоводството*. Варна: ИК 'Стено'.
3. Коева-Димитрова, Л. (2014) 'Развитието на обучението по счетоводство в МУ-Варна', В: *Проблеми при обучението по счетоводство, анализ и контрол*. Варна: Издателство 'Наука и икономика' Икономически университет – Варна, pp. 230–237.

УНИВЕРСИТЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ И/ИЛИ ОБУЧЕНИЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО

Доц. д-р Светлозар Стефанов
Икономически университет – Варна

Резюме

Обект на разглеждане в настоящия доклад са някои различия между образованието и обучението по счетоводство. Застъпва се тезата, че образованието и обучението са свързани с получаването на знания, придобиването на умения и компетентности, способстващи за развитието на човека. Те имат както някои общи черти, така и някои различия. Счетоводното образование включва като отделен елемент обучението по счетоводство, но освен това, образователният процес е по-широк и включва освен обучението, така също и възпитанието, формирането на мирогледа на личността и присъединяването на човека към традициите на професионалната счетоводна гилдия.

Ключови думи: образование, обучение, счетоводство, счетоводно образование

UNIVERSITY EDUCATION AND/OR ACCOUNTING TRAINING

Assoc. Prof. Svetlozar Stefanov, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

The subject of consideration of this report is some differences between accounting education and training. It is argued that education and training in accountancy are related to gaining knowledge, acquiring skills and competences conducive to human development. However, they have some things in common and some differences as well. Accounting education includes accounting training as a separate element, but also, the educational process is broader and covers in addition to training the upbringing, the formation of the worldview

of an individual and his/her involvement in the traditions of the professional accounting guild.

Keywords: *education, training, accountancy, accounting education*

JEL code: *M40*

Въпросът за преподаването на счетоводното знание се отличава с особена актуалност на всеки етап от развитието на обществото. Настоящем, под влияние на глобализацията и интернационализацията на националните икономики, влиянието на новите информационни и комуникационни технологии, образователните институции и особено университетите в световен мащаб непрекъснато се променят. Целта, която се преследва е да се отговори на все по-нарастващите потребности на бизнеса от квалифицирани кадри.

Счетоводното образование в българските университети е една от сферите, в които България има натрупани сериозен опит и традиции. Независимо от това, през последните години се забелязват сериозни критики от страна на бизнеса по отношение на подготовката на счетоводните кадри по време на обучението им в университетите. Вероятно подобни критики имат известно основание, но считаме, че по отношение на качеството на подготовката на бъдещите счетоводители трябва ясно да е прави разграничени между счетоводното образование и обучението по счетоводство. Едва след като се разбере смисъла, който следва да се влага в тези понятия, може да се отговори на въпроса докъде се простират ангажиментите на университета по отношение на подготовката на счетоводните специалисти. Или казано по друг начин какви знания и умения трябва да притежават бъдещите счетоводители „на прага“ на завършването на висшето образование.

Висшето счетоводно образование се придобива във висши училища, получили акредитация в професионално направление Икономика по реда и условията на Закона за висшето образование (ЗВО). Целта на висшето образование е подготовката на висококвалифицирани специалисти, притежаващи знания в сферата на счетоводството, анализа и контрола. Предвид на факта, че университетът представлява образователна институция, в която преподаването на знания на студентите по спец. “Счетоводство и контрол, “(или друга с аналогично наименование) се извършва по учебен план и програми, утвърдени по съответния ред, съгласно ЗВО, университетът осигурява подходяща среда, в която студентите и преподавателите контактуват помежду си, като едни от

бъдещите професионалисти в сферата на счетоводството. Университетът променя и начина на мислене на студентите. Изучавайки счетоводните дисциплини, студентите придобиват аналитично мислене, като по този начин могат да предлагат варианти за решаване на проблеми на база на наличната счетоводна информация. Мисленето на студентите се насочва към решаване на проблеми и предлагането на решения – едни от най-ценните качества за всеки счетоводител на съвременния етап. Университетското образование в сферата на счетоводството е насочено към получаването на знания, т.е. университетът дава основните, базисни знания, необходими за бъдещата професионална реализация. В учебния план на специалността са включени учебни дисциплини, които оформят мирогледа на бъдещите счетоводители. Обучението по счетоводство в университета започва с изучаването на фундаменталната учебна дисциплина „Теория на счетоводството,“ включена в учебните планове на всички икономически специалности в ИУ – Варна. След това последователно се изучават специалните дисциплини „Организация на счетоводството,“ „Финансово счетоводство първа и втора част,“ „Счетоводство на банките,“ „Счетоводство на бюджетните предприятия,“ „Теория на контрола,“ „Финансов контрол,“ „Финансов анализ,“ „Управленско счетоводство“ и др. По време на обучението в магистърската програма по „Счетоводство и контрол“ в ИУ – Варна, студентите получават възможност да дообогатят своите знания, посредством изучаването на специфични дисциплини като: „МСС/МСФО,“ „Счетоводство,“ „Одит,“ „Данъчно облагане“ и др. Следва да се отбележи, че по време на обучението си в бакалавърската степен на обучение, студентите получават и практически умения, свързани с организацията на счетоводството в предприятието, текущото счетоводно отчитане, попълването на първични счетоводни документи, завеждането на счетоводните регистри, изготвянето на ГФО и др. Това се постига най-вече по време на семинарните занятия по специалните учебни дисциплини. По време на обучението в бакалавърската и магистърска степен на обучение, студентите придобиват умения за работа в екип, презентационни умения, умения аргументирано да формулират и защитават тези и становища, които са едни от най-търсените умения от работодателите при подбор на счетоводен персонал.

Имайки предвид горепосоченото, основните различия между образованието и обучението като цяло, в т. ч. и по счетоводство в частност, могат да се систематизират по следния начин:

1. Обучението се провежда с цел обучаемото лице да придобие конкретни, специфични умения за да може да бъде в състояние да изпълнява трудовите си задължения на конкретното работно място, докато образованието е насочено по-скоро към придобиването на фундаментални, базисни знания най-често в образователна институция;
2. Обучението е ориентирано предимно към нуждите на практиката, а образованието най-често има теоретична насоченост;
3. Обучението се провежда в по-кратки срокове в сравнение с образованието;
4. Обучението обикновено се провежда за да може обучаемото лице да изпълнява настоящите си трудови задължения, а образованието подготвя човека за бъдещата му работа.
5. Целта на обучението е свързана по-скоро с повишаването на производителността на труда. Образованието има за цел да разшири кръгозора на личността и да формира определен начин на мислене.

На съвременния етап въпросът как следва да изглежда университетът на ХХІ век става все по-актуален. В своето историческо развитие, университетите преминават през няколко етапа.

Първи етап (Университет 1.0) – образователни университети. Университетът като явление възниква и започва да се развива в недрата на европейската християнска култура като първоначално съществува неразривна връзка между университетите и църковните храмове. За най-ранно възникналия подобен университет се приема университетът в Болоня, основан през 1808 г. На този етап, университетите са възприемани единствено като центрове на знанието, чието основно предназначение е в тях да се преподава съществуващото знание;

Втори етап (Университет 2.0) – изследователски университети. За първообраз на университетите от този тип се приема Берлинският университет, основан от Вилхелм Хумболт през 1810 г. Неговата мисия се свежда до създаване на хармонично развити личности, които притежават знания в различни области. Този тип университет се доближава до съвременното разбиране за университета, съчетаващ образование и наука или създаващ нови знания на база на вече съществуващите такива.

Трети етап (Университет 3.0) – университети, обединяващи образование, наука и иновации. За подобни иновативни университети започва да се говори от началото на ХХІ век. Причината за тяхната поява са настъпващите промени в развитието на икономиката и обществото, които налагат симбиозата образование (преподаване на съществуващи знания) – наука (създаване на нови знания) и иновации (внедряване на достиженията на науката в стопанската практика).

Четвърти етап (Университет 4.0) – университети ориентирани към търсенето на нови възможности и предизвикателства. Университетът се възприема като културен феномен. Както е известно, университетът като институция е възникнал на определен етап от развитието на обществото като съвкупност от хора – преподаватели и студенти. Етимологията на понятието „университет“ показва, че това е общност от хора, които се обединяват в името на знанието. Следователно съвсем естествено е да възникне въпроса около какво знание ще се обединяват преподавателите и студентите в бъдеще. Сам по себе си този въпрос няма еднозначен отговор. Забелязва се едно връщане към ценностите, които винаги са обединявали хората в университета, а именно развитието на човека като хармонично развита личност. Концепцията Университет 4.0 е свързана с търсенето на възможности, университетите да предоставят все повече стойност по време на обучението на своите студенти, с цел последните да бъдат подготвени за професиите на бъдещето. В този смисъл, очакваното ограничаване на броя на студентите в световен мащаб, в средносрочен и дългосрочен аспект ще доведе до увеличаване на конкуренцията между университетите, като водеща роля ще имат тези университети, които съумеят да намерят начин за предоставяне на повече стойност посредством използването на възможностите на изкуствения интелект, блокчейн технологиите и др.

През последните години все по-широко приложение при обучението на студентите намира т. нар. компетентностен подход. Посредством прилагането му се търсят възможности да се отговори на предизвикателствата на времето, което изисква преминаване от предметноориентирани към компетентностноориентирани подходи на преподаване.

Възникнал през 60-те години на миналия век (първоначално по

отношение на проверката на езиковите компетентности), през следващите няколко десетилетия, този подход намира все по-широко приложение при обучението по икономика, администрация и управление, управление на човешките ресурси и др. Като начало на прилагането на компетентностния подход в образованието формално се приема 2006 г., когато е приета т. нар. Рамка на ключовите компетентности за учене през целия живот. Рамката включва осем групи компетентности, както следва:

1. Общуване на роден език, в т. ч.
 - 1.1. Събиране и обработване на информация;
 - 1.2. Водене на преговори;
 - 1.3. Презентационни умения;
 - 1.4. Говорене пред публика;
 - 1.5. Водене на кореспонденция и др.
2. Общуване на чужди езици
3. Математическа компетентност;
4. Дигитална компетентност, в т. ч.
 - 4.1. Компютърна грамотност;
 - 4.2. Работа с текстообработващи програми
 - 4.3. Работа с електронни таблици
 - 4.4. Работа с бази от данни
 - 4.5. Работа с презентационен софтуер и др.
5. Умение за учене, в т.ч.
 - 5.1. Умение за работа в екип;
 - 5.2. Управление на времето.
6. Обществени и граждански компетентности
 - 6.1. Етика и право;
 - 6.2. Управление на промяната
7. Инициативност и предприемачество
 - 7.1. Обща икономическа култура
 - 7.2. Предприемачество;
 - 7.3. Лидерство
8. Културна осъзнатост и творчески изяви

Както може да се установи преобладаващата част от посочените компетентности имат общообразователен характер и са свързани с личностното развитие на обучаемите лица. Съвсем не се случва факта, че посочените компетентности се определят като ключови поради следните обстоятелства:

- Знанията в посочените области могат да се преподават на лица от различни възрастови групи, участващи в различни форми на обучение – основно образование, средно образование, висше образование, професионално обучение и др.;
- Способстват за реализиране на концепцията Учене през целия живот
- Те са пряко свързани с пазара на труда, тъй като някои от тях са насочени към придобиването на меки умения (комуникация, адаптивност и емоционална интелигентност). В този смисъл съдействат за по-бързата адаптация на обучаемите лица към изискванията на пазара на труда;

Предвид на общообразователния характер на посочените знания, съвсем логично е дисциплини с подобно съдържание да бъдат включени в учебните планове на студентите от различните специалности, в това число и тези, в сферата на счетоводството и контрола.

През последните години, поради непрекъснато настъпващите промени в икономиката и обществото и най-вече поради нарастващото търсене на квалифицирани кадри от страна на бизнеса, в учебните планове на студентите, които се обучават по счетоводни специалности, все повече намират място учебни дисциплини, които осигуряват по-тясна специализираща подготовка на бъдещите счетоводители, което им дават възможност за по-бърза реализация на пазара на труда. Казано по друг начин в образователния процес все повече се включват елементи на обучение, което е свързано с преподаването на знания с по-практическа насоченост.

Независимо от това по наше виждане, университетът е бил, е и ще бъде образователна (а не обучителна) институция. Неговата мисия е да предостави фундаментални, базисни знания по счетоводство, като насърчава иновациите, дигитализацията и хоризонтите за учене, като по този начин предоставя възможности на младите хора за професионално развитие и усъвършенстване. В този смисъл по време на обучението си, студентите трябва да се научат:

- а) да разграничават кое е правилно и кое неправилно, а не кое е полезно и кое безполезно;
- б) да знаят, че за успеха в живота оказват влияние редица фактори, но най-вече успеха им зависи от самите тях;

в) да имат критично мислене и критично отношение към света.

Независимо, че в учебния план на студентите, обучаващи се по спец. „Счетоводство и контрол“ в ИУ – Варна има дисциплини с практическа насоченост, университетът няма за задача да провежда конкретни практически обучения по отделни въпроси на счетоводството, анализа и контрола. За това съществуват други институции, осъществяващи професионално обучение в различни области, в т.ч. и по счетоводство, където обучаемите могат да придобият конкретни практически знания и умения (професионални гимназии по икономика, центрове за професионално обучение). Той има за задача, предоставяйки базисни, фундаментални знания по счетоводство, студентите да могат самостоятелно да се ориентират и по пътя на самообучението или посредством, посещавайки специализирани курсове за обучение да повишават своята професионална квалификация и компетентност.

КЛИЕНТСКИ ПОДХОД КЪМ ВИСШЕТО СЧЕТОВОДНО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

*Доц. д-р Анита Атанасова
Икономически университет – Варна*

Резюме

„Клиент“ на висшето счетоводно образование в България може да е държавата, студентите, работодателите. Всеки клиент има различни изисквания, ограничения и цели. Държавно финансираното висше счетоводно образование има трудната задача да задоволи нуждите и очаквания на тези три групи клиенти, които далеч не са единни. Докладът описва различните изисквания на клиентите към висшето счетоводно образование в България и прави преглед на възможното им съвместяване.

Ключови думи: *Клиенти на висшето счетоводно образование, Клиентски подход, Качество на висшето счетоводно образование*

CLIENTS APPROACH TO HIGHER ACCOUNTING EDUCATION IN BULGARIA

*Assoc. Prof. Anita Atanasova, PhD
University of Economics Varna*

Abstract

The „client“ of the accounting higher education in Bulgaria can be the state, the students and the employers. Each client has different requirements, limitations and objectives. The state funded higher accounting education has the difficult task of satisfying the needs and expectations of these three groups of clients, which are far from uniform. The paper describes the diverse clients' requirements towards higher accounting education in Bulgaria and review their possible alignment.

Key words: *Clients of higher accounting education, Clients approach, Quality of higher accounting education.*

Увод

Разбирането за „клиент“ се различава от разбирането за потребител. Диференциацията между понятията се прави от специалисти. Често дори в икономическа литература, когато този въпрос не е основен обект на внимание, двата термина се ползват взаимнозаменяемо. Кратка характеристика на разбирането за „клиент“ се свежда до следните особености:

- клиентите са потребители на услуги;
- услугите, които се предоставят на клиенти са високо професионални;
- услугите, които се предоставят на клиенти са индивидуализирани;
- отношенията между клиент и доставчик на услугата са дългосрочни;
- за ползването на услугите, клиентите заплащат адекватно възнаграждение, което може да се различава според естеството на услугата и договореното между двете страни.

В качеството им на клиенти на висша образователна услуга най-често се изследват студентите. Но това е в сила за държавите в които висшето образование е преимуществено частно, основано изцяло на пазарен принцип. След 50-те години на 20 век държавно финансираното висше образование е с висок обхват и добър престиж в европейските държави. България като типична европейска държава, развива и държавно и частно висше образование в областта на счетоводството.

В контекста на изложеното потенциални клиенти на висшето счетоводно образование в България са държавата, студентите, работодателите. Отношенията със всеки от тях имат особености от гледна точка на предоставяната образователна услуга, търсенето на направления за усъвършенстване и баланс на интереси. Целта на настоящия доклад е да се характеризира изискванията на трите групи клиенти към висшето счетоводно образование в България за да се установи потенциалното сечение на интереси. Задачите за постигане на целта са: -да се характеризира държавата като клиент на висшето счетоводно образование; -да се характеризират студентите като клиент на висшето счетоводно образование; -да се характеризират работодателите като клиент на висшето счетоводно образование;- да се очертаят някои насоки за развитие.

Изследването ползва дедуктивен и индуктивен подход, логически анализ и синтез, проучване на литературни източници, емпирично изследване. То е ограничено по мащаб и време, насочено е главно към държавните висши училища и е изградено въз основа практически наблюдения в Икономически университет- Варна.

1. „Клиент“ – държавата

Държавата е специфичен “клиент” на висшето счетоводно образование: деперсонифициран, със стратегически национални цели, с отстранена емоционална съставна, власт имащ, доминантен клиент- с най висока степен на важност към момента за висшите държавни училища по отношение на финансиране, определяне на брой студенти по специалности, определяне на защитени, приоритетни и регулирани специалности, признаване и акредитация на висшите училища. Този клиент в изискванията си към висшето образование следва националните интереси- като създадени предварителни условия (критерии за оценка от Национална агенция по оценка и акредитация (НАОА), Национален център за информация и документация (НАЦИД), Рейтингова система; нормативни актове; предоставена материална база) и последващи действия (административни санкции, намалено или увеличено финансиране, оценка на професионално направление или висше учебно заведение (ВУЗ), промяна на нормативна рамка). Държавата е този клиент, който ползва висшето образование за регулиране на безработицата в национален и регионален план, за задоволяване на текущите и бъдещи потребности на пазара на труда, за осигуряване хармонично икономическо и социално развитие на обществото, за създаване и стабилизиране на национални конкурентни предимства, национална сигурност и национална идентичност в международен контекст. Практиката показва, че това не може да бъде осигурено на пазарен принцип. Специалистите в най- развитата пазарна икономика- САЩ с тревога докладват повече от десетилетие продължаващ спад на интереса към кандидатстване за висше образование (Marcus, J. 2022). Спад на интерес към обучението по счетоводство е също отдавнашен факт в световен контекст. (Contemporary Staffing Solutions, 2017; Hart. M., 2022).

Външно качеството на образованието във ВУЗ в България се оценява пряко от НАОА и косвено от редица други институции и методи-

ки: НАЦИД; независим одит по качество по стандарт ISO 9001:2015 „Системи за управление на качеството“; независим финансов одит от Сметната палата; ежегодна Рейтингова система на висшите училища в България (Рейтингова система), както и от международни независими рейтингови агенции.

Рейтинговата система обобщава текущите индикатори за обща оценка на висшето образование според нуждите и експертната позиция на държавата (Консорциум „ИОО-С“, 2021). Рейтинговата система включва в себе си значими индикатори, които имат директни правни последици (данни от НАОА, НАЦИД), доколкото се ползва за изчисляване на коефициенти за държавно финансиране. В допълнение системата съдържа статистически и социологически данни от различни източници. Това прави Рейтинговата система многостранно информационна и със значима правна сила. Поради тази причина считаме, че Рейтинговата система в България изразява обобщена позиция на държавата като клиент по отношение на образователната услуга във ВУЗ.

Държавата като клиент на образователната услуга, заплаща чрез държавното финансиране на съответните образователни институции. Финансирането на държавните ВУЗ е въз основа на броя обучавани студенти, коригиран със специфични коефициенти, изчислявани за всяко ВУЗ по сложна формула. Целта е да се отрази не само количеството, но и качеството на обучение. Има и втора цел- провеждане на държавна политика, отчитаща необходимостта да се защитят някои специалности или региони, да се управлява динамиката на трудовите ресурси чрез висшето образование с оглед прогнози за пазара на труда. Методиката на изчисляване на коефициентите за отразяване качеството на обучение е описана в Приложение № 2 към чл.2 от Постановление № 328 (Министерски съвет, 2015,... 2020). Цялата методика е по професионални направления и е обвързана тясно с програмната акредитация от НАОА по професионални направления и Рейтинговата система- също по професионални направления. Счетоводството е в професионално направление „Икономика“. Няма конкретна система за оценка на неговата значимост или качество. Висшите училища определят самостоятелно броя на местата за прием на студенти по специалности в рамките на утвърдения прием по професионални направления съгласно т.8 от Решение № 363 (Министерски съвет, 2022). В духа на академичната автономия крайното

решение за броя обучавани по счетоводни специалности принадлежи не на държавата, а на отделните университети, в рамките на общото ограничение на студенти за направление „Икономика“ за конкретния държавен университет.

Тъй като основа за ориентация за изискванията на държавата като клиент по отношение на ВУЗ е Рейтинговата система, следва тя да се познава и прилага. Системата съдържа 6 направления за оценка (Учебен процес, Научни изследвания, Учебна среда, Социално-битови и административни услуги, Престиж, Реализация на пазара на труда и регионална значимост) и около 60 конкретни индикатора към направленията за оценка, ползвани за изработка на рейтинг. Присъстват и около 20 информационни индикатора, които пряко не влизат в изработването на рейтинг. Установява се наличието на доста опити за обвързване на Рейтинговата система със студентското мнение по различни въпроси. В тази насока са предвидени над 10 конкретни индикатора. Твърде малко са търсените пресечни точки между интересите на държавата като клиент и на работодателите- само два индикатора („Избор на стажанти“ и „Престиж на ВУЗ сред работодателите“). Прави впечатление, че в двете направления, които имат нарастващо значение в последните години в националната Рейтингова система и в Европейски контекст- „Научни изследвания“ и „Реализация на пазара на труда и регионална значимост“- няма никакви очевидни или проследими пресечни точки с интересите на работодателите. В Рейтинговата система са ползвани статистически данни, но не и социологически за изграждане на тези два показателя. Очевидно, Рейтинговата система се нуждае от усъвършенстване в посока балансиране на интереси и всеобхватност, с подчертана насоченост към работодателите.

2. „Клиент“ – студенти

Най- достъпна е представата за клиент в лицето на студента във висшето образование. Традиционно са извършвани проучвания по отношение на университетите и техните клиенти- студенти в пазарните икономики с преобладаващ дял частни висши учебни заведения (Bailey, J., 2000; Woodley, A., Wilson, A., 2002; Chevaillier, T., 2002; Molesworth, M., Scullion, R., Nixon. E., 2011; Paricio, J., 2017; Raza, S.A., Qazi, W., Khan, K.A. and Shah, S.M.M., 2021). В условията на

постсоциалистическите държави съществува години наред вътрешна съпротива във възприемането на тази трактовка на отношенията. Действително, студентът като клиент отново е нетипична фигура. За разлика от държавата, студентът е отделен индивид, физическо лице, със свои възрастови, национални, социални, етнически, финансови, интелектуални, емоционални, мотивационни особености и изисквания в ролята си на клиент. От друга страна, неговите индивидуализирани изисквания са ограничени и моделирани от допустимото, приемливо, препоръчително и задължително като рамка, изисквано от държавата и университета като институция, прилагаща държавната политика и норми, както и свои етични стандарти и стандарти за качество. Не биха могли да се изпълнят всички изисквания на клиента- студент, които биха отговорили на неговите очаквания и биха допринесли за клиентска удовлетвореност, тъй като това може да снижи качеството на предоставяната образователна услуга (Calma, A. and Dickson-Deane, C., 2020). А това пряко или косвено би навредило за клиентската удовлетвореност на клиент- работодател, клиент- държава и в дългосрочен план дори на клиент- студент.

Студентът като клиент заплаща, но в минимален и непълен размер предоставяната му образователна услуга в държавните висши училища в България. В частните университети, образователната услуга следва да се заплаща в пълен размер и очертанията на отношенията клиент- услуга- конкурентен пазар са по ясни.

Студентските изисквания и студентската удовлетвореност се изследват чрез социологически анкети- практическо приложение на клиентски ориентирания подход във висшето образование. В ИУ- Варна това се осъществява от Център за социални изследвания през последното десетилетие. Аналогични звена има и в другите университети. Насоките на изследване са много сходни с насоките за характеристика на студентската удовлетвореност по Рейтинговата система. Този синхрон е необходим и прагматично полезен.

Системата за оценка на студентската удовлетвореност е добър комплексен инструмент за проследяване динамиката в позицията на студентите като клиент и за очертаване необходимите изменения в образователния продукт. Студентската удовлетвореност нараства през изминалото десетилетие в ИУ- Варна, като в последните няколко години е достигнато плато на високо общо ниво- приблизително 7 от максимална оценка 10 (ИУ – Варна, 2021).

Студентската удовлетвореност е представена в разрез професионални направления, курс на обучение, успех на студентите. За разлика от предходни периоди, в последните години няма драстична разлика в показателите в изброените направления. Въпреки това се наблюдава лек спад на удовлетвореността с повишаването на курса и намаляването на общия успех на студента. Показателите са представени по професионални направления, както в националната Рейтингова система. Данни по специалности се събират, но не се изнасят в публичното пространство. Обяснението е, че не се наблюдават сериозни различия по специалности в рамките на едно професионално направление. Липсата на данни по специалности възпрепятства пълноценната им употреба за усъвършенстване на връзката студент- предоставяна образователна услуга по специалности и катедри.

В проучванията на Центъра за социални изследвания дискретно се очертава и друга тенденция: студентите имат нужда от по- сериозна подкрепа за кариерното си развитие, за контакт по широк кръг въпроси, надхвърлящи преподавания материал. Възможности в това отношение следва да се обмислят и приложат. За усъвършенстване на образователната услуга и връзката със студентите се увеличава индивидуализирането в подхода на преподавателите. Това е необходимост в съвременния клиентски ориентиран подход към висшето образование. Въпреки значително прилагане на гъвкави практики, се налага да има по- ефективен контрол на качеството на изхода на образователната услуга. Такъв трудно би могъл да се осъществи докато финансирането от държавата е на база брой студенти, макар и коригирани с коефициенти за акредитация и научни изследвания. При това при Рейтинговите системи- на национално и на европейско ниво (U- Multirank) се отчита като положителен фактор висок брой на завършили без забавяне. Това допринася за защита на интересите на държавата, донякъде и на студентите, но не и за защита на интересите на работодателите като клиенти.

3. „Клиент“ – работодатели

Най- неразвитата връзка в информационно отношение е тази между клиентите- работодатели и предоставената образователна услуга- висше счетоводно образование. Работодателите не са един-

на фигура като клиенти на висшето счетоводно образование. Те могат да бъдат изключително разнообразни категории- големи и малки като мащаб на дейност, местни и международни; частни, държавни, общински; със стопанска и с нестопанска цел; в сферата на услуги, търговия, производство; новосъздадени и с многогодишна история. Възможно е да се направи социологическо проучване за да се изясни какво изискват те като клиент на образователната услуга. В настоящата разработка е ползван друг подход- изследвани са обяви за работа за да се установи какво очакват работодателите от счетоводните специалисти.

Направено е проучване на обявите за работа в най популярните български сайтове (<https://www.zaplata.bg/>; <https://www.jobs.bg/>; <https://www.jobtiger.bg/>; <https://bg.jooble.org/>; <http://www.buljobs.bg/>; <https://www.jobsagents.com/>; <https://www.rabota.bg/>) . Търсенето не е ограничавано по региони и се отнася за цяла България. Проведено е на 10.10.2022, като са взети под внимание само най- актуалните обяви. Ползвани са следните ключови думи за търсене на обяви: счетоводител, помощник одитор, финансов анализатор, данъчен консултант, ТРЗ специалист, контролинг специалист, работа в сферата на калкулации и ценообразуване, работа в сферата на управленското счетоводство. В представената Таблица 1 са систематизирани изискванията към специалистите в областта на счетоводството (в широк смисъл) от работодателите, обобщени въз основа на изследваните обяви за работа. Изискванията не са групирани по характер или по йерархия на значимост, а по поредност на срещане при последователни обяви. Дублиращи се по смисъл изисквания са отстранени.

Таблица 1

Изисквания на работодателите към счетоводните специалисти

N	Изисквания
1	Диплом за висше образование по счетоводство, финанси, икономика
2	Аналитични умения
3	Внимание към детайла и стриктно спазване на сроковете
4	Владее английски, включително четене, говорене и писане
5	Отличен етикет в бизнес комуникацията
6	Отлични организационни качества и умения за приоритизиране на задачи

7	Отлична компютърна грамотност, включително Microsoft Office – Word, Excel и Power Point; Outlook; ERP системи; бързо справяне със специализиран компютърен софтуер
8	Умение за планиране и управление на възложените задачи с гарантиране, че резултатите отговарят на спецификациите на работния план, бюджета и крайните срокове
9	Умение за проявяване на бдителност и усърдие при изпълнение на възложените задачи
10	Поддържане на добри работни отношения с колеги, бизнес партньори, институции и клиенти; Умения за управление на работното натоварване, добри комуникативни умения
11	Силно чувство за отговорност
12	Способност за висококачествено изпълнение на база професионални знания и умения
13	Желание и умение да се учи постоянно, включително чрез лични усилия и самообразование; желание за развитие
14	Устойчивост на стрес, в условия на рутинна или иновативна работа и кратки срокове
15	Желание и умение за решаване на практически казуси чрез лично изследване
16	Проявяване на инициатива, но при спазване на работната йерархия и работна етика; Проактивност в ежедневиия процес на работа; осъществяване на навременна права и обратна връзка в работния процес
17	Умения за работа в екип и умение за изграждане на ефективно сътрудничество;
18	Познания на законодателството в сферата на счетоводството, данъците и търговското право, включително и при динамични промени
19	Желание за работа, професионално отношение към работата; желание и умения за работа с документи
20	Висока мотивация за точно такъв тип работа
21	Подреден, стриктен, добре организиран специалист
22	Специалист с дългосрочни намерения за работа в определено предприятие
23	Предходен опит
24	Способност за спазване стриктно на конфиденциалност по отношение на работата

25	Гъвкавост, добра психо динамика на личността
26	Лоялност, коректност и развита работна етика; честност
27	Ориентираност към крайния резултат с внимание към детайлите; умения на завършване на започнатите задачи
28	Способност за работа с минимален надзор
29	Умения за обработка на данни, използване на статистическа информация, работа с ключови показатели и изготвяне на отчети и анализи
30	Умение да се контролира процес, включително и чрез упражняване на самоконтрол

Изискванията за кадрите на работни позиции в областта на счетоводството са комплексни и високи. Те не съвпадат в доста насоки с изискванията на държавата и студентите към висшето счетоводно образование. С развитието на пазарната икономика, усложняване на средата и обостряне на кризисни ситуации от всякакъв вид, се повишават и очакванията към счетоводните специалисти. Същевременно работодателите като клиент на образователната услуга имат високи изисквания, но са склонни да платят малко на този етап от развитие на икономиката в България. Следвайки пазарните принципи, това води до пренасочване на счетоводните кадри към други по високо платени и не толкова стресови области. Този процес е осезаем още на изхода на висшето счетоводно образование.

Изненадващ е обемът на изискванията, които не са насочени конкретно към професионалните знания и умения, а към личностно-професионалните качества. Наблюдаваме засилващи се изисквания по отношение на мотивационни и морално- психологически качества в търсените специалисти в областта на счетоводството. Считаме, че това е косвена диагностика за липсата на адекватно възпитание, обучение и образование в тази насока. Възможно е да се потърсят подходи за работа в тази посока. Но това не е пропуск, който може да се компенсира съществено във висшето образование. Тези качества са отчасти вродени като личностни характеристики, но и възпитавани от семейството и обществото, от образователните институции на ранен стадий на развитие на личността. Именно там трябва да се изработят силни компенсаторни механизми.

Заклучение

Очертава се обща картина на сложни отношения между университета и неговите „клиенти“, в частност по отношение образователната услуга в областта на счетоводството. Създава се впечатление за неотчитане особеностите на пълния спектър клиенти на образователната услуга. Същевременно крайните потребители- работодателите са не достатъчно ангажирани с осигуряване на собствените си изисквания по отношение на образованието по счетоводство. Няма голям дял на студенти които учат с частни стипендии; няма пълноценна постоянна обвързаност с висшите училища чрез директно ангажиране с пълен цикъл лекции и развитие на учебни дисциплини от работодателите, създаване на трайни ефективни стажантски позиции и позиции за млади специалисти. С оглед на това е разбирам парадоксалния факт, че във висшето счетоводно образование най- слабо са застъпени изискванията на крайния клиент- работодателите.

Няма много пресечни точки между изискванията на държавата, студентите и работодателите като клиенти на образователна услуга. Това поставя университетът в стресова позиция на несигурност в центъра на поне три потока от клиентски противоречиви интереси. Необходимо е проактивно поведение от всички страни, ангажирани в процеса за подобряване на комуникацията. Наличието на събрани данни по Рейтинговата система и в хода на социологическите университетски проучвания би следвало да се ползва по- ефективно чрез изнасяне и анализиране на по- подробна информация, в това число и по специалности.

Считаме, че не е намерен оптимален подход за независимост и поддържане на високо качество на образователната услуга, при условие, че се обвързва с количеството обучавани и завършили студенти. Увеличаващата се тежест за оценка на ВУЗ от държавата в резултат на публикации в световно реферирани издания изглежда изкуствена и самоцелна, тъй като не се оценява високо от другите два класа клиенти на счетоводното висше образование: студенти и работодатели. Нарастващата тежест на осъществена реализация на пазара за труда на специалисти с висше образование зависи не само от университета, но от икономическото развитие на региона, от условията предоставяни от работодатели, от перспективите за развитие в професията. Заплащането на труда за счетоводни кадри е важно, но не единствено

условие- стимул за младите специалисти. Все по- важни са условия свързани с подобряване качеството на живот, възможност за дистанционна работа, наличие на достатъчно свободно време, намаляване на стреса, разнообразие в професията и разширяване на личния хоризонт. Работодателите следва да отчитат тези факти и променят предлаганите условия за работа.

Изследванията по темата следва да продължат, да бъдат системни, комплексни и с по- широк мащаб, отчитайки изискванията на всички групи клиенти. Различните интереси на клиентските групи не могат да бъдат удовлетворени единствено с усилията на университетите, а само със съвместни усилия на всички заинтересовани.

Използвана литература

1. ИУ – Варна, Център за социални изследвания (2021). Удовлетвореността на студентите бакалаври от втори, трети и четвърти курс от качеството на обучение в ИУ- Варна, 2021. Презентация към система СУК на ИУ- Варна.
2. Консорциум „ИОО-С“. (2021). Рейтингова система на висшите училища в България. Методология. <file:///C:/Users/Firefly/Downloads/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%A0%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%92%D0%A3%202021-3.pdf> [ползвано на 17.10. 2022]
3. Министерски съвет (2015,..., 2020). Постановление № 328 от 30 ноември 2015 за определяне на средствата от държавния бюджет за издръжка на обучението в държавните висши училища в зависимост от комплексната оценка за качеството на обучение и съответствието му с потребностите на пазара на труда. Обн. ДВ. бр.94 от 4 Декември 2015г., последно изм. ДВ. бр.9 от 31 Януари 2020г.
4. Министерски съвет (2022). Решение No 363 от 1 юни 2022 година за утвърждаване броя на приеманите за обучение студенти и докторанти в държавните висши училища и научните организации на Република България през учебната 2022– 2023 ГОДИНА. file:///C:/Users/Firefly/Downloads/rMS363-priem-studenti_09062022.pdf [ползвано на 17.10.2022]

5. Bailey, J. (2000). Students as clients in a professional/client relationship. *Journal of Management Education* 24 (3), pp. 353–365.
6. Calma, A. and Dickson-Deane, C. (2020), „The student as customer and quality in higher education“, *International Journal of Educational Management*, Vol. 34 No. 8, pp. 1221-1235. <https://doi.org/10.1108/IJEM-03-2019-0093> [accessed 17 October 2022]
7. Chevaillier, T.(2002). *Higher Education and Its Clients: Institutional Responses to Changes in Demand and in Environment*. Higher Education, France.
8. Contemporary Staffing Solutions (2017). Why Are Talented People Not Attracted To The Accounting Field? Available from: <https://contemporarystaffing.com/why-are-talented-people-not-attracted-to-the-accounting-field-and-what-can-hiring-managers-do-about-it/> [accessed 17 October 2022]
9. Hart, M. (2022). How faculty can address declining accounting enrolments. Available from: https://www.journalofaccountancy.com/newsletters/academic-update/how-faculty-can-address-declining-accounting-enrollments.html?utm_source=mn:academicupdate&utm_medium=email&utm_campaign=14Sep2022 [accessed 17 October 2022]
10. Marcus, J. (2022). How higher education lost its shine. Available from: <https://hechingerreport.org/how-higher-education-lost-its-shine/> [accessed 17 October 2022]
11. Molesworth, M., Scullion, R. Nixon, E. (2011). *The marketisation of higher education and the student as consumer*. Routledge, London.
12. Paricio, J. (2017). Students as customers: a paradigm shift in higher education. *Debats. Journal on Culture, Power and Society*, 131(3), pp. 137-149. doi: <http://dx.doi.org/10.28939/iam.debats-en>. [accessed 17 October 2022]
13. Raza, S.A., Qazi, W., Khan, K.A. and Shah, S.M.M. (2021). Student as customer concept: an approach to determine Pakistani students‘ preferences as customers while studying at private universities. *International Journal of Educational Management*, Vol. 35 No. 2, pp. 513-531. <https://doi.org/10.1108/IJEM-04-2019-0138>. [accessed 17 October 2022]
14. Woodley, A., Wilson, J. (2002). *British higher education and its older clients*. Higher Education. Springer

ПОКОЛЕНИЕТО Z, БЪДЕЩИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ В ОБЛАСТТА НА СЧЕТОВОДСТВОТО

Доц. д-р Даниела Георгиева
Икономически университет – Варна

Резюме

Целта на доклада е да се дискутират пресечните точки между съвременните предизвикателства пред счетоводството, изискванията на бизнеса относно знанията, уменията и компетентностите на специалистите и профилът, очакванията и мотивацията на поколението Z, като бъдещи професионалисти в областта на счетоводството. Обобщени са основни моменти за успешно обучение и реализация, свързани с: изграждане на нова визия за професията; обучение, насочено към създаване на ключови за професията компетенции; промяна във формите на обучение съобразно конкретни поколенчески характеристики и потребности; необходимост от осигуряване на по-задълбочено практическо обучение.

Ключови думи: *счетоводно образование, поколение Z*

GENERATION Z, THE FUTURE ACCOUNTING PROFESSIONALS

Assoc. Prof. Daniela Georgieva, PhD
University of Economics Varna

Abstract

The purpose of this report is to discuss the intersections between the current accounting challenges, the business's demands regarding specialists' knowledge, skills and competences and the profile, the expectations and the motivation of Generation Z as future accounting professionals. Here is presented a summary of the main aspects of a successful training and realization such as building a new vision for the profession; training, done with the purpose of creating key competences for the profession; changes in the forms of training according to specific

generational characteristics and needs and the necessity of providing more in-depth practical training.

Keywords: *accounting education, Generation Z*

Въведение

Живеем във времето на четвъртата индустриална революция, характеризираща се с масова дигитализация. Много експерти отбелязват, че светът вече е на прага на пета индустриална революция, която ще доведе до нов вид сътрудничество и взаимодействие между човека и машините. Естествено е динамичните промени в заобикалящата среда да рефлектират върху информационните системи в предприятията, в т.ч. и върху счетоводството като такава. Проф. Калю Донеv посочва, че „счетоводството и контрола са своеобразен индикатор за състоянието и развитието на отделните икономически системи“ (Донеv, 2011).

Целта на настоящия доклад е да се дискутират пресечните точки между предизвикателствата пред счетоводството, продиктувани от динамично променящия се свят от една страна; изискванията на бизнеса относно знанията, уменията и компетентностите на практикуващите счетоводители, одитори, финансови контролъри от друга страна и на този фон профилът, очакванията и мотивацията на поколението Z, като бъдещи специалисти в областта на счетоводството.

1. Предизвикателствата пред счетоводството и изискванията на бизнеса пред професионалистите в областта на счетоводството, одита, контрола и финансите

Без да се претендира за изчерпателност, сред факторите, които определят бъдещото развитие на счетоводната наука и практика могат да се посочат следните важни предпоставки:

- *Променящата се роля на счетоводителите*, финансовите директори, нарастващата роля на управленските счетоводители в организациите. От регистратори на отчетни данни, те се превръщат в лидери и „визионери“ относно цялостното развитие на бизнеса и на организацията. От тях се изискват все по-комплексни знания, умения и компетентности, не само в областта на счетоводството. Това

неминуемо поставя нови предизвикателства и пред университетите в задачата им да осигурят достатъчно подготвени във всички аспекти, компетентни специалисти.

- *Нуждата от преодоляване на обстоятелството, че финансовите отчети и финансовата информация все повече губят от своите качества за полезност* – не могат да бъдат подминати примерите за фрапиращата разлика между балансова стойност и пазарна капитализация на предприятия; фокуса на вниманието на външните заинтересовани лица във все по-голяма степен върху показатели за оповестяване на финансовите резултати, различни от регламентираните в счетоводните стандарти, като EBIT и EBITDA вместо типични счетоводни величини като оперативната печалба, счетоводната и балансовата печалба на предприятието.

- *Непрекъснатото развитие на отчетните обекти*, въпросът за признаването на неоценените ресурси като активи за предприятието – нематериалните активи, човешкият капитал, знанието, природни ресурси и представянето им във финансовите отчети (Александрова, 2017).

- *Развитието на концепцията за интегрираната отчетност*, която като съвкупност от финансова и нефинансова информация изисква познаване и представяне на бизнес модела на предприятието, връзките с клиентите, влиянието на околната среда.

- *Нарастващата роля на счетоводството за устойчиво развитие* чрез екологичното и социалното счетоводство.

- *Появата на криптовалути и разнообразието на съвременни форми на разплащане.*

- *Дигитализацията* – масово използване на мобилните устройства в работата, работа с големите бази данни (Big Data), навлизането на изкуственият интелект и роботизацията, въпросите за киберсигурността, навлизането на електронните технологии в образованието, все по-широко използване на облачните технологии, все по-масово използване на платежните системи, които са електронно базирани; социалните мрежи, като предпочитано средство за комуникация, особено от младото поколение.

- *Непрекъснато развиващата се и усложняващата се нормативна рамка* за счетоводство в лицето на счетоводните стандарти.

- *Завишаване на изискванията към одиторите* за по-внимателна оценка на действащото предприятие, за одит на финансова информация, оповестена извън финансовите отчети (PWC, 2019).

- Въпросите за интересът, доверието, имиджа на професията.

Изводът е, че средата на работа в областта на счетоводството става все по-трудна, динамична, изискваща все по-широки компетентности, и комплексни знания, както и готовност за непрекъснато продължаващо обучение.

Перспективата за развитието на счетоводството и проблемите, с които то следва да се занимава дават своето отражение върху изискванията относно знанията, уменията и компетенциите на практикуващите счетоводители, одитори, финансови директори и други специалисти в областта.

Н. Костова посочва, че счетоводителите трябва да се превърнат в лидери и посочва седем качества, които е необходимо да притежава счетоводителят на бъдещето (Костова, 2021): технически умения и професионална етика; интелигентност и аналитичност, включващи придобиване и използване на знания за анализ и разрешаване на проблеми; креативност; емоционална интелигентност; визия за бъдещето – способност не просто да се извлича смисъл от ретроспективната информация, а да се прогнозира бъдещето и да се подхожда иновативно; опитност, целяща разбиране на очакванията на клиентите и потребителите на информация при създаване на добавена стойност за предприятието; компетентност в дигиталните технологии.

Проф. Фаня Филипова представя профила към счетоводителите така (Филипова, 2015): „Днешните и бъдещите счетоводители, одитори, консултанти, финансови директори, финансови експерти, аналитици, данъчни и бизнес консултанти следва да имат комплексни, интегрирани познания, включващи отлично познаване на принципите, техниката и нормативните изисквания към счетоводството, но също така и познаване на принципите на управленското счетоводство и корпоративните финанси; на финансовия мениджмънт, риск-анализа; инвестиционното планиране и анализ; фирменото управление на паричните потоци; познаване на новите информационни технологии и контролните средства за опазване и съхранение на информацията“.

От счетоводителите се изисква още и отлично познаване на бизнес модела на предприятието и способност за транспонирането му в адекватна счетоводна политика. Счетоводната политика, чието разработване и съблюдаване е пряка отговорност на счетоводния отдел във всяко предприятие следва да включва „конкретните цели на бизнес стратегията, представени в съвременен стил като елементи на финан-

сова и нефинансова политика, в съзвучие с предизвикателствата на конкурентната среда, на динамичните промени в пазарните отношения и регулаторни изисквания“ (Златарева, 2018). Това поставя още едно изискване към счетоводителите – способност за цялостен поглед и разбиране на дейността на предприятието, в т.ч. специфики на осъществявания производствен процес и на създаваните продукти, отлично познаване на бизнеса на клиентите и доставчиците на предприятието и на това как се генерират паричните потоци.

Може да се обобщи, че работодателите имат очаквания за многофункционална личност, поемаща и справяща се с много отговорности, наясно с целия бизнес и изискванията на средата към него, както и начина за отговор на тези изисквания.

2. Профил на поколението Z

На фона на тази комплицирана картина за предизвикателствата, с който ще трябва да се справят бъдещите професионалисти е особено важно да се дискутират характеристиките и профила на поколението, което стои на прага на своята професионална реализация, за да се намерят пресечните точки, които ще доведат до успех в тяхната подготовка и бъдеща реализация в областта на счетоводството, одита, финансите. Още през 2012 г. в свое изследване АССА ранжира факторите, които в бъдеще се очаква да окажат най-голямо влияние върху счетоводната професия. Сред споменатите фактори, наред с нефинансовата информация, интегрираната отчетност, стабилността на глобалната икономическа инфраструктура и др. като ключов фактор със силно влияние се посочват и очакванията на бъдещите специалисти от поколенията Y, Z и следващи за работната среда (Филипова и к-в, 2017).

Поколението, което в момента е на прага или е започнало своето университетско образование и професионална реализация е поколението родено между 1996 г. и 2012 г. То се означава от изследователите в областта на психологията и управлението на човешките ресурси като поколение Z (след поколението Y, родено между 1981 г. и 1995 г.).

За Z е характерно, че (МТСП, 2020):

- ✓ Функционира изцяло в електронна среда. Това силно се отразява на начина им на учене, провокирането на интерес, задържане на вниманието, общуването.

- ✓ Z са любознателни и любопитни, насочени са към постоянно обучение и развитие, но не и по консервативния, класически начин.
- ✓ Предпочитат да учат автономно, независимо от времето и мястото, харесват хибридно обучение.
- ✓ Имат достъп до всякаква информация, навсякъде и по всяко време. Намират и забравят информацията лесно и бързо.
- ✓ Имат активна гражданска и обществена позиция. Вълнуват се и са склонни да работят усилено за каузи, които считат за важни и значими.
- ✓ Промяната е тяхна „вътрешна необходимост“, нещо естествено, очаквано и желано. Те са амбициозни и искат бързо да напредват. Очакват професионално израстване в период от 1 до 2 години.
- ✓ Екипната работа, попада в топ 5 на неприятните задължения.
- ✓ Имат нужда от ясни указания, за това какво точно се изисква от тях и как точно ще бъдат оценявани за свършената работа.
- ✓ Отличават се със стремеж за бързо консумиране, Z очакват бързи победи и награди.
- ✓ Балансът между кариера и личен живот се откроява като основен приоритет. Считат за особено важно психичното си здраве. Те не живеят за да работят, а работят за да живеят (Виноградова, 2021).
- ✓ Държат на гъвкаво работно време, най-склонни да работят дистанционно или в хибриден модел.
- ✓ Проявяват високо равнище на индивидуализъм и имат висока самооценка.

Първостепенните, най-важни житейски цели и стремежи за поколение Z са „щастие“, „независимост“, „свобода“ и „любов“. На второ място в ценностната си система те поставят: „високи доходи“, „уважение“, „удоволствие“, „разнообразие“, „приятелство“. На трето място се подредват „професионализъм“, „адаптивност“, „смелост“, „креативност“, „трудолюбие“, „интелигентност“ и „прагматичност“.

Основна характеристика на поколението Z е, че те правят всичко през смартфона си – учат, работят, комуникират, забавляват се. Те категорично считат, че новите технологии подпомагат и облекчават живота на хората. В резултат на това начина на възприемане на всякаква информация и начина на мислене става визуален, вниманието

става неустойчиво, накъсано, както при сърфирането в интернет. Затова те губят способността да се концентрират и да вникват в материята. Преминават през информацията, до която имат непрекъснат достъп много бързо и извличат някаква есенция, която в момента им е важна и нужна. Това силно се отразява върху начина, по който може да бъде провокиран интересът им в учебния процес. Задания, свързани с намирана на информация по определена тема не представляват интерес. В това необятно поле на информационни източници е важно е да бъдат научени да отсяват качествените и достоверни източници.

Z не са незаинтересовани и апатични, каквито изглеждат на пръв поглед. Напротив – вълнуват се от работа, но върху значими каузи. Силно се интересуват от смисъла, на това което правят, стремят се към постигане на ясно дефинирана мисия, стратегическа цел, когато успяват много добре да я визуализират. Специалистите в областта на човешките ресурси посочват, че поколението Z е сериозно предизвикателство към мениджмънта в организациите, защото те са първото поколение, което „не работи за „насъщния“, а за да се усъвършенстват и забавляват. Това, което мотивира другите поколения, при тях не работи със същата сила на въздействие“ (МТСП, 2020).

При допитване сред 9000 младежи на възраст между 18 и 25 г. като основен мотивиращ фактор за избора на професионална реализация те посочват възможността за непрекъснато придобиване на нови способности/учене (ACCA, 2021). На второ място по важност е баланса между работа и личен живот и чак на трето място се подреждат високите нива на възнаграждение. Назад в редицата от мотивиращи фактори остават възможностите за международна кариера, сигурността на работното място, благосъстоянието на служителите, месторабота, приобщаваща и разнообразна работна сила, култура, която е равнопоставена и не йерархична и др.

Друга специфична проява на поколенческите характеристики на Z е, че висшето образование губи силата си. Според проучване на световния лидер в областта на HR решенията Adecco Group сред 1685 младежи от поколението Z показва, че 54% от анкетираните не вярват, че бъдещите изпълнителни директори ще имат нужда от университетски дипломи. Обучението в университета е по-скоро нещо, което поколението приема като задължително да се направи, но не и с висока добавена стойност. Изключително прагматични са и отчитат пропуските си в практическите си умения, ниските стартови възна-

граждения и трудностите при намиране на работа в съответствие с образователния ценз, професия и специалност. Поколение Z считат, че могат да се подготвят за кариерата, като комбинират различни краткосрочни или дистанционни курсове, онлайн сертифициращи програми, заедно с придобиването на реален практически опит.

Най-младото поколение не харесва работа, която е монотонна и рутинна, изисква физически усилия и е с по-висока степен на риск от грешки и последствия.

Силно нетолерантни са към неправилното делегиране на задачите, нереалните срокове, безпринципното, несправедливо и дискриминационно отношение от страна на преподаватели, колеги и ръководители. Те са по-умни, по-интелигентни, по-находчиви, по-практични, но и по-самотни от предишните поколения. Могат да се справят с много задачи наведнъж. Поколение, което не говори, а пише. Те са възискателни, амбициозни, нетърпеливи за нови знания и умения и имат големи очаквания по отношение на личностното развитие.

3. Поколението Z като бъдещи счетоводни специалисти

През 2021 г. водещата професионална организация АССА публикува изследване относно бъдещето на счетоводството. В него на базата на специфичните потребности и интереси на поколението Z се посочват 5 области за тяхната успешна реализация в областта на счетоводството, одита и анализа, като едновременно с това се очертава и новият облик на професията, който Z неминуемо ще ѝ придадат (АССА, 2021):

Защитник на сигурността

Навигатор на данни

Бизнес трансформатор

Дигитален плеймейкър

Пионер в устойчивостта

➤ *Защитник на сигурността.* Предвид интереса на Z към обществено значими и полезни каузи ще се развиват професионални позиции, свързани с осигуряване на достоверност, прозрачност, ефикасност, полза за обществото, както от бизнеса като цяло, така и на информацията за него. В тази връзка дейности и обучение в областта на *одит, оценка и управление на риска, корпоративно управление* биха били интересно поле за Z. Особено значение за успешното

привличане и мотивиране на представителите на поколението Z за обучение и работа в областта на счетоводството има ясното показване на ползата от работата. В тази връзка Alan Jagolinzer, професор по финансово счетоводство в Cambridge Judge Business School посочва „Например, изглежда много по-вероятно студентите да усвоят досадното счетоводство за пенсионни планове с дефинирани доходи, ако разберат предварително, че някои институции рискуват да не изпълнят задълженията си към пенсионерите поради размера на недофинансирания дълг. Това обръща контекста към дискусия за обществената полза, която се основава на счетоводството“ (Anslee, 2020).

➤ *Z успешно се справят със задачи, свързани с управление на данни.* Нарастващите източници на данни предоставят по-широки възможности за организациите за по-добри и по-бързи решения, формулиране на конкурентни стратегии или по-добро справяне с рисковете, но това ще изисква повече позиции, свързани с приемане и обработка на информационните потоци – *комуникиране, управление на информационните потоци, анализ на данни, прогнозиране, бюджетиране*. Тези роли ще бъдат особено важни за подпомагане на бизнеса да опознае по-добре заобикалящата го среда.

➤ *Бизнес трансформатор.* Динамичните промени в бизнес средата, както и напредъка в технологиите предоставят реална възможност за представителите на поколението Z за трансформация на цялата професия. Счетоводната професия в ръцете на представителите на Z се очаква да се трансформира повече като външна консултантска услуга. Предпоставка за развитие в такава посока е, че поради вроденото любопитство на младите и желания за разнообразна работа, те ще бъдат заинтригувани от това да могат да се познаят с различни бизнеси като обслужват различни клиенти.

➤ *Дигитален плеймейкър.* Настъпващата масова дигитализация в бизнеса, респективно в счетоводството и финансите напълно кореспондира със същността на следващото поколение специалисти в областта на счетоводството. Технологично ориентиранияте роли в счетоводството се увеличават все повече и тези от поколението Z, които искат да приложат своите „дигитални“ умения, за да помогнат за решаването на реални бизнес проблеми, ще имат много възможности. Дигитализацията е лесно изпълнима задача за тях, нещо естествено и нормално. Тъй като организациите продължават дигитално да се трансформират, те ще се нуждаят

от квалифицирани финансови професионалисти, които разбират нововъзникващите технологии и знаят как те могат да бъдат приложени в цялата организация. От друга страна Z оценяват положително тенденциите технологиите да заменят рутинната част на счетоводството благодарение на което те ще могат да добавят повече стойност, благодарение на своята креативност. Въпреки значителното автоматизиране на част от счетоводната работа, все пак остава необходимостта от проява на критичен, творчески, креативен, изследователски аналитичен подход и това би привлякло представителите на Z към позицията на съвременния счетоводител, анализатор, одитор.

➤ *Пионер в устойчивостта.* В основата на устойчивите организации в бъдеще са силните рамки за управление на ефективността. Тук се открояват възможности за професионалните счетоводители във връзка на управлението на представянето в организацията, така че да се постигне нарастване на дългосрочната бизнес стойност. Поколението Z ще има силни позиции и ще допринесе за по-ефективни процеси на бизнес планиране, от които устойчивите бизнеси се нуждаят в дългосрочен план. Z ще внесат своите технологични умения и ще се възползват от нововъзникващите цифрови възможности за улавяне и докладване на финансова и нефинансова информация. Ролята на представителите на счетоводната професия от поколението Z като пионер в устойчивостта е в основата на стимулирането на бизнес представянето.

В отговор на нуждите, интересите, спецификите на поколението впечатление прави подходът на големите одиторски компании за представяне на професията като особено важна, атрактивна, интересна:

„Working as an auditor is as exotic as the shows on the Discovery Channel“ (KPMG, 2022)

„We’re working to create a better tomorrow“ (PWC, 2022)

„Let’s build something great, together“ (PWC, 2022)

„As global game changers, our experts play big“ (PWC, 2022)

Видно е, че поколението Z притежава различни културни и комуникационни характеристики, а пътят за успешно привличане на младите към обучение и реализация в областта на счетоводството е свързан с изграждане на една нова визия за професията. Професия която е:

- модерна, съвременна, високотехнологична, динамична;
- изискваща креативност, аналитичност;

- общественополезна, значима, ангажирана с решаването на съвременни обществени и икономически проблеми;
- авторитетна, защото изисква комплексни и широки познания на високо ниво, в много голям кръг обществени, икономически, политически, социални сфери;
- предоставя възможност за успешна кариера, свързана с непрекъснато развитие и усъвършенстване.

Анализът на профила на поколението Z показва, че те са дигитално поколение с ясна визия за своето бъдеще и завишени изисквания и очаквания от обучението си във ВУЗ. Пред университетите стоят нелеките задачи насочени към осигуряване на висококачествени, задълбочени, обхватни професионални знания, съобразявайки се с:

1. Необходимост от обучение, насочено към създаване на ключови за професията компетенции (Мусов, Златарева, 2017):

➤ Способност за мислене – аналитично, в перспектива, рефлексивно.

➤ Способност за действия – професионална етика, професионални ценности и нагласи, смелост и морал.

➤ Способност за социални взаимодействия – комуникация, лидерство, социална отговорност.

2. Необходимост от провеждане на обучение, съобразено с поколенческите характеристики и потребности:

• изоставяне на типичните лекции, които преминават под формата на монолог от преподавателя с цел да предоставят информация по определена тема, необходимост от включване на нови форми на взаимодействие и използване на нови методики за работа. „Днешният студент очаква в аудиторията дискусия с понякога доста равностойна размяна на мнения, а не лекция. Извън нея желае задачи, които предизвикват възможностите му да прави анализ и да взима решения по сложни казуси, но без да му отнемат много време.“ (Георгиев, 2019)

• развита многоканалност на възприятията, бърз и лесен достъп до разнообразна информация, поради което фокусът в обучението следва да се насочи към критичен подбор на данни, отсяване на надеждни от не толкова надеждните източници, симулации, казусен подход, развитие на аналитичността и креативността чрез решаване на практически задачи, а не възпроизвеждане на теоретични знания;

- осигуряване на своевременна, бърза обратна реакция по време на учебния процес, въвеждане на индивидуален менторски подход, по-голямо ангажиране от страна на преподавателя, повече лична комуникация, стил на взаимодействие, който се характеризира като сътрудничеството, разнообразие, много самостоятелни дейности, премахване на рутината, поставяне на ясни изисквания, крайни срокове (Панчева, 2021) ;

- изграждане на разбиране за значимостта и подчертаване на практическото приложение на знанията, които се дават в академичната среда. Това трябва да застане в центъра на образованието.

- развитие на меки умения, способност за екипна работа, социална и емоционална интелигентност – преодоляване на слабото място в профила на поколението.

3. *Необходимост от осигуряване на практическо обучение* – несъмнено един от основните недостатъци на обучението в българските университети е трудността (почти невъзможността) за осигуряване от страна на университета на подходящи позиции за провеждане на практическо обучение. Ученето чрез правене е най-предпочитания подход за усвояване на нови знания и умения за представителите на Z поколението (Barnes and Noble College, 2018). Днешните студенти вече знаят, че работодателите високо ценят уменията и компетенциите, а не дипломите, поради което за тях е важно бързо да се подготвят за бъдещата си кариера. Тази трудност не може да бъде преодоляна само с усилията на университетите, въпреки активните мероприятия напоследък. Необходимо е участие и сътрудничество от страна на бизнеса и професионалните организации, като заинтересована страна в този процес.

Заключение

„Докато предишните поколения са виждали как професията постепенно се променя, счетоводителите от поколението Z ще видят трансформация на ролята и стойността на счетоводната професия. Идните години ще донесат със себе си обещанието за счетоводни професионалисти, които са доверени бизнес съветници, които са насочени към устойчиво управление и са отлични експерти по данни и технологии. Тази подобрена роля ще предло-

жи на поколението Z по-голяма възможност за професионално и лично израстване.“

(Кевин Денси, Главен изпълнителен директор, IFAC)
(IFAC, 2022)

Използвана литература

1. Донеv, К., 2011, Глобалните предизвикателства пред счетоводството и финансовия контрол, Предизвикателствата пред счетоводството и контрола. Сборник с доклади от научна конференция, „Наука и икономика“, ИУ – Варна, стр. 11
2. Александрова, Н., 2017, Знанието като обект на счетоводството. International Scientific Conference High Technologies. Business. Society, 13-16.03.2017, Proceedings, II, 187-189.
3. PWC, 2019, The Future of Audit Perspectives on how the audit could evolve, <https://www.pwc.co.uk/who-we-are/future-of-audit/pwc-future-of-audit-report-july-2019.pdf>, Видяно на 01.11.2022
4. Костова, Н., 2021, Поглед към някои аспекти от бъдещето на счетоводната професия и счетоводните услуги. Е-Списание -ИДЕС, <https://www.ides.bg/e-journal/2021/issue/06-ib-2021-n-kostova>, ИДЕС, Год. 15, Извънреден брой, 1-17., ISSN(онлайн) 1311-1183
5. Филипова, Ф. 2015, Предизвикателствата пред счетоводната професия и нейната променяща се роля. // Икономиката в променящия се свят: национални, регионални и глобални измерения : Сб. докл. от междунар. науч. конф. : Т. 2. – Варна : Унив. изд. Наука и икономика, с. 171 – 185.
6. Златарева, К. 2018 г., Интегрираната отчетност в счетоводната политика и бизнес стратегията на корпорацията, обект на финансов одит, Годишник на ИДЕС, <https://www.ides.bg/media/1645/2018-katya-zlatareva.pdf>, Видяно на 01.11.2022
7. Филипова, Ф. и к-в, 2017 г., Проблеми и перспективи пред счетоводното образование, сп. «Икономически изследвания» БАН, бр. 1, стр. 136 – 178
8. МТСП, 2020 г., Наръчник за управление на поколенческите различия, <https://activeageing.bia-bg.com/bg/analyses/generations/profileZ/>, Видяно на 01.11.2022

9. Виноградова, Е., 2021, Какими они выросли, молодые люди поколения Z? от <https://www.vedomosti.ru/management/articles/2014/04/16/kakimi-oni-vyrosli-molodye-lyudi-pokoleniya-z>, Видяно на 01.11.2022
10. ACCA, 2021, Gen Z – groundbreakers, <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/gen-z.html>, Видяно на 01.11.2022
11. Wolfe Anslee, Anita Dennis, 2020, Tools and techniques to engage Gen Z students, <https://www.cgma.org/resources/tools-and-techniques-to-engage-gen-z-students.html>, видяно на 31.10.2022, Видяно на 01.11.2022
12. <https://home.kpmg/bg/en/home/careers/professions0/auditor.html>, Видяно на 01.11.2022
13. <https://www.pwc.bg/en/career.html>, Видяно на 01.11.2022
14. Мусов, М., Златарева, К., 2017, Проблеми на висшето образование по счетоводство, конференция „Образование и обучение“, София
15. Георгиев, Л., 2019, Поколенческо съответствие на висшето образование. Академична лекция при присъждане на званието „Почетен професор на НБУ“, <https://nbu.bg/download/sabitia/akademichnilekcii/pokolenchesko-suotvetstvie.pdf>, Видяно на 01.11.2022
16. Панчева, С., 2021, Съвременното обучение през призмата на студентите от поколение Z, KNOWLEDGE – International Journal, Vol.45.2
17. IFAC, 2021, Groundbreakers: Gen Z and the Future of Accountancy, <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/developing-accountancy-profession/publications/groundbreakers-gen-z-and-future-accountancy>, Видяно на 01.11.2022
18. Barnes & Noble College, 2018, Getting to Know Gen Z – Exploring Middle and High Schoolers’ Expectations for Higher Education, <https://www.bncollege.com/wp-content/uploads/2018/09/Gen-Z-Report.pdf>, Видяно на 01.11.2022

ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Доц. д-р Слави Генов
Икономически университет – Варна

Резюме

Настоящият доклад е посветен на проблемите на обучението на бъдещите счетоводители в контекста на необходимостта от достигане на професионалната компетентност, като предпоставка за успешна професионална реализация. Разискват се предизвикателствата пред отчетността, вследствие на новите счетоводни концепции и дефиниции, които оказват влияние на финансовата отчетност и на обучението по счетоводство.

Ключови думи: *счетоводство; обучение по счетоводство; счетоводител; човешки капитал.*

ACCOUNTING EDUCATION – PROBLEMS AND CHALLENGES

Asoc. Prof. Slavi Genov, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

This report is devoted to the problems of training future accountants in the context of the need to reach professional competence, as a prerequisite for successful professional realization. Challenges to reporting due to new accounting concepts and definitions that impact financial reporting and accounting education are discussed.

Key words: *accounting; accounting training; accountant; human capital.*

Глобализацията на икономиката, интернационализацията на бизнеса, навлизането на нови технологии и дигитализацията предопределят нови предизвикателства пред счетоводството и компетентността на упражняващите счетоводни професии лица. За счетоводи-

телите възниква потребността да развият своите знания и умения така, че да бъдат адекватни на новите съвременни предизвикателства. Финансовата отчетност вече не се възприема единствено и само като счетоводна информация, а по-скоро като финансовата и нефинансовата информация, като резултат от интегрираната отчетност. Това налага и определени иновационни подходи към обучението по счетоводни дисциплини. Наред със значителните по обем теоретични знания в областта на счетоводството, контрола и финансовия анализ в предприятията, студентите придобиват и начални практически умения, които са предпоставка за успешна професионална реализация.

Целта на настоящия доклад е да се открият някои основни моменти, свързани с обучението по счетоводни дисциплини на базата на новите концепции и подходи във финансовата отчетност и оценката на основните компетенции, които следва да придобият обучаемите студенти.

Професионалната компетентност надхвърля познаването на принципите, стандартите, понятията и концепциите, фактите и процедурите. Тя представлява съчетаване и прилагане на:

(а) техническа компетентност – областите на компетентност в рамките на техническата компетентност включват областите на финансово счетоводство, контрол, данъчно облагане, анализ, икономика;

(б) професионални умения:

- интелектуални;
- междуличностни и комуникационни;
- личностни;
- организационни умения.

(в) професионални ценности, етика и нагласи – етични принципи, както и професионален скептицизъм (IASB, (2017.1), A3, A5; IASB, (2017.2), A1).

За да се подобрят работните умения на дадено лице е необходим един по-цялостен подход за обвързване на индивидуалните способности с целите на бизнеса – „рамка на компетентност“.

Рамката на компетентност определя наборът от знания, умения, преценка и качества, които счетоводителят следва да придобие, за да изпълнява конкретна професионална дейност на работното място.

ACCA публикува доклад, който очертава основните двигатели на промяната и бъдещите умения на счетоводителите. В него са по-

сочени седем професионални коефициенти, необходими на счетоводителите в бъдеще.

Професионалните коефициенти се отнасят до поведението и качествата, които се изискват от квалифицирания счетоводител, за да отговори на бъдещите нужди и изисквания на професията – професионални умения, придобити чрез начално счетоводно обучение, но и поддържани и повишени с напредването на кариерата на базата на продължаващо професионално развитие.

Професионалните коефициенти на всеки счетоводител ще отразяват компетентността и уменията му в следните области:

- Коефициент на технически умения и етика – умения и способности, необходими за извършване на дейности според определен стандарт, като същевременно се поддържа почтеност, независимост и скептицизъм;

- Творчески коефициент. Това е способността да се използват съществуващите знания в нова ситуация, да се създават връзки, да се изследват потенциални резултати и да се генерират нови идеи;

- Коефициент на цифрова компетентност – осъзнаването и прилагането на съществуващи и нововъзникващи цифрови технологии, възможности, практики и стратегии;

- Коефициент на емоционална интелигентност – способността да се идентифицират собствените емоции и емоциите на другите, да се използват и прилагат към задачите, както и да се регулират и управляват;

- Коефициент на опитност – способността и уменията, необходими за разбиране на очакванията на клиентите, постигане на желаните резултати и създаване на стойност;

- Коефициент на интелигентност – способността за придобиване и използване на знания, мислене, разсъждение и решаване на проблеми;

- Коефициент на визия за бъдещето – способността да се предвиждат точно бъдещите тенденции чрез екстраполиране на съществуващи тенденции и факти и запълване на празнините чрез иновативно мислене (ACCA, (2022)).

В доклад на ACCA изготвен на основата на мненията на над 800 обучаеми и експерти се обосновават шест показатели за оценка на учебни програми за обучение по счетоводство:

- Уместност – съчетаване на нуждите на обучението с изискванията на работодателите;

- Мотивация;
- Цифровизация;
- Надеждност;
- Обучение – индивидулно, в група и общност;
- Устойчивост (АССА (2022.1)).

Счетоводителят ще следва да притежава комбинация от професионални компетенции – набор от технически знания, умения и способности, съчетани с междуличностно поведение и качества, даващи му възможност да работи в колектив. С технологията счетоводителите могат да се развиват чрез подобряване на счетоводната експертиза, а предприятията ще подобрят своето финансово състояние и резултати чрез по-добър човешки капитал. В период на глобални изменения – глобализацията на икономиката, интернационализацията на бизнеса, навлизането на нови технологии, дигитализацията и др. ще промени ролята на счетоводителите и ще ги превърне в ръководители и лидери, притежаващи креативност, емоционална интелигентност и визия за бъдещето в предприятията. Тази позиция на счетоводителите се предопределя от новите регулации, концепции, промените в законодателство, влиянието на цифровите технологии, глобализацията на бизнеса и очакванията да бъдат предвиждани бъдещите тенденции. Те могат да добавят устойчива стойност към предприятията, в които работят, както понастоящем, така и в бъдеще (IASB, (2017.2), A3, A5).

Изключителната динамика и усложняване на финансово-отчетните рамки, водещи до все по-сложни и трудоемки процеси по изготвянето на финансови отчети, наред с глобализацията, усложняването, интернационализацията на бизнеса и бурното развитие на цифровите технологии поставят нови отговорности и задачи пред практикуващите счетоводители и пред обучението на бъдещите.

Съвременното развитие на бизнеса води като резултат до нарастващо значение на интелектуалния капитал. Все по-често се използват термините интелектуален капитал (*intellectual capital*), интелектуални активи (*intellectual assets*), интелектуална собственост (*intellectual property*) и активи от знания (*knowledge assets*) (Schäfer, Lindenmayer, (2004), s. 13).

Човешкият капитал е термин от икономиката и бизнес администрацията, но също се употребява и в икономическата политика. Под човешки капитал се разбира потенциалът и ефективността на работната сила, които се определят от вродените способности, възпита-

нието, обучението и допълнителното образование за придобиване на професионален опит (Nergis, Isik, Calisir, (2015)). Това дава възможност на работната сила да извършва икономически жизнеспособни дейности и по този начин да генерира доход. Човешкият капитал е в основата на икономическия растеж и производителност. Критиците на това твърдение обаче отхвърлят този технически термин, тъй като според тях той свежда значението на хората до тяхната икономическа стойност.

Трябва да се прави разлика между човешкия капитал от гледна точка на служителя и от гледна точка на предприятието. Човешкият капитал е съвкупността от знанията, присъстващи в съзнанието на служителите. Като такъв той не може да бъде изцяло притежаван и контролиран от компанията и остава обвързан със съответното лице. Същият не може в юридически смисъл да бъде притежаван и се отнася не само до индивидуален талант, но и до колективни умения и способности на работната сила. Конвенционалното счетоводство не успява да измери стойността на интелектуалния капитал, но пазарите явно го възнаграждават (Passard, Kaitlin и Vyas, (2012), p.61).

Разходите за образование, обучение и продължаващо професионално развитие трябва да се разглеждат като инвестиции в човешки капитал. Икономическият термин „човешки капитал“ като потенциал за икономическа ефективност на населението (работоспособност) съответства в бизнес сферата на термина „човешки ресурси“ като съвкупност от потенциали за ефективност, които служителите предоставят на компанията за икономическа употреба (работно време, ефективност, мотивация).

Във финансовото счетоводство служителите обичайно се появяват само като разходи в различни форми. В допълнение към преките разходи за персонал освен заплати, се отчитат и осигурителните вноски за сметка на работодателя и други разходи, напр. за фирмени пенсионни схеми или разходи за обучение. Служителите практически никога не се появяват в счетоводния баланс като актив. Изключение е възможно в случай на придобивания при бизнескомбинация и когато репутацията се отчита като разлика между покупната цена, от една страна, и активите и пасивите (собствения капитал), от друга. Тази репутация може да съдържа част от високата покупна цена, отразяваща наличието на добре обучени служители. Дали служителите ще останат на работа след придобиването, е въпрос без отговор в мо-

мента на придобиването. По този начин може да се каже, че счетоводство за външни ползватели (финансовото счетоводство) предлага малко опции в счетоводния баланс, за да се покаже стойността на най-важния фактор за успех на предприятието.

Дори признаването на инвестиции в допълнително обучение на служителите като актив е не винаги възможно. Предприятието се е ангажирало с обучението на един квалифициран служител, но няма да го признае като актив, тъй като не разполага със законови права и не може да обоснове наличие на контрол. Дружеството няма контрол над него, но има правото да изисква предоставяне на договорената услуга, за която същият получава възнаграждение под формата на заплата. Също така може да се види, че строго разграничаване на индивида от подкомпонентите на „нематериални активи“ не е възможно по същество.

Въпреки това, когато трудовата мобилност е ограничена, предприятията могат да имат основание за капитализация, напр. в случаите на сключен трудов договор за обучение по време на работа, в случаите на наемане на спортисти в определени спортове (футбол, баскетбол и др.), свързани с лицензирането и картотекирането им.

Изискванията към счетоводителите постоянно нарастват, в резултат от новите концепции и счетоводни стандарти, а отчетните проблеми, а също и изискванията при обучението по счетоводство се повишават.

За предизвикателствата на нормативната счетоводна уредба ще разгледаме изискванията на Националните счетоводни стандарти (СС), Международните счетоводни стандарти (МСС) и Международните стандарти за финансово отчитане (МСФО) във връзка с отчитането и представянето на дълготрайните материални активи (ДМА).

Съгласно СС 16.3.2 и МСС 16.44 ДМА, състоящи се от разграничими съставни части, отговарящи поотделно на критериите за дълготраен материален актив, могат да бъдат разделени на своите съставни части и всяка част да се третира като самостоятелен актив. Това е необходимо, когато съставните компоненти имат различни полезни срокове на използване или по различен начин осигуряват икономическа изгода за предприятието, което налага да се използват различни методи и норми на амортизация. Композитната амортизация е процес на осредняване на експлоатационния живот на отделните елементи и начисляване на амортизация на цялата пар-

тида, като една операционна единица. Компонентният подход е за предпочитане поради редица причини:

а. счетоводното отчитане на компонентите по-точно разпределя разходите за дейността и печалбата за периодите;

б. композитният живот не може да се определи с висока степен на точност и може да не отразява среднопретегления полезен живот на всички компоненти на актива;

в. комбинираният подход може да скрие неточни оценки на очаквания полезен живот за дълги периоди;

г. подходът може да не коригира промените в използване на актива или други фактори, влияещи върху действителния полезен живот в сравнение с очаквания полезен живот;

д. контролът върху ДМА може да бъде намален, тъй като не може да се използват подробни записи;

е. ако отделните компоненти станат бездействащи, амортизацията на тези неработещи единици не може да се определят със същата точност, ако тези единици се амортизираха индивидуално (AICPA, (2021), р. 44).

В тази връзка са необходими детайлни познания за конкретния бизнес и бизнес средата, в която функционира предприятието, както и за конкретните общоприети подходи за отчетност в отрасъла.

Например, сградата може да бъде разделена на отделни физически компоненти: корпус, покрив, асансьорна система, климатична система, външна облицовка. Освен посоченото, компонентите могат да бъдат физически и нефизически компоненти. В търговското корабоплаване, например корабът като актив съдържа отделни компоненти с различен полезен живот. В практиката основните съществени компоненти може да включват корпус, двигател, надстройка, навигационна система, сух док и специални проучвания. Компонентът сух док ще се амортизира до датата на следващия очакван ремонт. Някои от тези компонентите могат да имат по същество сходен полезен живот и остатъчни стойности, в който случай се допуска такива компоненти да бъдат групирани заедно.

Освен прилагането на компонентния подход Концептуалната рамка гласи, че активът (напр., ДМА), като икономически ресурс не е физическият обект, а съвкупност от правата върху този обект (IASB, (2018), BC4.3, BC4.4).

По принцип всяко едно от правата на предприятието е отделен актив. Въпреки това, за счетоводни цели, сродните права се третираат като една отчетна единица – единичен актив. Например собствеността върху физически обект може да породи няколко права, както следва:

- а) правото за използване на обекта;
- б) правото на продажба на права върху обекта;
- в) правото на залог върху обекта;
- г) други права (IASB, (2018), BC4.11).

В много случаи съвкупността от права, произтичащи от собствеността върху физически обект се отчита като единичен актив. Концептуално икономическият ресурс е съвкупността от правата, а не самият физически обект. Въпреки това, представяйки съвкупността от права като един отчетен (физически обект) се осигурява вярно представяне на тези права по опростен и разбираем начин (IASB, (2018), BC4.6-4.13).

Признаването на актив се позовава на наличието на контрол. Концепцията за контрол се базира на собствеността като правна възможност на едно лице да владее, ползва и да се разпорежда с определена вещ. Владението, ползването и разпореждането са елементи на правото на собственост. Владението е правото да се упражнява фактическата власт върху вещта. Счита се, че не може собственикът да ползва вещта ако не я владее. Правото на ползване е правото на собственика да извлича ползите от експлоатацията на вещта и да придобива и доходите от своята вещ. Следва да се има предвид, че IASB (International Accounting Standards Board) промени определението за актив – „активът е настоящ икономически ресурс, контролиран от предприятието като резултат от минали събития“, а „икономическият ресурс е право, което има потенциал да произвежда икономически ползи.“ Основната промяна е въведено то определение за икономически ресурс и препратката към бъдещи потоци от икономически ползи, така че те сега са в дефиницията на икономически ресурс вместо в определението за актив. Актив е икономически ресурс, който „има потенциал да доведе до икономически ползи“ (или „има потенциал да изисква трансфер на икономически ресурс“) (IASB, (2018), BC4.3, BC4.4). Преди публикуването на концептуалната рамка от 2018 г. определението за актив включва термина „ресурс“. Концептуалната рамка от 2018 г. използва термин „икономически ресурс“.

Правото на разпореждане е възможността на собственика да установява всякакви правоотношения по повод на своята вещ. Собственикът решава дали и как ще упражнява отделните права. Той може да е предоставил някои от правомощията си на други лица, но той остава собственик. Правото на собственост е абсолютно защото собственикът разполага с възможността да предотврати посегателствата на други лица и има правото да иска да се въздържат от действия по отношение на нея. Контролът свързва икономическият ресурс със субекта на контрола. Предприятието контролира икономическия ресурс, ако има настоящата способност да управлява използване на икономическия ресурс и получаването на икономическите ползи, които могат да възникнат от него. Контролът включва настоящата способност за предотвратяване на други страни да насочват на използването на икономическия ресурс и да получават икономическите ползи, които могат да произтичат от него. От това следва, че ако едната страна контролира даден икономически ресурс, никоя друга страна не контролира този ресурс.

Концептуалната рамка запази изискването в дефиницията на актив, икономическият ресурс да бъде „контролиран от предприятието“. Използва се концепцията за контрол, както в дефиницията на актив, така и при дефиниране на контрола на предприятието майка върху дъщерните и дружества.

Дефиниция за контрол се основава на дефинициите в МСФО 15 Приходи от договори с клиенти (МСФО 15), който определя контрола върху актив и в МСФО 10 Консолидирани финансови отчети (МСФО 10), който определя контрола върху предприятието, в което е инвестирано. Въпреки че определенията в тези стандарти се различават, те се основават на същите основни принципи – субектът на контрола има способността да ръководи използването на актив или на предприятието за получаване на икономически ползи (възвръщаемост).

В определението за актив липсва „излагане на рискове и ползи от собствеността“. МСФО 10 и МСФО 15, обаче ползват излагането на променлива възвръщаемост като аспект на контрола или индикатор за контрол:

а) МСФО 10 приема, че инвеститорът контролира предприятието, в което е инвестирано, когато е изложен или има права върху променлива възвръщаемост от участието си в това предприятие, и има способността да влияе на размера на възвръщаемостта чрез правомощията си (IASB, (2014), МСФО 10.6).

б) МСФО 15.38.г гласи, че един от показателите, за това кой контролира даден актив, е, че „клиентът има значителни рискове и ползи от собствеността върху актива“ и че излагането на рискове и ползи от притежаването на актив може да означава контрол, на базата на връзката между контрола и излагането на рисковете и ползите от собствеността.

Вследствие на променените дефиниции вече се признават активи, както следва:

а) актив (и съответна корекция на стойността на приходите продажбите) за правото на предприятието да получи продуктите обратно от клиента при удовлетворяване на задължението за възстановяване – при продажби с право на връщане (IASB (2018.1), МСФО 15.B21);

б) актив с право на ползване – лизингополучателят по оперативен лизинг признава лизингов актив (представляващ правото за ползване на лизинговия актив за срока на лизинга) (IASB (2019), МСФО 16.22). Въвеждането на нова концепция от МСФО 16 и новият модел на „контрол“ за идентифициране на лизинговите взаимоотношения води до отчитането на наетия актив в упражняващата контрол страна – при лизингополучателя. Лизингополучателят има право да насочва използването на идентифициран актив ако:

- има право да насочва как и с каква цел се използва активът през целия период на употреба; или

- съответните решения за това как и с каква цел се използва активът са предварително определени и са спазени (IASB (2019), МСФО 16.B24).

Счетоводното третиране при лизингодателя не се променя и той продължава да отразяват основния актив, предмет на лизинговото споразумение в отчета за финансовото състояние.

Посочените примери показват постоянното усложняване на отчетността, вследствие на въведените нови концепции и дефиниции, както и на нови счетоводни стандарти. Отчетният процес става все по-сложен, а по отношение на обектите на отчитане се прилагат все повече способности за оценка при първоначално признаване и последваща оценка. Като прибавим и субективните преценки напр., срокове за използване на ДМА и компонентите им, количество, състояние и стойност на активите, които предполагаме, че ще бъдат върнати след продажба, третирането на промените в договорите за оперативен лизинг при лизингополучателите, вследствие на промяна на условията по договора (напр., COVID 19) и т.н., отчетните проблеми нарастват.

Така, че обучението по счетоводство следва да осигури:

- на първо място устойчиви знания, които ще дадат възможност на бъдещите счетоводители да разрешават и отчитат различни стопански ситуации, както и нововъзникнали промени;

- на второ място да стимулира в обучаемите гъвкавост и креативност на базата на създадени и развити умения, както самостоятелно, така и в рамките на колектив.

Използвана литература

1. ACCA, (2022), <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/drivers-of-change-and-future-skills.html>, 30.09.2022
2. ACCA, (2022.1), Developing the skills of the sustainable business and finance professional | ACCA Global, <https://www.accaglobal.com/gb/en/professional-insights/pro-accountants-the-future/developing-skills-sustainable-business-finance-professional.html>
3. AICPA, (2021), Proposed statement of position : accounting for certain costs and activities related to property, plant, and equipment; Accounting for certain costs and activities related to property, plant, and equipment; Exposure draft (American Institute of Certified Public Accountants), 2001, June 29 American Institute of Certified Public Accountants. Accounting Standards Executive Committee, https://egrove.olemiss.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1284&context=aicpa_sop, 10.10.2021
4. IASB, (2017.1), Ръководство по международни стандарти за образование, МСО 3 Начално професионално развитие – професионални умения, 2015
5. IASB, (2017.2), Ръководство по международни стандарти за образование, МСО 4
6. начално професионално развитие – професионални ценности, етика и нагласи, 2015
7. IASB (2018.1), Международен стандарт за финансово отчитане 15 Приходи от договори с клиенти
8. IASB, (2014), МСФО 10 Консолидирани финансови отчети
9. IASB, (2016), Международен счетоводен стандарт 16 Имоти, машини и съоръжения,
10. IASB, (2019), Международен стандарт за финансово отчитане 16 Лизинг

11. IASB. (2018). IFRS Conceptual Framework Conceptual Framework for Financial Reporting 2018. United Kingdom.
12. Nergis, N., M. Isik, F. Calisir, (2015), 11th International Strategic Management Conference 2015 Intellectual capital efficiency: the case of football clubs * Istanbul Technical University, Macka, Istanbul, Turkey
13. Passard C., Kaitlin, M. and Vyas, K. (2012). Accounting for Human Capital: Is the Balance Sheet Missing Something? International Journal of Business and Social Science 3(12), p. 61 – 64.
14. Schäfer, H. P. Lindenmayer, (2004), Externe Rechnungslegung und Bewertung von Humankapital – Stand der betriebswirtschaftlichen Diskussion vorgelegt von Universität Stuttgart/Betriebswirtschaftliches Institut für die Stuttgart, den 15. März 2004
15. СС № 16, (2008), Дълготрайни материални активи, ДВ. бр. 86 от 26.10.2007г.

МОТИВАЦИОННИ ФАКТОРИ В ОБУЧЕНИЕТО НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО, ФИНАНСИ И ОДИТ

Доц. д-р Надежда Попова-Йосифова
Икономически университет – Варна

Резюме

Целта на настоящото изследване е да се проучи влиянието на различни мотивационни фактори при студентите относно изборът им да се обучават в областта на счетоводството, фирмените финанси и одита. Извършено е анкетно проучване сред студенти от Икономически университет – Варна. В резултат на изследването се оформя като основна констатация, че много силно влияние при избора на студентите оказват завършеното средно икономическо образование и престижния характер на счетоводната професия.

Ключови думи: *мотивация, образование, счетоводство, финанси, одит*

MOTIVATION FACTORS IN EDUCATION OF ACCOUNTING, FINANCE AND AUDIT STUDENTS

Assoc. Prof. Nadezhda Popova-Yosifova, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

The purpose of this study is to explore the influence of various motivational factors among students regarding their choice to study in the field of accounting, corporate finance and auditing. A survey was conducted among students from the University of Economics – Varna. As a result of the research, it is formed as a main finding that the completed secondary economic education and the prestigious nature of the accounting profession have a very strong influence on the students' choice.

Key words: *motivation, education, accounting, finance, auditing*

Въведение

Изследвайки мотивационните фактори в обучението на студентите следва да отбележим, че понятието „мотив“ (от лат. moveo „движа“) означава повод да се предприеме или извърши нещо (БАН, 1982, с.553). Целта на настоящото изследване е да се проучи влиянието на причините студентите да бъдат мотивирани, да изберат обучение в областта на счетоводството, фирмените финанси и одита. Формулирани са определен кръг предполагаеми мотивационни фактори, на базата на споделени мнения на студенти в неформална среда. Полезността на подобен тип изследване може да се търси в две основни направления: подобряване на информационната и рекламна кампания относно обучението по счетоводни специалности, както и подобряване на качеството на образователната услуга.

Проблемът с причините, въздействащи върху мотивацията на студентите се проучва от различни изследователи, както по света, така и у нас. Griffin, MacKewn, Moser & VanVuren (2013) проучват влиянието на различни фактори върху академичните постижения на обучаващите се в University of Tennessee at Martin, USA. Изследователите се позовават при разработването на въпросници за своето проучване и на констатациите от предходни изследвания по този въпрос, например: Morrison (1999); McKenzie, Gow, & Schwietzer (2004); Kanfer, Wolf, Kantrowitz, & Ackerman (2010) и др. Достига се до извода, че фактори като поведение и вярвания могат да увеличат максимално потенциала на човек за добро представяне в университета. Също така, нагласата за учене през целия живот значително влияе върху доброто академично представяне на студентите.

Георгиева (2014) в свое изследване дефинира три групи фактори, които влияят върху отношението на студентите към ученето и преподаваните дисциплини:

- Първа група фактори: личен интерес, цели, опит, способности, предразположеност към учене;
- Втора група фактори: подбор на учебно съдържание, методи на преподаване, оценяване и контрол при усвояване на знанията;
- Трета група фактори: умението за общуване между преподаватели и студенти, както и добрата организация на учебния процес.

Безспорно влиянието на тези фактори трябва да се изследва комплексно, тъй като наличието или липсата на всеки един от тях, в определена степен ще рефлектира върху отношението на студентите към обучението.

Методика на изследването

С оглед проучване на влиянието на различни мотивационни фактори бе извършено анкетно проучване (анонимно и доброволно) сред студенти от Икономически университет – Варна, обучаващи се в четвърти курс, редовна форма на обучение (36 анкетирани) от следните специалности: „Счетоводство (с преподаване на английски език)“ – 5 студенти; „Счетоводство и одит“ – 14 студенти; „Счетоводство и финанси“ – 17 студенти. Участниците в проучването са студенти, на които им предстои дипломиране в ОКС „Бакалавър“ в Икономически университет – Варна, редовно посещаващи учебните занятия и съставляващи общо 30 % от записаните студенти за обучение в трите специалности. Предполага се положителна нагласа към учебния процес на включените в извадката студенти, поради тяхното редовно присъствие в учебните часове и интерес представляват факторите, влияещи върху тяхното отношение. Използвана бе оценъчна скала от 1 до 5 със следните значения: 1-не оказва влияние; 2-слабо влияние; 3-умерено влияние; 4-силно влияние; 5-много силно влияние.

Въпросникът бе организиран в две основни групи, проучващи влиянието на различни фактори, както следва:

1. Фактори от значение, за да изберат студентите да се обучават в специалност с обучение по счетоводство, финанси и/или одит:

- Завършено средно образование в сферата на икономиката;
- Съвет от родители;
- Съвет от приятели и/или познати;
- Престижен характер на професията на счетоводителя;
- Добро възнаграждение на професията на счетоводителя;
- Други фактори – положителни или негативни (предоставена бе възможност да се посочат отговори от студентите).

2. Фактори от значение, за да продължават студентите обучението си по избраната специалност:

- Обучението по специалните предмети засилва интереса и стремежа към знания;
- Взаимоотношенията с колеги (състуденти) оказват положително въздействие;
- Комуникацията с преподаватели е удовлетворяваща и стимулираща за обучението;
- Студентите работят, респ. стажуват по специалността, по която се обучават;
- Примерите за професионалната реализация са удовлетворяващи;
- Други фактори – положителни или негативни (предоставена бе възможност да се посочат отговори от студентите).

Резултати

В първата група въпроси, проучващи влиянието на пет основни фактора върху желанието на студентите да се обучават в специалности с преподаване на счетоводство, финанси и одит се достигна до следните резултати:

Таблица 1

Влияние на фактор „завършено средно образование в сферата на икономиката“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	2	0	0	0	3
Счетоводство и одит	9	0	0	1	4
Счетоводство и финанси	6	0	1	3	7
Общо (бр. студенти)	17	0	1	4	14
% от всички анкетиращи	47,22	0,00	2,78	11,11	38,89

Таблица 2

Влияние на фактор „съвет от родители“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	1	0	2	2	0
Счетоводство и одит	4	0	5	1	4
Счетоводство и финанси	3	5	5	4	0
Общо (бр. студенти)	8	5	12	7	4
% от всички анкетиращи	22,22	13,89	33,33	19,44	11,11

Таблица 3

Влияние на фактор „съвет от приятели и/или познати“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	1	1	2	1	0
Счетоводство и одит	7	1	5	0	1
Счетоводство и финанси	5	3	4	3	2
Общо (бр. студенти)	13	5	11	4	3
% от всички анкетиращи	36,11	13,89	30,56	11,11	8,33

Таблица 4

Влияние на фактор „престиж на професията“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	0	0	2	3	0
Счетоводство и одит	3	0	4	1	6
Счетоводство и финанси	0	2	4	5	6
Общо (бр. студенти)	3	2	10	9	12
% от всички анкетиращи	8,33	5,56	27,78	25,00	33,33

Таблица 5

Влияние на фактор „добро възнаграждение“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	0	0	3	2	0
Счетоводство и одит	2	3	3	4	2
Счетоводство и финанси	1	3	2	6	5
Общо (бр. студенти)	3	6	8	12	7
% от всички анкетиращи	8,33	16,67	22,22	33,33	19,44

От резултатите, систематизирани в таблици 1,2,3,4 и 5 може да се обобщи, че върху избора на студентите много силно влияние оказват факторите завършено средно икономическо образование и престижен характер на професията, силно е влиянието на добрите възнаграждения и същевременно умерено е влиянието на получаването на съвет от родители и приятели, респ. познати.

Други мотиви, които някои от студентите посочиха като оказващи влияние върху техният избор на специалност за обучение бяха както следва:

- “Специалността позволява развитие в различни насоки и компании”;
- “Винаги съм искала да се занимавам със счетоводство. Явих се на олимпиада през 2017 г. и се запознах с преподавател, който ме мотивира да запиша висше образование в нашия университет”;
- “Бях убедена, че професията е интересна”;
- “Желанието да развивам контакти с различни хора”;
- “Възможност за професионална реализация и придобиване на знания, които биха ми послужили в различни сфери”;
- “Избрах този университет и тази специалност две години преди да завърша средното си образование, впечатли ме програмата в 4-годишния курс”;
- “Има много възможности за работа като счетоводител- и в малки и в големи градове”;
- “Знанията по счетоводство биха ми помогнали, когато стартирам собствен бизнес”.

Посочените по-горе становища, разкриват лични цели, очаквания и подбуди на студентите.

Във втората група въпроси, проучващи влиянието на пет основни фактора върху желанието на студентите да продължат да се обучават в избраната специалност, се достигна до следните резултати:

Таблица 6

Влияние на фактор „интерес и стремеж към знания“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	1	2	2	0	0
Счетоводство и одит	1	1	5	6	1
Счетоводство и финанси	0	6	4	4	3
Общо (бр. студенти)	2	9	11	10	4
% от всички анкетиращи	5,56	25,00	30,56	27,78	11,11

Таблица 7

Влияние на фактор „взаимоотношения с колеги (състуденти)“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	0	2	1	1	1
Счетоводство и одит	0	1	3	2	8
Счетоводство и финанси	1	1	4	4	7
Общо (бр. студенти)	1	4	8	7	16
% от всички анкетиращи	2,78	11,11	22,22	19,44	44,44

Таблица 8

Влияние на фактор „комуникация с преподаватели“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	1	1	1	2	0
Счетоводство и одит	0	0	3	8	3
Счетоводство и финанси	0	2	4	7	4
Общо (бр. студенти)	1	3	8	17	7
% от всички анкетиращи	2,78	8,33	22,22	47,22	19,44

Таблица 9

Влияние на фактор „работа/стаж по специалността“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	3	2	0	0	0
Счетоводство и одит	5	1	2	2	4
Счетоводство и финанси	11	1	1	0	4
Общо (бр. студенти)	19	4	3	2	8
% от всички анкетиранни	52,78	11,11	8,33	5,56	22,22

Таблица 10

Влияние на фактор „професионална реализация“

Специалности	Скала (степен на влияние)				
	1	2	3	4	5
Счетоводство (на англ.език)	1	1	2	1	0
Счетоводство и одит	1	1	6	3	3
Счетоводство и финанси	1	2	6	6	2
Общо (бр. студенти)	3	4	14	10	5
% от всички анкетиранни	8,33	11,11	38,89	27,78	13,89

От резултатите, систематизирани в таблици 6,7,8,9 и 10 може да се обобщи, че върху удовлетвореността от обучението по избраната специалност силно влияние оказват комуникацията с преподаватели и колеги, а същевременно умерено е влиянието на стремежа към знания и професионалната реализация. Също така, половината от анкетираните, които вече са започнали работа, респ. стаж по специалността, са много силно мотивирани да завършат обучението си.

Други мотиви, които някои от студентите посочиха като оказващи влияние върху избора да продължават обучението си в конкретната специалност, бяха както следва:

- „Комуникацията ми с човек, който работи в същата сфера ме мотивира в обучението ми“;
- “Да се доусъвършенствам след като съм го учила в средното си образование“;

- “Харесва ми работата като счетоводител, независимо, че е сложна за разбиране”;
- “Трябва да имам висше образование”;
- „Бих искала да стана учител в икономическа гимназия”;
- “Има възможности за реализация и работа в тази сфера”;
- „Положителните фактори са много-добро заплащане, добра реализация, винаги има над какво да надграждаме“;

Следва да се отбележи, че при извършеното анкетиране се получиха и единичен негативен отговор за пълна липса на мотивация.

Освен това, студентите използваха възможността чрез проведеното анкетиране, да посочат и някои свои наблюдения и препоръки към усъвършенстване на провежданото обучение:

- “Трудно е да се реализираш в тази сфера, когато нямаш стаж и опит. Когато средното образование не е в направление икономика, трудно е да навлезеш в правилата, сметките и осчетоводяванията”;
- “Да има засилено компютърно обучение и практика”;
- “Да бъде обучението по-иновативно”.

Следователно, в процеса на обучение по различните дисциплини е от съществено значение да се включват достатъчно практически казуси, за да се добива повече увереност сред студентите за бърза и успешна професионална реализация.

Заклучение

Комплекс от фактори оказват влияние върху студентите, както да направят избор да се обучават в специалност по счетоводство, така и да продължат обучението си по избраната специалност. Много силно влияние за мотивацията при избора на счетоводна специалност оказват завършено средно икономическо образование и престижния характер на професията „счетоводител“. Същевременно силни мотивиращи фактори за продължаване на обучението по специалността са комуникацията с преподаватели и състуденти, както и започване на работа по специалността. Изследване от подобен тип може да бъде продължено и задълбочено, например чрез проучване промяната на отношението на студентите след всяка изминала учебна година, което ще подпомогне осигуряването на качествено обучение по конкретните специалности и учебни дисциплини.

Използвана литература

1. БАН (1982). Речник на чуждите думи, София, с. 1015
2. Георгиева, Д. (2014). Мотивацията на студентите в обучението им по счетоводните дисциплини. Проблеми при обучението по счетоводство, анализ и контрол : Сб. с докл. от науч. конф. Наука и икономика, Варна, с. 218 – 229
3. Griffin, MacKewn, Moser & VanVuren (2013). Learning Skills and Motivation: Correlates to Superior Academic Performance. Business Education & Accreditation, v. 5 (1) p. 53-65
4. Kanfer, R., Wolf, M., Kantrowitz, T., & Ackerman, P. (2010). Ability and trait complex predictors of academic and job performance: a person-situation approach. Applied Psychology: An International Review, 59(1), p. 40-69.
5. Morrison, B. H. (1999). Acknowledging student activities associated with academic motivation. Journal of Developmental Education, 23(2), p. 7-16
6. McKenzie, K., Gow, K., & Schweitzer, R. (2004). Exploring first-year academic achievement through structural equation modeling. Higher Education Research & Development, 23(1), p. 95-112.

ПРОБЛЕМИ ПРИ ДИСТАНЦИОННОТО ОБУЧЕНИЕ НА ПРЕПОДАВАНЕТО НА СПЕЦИАЛИЗИРАН СЧЕТОВОДЕН ПРОДУКТ

Д-р Миглена Тренчева
ЮЗУ „Н. Рилски” – Благоевград

Резюме

В настоящия доклад разглеждаме проблемите, които срещат студентите при усвояване на материала за работа със специализиран счетоводен програмен продукт и съставяне на ГФО. Дисциплините са насочени изцяло с приложен характер и материала от другите предмети трябва да е усвоен много добре, за да може да се работи от разстояние и задачите, които се дават, да се решават и в самостоятелна подготовка. Трябва да се обясни на всеки студент поотделно, къде да се влезе за работа с програмния продукт, как да се работи с него и какво да се въведе.

Ключови думи: *счетоводен продукт, дистанционно обучение*

DISTANCE LEARNING ISSUES OF TEACHING A SPECIALIZED ACCOUNTING PRODUCT

Dr. Miglena Trencheva
SWU “N. Rilski” – Blagoevgrad

Abstract

In this report, we examine the problems that students encounter when learning the material for working with a specialized accounting software product and compiling GFO. The disciplines are directed entirely with an applied nature and the material from the other subjects must be mastered very well in order to be able to work remotely and to solve the tasks that are given and in independent preparation. It must be explained to each student individually, where to log in to work with the software product, how to work with it and what to enter.

Keywords: *accounting product, distance learning*

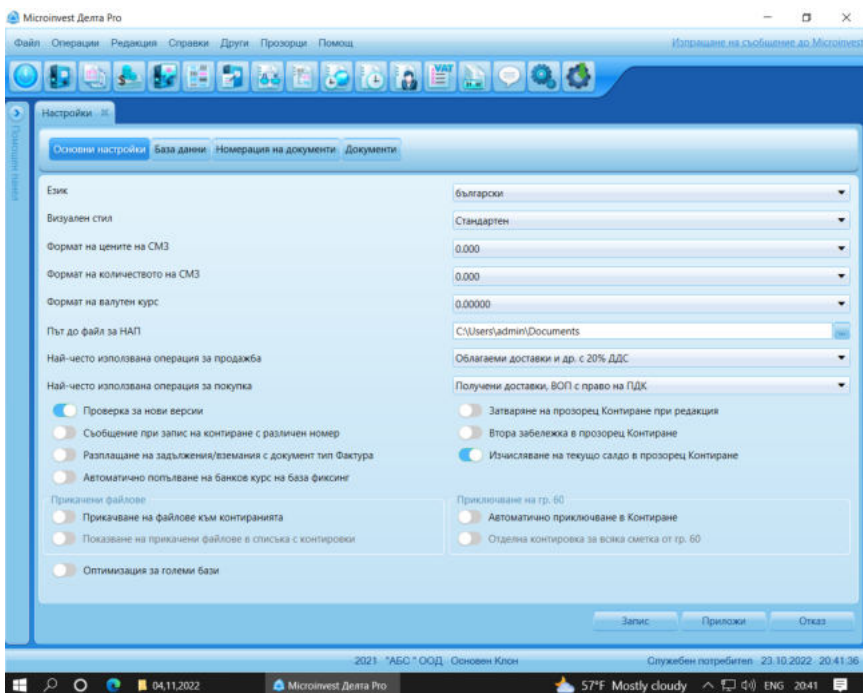
Във връзка с кризата от Covid-19 се наложи всички предприятия, организации, училища, университети, които имат възможност да извършват определената дейност от разстояние, да започнат въвеждане онлайн режим на работа с цел запазване на живота и здравето на служителите си и най-важното на децата посещаващи тези организации. При бързото преминаване към дистанционна форма на обучение възникнаха някои проблеми, които трябваше да се решават скоростно. Каква платформа за онлайн обучение да се въведе, колко самостоятелна работа да се разработва вкъщи и т.н. На всички въпроси се търсеше отговор, за да протича учебния процес безпретатствено. Не може да се отрече, че въвеждането на дистанционно обучение има както положителни, така и отрицателни качества, които не трябва да се пренебрегват. Споделянето на опита и решенията, които са открити от преподавателите при осъществяване на обучението от разстояние, може само да помогне и подобри процеса на обучението.

Когато говорим за обучение на студенти от специалност „Счетоводство и контрол“, една от изучаваните дисциплини е работа със специализиран софтуерен продукт. Дисциплината е насочена изцяло с приложен характер и е необходима на всеки бъдещ счетоводител, тъй като в днешно време счетоводството не се практикува по журнал-ордерната система, а използва съвременни технически средства. Днес във всяко предприятие има закупен счетоводен продукт, който се използва от счетоводно-финансовия отдел. Необходимо е всеки счетоводител да е запознат поне с едни счетоводен продукт, за да може в бъдеще, когато отиде в новото предприятие с малко помощ и обучение от персонала на новото работно място да изпълнява качествено своите задължения.

Когато се преподава от дистанция почти всеки преподавател или учител е изпитвал проблем с концентрацията на учениците. Тя се губи много лесно, защото те имат много неща, които ги разсейват. Вкъщи има някой, който прави нещо толкова забавно, че е по-добре да се следи дали няма да сбърка, дали го е свършил както трябва и т. н. Няма ефективен контрол от преподавателя. Това мнение се споделя от много колеги. Според Каменова (2021) *„когато децата са онлайн, е много лесно тези, които са склонни към по-безотговорно отношение, изключително лесно да се възползват от това. Ние нямаме постоянен директен контакт. В*

много от населените места не може да се работи с включени камери. Като цяло ние сме приели, че обучението се провежда без да са включени навсякъде камерите. Това в някаква степен създава риск да не може да бъде овладяно вниманието, концентрацията на учениците. Много зависи. Нещата са много различни. За хората, които не са мотивирани, нямат особено желание, нямат никакви лични цели, при тях е лесно да правят други неща, да са уж на линия, а да казват „да“ и да казват „не разбрах, може ли да повторите“ и така нататък и да не са особено ефективни в учебния процес.“ Докато тези, които искат да научат, да получат нови знания и умения следят внимателно и задават въпроси без да се притесняват от това, че преподавателят в този момент може да се мръщи или да гледа строго. Много зависи от характера на обучавания, начина му на възприемане на нова информация, колко успешно може да се абстрахира от околната среда и така нататък. Мотивацията на студентите е решаваща при научаването и усвояването на новите знания и умения, както при онлайн обучението така и при присъственото. Много съществен фактор е и начина, по който преподавателят поднася информацията. Когато се говори на много висок стил, студентите бързо губят интерес и започват да се занимават с нещо съвсем различно, което няма никаква връзка с преподавания материал. Тъй като няма контрол дали слуша или не, т.е. преподавателят не осъществява непосредствено наблюдение, студентът си мисли, че може да прави каквото си поиска.

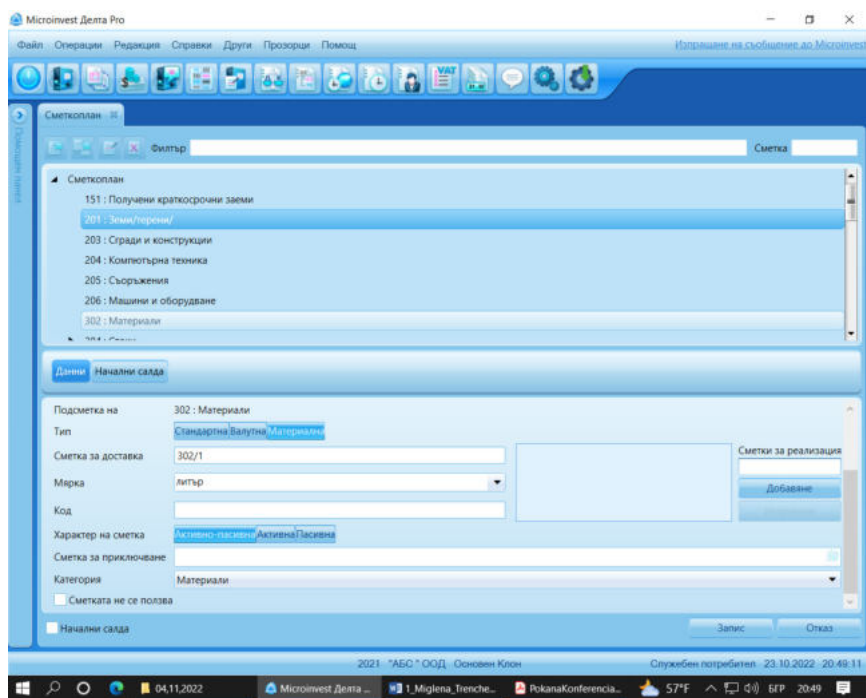
За да може да работим със счетоводния продукт първо трябва да се инсталира демо версия. Всеки студент трябва да я инсталира на компютъра, защото, за да работят ефективно на тях им трябва достатъчно място в RAM паметта. От тук се започва с обяснения как не може да се инсталира, а ако се инсталира не може да се работи с нея. В университета, където работя, има чуждестранни студенти, на които изобщо не им дава възможност да свалят счетоводния продукт на компютрите си. Ако не се инсталира как ще се работи? Това ни е първия проблем. Започват се разговори с предприятието, което инсталира счетоводния продукт, как да се инсталира на всеки компютър, за да може студентът да работи с него.

Фигура 1. Основни настройки на счетоводния продукт

Във връзка с преподаването и показването на специфичните операции е необходимо студентите да разполагат с високоскоростен интернет, който да не се влияе например от времето /например дали вали или духа силен вятър/. Важно е интернетът да не прекъсва, за да могат всички студенти да чуят какво им казва преподавателят и след това да го приложат на практика. Когато се наложи да се повтарят едни и същи неща по 3 – 4 пъти, на следващия пример или въпрос, който не е чут или разбран, студентите губят мотивация да питат и връзката обучаващ – обучаван се губи. Например обяснява се как да се въведат определени сметки и да се дефинират като активни, пасивни или активно-пасивни. Ако сметкопланна не се въведе правилно след това операциите, които се въвеждат не се осчетоводяват или се осчетоводяват грешно. Ако направим грешка при въвеждането на счетоводната сметка от вида актива или пасивна може да се коригира. Проблемата е когато сметката е материална, както 302 Материали, или валутна, както 502 Каса във валута. Тук програмата не разрешава

коригиране на сметката и при неправилното и задаване не може да се работи и да се показва как да се извършват определени операции. Например накрая на месеца трябва да извършим преценка на валутните наличности по курса на БНБ за деня. Ако сметката не е дефинирана като валутна, то и преценката не е възможно да се извърши, тъй като няма възможност да се въведе централен курс. Преподавателят показва как да се извърши операцията, но при студента прозореца излиза с различни характеристики. Тоест трябва да се започне всичко от начало: инсталиране на счетоводния продукт, избиране на фирмен сметкоплан, дефиниране на сметките и т.н.

Фигура 2. Въвеждане на счетоводна сметка в индивидуалния сметкоплан

Едно добро решение на този проблем е изпращане на линк, на които всеки студент може да проследи стъпките как се извършва дадената операция. След това да я направи на компютъра си и изпрати на преподавателя за потвърждаване на научения материал. Също така може да се опишат стъпките във файл, който студентите да следват при извършването на определената дейност. Така те мо-

гат необезпокоявани от времето, дали техният състудент е извършил операцията или не да осъществят получените знания на практика. Могат да изгледат видеото във време, когато трафикът не е толкова натоварен и не прекъсва. По този начин студентите могат да направят самоподготовка и при възникнали трудности да зададат въпросите си към преподавателя. Разбира се „живото“ общуване не трябва да се пренебрегва, макар че се осъществява чрез компютъра, защото при възникнал въпрос може веднага да се отговори. Няма да се получи натрупване на проблемни области и някои въпроси да останат за по-късно и изобщо да не се зададат.

Тук е мястото да отбележим и положителния ефект от преподаването от разстояние, защото всеки студент може да посети занятията, макар че в момента не се чувства добре поради болест. И ако трябваше обучението да се извърши присъствено, той ще отсъства, защото е под карантина. Тоест заинтересуваните студенти ще влязат във виртуалната класна стая или ще изгледат видео урока в удобно за тях време, или ще извършат възложените им задачи, когато интернет връзката е по-добра и т.н. По този начин няма да се навреди здравето на студентите, разбира се, ако не се прекалява със стоенето пред компютъра и увреждането на зрението.

„Ако има възможност за провеждане на индивидуални занятия (Георгиева, 2021), то изхождайки от нивото на знания на ученика, което може да се определи с помощта на предварителните тестове, неговото индивидуално възприемане на материала и предпочитания от него вариант на обучението, предварително може да се определи в какъв вид да се предостави учебен материал.“ Както отбелязва г-жа Георгиева, преподавателят трябва да прецени как студентите ще възприемат най-лесно знанията за работа със счетоводния продукт и по този начин да представи новата тема, задача, разработка. Когато говорим за работа със софтуерен продукт, най-лесно се възприемат новите знания, когато могат да се покажат как точно трябва да се извърши определената операция. Например как да съставим справка-декларация по ДДС, VIES-декларация и т.н.

Проблемът с проверката на научените знания остава, защото може при изпращане например на обратна ведомост или на хронологичен регистър на определена сметка, или на друг документ, получените файлове да са направени от един и същ студент, но преподавателят да е получил тези файлове от различни студенти. Ние виждаме,

че материалът е разбран, усвоен и може да се прилага, но той се прилага само от определен кръг студенти, а останалите не са усвоили и не са прегледали получените материали. Тоест контролът, които се прилага не показва действителните резултати. Разбира се, може да се въведе ограничение във времето, което да подобри представените разработки да са от студента, които е извършил даденото занятие.

Въвеждане на дистанционно обучение навсякъде в учебните заведения доведе до по-малко или ограничено общуване между учащите. По време на почивките или междучасията материалът, който не е бил разбран, не се обсъжда или ако се говори за него не може да се покаже. Учащите губят способност за споделяне на проблеми, положителни изживявания и други. *„Над 80% от родителите са на мнение (Global Metrics Ltd., 2020), че преместването на учебните занимания от класната стая у дома лишава учениците от техните социални контакти и срещи със съученици и връстници, като този недостатък е валиден за всички ученици, без значение възраст, клас, тип учебно заведение или населено място.“* За разлика от учениците студентите комуникират помежду си много успешно, но за по-доброто удвояване на спецификата при упражненията със специализиран счетоводен продукт е необходимо обсъждането на някои от заданията да може да се покаже как е направено от студента и останалите да могат да се справят също успешно. Разбира се, студентите се справят много добре с новите технологии и са единици случаите на неуспешно усвоен материал.

Проблемът е в едновременното следене на показването на извършване на стопански операции от преподавателя и студента. Докато при присъствената форма на обучение може да се наблюдава на мултимедията какво извършва преподавателя в програмния продукт и едновременно с това студента до своя компютър да извършва същата операция. При онлайн обучението трябва да се сменят прозорците и последователно да се следи работата на преподавателя, и след това да започне да работи студента.

Когато се постави задание за самоподготовка почти 90% от студентите се оплакват за прекомерна натовареност на извънаудиторната заетост. Работата само във виртуалната класната стая се определя за недостатъчна почти със същият процент, но да не се поставят домашни задания, защото студентът прекарва прекалено много време на компютър и се уморява. Преподавателят от една страна разполага с ограничени часове, но и не трябва да преуморява учащите се. Няма

никой, който да спори по въпроса за самоподготовката, но поради факта че абсолютно всички часове се провеждат онлайн, за самоподготовка да се отделя по-малко време и по възможност не пред мониторите. Но специално за усвояването на работа със специализиран програмен продукт, това е невъзможно.

Много от студентите се оплакват, че когато са у дома нямат достатъчно място, в което да се изолират и да не им се пречи да работят самостоятелно. Това затруднява допълнително възприемането на материала и успешно извършване на заданията.

При проведено проучване на преподаватели от СУ и НСА са дефинирали 3 основни недостатъка на дистанционното обучение: затруднена комуникация и обратна връзка, липса на жив контакт с колеги и свърхнатовареност. Интерес е фактът (Гетова, 2020), че студентите от СУ са определили като най-голям недостатък на обучението онлайн затруднена комуникация и липса на обратна връзка – 23,4%, а студентите от НСА са посочили липса на жив контакт с колеги – 31,3%. При задаване на същия въпрос на студенти в ЮЗУ във връзка с работа със специализиран счетоводен продукт, те определят като най-голям недостатък лошия интернет и забиване на платформата за онлайн обучение – 24,2%.

Изводите, които може да направим, че дистанционното обучение, което беше въведено в изключително кратки срокове, се проведе успешно. Макар че ученето от разстояние има положителни и отрицателни характеристики, трябва да се отбележи доброто представяне и справяне на студентите с разбирането на материала и изпълнението на поставените задачи. Един от основните проблеми е лошият интернет, които може да се дължи на липса на добра интернет връзка или на натовареност на платформата за онлайн обучение, която използва университета. Това затруднява възприемането и усвояването на новия учебен материал. Друг проблем е концентрацията на студентите по време на занятия и осигуряването на достатъчно уединено място, където да работят. Поради липсата на пространство или незаинтересованост на студентите, те се разсейват много повече в сравнение с присъствената форма на обучение. И не на последно място трябва да се посочи липсата на ефективно осъществяване на контрол от страна на преподавателя, както върху присъствието по време на час, така и с изпълнение на поставените задания по време на текущия контрол и изпита.

Използвана литература

1. Георгиева, Е. (2021) Поглед върху проблемите на дистанционното обучение по фотография на учениците извън училищното образователно учреждение, [Online]. Available at: <http://odk-varna.com/wp-content/uploads/2021/01/Елвира-Георгиева-Поглед-върху-проблемите-на-дистанционното-обучение-converted.pdf> [Accessed 18 October 2022]
2. Гетова, А. (2020) Проблеми и предизвикателства пред дистанционното обучение по време на извънредното положение [Online]. Available at: <http://docplayer.bg/187284237-проблеми-и-предизвикателства-дистанционното-обучение-по-време-на-извънредното-положение.html> [Accessed 19 October 2022]
3. Каменова, А. (2021) За рисковете от дистанционното обучение за учениците [Online]. Available at: <https://bnr.bg/vidin/post/101559443/za-riskovete-ot-distancionno-obuchenie-za-uchenicite> [Accessed 17 October 2022]
4. Global Metrics Ltd. (2020) Въздействия на пандемията COVID19 върху предучилищното и училищното образование – гледна точка на родители на ученици 1-4 клас, стр. 11, [Online]. Available at: <https://www.unicef.org/bulgaria/media/8906/file> [Accessed 19 October 2022]

ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СЧЕТОВОДИТЕЛЯ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР

Д-р Диян Великов Великов

Резюме

Работната среда на счетоводителите в публичния сектор изисква от тях да отчетат дейностите, финансирани с разполагаем (обществен) капитал и спазването на бюджетната дисциплина. Специално внимание заслужават въпросите на сигурността относно счетоводната информация и управление на рисковете. Развитието на компетенциите на счетоводителите в публичния сектор позволява адаптация на техните способности за интегриране в конкретна професионална среда.

Ключови думи: *счетоводител, публичен сектор, знания, умения, компетентност, риск.*

KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCIES OF THE ACCOUNTANT IN THE PUBLIC SECTOR

Diyan Velikov Velikov, PhD

Abstract

The working environment of public sector accountants requires them to account for activities financed with available (public) capital and compliance with budgetary discipline. Security questions regarding accounting information and risk management deserve special attention. The development of the competencies of accountants in the public sector allows the adaptation of their abilities to integrate in a specific professional environment.

Keywords: *accountant, public sector, knowledge, skills, competence, risk.*

Въведение

Счетоводството като всяка друга социална дейност има свой собствен исторически път. Под публичен сектор в смисъла на икономикса се разбират всички стопански отношения на държавата с

потребители и производители. Те възникват по повод на държавната собственост, но също така и във връзка със стопанската политика на държавата. Публичният сектор има по-широк обхват от държавния сектор, поради обстоятелството, че „за разлика от държавния сектор в публичния се включват и неправителствени организации и структури, които защитават публични интереси.“ (Коцев и други, 2008, стр. 35) Функциите на държавата се определят принципно като защитна и производствена, за изпълнението на които е присъщо изпълнението на определени дейности, свързани с отбраната, сигурността, образованието и други. Следователно, необходимостта от контрол върху постигането на поставените обществени цели налага създаване на отчетна информация за възникналите разходи и приходи при изпълнението на дейностите и постигането на тяхната ефективност.

Организациите от публичния сектор разполагат с разполагаем (обществен) капитал. С цел ефективно управление на предоставените публични средства и защита на обществените интереси се полагат значителни усилия за финансов контрол и спазването на бюджетната дисциплина. Технологичният прогрес, въвеждането на иновации във всяка една човешка дейност, дигитализацията на икономиката и изпълняваните многообразни и разнородни задачи предопределя необходимостта от подходящи и разнообразни умения и компетенции, които счетоводителите следва да притежават и развиват. Длъжностите на счетоводителите в публичния сектор са определени съгласно Национална класификация на длъжностите и професиите (НКДП 2011). В НКДП 2011 длъжностите, обезпечаващи счетоводното отчитане са класифицирани на главен счетоводител, старши счетоводител, счетоводител и младши счетоводител. Според Наредбата за прилагане на класификатора на длъжностите в държавната администрация (НПКДДА) длъжността „счетоводител“ е свързана с осъществяването на определени с нормативни актове функции по счетоводната дейност и отчетност в съответната администрация. Длъжността се степенува в три групи, подредени в низходящ ред – съответно „главен счетоводител“, „старши счетоводител“ и „счетоводител“, като се вземат предвид обхватът и обемът на изпълняваната от тях дейност.“ (НПКДДА, 2022, чл. 7, ал. 10) Както е видно, от изпълнението на дейностите по осчетоводяване и отчитане на определени дейности и проекти в публичния сектор зависи качествено отчитане на дейността на организацията.

Съществува фундаментална разлика между понятията „знание“, „умения“ и „компетенции“. Нормативните определения за тях са дадени в Европейската класификационна рамка (ЕКР) и Националната класификационна рамка (НКТ). В ЕКР и НКТ знанията се определят като „теоретични и/или фактологически“, а уменията се описват като познавателни (включващи използване на логическо, интуитивно и творческо мислене) и практически (включващи сръчност и използване на методи, материали, уреди и инструменти). (ЕКР, 2019, с. 18), (НКТ, 2018, с. 1) Компетентностите – лични и професионални – се класифицират с оглед на степента на поемане на отговорност и самостоятелност. Според ЕКР отговорността и самостоятелността се описват като способността на учещия да прилага знанията и уменията самостоятелно и отговорно. (ЕКР, 2019, с. 19) Компетентностите според НКТ се описват в четири направления – самостоятелност и отговорност, компетентности за учене, комуникативни и социални компетентности и професионални компетентности.

Знанията, уменията и компетентностите в ЕКР и НКТ са по осем, като в НКТ се използва и ниво 0 – подготвително ниво. Изискванията на ЕКР и НКТ позволяват специалистите, получили средно икономическо образование (нива 4 и 5 на ЕКР и НКТ) да заемат длъжности, за които не се изисква предварителна професионална класификация – „младши счетоводител“ и „счетоводител“. За ниво 4 е необходима компетентност за самоуправление в рамките на насоките за работа или обучение, които обикновено са предвидими, но подлежат на промяна. Осъществява надзор върху рутинната работа на други лица, като се поема известна отговорност за оценка и подобряване на работните или другите дейности. Притежава задълбочени познания за демокрацията, гражданското общество и международния правен ред. Следователно, лицата, получили средно икономическо образование са в състояние да изпълняват младши изпълнителски длъжности в счетоводството на публичния сектор.

Икономистите, получили, образователна степен „бакалавър“ имат право да заемат длъжностите „младши счетоводител“, „счетоводител“, „старши счетоводител“ и „главен счетоводител“ в публичния сектор. За съставителите на финансови отчети е необходимо изпълнението на нормата на Закона за счетоводството, а именно да „са в трудово, служебно или облигационно-правоотношение с предприятието, или от счетоводни предприятия.“ (Закон за счетоводството,

2021, чл. 17, ал. 1) Физическите лица по чл. 17, ал. 1 от Закона за счетоводството, които съставят финансовите отчети, и управляващите и/или представляващите счетоводните предприятия, които подписват финансовите отчети, когато финансовите отчети са съставени от счетоводни предприятия, трябва да отговарят на следните изисквания:

1. да имат придобита задължителна минимална степен на завършено образование и съответстващ към него действителен стаж по специалността:

а) висше счетоводно-икономическо образование и стаж в областта на счетоводството, външния и вътрешния одит и финансовата инспекция, данъчните ревизии или като преподавател по счетоводство и контрол, съответно:

аа) при магистърска степен – две години;

бб) при бакалавърска степен – три години;

вв) при степен „професионален бакалавър“ – 4 години;

б) друго висше икономическо образование и 5 години стаж в областта на счетоводството, външния и вътрешния одит и финансовата инспекция, данъчните ревизии или като преподавател по счетоводство и контрол;

в) средно икономическо образование и 8 години стаж като счетоводител. (Закон за счетоводството, 2021, чл. 18)

Както е видно, нормата в Закона за счетоводството достатъчно ясно, точно и съдържателно определя кръга на лицата, които могат да съставят финансовите отчети и следователно носят отговорността за оперативното счетоводно отчитане. В Закона за финансовото управление и контрол в публичния сектор (ЗФУКПС) е определено, че „лице, отговорно за счетоводните записвания“ е лицето, съставител на финансовия отчет по смисъла на Закона за счетоводството и организиращо финансовата дейност и контрола върху направените счетоводни записвания. (ЗФУКПС, 2019, Доп. разпоредби, пар. 1, т. 14) Изводът, който може да се направи е, че съгласно нормативните изисквания, необходимият стаж и опит за лице, отговорно за счетоводните записвания може да бъде компенсиран с обучение, получено при получаването на бакалавърска и магистърска степен по счетоводство.

Счетоводителите в публичния сектор, държавни служители, са назначени по Закона за държавния служител (ЗДСл). Рангът по ЗДСл е израз на компетентността, необходима за качествено изпълнение на дейностите. Рангът е израз на професионалната квалификация на дър-

жавния служител като съвкупност от знания и умения, необходими за качествено изпълнение на длъжността. Ранговете на държавните служители се разделят в две групи: „младши ранг“ и „старши ранг“. Младшият и старшият ранг имат по пет степени. (ЗДСл, 2020, чл. 73, ал. 1-2) За оценка на качеството на изпълнението на отчитането от счетоводителя – държавен служител, се използва годишно оценяване на изпълнението. Годишната оценка е критерий за повишаване в ранг. „Повишаването в ранг се извършва въз основа на годишната оценка на изпълнението на длъжността на държавния служител: при две или три последователни годишни оценки – за младшите рангове, и при три или четири последователни годишни оценки – за старшите рангове ...“ (ЗДСл, 2020, чл. 75, ал. 1) Следователно, рангът е носител на нивото на компетентността, необходима на държавния служител в счетоводството на публичния сектор.

Счетоводителите в публичния сектор трябва да имат компетентност при опазване на сигурността на счетоводната информация. Сигурността на счетоводната информация се гарантира от осигуряване на достъп само на оторизирани лица до нея. Това се осъществява с код за достъп на определените служители, съгласно тяхната диференцирана професионална отговорност. Съгласно чл. 10 от Закона за счетоводството, лицата, които са съставили и подписали счетоводните документи и техническите информационни носители, носят отговорност за достоверността на информацията в тях. В тази връзка, сигурността на счетоводната информация се свежда и до „документална обосновааност на стопанските операции и факти при спазване изискванията за съставянето на документи ...“. (Закон за счетоводството, 2021, чл. 3, ал. 3) Сигурността на счетоводната информация се свежда и до спазване на изискванията за нейното съхраняване. (Закон за счетоводството, 2021, чл. 12, ал. 1) Достъпът на счетоводителите до счетоводна информация предопределя техният ангажимент за нейното неразпространение пред неоторизирани лица, както и защита на личните данни. За осигуряване на адекватна защита на данните на компанията и нейните клиенти, счетоводителите следва да прилагат всички необходими организационни и технически мерки, предвидени в Закона за защита на личните данни и Регламент (ЕС) 2016/679 (GDPR) на Европейския парламент и на Съвета на ЕС, както и най-добрите практики от международни стандарти. Счетоводителят, с оглед на изискванията за одит в публичния сектор, може да вземе

предвид изискванията, прилагани при одит на информационните системи. (Сметна палата, 2019, пар. 6.5) Счетоводителят преценява въведените от одитирания обект ИТ контроли (общи и на ниво приложение), за да определи доколко са надеждни и достатъчни, въведени ли са правила за периодична инвентаризация на активите и дали са установени нужди от разширяване, подмяна или премахване. Следва да могат да се идентифицират съществените елементи от приложенията, критичните за обекта на осчетоводяване приложения, да се направи преглед на наличната документация, събеседване с персонала и запознаване с контролните рискове на ниво приложения.

Обществените очаквания от дейностите на организациите в публичния сектор са високи и водещ показател е удовлетворението от предлаганите от тях услуги. Отчитането на изпълнението на тези услуги е от изключително значение за представянето на организациите. Потребителите на информация се нуждаят от качествено представяне на дейността на организациите в счетоводните им отчети. Този въпрос акцентира на професионалните знания и умения на счетоводителите да изготвят тези отчети. Проф. Н. Костова счита, че „счетоводната професия трябва да обвързва резултатите от дейността на предприятието с потребителите на информация, касаеща тези резултати, които от своя страна да подпомогнат обществената отговорност на предприятията“. (Костова, 2021, стр. 5-6) Характерно за организациите от публичния сектор е извършване на непечеливши дейности, които се отчитат чрез натурални показатели. Необходимостта от включването на такава информация, допълваща, финансовите отчети, поражда необходимостта на специални знания и умения на счетоводителите за анализ на пазари, тенденции и съпоставяне на финансова с нефинансова информация, както и да докладват в екип такава информация. Тези изисквания налагат от счетоводителите в публичния сектор да се спазват принципите, описани в Етичния кодекс на професионалните счетоводители – почтеност, обективност, професионална компетентност и надлежно внимание, конфиденциалност и професионално поведение. (IFAC, 2022,18-23)

Важно е счетоводителите в публичния сектор да притежават знания и умения за използване на счетоводната информация при управление на рисковете в организацията. Външната среда, в която организацията функционира, непрекъснато се променя. В тази връзка е необходимо непрекъснато да се актуализират целите, възможността

за настъпване на рискове и тяхното влияние. Работната група на Мрежата по вътрешен контрол в публичния сектор (РГМВКПС), в издадената през 2017 г. позиция за трите линии на защита в публичния сектор, прави следното описание на отговорностите по управление на риска и разпределението им в трите линии на защита:

„В първата линия на защита, отговорността на оперативните ръководители в организацията, в качеството им на собственици на риска, е да осигуряват и следят прилагането на вътрешните контроли в организацията. ... Втората линия помага на управлението чрез разработване на конкретни части от рамката за управление на риска, чрез наблюдение и улесняване на прилагането и от оперативното управление, ... Субектите от втората линия не притежават риска, но се фокусират върху подпомагане на собствениците на риска. Третата линия на защита е независимият вътрешен одит на организациите от публичния сектор,“ (Министерство на финансите, 2020, стр. 6) Изводът, който може да се направи е, че счетоводителите от публичния сектор са от втората линия на защита при управлението на риска в организациите на публичния сектор. Те подпомагат оперативните ръководители да осигуряват и следят прилагането на вътрешните контроли при ръководените от тях дейности. Проф. д-р Н. Костова счита, че „приносът на счетоводителите за управлението на рисковете в предприятието подпомага и подобрява процеса по вземане на решения чрез:

- засилване на аналитичността, и
- повишаване качеството на информацията (като комплексност, съгласуваност и задълбоченост) по отношение навъзможностите, рисковете и техните последствия, която е наразположение на ръководството, когато то предприема мерки в отговор на несигурността.“ (Костова, 2021, стр. 7) Следователно, счетоводителите имат водеща роля при анализиране на сложни процеси в публичния сектор, изготвяне на периодични отчети и представяне на комплексни, съгласувани и задълбочени становища.

Дейността „отчитане“ в бюджетните организации се осъществява чрез социални и икономически процеси, протичащи в публичния сектор. Принципът на изграждане на нейната категориална система става върху изходните и основните категории на социологията и икономиката на публичния сектор и техните производни. (Velikov, 2019, р. 526) “Разликата между изходната и основната категория търсим в това,

че първата определя субстанцията на социалната реалност, а втората изразява нейните форми.” (Близнаков, 1996, стр. 66) При теоретико-емпиричният анализ, изходните и основните категории за знанията, уменията и компетентностите показват удовлетворените обществени потребности от тяхното използване. Изходните категории определят субстанцията на социалната реалност, която се определя като публичен сектор. Производните категории са понятията, които дефинираме като знанията, уменията и компетентностите. Например за производната категория „публичен сектор“ могат да се възприемат изходните категории „сигурност, производство и разпределение“. Като качества на публичния сектор възприемаме „отбрана, конкурентоспособност, социалност, данъци“, които имат като вътрешна определеност „вътрешен ред, законодателство, финансиране“, а като външна проява „отбрана, закони, пенсии, помощи, субсидии, обезщетения“.

За знанията като производна категория се възприема основната категория „резултат от усвояване на информация в процеса на учене“, които показват удовлетворените обществени потребности, породили необходимостта от получаване на знания. Знанията на студентите в специалност счетоводство в магистърски програми могат да се покрият от специализирани теоретични знания относно същността, особеностите и принципите за изграждане и функциониране на счетоводната система, организацията и методологията за счетоводно отчитане на средствата от Европейския съюз, инструментариума от методи на счетоводния анализ за изследване и оценяване на дейността на предприятията и счетоводната политика. Като качества, магистрите по счетоводство следва да знаят самостоятелното да разработят оригинално научно изследване в областта на счетоводството в публичния сектор и самостоятелно да водят оперативното и периодичното счетоводно отчитане. Като вътрешна определеност следва да познават концептуалните подходи и регламентираният принципи в приложимите счетоводни стандарти за публичния сектор, а като външна проява да изготвят и представят периодични финансови отчети.

За уменията на счетоводителя в публичния сектор като производна категория се възприема основната категория „това, което дадено лице знае, разбира и може да прави с висока степен на практико-приложна насоченост“. Като качества магистрите по счетоводство следва да умеят да „диагностицират съществуващите проблеми и да предлагат рационални решения, практически да адаптират ..., да

прилагат иновативни методи и подходи“. Като вътрешна определе-
ност за счетоводителя в публичния сектор акцентът се поставя върху
полученото умение за диагностициране на съществуващите пробле-
ми и предлагане на рационални решения в областта на счетоводство-
то, практическо адаптиране на теоретични постановки и нормативно
регламентирани принципи и подходи, прилагане на иновативни ме-
тоди и подходи при разработване, отчитане и управление на бюджет-
ни процеси. Като външна проява счетоводителя в публичния сектор
следва да умее да съставя специфичните периодични финансови от-
чети, носители на систематизирана счетоводна информация, да фор-
мулира рационални управленски решения, да реализира и изпълнява
контролни функции в публичния сектор.

За компетентността като производна категория се възприема ос-
новната категория „доказана способност за използване на знания, уме-
ния и личностни, социални и/или методологични дадености в работ-
ни или учебни ситуации и в професионално и личностно развитие“,
които показват удовлетворените обществени потребности, породили
необходимостта от реализиране на компетентността. Компетентността
се разглежда в четири направления – самостоятелност и отговорност,
компетентности за учене, комуникативни и социални компетентности,
професионални компетентности. Като качества за компетентност ма-
гистрите по счетоводство следва да имат формирани възможности за
самостоятелност при изграждането и управлението на системите за
счетоводно отчитане на дейността на предприятията от публичния сек-
тор, решаването на сложни проблеми с множество взаимодействия
си фактори и вариативни възможности, инициирането и демонстрира-
нето на лидерски качества и персонална отговорност. Като вътрешна
определеност за счетоводителя в публичния сектор акцентът се поста-
вя върху получената компетентност за самостоятелност и отговорност,
учене, комуникативни и социални компетентности. Акцентира се на
системното и задълбочено оценяване на познанията и идентифицира-
не на нови знания, демонстриране на възможности за самостоятелно
ориентиране в учебното съдържание, използване на богат понятиен
апарат и способности за концептуално мислене, формиране на умения
за разбираемо и достъпно представяне на собствени формулировки от-
носно счетоводството. Търси се интегриране на широк спектър от тео-
ретични знания и икономическа информация, практическо планиране,
разработване, отчитане и управление на бюджетни процеси. Прилага

се инструментариум от методи за анализ и оценка на резултатите от дейността на предприятията от публичния сектор.

Заклучение

Конкретизацията на императивните норми от ЕКР и НКР към предметната и функционалната определеност на отчитането в публичния сектор, позволява адаптиране на знанията, уменията и компетентностите на счетоводителите към изискванията на публичния сектор. Счетоводителите от публичния сектор подпомагат оперативните ръководители да осигуряват и следят прилагането на вътрешните контроли при ръководените от тях дейности. Все повече се налага ролята на счетоводителя в публичния сектор като интегратор на знания, умения и компетентности, с които се подпомагат останалите звена на организациите в публичния сектор.

Използвана литература

1. Близнаков, П. (1996) Въведение в социологията. Варна: Варненски свободен университет.
2. Костова, Н. (2021) 'Поглед към някои аспекти към бъдещето на счетоводната професия и счетоводните услуги', Списание ИДЕС, София, Извънреден брой, с. 1-17. Достъпно на: <https://www.ides.bg/media/1919/06-ib-2021-n-kostova.pdf> (Достъп: 20.10.2022 г.)
3. Коцев, Цв., Т. Владимирова, В. Владимиров, Ст. Киров, Св. Герчева, Хр. Благойчева, Л. Найденов. (2008) Публични финанси. Варна: ИК „Стено“.
4. Velikov, D. (2019) 'Theoretical analysis of depreciation in municipalities (gnosiology, ontology and epistemology)', Trakia Journal of Sciences, Vol. 17, Suppl. 1, 2019, p. 526. Available at: <http://tru.uni-sz.bg/tsj/Volume%2017,%202019,%20Supplement%201,%20Series%20Social%20Sciences/3/za%20pe4at/83.pdf> (Accessed: 20.10.2022)
5. ЗАКОН за финансовото управление и контрол в публичния сектор, Обн., ДВ, бр. 21 от 10.03.2006 г., изм. и доп., бр. 13 от 12.02.2019 г.
6. Закон за държавния служител, Обн. ДВ. бр.67 от 27 Юли 1999г., изм. ДВ. бр.109 от 22 Декември 2020 г.
7. Закон за счетоводството, Обн., ДВ, бр. 95 от 8.12.2015 г., в сила от 1.01.2016 г., изм. и доп., бр. 19 от 5.03.2021 г.

8. Наредба за прилагане на класификатора на длъжностите в държавната администрация, Обн. ДВ. бр. 49 от 2012 г., изм. и доп. ДВ. бр.62 от 5.08. 2022 г.
9. Сметна палата (2019) Указание 5100 – Указание за одит на информационните системи, ИНТОСАЙ Достъпно на: https://www.bulnao.government.bg/media/documents/issai-5100_Ji3gZPv.pdf (Достъп: 20.10.2022 г.)
10. Европейска класификационна рамка (2019) Подкрепа за учене, работа и трансгранична мобилност Достъпно на: <https://europa.eu/europass/system/files/2020-05/EQF%20Brochure-BG.pdf> (Достъп: 11.10.2022 г.)
11. Национална класификационна рамка (2012) Достъпно на: https://www.navet.government.bg/bg/media/NQF_bg.pdf (Достъп: 11.10.2022 г.)
12. International Federation of Accountants (2022) Handbook of the International Code of Ethics for Professional Accountants Достъпно на: https://www.ifac.org/system/files/publications/files/2022-IESBA-Handbook_ENG_Web_Secure.pdf (Достъп 20.10.2022 г.)
13. Министерство на финансите (2020) Указания за управление на риска в организациите от публичния сектор Достъпно на: <https://fukvopublic.minfin.bg/Public/DocumentList?sectionId=3&folderId=7&doctitle=> (Посл. посетен на 20.10.2022 г.)

ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА – ЛИПСВАЩАТА ЧАСТ ОТ ПЪЗЕЛА НА СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Гл. ас. д-р Атанас Атанасов
Икономически университет – Варна

Резюме

В доклада се споделя виждането, че основният фокус на отчетността на предприятията трябва да бъде върху тяхната устойчивост – в широк смисъл – като финансовите ѝ резултати са част от това, заедно с постигнатите резултати в управлението на екологични, социални и управленски (ESG) въпроси и те следва да намерят място в съвременното счетоводно образование. Целта на този доклад е да се извърши критичен анализ на съществуващите практики, свързани с включването на въпросите за нефинансовото (устойчиво) отчитане, в учебните планове на българските висши училища и на тази основа да се формулират конкретни изводи и препоръки с цел подобряване на нивото на подготовката на дипломираните студенти в контекста на съвременните бизнес реалности и предизвикателствата пред корпоративната отчетност.

***Ключови думи:** счетоводно образование, отчитане на устойчивостта, ESG*

SUSTAINABILITY REPORTING – THE MISSING PIECE OF THE ACCOUNTING EDUCATION PUZZLE

Chief Assist. Prof. Atanas Atanasov, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

This report shares the view that the main focus of the corporate reporting should be on sustainability in a broad sense – with financial performance as part of this, along with environmental, social and governance (ESG) performance and these issues have to take place in the contemporary accounting education. The purpose of this paper is to carry

out a critical analysis of the existing practices related to the inclusion of sustainable (non-financial) reporting issues in the accounting curricula of Bulgarian universities and, on this basis, to formulate specific conclusions and recommendations with the aim of improving the level of preparation of graduate students in the context of modern business realities and the challenges of contemporary corporate reporting.

Keywords: accounting education, sustainability reporting, ESG

Въведение

В последните няколко години въпросите, свързани с околната среда, социалните аспекти на бизнеса и неговото управление (ESG) се превърнаха в своеобразен лакмус, който заинтересованите страни използват, за да оценят усилията на компаниите да направят нещо повече от постигането на печалби от дейността си. Това е обективна предпоставка ESG да се превърне в област от нарастващ интерес и за счетоводната професия и специалистите, които се подготвят в областта на счетоводството, финансите и одита. Посоченото ни дава основание да застъпваме тезата, че основният фокус на отчетността на предприятията трябва да бъде върху тяхната устойчивост – в широк смисъл – като финансовите ѝ резултати са част от това, заедно с постигнатите резултати в управлението на екологични, социални и управленски (ESG) въпроси.

Целта на този доклад е да се извърши критичен анализ на съществуващите практики, свързани с включването на въпросите за нефинансовото (устойчиво) отчитане, в учебните планове на българските висши училища и на тази основа да се формулират конкретни изводи и препоръки с цел подобряване на нивото на подготовката на дипломираните студенти в контекста на съвременните бизнес реалности и предизвикателствата пред корпоративната отчетност.

Отчитането на устойчивостта като характеристика на съвременното корпоративно отчитане

Безспорно е, че финансовата отчетност посредством публичните финансови отчети остава крайъгълния камък, който стои в основата на оценяването на резултатите от дейността на предприятията. Въпреки това все по-често финансовите резултати не са в

състояние да обяснят случващото се в предприятията. Това по същество означава, че съществуващата финансова информация вече не е в състояние да представя цялостна картина за бизнеса, тъй като значителна част от съвременните бизнес модели са базирани на нефинансови и нематериални фактори, които от една страна не намират отражение във финансовата отчетност, а от друга – оказват влияние върху постигнатите финансови показатели на предприятията.

Нарастващото значение на нефинансовите фактори и ролята им за корпоративната отчетност, в комбинация със стратегиите за развитие на Европейския съюз, бяха в основата на редица решения на ниво Европейски съюз, които очертаха устойчивостта на предприятията като основен приоритет. Реализирането на този приоритет започна със въвеждането на изискване за задължително докладване на нефинансова информация от големите публични компании в ЕС посредством Директива 2014/95/ЕС, транспонирана и в национално-то ни законодателство чрез текстове на Закона за счетоводството. Основната цел на въведените изисквания за докладване на нефинансова информация е да се постигне адекватно дефиниране на ключовите нефинансови рискове в дейността на предприятията, което от своя страна да рефлектира в повишаване на доверието на инвеститорите и останалите заинтересовани страни, които използват информацията от корпоративните отчети.

В рамките на последните няколко години в областта на отчитането на устойчивостта (Sustainability reporting) бяха направени редица промени, които имат значение за съвременното корпоративно отчитане и показват посоката на неговото развитие, като най-съществените могат да бъдат обобщени по следния начин:

➤ През 2021 г. бе приет Европейския зелен пакт, който поставя нови изисквания пред компаниите, които за да ги изпълнят, трябва да променят и/или адаптират своите стратегии и бизнес модели към новите изисквания, ако искат да продължат развитието и да бъдат пълноправни участници в бъдещите финансови инструменти за финансиране на този преход. Те ще трябва да променят и адаптират към съвременните реалности и своята публична отчетност, като чрез нея демонстрират начина, по който изграждат или разрушават корпоративната стойност, което ще бъде от ключово значение за вземащите решения на базата на тази отчетност.

➤ През април 2021 г. Европейският съюз прие Пакет за устойчиво финансиране (Sustainable Finance package), който цели оказване на помощ при таргетирането на частните инвестиции, които следва да бъдат направени при прехода към икономика, неутрална по отношение на климата, т.е. към устойчиви дейности в Европейския съюз.

➤ Като част от Пакет за устойчиво финансиране през април 2021 г. ЕС направи предложение за Директива за отчитане на корпоративната устойчивост (CSRD), която трябва да влезе в сила от 2024 г. и да замени действащата Директива 2014/95/ЕС. Очаква се обхватът на предприятията, които ще бъдат задължени да докладват по смисъла на тази директива, да се разшири до около 50 000 компании, покриващи повече от 75% от общия оборот на компаниите в ЕС по данни на KPMG (KPMG, 2021) в сравнение с 11 000, които докладваха по силата на действащата директива;

➤ Новата CSRD въвежда прилагането на единни European Sustainability Reporting Standards (ESRS) от всички предприятия, които попадат в обхвата на Директивата, като първият комплект стандарти следва да бъде приет до 31 октомври 2022 г. През месец март 2022 г. EFRAG публикува първите няколко стандарта за публично обсъждане, като част от първия пакет е стандартът по отношение на изменението на климата. Като водещ елемент в тези стандарти е заложена концепцията за т.нар. „двойна същественост” (double materiality). (EFRAG, 2021)

➤ В разработването на стандарти за устойчиво развитие се включи и новосформираният Борд за международни стандарти за устойчивост (ISSB) под „шапката“ на МСФО Фондацията. (IASB, 2022) Към настоящия момент са публикувани за обсъждане два основни документа, касаещи отчитането на устойчивостта от предприятията – Exposure Drafts of General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information and Climate-related Disclosure. Фактът, че именно МСФО Фондацията влиза в полето на нефинансовото отчитане е знак за настъпването на огромна промяна в света на корпоративното отчитане и според нас е показателен за това, че информацията от финансовата отчетност, която стои в основата на корпоративната отчетност, трябва да бъде допълнена с определени нефинансови показатели и рискове, насочени не само към миналото, които да покажат „пълната картина“ за бизнеса.

➤ Извън европейския контекст темата доби широка популярност по целия свят като Сингапурската фондова борса издаде задължителни препоръки в своята пътна карта за емитентите относно представяне на оповестявания, свързани с климата, въз основа на препоръките на Работната група за оповестяване, свързано с климата (TCFD) (SGX Group, 2021). През март 2021 г. Комисията по ценните книжа и фондовите борси (SEC) в САЩ предложи правила за подобряване и стандартизиране на оповестяванията, свързани с климата, за инвеститорите, включително информация за рискове, свързани с климата, за които има разумна вероятност да имат съществено въздействие върху техния бизнес, резултати от операции или финансово състояние и определени, свързани с климата показатели на финансовите отчети в бележка към техните одитирани финансови отчети. (SEC, 2022, March 21) През юни 2022 г. влязоха в сила доброволните насоки в Китай за оповестяване на ESG в предприятията. Насоките съдържат индикаторна система за разкриване на „научна и измерима“ корпоративна информация, включваща три индикатора от първо ниво („E“, „S“ и „G“), десет индикатора от второ ниво, 35 индикатора от трето ниво, и 118 индикатора от четвърто ниво. (ESG Investor, 2022)

➤ В своето международно изследване Survey of Sustainability Reporting за 2022 г. (KPMG, 2022) одиторската компания KPMG показва, че 96 % от G250 компаниите по света докладват по въпросите на устойчивостта и ESG, като 64 % от същите компании признават изменението на климата като риск за техния бизнес. Според данните от изследването приемането на TCFD (рамката на Работната група за финансови оповестявания, свързани с климата) почти се е удвоило за последните две години, нараствайки от 37 % на 61 % сред компаниите от G250.

Обективният анализ на изложеното води към заключението, че въпросите, свързани с отчитането на устойчивостта са намерили трайно място в дневния ред на обществото, което пък налага на компаниите да се съобразяват с посочените обстоятелства, когато изграждат своите дългосрочни бизнес стратегии. Изводът, който може да бъде направен в резултат на посочените по-горе факти и обстоятелства е, че адекватното и навременно разкриване на ESG информация ще става все по-значим фактор при оценката на корпоративните отчети, в които в отговор на все по-динамичната и сложна бизнес среда предприятията ще трябва да имплементират и обвържат ин-

формация относно тяхното финансово представяне с релевантна информация относно тяхната устойчивост. Когато към посоченото до тук се добавят и постоянно нарастващите нужди от ориентирана към бъдещето информация, което стои в основата и на редица инициативи в областта на финансовото отчитане в последните години, то става ясна целта на съвременните корпоративни отчети – изграждането на цялостен, холистичен модел, ползващ като основа доказаната и проверена финансова информация, допълнена и логически обвързана с показатели за устойчивостта на бизнеса, показващи въздействието на дейността на предприятието върху средата от една страна и на изменението на средата върху предприятието – от друга.

Отчитането на устойчивостта като част от обучението в областта на счетоводството

Комплексният характер на съвременната корпоративна отчетност изисква и комплексни познания от ангажираните с процеса на корпоративното отчитане и докладване служители и ги изправя пред сериозни предизвикателства. Познаването на бизнеса, на дългосрочните цели за развитие и адаптирането им към конкретни бизнес модели, адекватната оценка на бизнес рисковете – финансови и нефинансови, представянето на обвързана финансова информация и информация за устойчивостта с конкретни ключови финансови и нефинансови индикатори излиза извън традиционните разбирания за ролята на финансово – счетоводните специалисти в организациите. Въпреки това значителна част от дейностите, свързани с изготвянето на корпоративните отчети, се извършва именно от тези специалисти. В този контекст споделяме виждането на Филипова, че „нарастващите изисквания в счетоводните стандарти за оповестяване на нефинансова информация (особено свързана с бизнес модел, рискове, управленски преценки и предположения), също доказва, се в съвременните условия обективните обстоятелства налагат задълбочени комплексни финансови и счетоводни познания от страна на счетоводните специалисти (Филипова, 2019, pp. 77-78).

Подобни са и вижданията на Чиприянова и др., които посочват, че „счетоводната професия е комплексна по своя характер и обхваща множество дейности, извън счетоводното отчитане свързани с консултиране, планиране, разработване и прилагане на политики

и системи за бюджети, изготвяне и презентирание на прогнози за парични потоци и финансови резултати и др.“ (Чиприянова, et al., 2022). Това на практика означава, че и сега счетоводните специалисти извършват част от тези дейности, но без те да намират отражение в публично изготвяните отчети на предприятията.

Следва да се отбележи, че значителна част от въведените изисквания за отчитане и докладване на устойчивостта имат своите сериозни измерения и по отношение на традиционните финансови отчети. Като пример могат да се посочат потенциалните ефекти от оповестяването на въпроси, свързани с климата, върху финансовите отчети. Тук следва да се направи пояснението, че независимо, че МСФО не се отнасят изрично до въпроси, свързани с климата, то компаниите трябва да вземат предвид тези въпроси при прилагането на стандартите, когато ефектът от тях е съществен в контекста на финансовите отчети. Така например излагането на една компания на рискове, свързани с климата, може да бъде индикатор, че даден актив или група от активи е обезценен. Подобно излагане на риск може също така да повлияе на бъдещи очаквания, свързани с входящи и изходящи парични потоци, използвани за изчисляване на възстановимата стойност. В този контекст МСС 36 – *Обезценка на активи* изисква оповестяване на ключовите допускания, на които са базирани прогнозите за паричните потоци, и подхода на ръководството за определяне на стойността, определена за тези ключови предположения, по-специално, във връзка с репутация или нематериални активи с неопределен живот.

Посочените примери, макар и не в своята цялост поради ограничения обем на изложението, доказват, че счетоводните специалисти ще имат съществена ролята при реализирането на предизвикателствата, свързани с отчитането на устойчивостта като елемент на съвременното корпоративното отчитане. Това произтича и от заложените в Рамката за международни образователни стандарти за професионалните счетоводители, издадена от International Accounting Education Standards Board, компетентности за професията на счетоводителя, а именно: „да изготвя, анализира и докладва релевантна и достоверна финансова и **нефинансова информация** (*курсивът мой – А.А.*)“, както и „счетоводната професия предоставя (осигурява) финансова и при определени обстоятелства **нефинансова информация** (*курсивът мой – А.А.*) за нуждите на широк

кръг потребители“ (IAESB, 2015) Освен това в професионалните образователни стандарти (IES 2) са посочени две ключови компетентности за счетоводителите, а именно: 1) да интерпретират отчети, които включват нефинансови данни, например доклади за устойчивост и интегрирани отчети и 2) да анализират финансови и нефинансови данни, за да предоставите подходяща информация за вземане на управленски решения (IAESB, 2019), което показва, че международните образователни стандарти по отношение на счетоводната професия са в унисон с тенденциите на съвременната корпоративна отчетност.

Актуалността на въпросите, свързани с ESG отчетността, влиза и в дневния ред на големите международни обучителни и сертификационни организации. През 2021 г. най-голямата глобална асоциация за счетоводни и финансови специалисти – Association of International Certified Professional Accountants (AICPA) определи ESG пътна карта за образование, ресурси и насоки, които да помагат на счетоводителите при докладване и осигуряване на информация за околната среда, социалната сфера и управлението (ESG). (AICPA, 2020)

Посочените изисквания на свой ред потвърждават необходимостта от специализирано обучение в областта на нефинансовото (устойчиво) отчитане за счетоводните специалисти. Именно финансово – счетоводните специалисти в една компания са водещи при изготвянето на финансовите отчети и имат най-съществен опит в докладването на публична информация, която трябва да бъде верифицирана, което от своя страна поставя въпроса: *Готови ли са счетоводните специалисти в България за този нов интегриран подход в корпоративното отчитане и докладване и в каква степен въпросите, свързани с ESG и отчитането на устойчивостта, са залегнали в учебните планове на българските висши училища?*

Отговорът на този въпрос потърсихме като изследвахме учебните програми на водещите университети в България според рейтинговата система на МОН, които имат акредитация в направление 3.8. „Икономика“ и обучават студенти в бакалавърски и магистърски програми в областта на счетоводството. (МОН, 2022) Резултатите от изследването са представени в таблица 1:

Таблица 1

**Учебни дисциплини, свързани с устойчивото отчитане,
включени в учебните планове на специалностите в областта
на счетоводството на избрани български висши училища**

Висше училище	Дисциплина	ОКС	Задължителна/избираема
Икономически университет – Варна	Не	-	-
Университет за национално и световно стопанство	„Интегрирана отчетност“	Бакалавър	Избираема (7 сем.)
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов	Не	-	-
Софийски университет „Св. Климент Охридски“	Не	-	-
Висше училище по застраховане и финанси	Липсва информация за учебни планове		
Югозападен университет „Неофит Рилски“	Не	-	-
Нов български университет	„Corporate Sustainability“*	Бакалавър	Задължителна
Варненски свободен университет	Не	-	-
Международно висше бизнес училище	Не	-	-
Великотърновски университет „Св. Св. Кирил и Методий“	„Екологично и социално счетоводство“	Бакалавър	Избираема (6 сем.)
Пловдивски университет „П. Хилендарски“	Не	-	-
Бургаски свободен университет	Не	-	-

* Дисциплината е от учебния план на спец. „Бизнес икономика“ (съвместна програма с университета в Йорк), специализация: *Finance and Accounting*

*Източник: Учебни планове, достъпни на уеб сайтовете
на изследваните висши училища*

Посочените резултати ни позволяват да направим следните изводи и обобщения:

- Преподаването на дисциплини в обхвата на отчитането на устойчивостта (нефинансово, интегрирано, устойчиво, ESG отчитане и т.н.) в учебните планове по на специалностите в областта на счетоводството в България е много слабо застъпено – едва в три университета;

- В два от учебните планове дисциплините, свързани с отчитането на устойчивостта са част от избираем блок в ОКС „Бакалавър“ в трети или четвърти курс, а в един от университетите е посочена като задължителна за изучаване от студентите;

- Нито едно българско висше училище не е включило подобни дисциплини в обучението в магистърска степен по счетоводство;

- Резултатите от изследването в контекста на съвременните проблеми в областта на корпоративното отчитане налагат преосмисляне и адаптиране на учебните програми по счетоводство към новите бизнес реалности и изискванията към практикуващите счетоводители чрез включването на дисциплини в областта на нефинансовото (устойчиво) отчитане като избираеми в обучението в ОКС „Бакалавър“ и задължителни – в ОКС „Магистър“.

Следва да се отбележи и липсата на специализирана образователна литература по тези въпроси, което считаме, че може да се дължи на липсата на единна рамка и стандарти за докладване на ESG информация – от една страна, което прави трудно, но не и невъзможно систематизирането на тези въпроси за образователни цели. А от друга страна – тези въпроси все още изглеждат като новост и екзотика за нашите практикуващи счетоводители (макар и вече част от NFRD от 2017 г.) предвид обхвата на дружествата, които към момента докладваха подобна информация. Погледът към бъдещето, обаче, изисква бързото адаптиране на учебното съдържание на българските висши училища, подготвящи професионалисти в областта на счетоводството и финансите, към реалностите и изискванията към съвременните счетоводители.

Считаме, че изготвянето на един интегриран отчет в условията на съвременните динамични бизнес модели, съдържащ както финансова, така и нефинансова информация, е сложен процес, в който да бъдат ангажирани специалисти от различни области – стратегически мениджмънт, риск мениджмънт, финанси и счетоводство и т.н. Като

част от този процес, използвайки и адаптирайки своите основни умения и компетенции, счетоводителите/финансовите мениджъри са в добра позиция да подкрепят или дори да ръководят интегрирането на ESG в своите организации, включително подготовката, отчитането на оповестяване на ESG. Наличието на някои основни умения, които те притежават ни дават основание за подобно твърдение, а именно:

- ✓ Свързване на проблемите на ESG с финансовите рискове и възможности;

- ✓ Структуриране и анализиране на данни за приоритизиране на ключови бизнес и финансови въпроси;

- ✓ Комуникация на ключова информация с висшето ръководство, за да се даде възможност за ефективни процеси на финансово планиране и управление;

- ✓ Осигуряване на строгост и професионален скептицизъм, необходими при анализа на данните за изпълнението;

- ✓ Създаване на доверие чрез управление на данни, вътрешен контрол и уверение.

Съвременните бизнес реалности вече не позволяват на компаниите да избягват разглеждането, количественото определяне и отчитането на въпроси, свързани с устойчивостта, а посочените възможности показват, че счетоводителите ще играят важна роля в подпомагането на интегрирането на въпроси, свързани с ESG, в техните организации.

Заклучение

Осигуряването на цялостен, холистичен поглед върху дейността на предприятията и свързването на традиционните финансови показатели с тези, касаещи отчитането на устойчивостта, е от ключово значение за разбирането и анализирането на бизнес модела и дейността на предприятията. В заключение считаме, че могат да бъдат направени някои изводи и обобщения по разглежданите въпроси:

- Интегрирането на устойчивостта в една организация и произтичащото от това отчитане на такива въпроси е развиваща се област и ще изисква сериозна работа от компаниите. Счетоводителите могат да имат основна роля в свързването на такива въпроси с финансовите рискове и възможности с цел тези въпроси да се са включат при вземането на решения.

- Докладването на информация за устойчивостта става все по-важно, като водеща роля имат информационните нужди на инвеститори, регулатори и създатели на стандарти, но и всички заинтересовани страни. Финансово-счетоводните специалисти трябва да осигурят професионална строгост и професионален скептицизъм към данните за устойчивостта и да гарантират, че тези данни са достоверни чрез подходящи контроли и могат адекватно да бъдат обвързани с верифицируемите финансови данни за дейността.

- Степента на присъствие на въпросите за отчитането на устойчивостта в учебните програми на висшето счетоводното образование в България е относително ниска. Това налага преосмисляне и адаптиране на тези програми към новите реалности и изисквания към практикуващите счетоводители чрез включването на дисциплини в областта на устойчивото (ESG) отчитане в обучението в ОКС „Бакалавър“ и ОКС „Магистър“.

Последното е част от нашето разбиране, че успешното интегриране на финансовата и релевантна нефинансова информация е пътят, по който наистина може да се разкаже „цялата история“, която стои зад числата във финансовите отчети. Убедено защитаваме тезата, че завършилите студенти трябва да се стремят да бъдат „разказвачи на истории“, а не просто „переразказвачи (четци) на числа“, което ще им даде конкурентно предимство при тяхната бъдеща професионална реализация.

Използвана литература

1. AICPA, 2020. *Largest Global Association for Accounting and Finance Professionals Sets ESG Roadmap for Education, Resources, Guidance in 2021*. [Онлайн] Available at: <https://www.aicpa.org/news/article/largest-global-association-for-accounting-and-finance-professionals-sets-esg-roadmap> [Отваряно на 2 10 2022].
2. EFRAG, 2021. *Proposals For A Eu Sustainability Reporting Standard-Setting*, Brussels: EFRAG.
3. ESG Investor, 2022. *New ESG Disclosure Standards for Chinese Corporates*. [Онлайн] Available at: <https://www.esginvestor.net/new-esg-disclosure-standards-for-chinese-corporates/> [Отваряно на 30 10 2022].

4. Gray, R., 2013. Sustainability and Accounting Education: The Elephant in the Classroom. *Accounting Education: An International Journal*, 22(4), pp. 308-332.
5. IAESB, 2015. *Framework for international Education Standards for Professional Accountants and Aspiring Professional Accountants*, NY: The International Federation of Accountants (IFAC).
6. IAESB, 2019. *Handbook of International Education Pronouncements*, NY: International Federation of Accountants.
7. KPMG, 2021. *Corporate Sustainability Reporting Directive. What does this mean for you?*. [Онлайн] Available at: <https://home.kpmg/ie/en/home/insights/2021/04/corporate-sustainability-reporting-directive-csrd.html> [Отваряно на 15 10 2022].
8. KPMG, 2022. *Big shifts, small steps. Survey of Sustainability Reporting 2022*. [Онлайн] Available at: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/xx/pdf/2022/10/ssr-small-steps-big-shifts.pdf> [Отваряно на 25 10 2022].
9. Krasodomska, J., Michalak, J. & Świetl, K., 2020. Directive 2014/95/ EU: Accountants' understanding and attitude towards mandatory non-financial disclosures in corporate reporting. *Meditari Accountancy Research*, 28(5), pp. 751-779.
10. Sant'Anna, F., 2022. *The Credibility of ESG Information Is Mission Critical for Professional Accountants*. [Онлайн] Available at: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/contributing-global-economy/discussion/credibility-esg-information-mission-critical-professional-accountants> [Отваряно на 28 10 2022].
11. SEC, 2022, March 21. *SEC Proposes Rules to Enhance and Standardize Climate-Related Disclosures for Investors*. [Онлайн] Available at: <https://www.sec.gov/news/press-release/2022-46> [Отваряно на 15 10 2022].
12. SGX Group, 2021. *SGX mandates climate and board diversity disclosures*. [Онлайн] Available at: <https://www.sgxgroup.com/media-centre/20211215-sgx-mandates-climate-and-board-diversity-disclosures> [Отваряно на 10 9 2022].
13. Европейска комисия, 2021. *Осъществяване на Европейския зелен пакт*. [Онлайн] Available at: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal_bg [Отваряно на 22 10 2022].

14. МОН, 2022. *Рейтинг на висшите училища в България за 2021 година*. [Онлайн]
Available at: <https://rsvu.mon.bg/rsvu4/#/> [Отваряно на 12 10 2022].
15. Филипова, Ф., 2019. *Отново за връзката: Счетоводно образование – професионална правоспособност – нуждите на практиката в България*. Варна, Наука и икономика, pp. 72-91.
16. Чиприянова, Г., Вечев, В., Иванова-Кузманова, Г. & Кръстева-Христова, Р., 2022. Изследване на актуалните тенденции пред счетоводната професия. *Алманах "Научни изследвания*, Том 30, pp. 279-312.

СЪВРЕМЕННИ УЧЕБНИ ПРОГРАМИ ПО СЧЕТОВОДСТВО (ПРОУЧВАНЕ НА ЧУЖДЕСТРАННИЯ ОПИТ)

Гл. ас. д-р Бистра Николова
Икономически университет – Варна

Резюме

Разгледани са учебни програми по счетоводство на водещи университети в страни с развита пазарна икономика от ОИСР. Направени са изводи, които биха могли да дадат насоки за подобряване на счетоводното образование и подготовката на счетоводители, способни да се справят със съвременните професионални предизвикателства.

Ключови думи: *Счетоводно образование, Учебни програми, Мултидисциплинарен подход, Счетоводна професия*

MODERN ACCOUNTING CURRICULA (STUDY OF FOREIGN EXPERIENCE)

Chief Assist. Prof. Bistra Nikolova, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

Accounting curricula of leading universities in countries with developed market economies from the OECD were examined. Conclusions are drawn that could provide guidelines for improving accounting education and training accountants capable of dealing with modern professional challenges.

Key words: *Accounting Education, Curricula, Multidisciplinary Approach, Accounting Profession*

Основната цел на счетоводното образование е да подготвя професионалисти, които да са в състояние да удовлетворяват съвременните потребности на бизнеса, публичния сектор и цялото общество от качествена счетоводна отчетност, като основа за формиране на

надеждни управленски решения, икономически анализи и прогнози, както и за осъществяване на ефикасен контрол върху стопанската и финансовата дейност. В допълнение на това, счетоводното образование би трябвало да създава възможности за удовлетворяваща професионална реализация, надграждане и развитие на знанията, уменията и компетентностите през целия професионален живот. В съвременните условия, отличаващи се с бързо развитие на информационните технологии, изкуствения интелект и автоматизацията, прилагането на мултидисциплинарен подход може да се разглежда като приоритет на професионалната трансформация в сферата на счетоводството. Постигането на тази цел е пряко свързано с обучението по счетоводство, което се основава на възприетите учебни програми, съдържанието на учебните курсове и подходите за обучение.

С оглед възможностите за популяризиране на добри практики и натрупан опит в обучението по счетоводство, в последващото изложение ще бъдат разгледани някои учебни програми по счетоводство, в бакалавърска и магистърска степен, на водещи университети в страни с развита пазарна икономика (САЩ и Великобритания), членуващи в ОИСР.

Тексаският университет в Остин е лидер в обучението по счетоводство, в неговото Бизнес училище има обособена катедра „Счетоводство” (McCombs School of Business, 2022a), която предлага бакалавърска, магистърска и докторска програма (Undergraduate, Graduate & Doctoral) за обучение по счетоводство с най-висок рейтинг в САЩ в тази професионална област през последните години. Две програми са достъпни за студенти, които желаят да учат счетоводство в университета (McCombs School of Business, 2022b):

- Четиригодишна програма за бакалавърска степен по бизнес администрация (BBA Bachelor of Business Administration).
- Петгодишна интегрирана магистърска програма (BBA/MPA: Integrated Approach), която включва както бакалавърска степен по бизнес администрация (BBA), така и магистърска степен по професионално счетоводство (MPA).

Целта на учебната програма по счетоводство BBA е да предостави на студентите широко цялостно образование, солидна основа в общия набор от знания за бизнес администрацията и запознаване със счетоводството в достатъчна дълбочина, за да им помогне да постигнат начална компетентност за успешна кариера в областта на индус-

трията. Интегрираният подход ВВА/МРА е предназначен за студенти, които желаят да се концентрират в счетоводството и да получат счетоводна специализация (McCombs School of Business, 2022b).

Бакалавърската програма (BBA Bachelor of Business Administration) включва задължителни и препоръчителни курсове по основи на счетоводството, междинно счетоводство, анализ на финансови отчети, управленско счетоводство и контрол, одит и контрол и основи на данъчното облагане (McCombs School of Business, 2022b). Целта на обучението по счетоводство е студентите да придобият търсени умения, включително: как да подготвят и проверяват финансови записи, техники за финансов анализ, задълбочени познания за бизнес транзакциите, как да представят финансови отчети и да помогнат при вземането на решения, как да гарантират, че финансовите отчети съответстват на законите/наредбите и как да изготвят данъчни декларации (McCombs School of Business, 2022e).

Счетоводната катедра е разработила три професионални направления в рамките на интегрираната магистърска програма (BBA/MRA: Integrated Approach): (1) *Финансово отчитане и осигуряване* – предоставя подготовка за позиции във финансовото отчитане, вътрешния одит, капиталовото бюджетиране, осигуряването, анализа на проекти в правителствени и неправителствени организации; (2) *Управленско счетоводство и контрол* – обучението се фокусира върху това как информацията от одита помага на лидерите при вземането на информирани решения за целите на планирането, оценката и контрола на предприятието; (3) *Данъчно облагане* – комбинация от специализирано данъчно обучение и задълбочени счетоводни познания. Данъчните курсове подчертават ролята на данъчното облагане в планирането и структурирането на бизнес транзакциите, а курсовете по счетоводство предоставят широка основа от знания. Специализацията „Данъчното облагане” предлага отлична основа за кариерна мобилност във и извън данъчната сфера във всички сектори на икономиката (McCombs School of Business, 2022d).

В Таблица 1 са посочени някои примери за учебни програми по счетоводство в бакалавърска и магистърска степен на водещи университети във Великобритания.

Таблица 1

Учебни програми по счетоводство

Бакалавърска степен по счетоводство (Keystone Academic Solutions, 2022a)	Магистратури по счетоводство (Keystone Academic Solutions, 2022b)
• The University of Law Business School, London – Бакалавър „Счетоводство и финанси”. • Metropolitan University, Manchester – Бакалавър „Счетоводство и финанси”. • University of London – LSE Holborn – Онлайн бакалавърска програма „Счетоводство и финанси”. • Arden University, Coventry, United Kingdom – Бакалавър „Бизнес мениджмънт (счетоводство и финанси)”. • Queen's University Belfast, Faculty of Arts, Humanities and Social Sciences, Belfast, United Kingdom – Бакалавър „Счетоводство”.	• University of London, United Kingdom – Магистър „Счетоводство и финансов мениджмънт”. • Sheffield Hallam University, Sheffield, United Kingdom – Магистратура „Съдебно-счетоводни експертизи”. • University of Sussex Business School, Brighton, United Kingdom – Магистър „Устойчиви финанси и счетоводство”. • University of Bradford, United Kingdom – Магистър „Финанси, счетоводство и мениджмънт”. • St Mary's University Twickenham, London, Twickenham, United Kingdom – Магистър „Международни финанси и счетоводство”. • University of Exeter Business School, Exeter, United Kingdom – Магистър „Счетоводство и данъчно облагане”.

Въз основа на проучване на счетоводното образование във Великобритания и данните в Таблица 1, може да се направи извод, че програмите по счетоводство в бакалавърска и магистърска степен в повечето случаи са с комплексен характер и не се ограничават до изучаване единствено на счетоводни теми. Най-често програмите интегрират теми по счетоводство и финанси, както и мениджмънт.

При съпоставка на обучението по счетоводство в страни извън ОИСР (например, България и Русия) и страните с развита пазарна икономика – членки на ОИСР (например, САЩ и Великобритания) се очертават различия в подходите на изясняване на счетоводните теми.

Докато в българското и руското счетоводно образование (Dushanov & Dimitrov, 2011; Ladutyko et al., 2007) се поставя акцент върху основните счетоводни статии и счетоводните записвания по видове стопански операции, т.е. върху счетоводната техника, то в САЩ и Великобритания счетоводните теми се изясняват по-комплексно, в тясно единство с въпроси и примери от сферата на вътрешния контрол и одит, данъчното облагане, осигуряването и бизнес законодателството (Hermanson & Edwards, 1992). Dinev (2021, p. 13) обръща внимание, че много от счетоводните термини в България, като „статия”, „континировка”, „оборотна ведомост”, „инвентаризация” и други са преводни и пряко заимствани от руския език и счетоводство. В най-новата специализирана и учебна литература по счетоводство в България също се очертава тенденция за по-комплексно изясняване на счетоводните теми и за прилагане на интердисциплинарен подход в счетоводното образование. В това отношение може да се даде като пример книгата на доц. д-р Димитър Динев „Счетоводните измами – Разкриване и превенция”, която представя комплексен и критичен поглед към традиционното финансово счетоводство, както и свързаните с него счетоводни трикове, грешки и измами (Dinev, 2021).

В Бизнес училището към Тексаския университет в Остин – лидер в обучението по счетоводство в САЩ през последните години, курсовете, които се водят от преподаватели на катедра „Счетоводство” включват (McCombs School of Business, 2022c):

- **Курсове за начинаещи:** Основи на счетоводството; Основи на финансовото счетоводство; Основи на управленското счетоводство.

- **Курсове за по-високи класове:** Финансово счетоводство – средно ниво; Анализ на финансови отчети; Управленско счетоводство и контрол; Счетоводство в здравеопазването; Проучване на счетоводни кариери; Финансово-счетоводни концепции и изследвания; Одит и други услуги за осигуряване на съответствие; Управленско/разходно счетоводство; Одит и контрол; Основи на данъчното облагане; Счетоводен практикум; Международно счетоводство и трансферно ценообразуване; Съвременни счетоводни теми: *Тема 1: Петролно отчитане: принципи, процедури и проблеми; Тема 2: Финансово планиране за управление на богатството; Тема 3: Данъчно облагане на инвестициите в недвижими имоти;* Теми за напреднали във финансовото отчитане, в т.ч.: *Тема 1: Финансово-счетоводни стандарти*

и анализ I и II; Тема 2: Институции и разпоредби за финансово отчитане; Тема 3: Одит и други услуги за осигуряване на съответствие; Тема 4: Въведение в консултантските услуги за управление; Тема 5: Анализ на финансовите отчети; Тема 6: Данъчни фактори в управлението на бизнеса; Тема 7: Въведение в данъчното облагане; Тема 8: Компютърен одит и сигурност на системите; Тема 9: Информационни технологии за счетоводство и контрол; Тема 10: Управление на информация; Тема 11: Промяна в бизнеса и системите; Тема 12: Многофункционални интегрирани системи; Тема 13: Междофункционално управление на проекти; Тема 14: Управление на проекти в среда с бърз цикъл; Тема 15: Международни счетоводни политики и процедури; Тема 16: Международни и европейски счетоводни стандарти; Тема 17: Глобални екипи; Тема 18: Счетоводни и одиторски изследвания: Въведение в дизайна и оценката; Тема 19: Счетоводни въпроси при измерването и оценката; Тема 20: Счетоводство в развлекателната индустрия; Тема 21: Държавно и нестопанско счетоводство; Проблеми на финансовото счетоводство в бизнес решенията; Управленско счетоводство и анализ на финансови отчети; Управление и контрол на изпълнението за ръководители; Изследвания в областта на счетоводните информационни системи: Тема 1: Принципи на системния анализ; Тема 2: Компютърен одит; Тема 3: Счетоводни системи и контрол; Тема 4: Управление на бази данни в счетоводството; Тема 5: Информационни системи; Проучвания по одит, в т.ч. професионално-технически аспекти на практиката; етика и законови отговорности; преглед на теренната работа, като се набляга на съществеността, извадката и работните документи; докладване на проблеми, включително доклади със специално предназначение; методи за изследване и одит на измами; Проучване и планиране във федералните данъци, в т.ч. разширен анализ във федералното данъчно облагане с акцент върху историческите и текущите развития; прилагане на изследователски техники за планиране на данъци върху доходите и имотите; казуси и доклади: Тема 1: Методология на данъчните изследвания; Тема 2: Данъчно облагане на обектите I и II; Тема 3: Данъчно планиране за стопански обекти; Тема 4: Семейно данъчно планиране; Тема 5: Международно и междудържавно данъчно облагане; Тема 6: Основи на данъчното облагане – Теми за напреднали; Тема 7: Разни данъчни теми; Тема 8: Данъчно облагане на нефта и газа; Изследвания по

теория на счетоводството; Изследвания по планиране и контрол на печалбата; Специални изследвания по счетоводство и други курсове.

Могат да се дадат и други примери за съдържанието на учебните програми по счетоводство:

1. Queen's University Belfast – Faculty of Arts, Humanities and Social Sciences, Belfast, United Kingdom – учебна програма Бакалавър „Счетоводство” (Queen's University Belfast, 2022).

През първата година студентите придобиват солидно разбиране на основите на финансовото и управленското счетоводство. Откриват как тези основни бизнес концепции се обвързват с икономиката, количествените методи, правото и счетоводните информационни системи. Основните дисциплини са:

- Въведение във финансовото счетоводство – осигурява познания как се записва и докладва финансовата информация на различните потребителски групи, които от своя страна използват тази информация, за да оценят ефективността на бизнеса и да определят разпределението на ресурсите. В края на модула се придобива подробно разбиране на двойното счетоводство и умения за изготвяне на финансовите отчети на едноличен търговец.

- Въведение в управленското счетоводство – завършването на модула дава възможност да се оцени ролята на управленското счетоводство в предоставянето на информация за планиране, контрол и вземане на решения.

- Счетоводни информационни системи.
- Въведение в правните науки и основното договорно право.
- Икономика, общество и публична политика.
- Количествени методи.

През втората година студентите комбинират теория и практика, докато започнат да надграждат разбирането си за фундаменталните принципи на счетоводството и финансите. Основните дисциплини са:

- Финансово счетоводство – развива основни знания и умения, които да позволят изготвянето и анализирането на финансовите отчети на регистрирани предприятия и обсъждане на тяхната полезност. Разглеждат се счетоводните изисквания за признаване на приходи; имоти, машини и съоръжения; договори за наем; разходи по заеми; обезценка на активи; инвестиционни имоти, държавни субсидии и провизии. Анализът и интерпретирането на финансовата информация също се разглеждат подробно.

- Управленско счетоводство – усвояват се усъвършенствани техники за създаване и представяне на информация за планиране, контрол и вземане на решения в различни бизнес организации и организации с нестопанска цел.

- Вземане на финансови решения.
- Теория на финансовия пазар.
- Управленско поведение.

Модули по избор през втората година са: Счетоводна практика; Анализ и оптимизация на данни; Финансово моделиране.

През третата година продължава развитието на умения за решаване на проблеми, критично мислене и анализ на данни и придобиването на задълбочено разбиране за влиянието на счетоводството върху хората, организациите и обществото. Основните дисциплини са:

- Разширено финансово счетоводство – основава се на модула за финансово счетоводство от втората година и се фокусира върху подготовката и представянето на консолидирани финансови отчети, по-специално консолидирани отчети за финансовото състояние, печалбата или загубата и друг всеобхватен доход и парични потоци, заедно с въпроси, свързани с чуждестранни предприятия. Също така, разглеждат се съвременните счетоводни въпроси, като счетоводство на устойчивото развитие и счетоводна етика.

- Разширено управленско счетоводство – фокусира се върху информация за планиране, контрол и измерване на ефективността, също така върху степента на децентрализация, измерване на производителността на отдела и трансферно ценообразуване.

- Одит и отчетност.
- Право на стопанските организации.
- Данъчно облагане.

Модули по избор през третата година са: Проблеми в счетоводството на организации с нестопанска цел и публичния сектор; Управление на веригата за доставки; Бизнес етика.

2. University of Exeter Business School, Exeter, United Kingdom – Магистър „Счетоводство и данъчно облагане” (University of Exeter Business School, 2022).

Магистърската степен по счетоводство и данъчно облагане е програма, предназначена да даде възможно най-добрата подготовка за дълга и успешна кариера в счетоводството със специализация по данъчно облагане. Основните модули в данъчното облагане са акре-

дитирани от Асоциацията на дипломираните експерт-счетоводители (АССА) и наред с традиционните счетоводни предмети, се покриват всички аспекти на данъчното облагане, включително разработването и прилагането на политики и практическото функциониране на данъчни системи във Великобритания и в чужбина. Придобива се представа за широк кръг от теми, а разнообразието от незадължителни модули дава възможност за специализация в началото на кариерата.

Осигурява се възможност за комбиниране на обучението с Диплома за напреднали по международно данъчно облагане (ADIT) и по този начин за международна данъчна квалификация, която обозначава високо ниво в трансграничното данъчно облагане.

3. Sheffield Hallam University, Sheffield, United Kingdom – Магистратура „Съдебно-счетоводни експертизи” (Sheffield Hallam University, 2022).

Този курс дава представа за съдебно-счетоводните експертизи и по-специално за две основни предметни области – разследванията и консултантските услуги при спорове. Чрез тази специализираща праграма студентите увеличават знанията си за правната рамка, която е свързана с доказателствата, криминалистиката, финансовия анализ и електронните престъпления. Образователните модули позволяват да се развие преценка за съдебно-счетоводната работа, включително за естеството и степента на финансовите престъпления, както и познания за разрешаването на финансови спорове. Развиват се способности за изследване на правни казуси и представяне на правни аргументи, придобива се разбиране за процеса на разследване и най-често използваните големи софтуерни приложения.

Обучението в тази магистърска програма се осъществява е чрез – етическа рефлексия, изследвания, критична оценка, лекции, семинари, работилници, самостоятелно проучване, групова работа, задачи и упражнения, проекти, оценка и обратна връзка.

Задължителни модули в програмата са: Корпоративно управление и етика; Електронна престъпност; Финансов анализ; Съдебно-счетоводни експертизи; Съдебно-счетоводни приложения; Финансови разследвания и консултации; Експертният свидетел в наказателни дела.

В съвременните условия на бързо технологично развитие в страните от ОИСР в счетоводното образование се наблюдава тенденция да се прилага мултидисциплинарен подход, при което учебните програми имат комплексен характер и се стремят да осигуряват широ-

кообхватни знания и компетентности – не само по счетоводство, а и по финансово-икономически въпроси, право, мениджмънт, маркетинг, устойчиво развитие, бизнес етика, както и солидни данъчни и осигурителни познания. Тази проблематика би могла да се разглежда по-задълбочено през призмата на целите за устойчиво развитие на ООН, по-конкретно за качествено образование, равенство на половете, многообразие, справедливост и включване (DE&I).

Въз основа на направените проучвания на чуждестранния опит (САЩ и Великобритания) в обучението по счетоводство, могат да се направят следните обобщаващи заключения:

1. Учебните програми по счетоводство във водещи университети в чужбина дават възможност за придобиване на комплексни знания, компетентности и умения не само по счетоводни теми, а също така по въпроси, свързани с бизнеса и икономиката, мениджмънта, финансите, данъчното облагане и правни дисциплини.

2. Обучението по счетоводство е гъвкаво – дава възможност за професионално профилиране по избор и задълбочаване на знанията в конкретна област, например финансово отчитане и осигуряване, управленско счетоводство и контрол, данъчно облагане. Също така, дава възможност за избор на образователни модули в дадено професионално направление.

3. При обучението по счетоводство се осигурява тясна връзка между теорията и практиката, а счетоводните теми се изясняват комплексно, наред с въпроси и примери от контрола и одита, данъчното облагане и осигуряването, вместо да се акцентира единствено на счетоводната техника и съставянето на счетоводни статии.

4. При обучението по счетоводство в бакалавърска степен се осигуряват и солидни познания по финансов контрол и одит, данъчното облагане, финансов анализ, финансово управление и информационни системи, които са основа за разширяване на знанията, компетенциите и уменията в следващите образователни степени.

5. Съвременните учебни програми по счетоводство съдържат теми относно устойчивото развитие, бизнес етиката и професионалната реализация, като по този начин подготвят специалисти, способни да се справят с предизвикателства в професията, свързани с интегрираната отчетност, многообразието, справедливостта и включването (DE&I).

Използвана литература

1. Dinev, D., 2021. *Schetovodnite izmami: Razkrivane i preventsia*. Sofia: IEPI.
2. Dushanov, I. & Dimitrov, M., 2011. *Kurs po schetovodstvo na predpriyatieto*. Sedmo Izd. Sofia: ROMINA.
3. Hermanson, R. H. & Edwards, J. D., 1992. *Financial Accounting*. Fifth Ed. Boston: IRWIN.
4. Keystone Academic Solutions, 2022a. *Bachelor Programs in Accounting in United Kingdom 2022* [Online]. Available at: <<https://www.bachelorstudies.com/Bachelor/Accounting/United-Kingdom/>> [Accessed: 12 August 2022].
5. Keystone Academic Solutions, 2022b. *Masters Programs in Accounting in United Kingdom 2022* [Online]. Available at: <<https://www.masterstudies.com/Masters-Degree/Accounting/United-Kingdom/>> [Accessed: 12 August 2022].
6. Ladutyko, N.I. et al., 2007. *Buhgalterskiy uchët. Teoriya. Dokumenty. Korrespondentsia schëtov. Registrы. Otchetnosty: prakticheskoe posobie*. Minsk: FUAinform.
7. McCombs School of Business, 2022a. *Department of Accounting* [Online]. Available at: <<https://www.mcombs.utexas.edu/faculty-and-research/departments/accounting/>> [Accessed: 12 August 2022].
8. McCombs School of Business, 2022b. *Accounting Degree Programs* [Online]. Available at: <<https://www.mcombs.utexas.edu/faculty-and-research/departments/accounting/degree-programs/>> [Accessed: 12 August 2022].
9. McCombs School of Business, 2022c. *Accounting Courses* [Online]. Available at: <<https://catalog.utexas.edu/general-information/coursesatoz/acc/>> [Accessed: 12 August 2022].
10. McCombs School of Business, 2022d. *Tracks, Certificates, and MBA Electives* [Online]. Available at: <<https://www.mcombs.utexas.edu/graduate/mpa/mpa-experience/academic-excellence/>> [Accessed: 12 August 2022].
11. McCombs School of Business, 2022e. *See what you'll learn* [Online]. Available at: <<https://www.mcombs.utexas.edu/undergraduate/bba/academics/majors/accounting/>> [Accessed: 12 August 2022].
12. Queen's University Belfast, 2022. *BSc in Accounting: Curriculum* [Online]. Available at: <<https://www.bachelorstudies.com/BSc-in->

- Accounting/United-Kingdom/Queens-University-Belfast-Faculty-of-Arts-Humanities-and-Social-Sciences/> [Accessed: 12 August 2022].
13. Sheffield Hallam University, 2022. *MSc Forensic Accounting: Introduction* [Online]. Available at: <<https://www.masterstudies.com/MSc-Forensic-Accounting/United-Kingdom/SHallam/>> [Accessed: 12 August 2022].
 14. University of Exeter Business School, 2022. *MSc Accounting and Taxation: Introduction* [Online]. Available at: <<https://www.masterstudies.com/MSc-Accounting-and-Taxation/United-Kingdom/University-of-Exeter-Business-School/>> [Accessed: 12 August 2022].

ПРОБЛЕМИ НА АДАПТИРАНЕТО НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ В БЪЛГАРИЯ КЪМ НОВАТА ЕВРОПЕЙСКА СИНЕРГИЯ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ

*Гл. ас. д-р Пламена Недялкова
Икономически университет – Варна*

Резюме

В доклада се разглеждат проблемите относно адаптирането на българските университети към новите европейски изисквания в областта на науката и образованието. Представени са нормативните европейски и национални изисквания относно постигането на четирите основни европейски цели: образование без граници; изграждане и утвърждаване на мрежи от университети; достигане на високи научни постижения, подпомагащи икономиката и бизнеса като цяло, и четвъртата цел е иновативно европейско обучение. Постигането на тези цели изисква спазването на конкретни европейски изисквания и норми, както в областта на науката, така и в областта на образованието. Всички нови изисквания ще определят, кои ще бъдат водещите висши учебни заведения, чрез които ще се реализират европейските образователни и научни цели. Водещите ще бъдат не само водещи за съответния географски регион, но ще бъдат водещи и за европейските институции. Онези които останат като второстепенни ще зависят за тяхното развитие и съществуване от благоволенieto както на институциите, така и от водещите университети.

***Ключови думи:** наука, образование, университети, адаптиране*

PROBLEMS OF THE ADAPTATION OF THE UNIVERSITIES IN BULGARIA TO THE NEW EUROPEAN SYNERGY OF SCIENCE AND EDUCATION

*Chief Assist. Prof. Plamena Nedyalkova, PhD
University of Economics – Varna*

Abstract

The report examines the problems regarding the adaptation of Bulgarian universities to the new European requirements in the field of science and education. The normative European and national requirements regarding the achievement of the four main European goals are presented: education without borders; building and strengthening networks of universities; achieving high scientific achievements supporting the economy and business as a whole, and the fourth objective is innovative European learning. Achieving these goals requires compliance with specific European requirements and norms, both in the field of science and in the field of education, which requirements such as the speed of light have begun to be affirmed and accepted by various European institutions, including The European Commission on Education in order to determine which will be the leading higher education institutions that will have the right to realize these goals. The presenters will not only be presenters for the respective geographical region, but will also be presenters for the European institutions. Those that remain secondary will depend on the favor of both the institutions and the leading universities for their development and existence.

Keywords: science, education, universities, adaptation

През последните няколко години, често се дискутира проблемът относно развитието на висшето образование, а заедно с това критиките и най-вече консерваторите на старите политики поставят все по-често явно въпроси, като: „Защо трябва да се прави?!“, „Кому е нужно това?“, Какво следва от това? Какво ще доведат тези промени?“ и още много подобни безкрайни въпроси. В този доклад ще се очертеят основните приоритетни оси на развитие на висшето образование в България под новата европейска синергия наука и образование. Приемаме, че проблематика е много обхватна и не могат в пълнота да се изследват всички проблеми и въпроси, поради тази причина не

пледираме за пълно научно изследване, а за едно систематизиране на основните ключови проблеми и насоки по които ще се работи през следващия стратегически програмен период 2021 – 2030 г. В тази насока **основната цел на доклада** е да се изследват и представят насоките за развитие на висшето образование под въздействието на новата европейска синергия наука и образование, като се постигнат следните **основни задачи**:

1. Да се очертаят основните стратегически области на развитие за периода от 2014 до 2020 г., като се определи, кое до момента е постигнато като стратегически цели и задачи и да се очертаят онези цели и задачи, които са насочени към постигане през новия програмен период 2021 – 2030 г.

2. Да се определи значението на науката в развитието на висшите учебни институции и развитието на образованието като цяло.

1. Основни стратегически области на развитие на висшето образование в България за периода 2014 до 2020 г. и за периода от 2021 г. до 2030 г.

Думата развитие произлиза от гръцката дума „*ανάπτυξη*“ и означава постоянно преминаване от един към друг вид, по-горен вид, по-съвършен вид, а така също и напредък (Радева, 2012). С други думи, както е казал древногръцкият философ **Хераклит** „всичко тече, всичко се променя“ и „нищо не е постоянно освен промяната“ (Лозев, 2015). Следователно промените са тези които са движели обществото напред към необятното бъдеще, към новите висоти и новите технологии. Тези които са готови да направят съответните ходове и да реализират промените са новаторите (а може и още да се приемат за реформатори), именно те приемат всеки един етап от развитието като естествен ход, а тези които не одобряват промените, могат да се определят като неноватори (консерватори, и т.н.) тъй като не могат да приемат развитието което се осъществява сега и за в бъдеще. Може да се приеме, че в социално – обществените съсловия както преди, така и сега, винаги е имало двете групи. Силните консерватори, чрез своите съпротивляващи механизми предизвикват действия, които показват къде са слабите пробойни места на реформаторските идеи и политики. Поради тази причина, може да се приеме, че промените винаги се случат чрез и заедно с влиянието на човешкия фактор, т.е. може да се приеме, че именно този фактор е

основния градивен елемент на всяко съсловие. Именно те /т.е. лицата, хората и т.н./ са носителите на промените, идеите и са ключът за реализирането на тези идеи и промени, независимо дали са консерватори или реформатори, защото участват съзнателно или не в този процес, а крайният резултат от този процес е винаги трансформация, независимо от първоначалния замисъл за вида изменение.

Днес тази закономерност отново се повтаря и всички я наблюдаваме, чрез цялостната концепция за развитие на висшето образование, която е насочена:

1. Първо към преподавателите, т.е. към ресурса чрез който и с помощта на който се реализират тези промени.

2. На второ място промените са насочени към съответните институционални структури (организации), т.е. към самите структурни единици наречени университети.

Висшето образование в България като концепции, принципи, идеология, начин на осъществяване и реализиране на крайни резултати следва да отговаря от една страна на времето в което се осъществява обучителния процес, а от друга страна е необходимо да има изпреварващо въздействие върху подготовката на кадрите за бъдещите социално – икономически условия в които ще се развива обществото. Може да се приеме, че това е и основният замисъл на всяка една стратегическа концепция за развитие на висшето образование, която се утвърди след 90 години на миналия век.

В доклада изследваме стратегическите цели за развитие на висшето образование за първия период от 2014 г. до 2020 г. и за периода от 2021 до 2030 г., като сравнителния анализ е представен с помощта на таблица 1, а именно:

Таблица 1

Стратегически цели за развитие на висшето образование

Стратегически цели за развитие на висшето образование в България за периода от 2014 до 2020 г.	Стратегически цели за развитие на висшето образование в България за периода от 2021 до 2030 г.
1.Подобряване на достъпа и увеличаване на дела на завършилите висше образование.	1. Разработване на устойчив механизъм за осъвременяване на съществуващите и създаване на нови учебни програми

2. Съществено повишаване на качеството на висшето образование и на съвместимостта му с европейските системи за висше образование с цел заемане на достойно място в Европейското пространство за висше образование (ЕПВО).	2. Въвеждане на съвременни, гъвкави и ефективни форми и методи на обучение
3. Изграждане на устойчива и ефективна връзка между висшите училища и пазара на труда и постигане на динамично съответствие между търсенето и предлагането на специалисти с висше образование.	3. Подобряване на организацията и на ефективността на образованието във висшите училища
4. Стимулиране на научноизследователската дейност и на развитието на иновации, ориентирани към пазарната икономика.	4. Интернационализация на висшето образование и включване в международни образователни и научни мрежи
5. Модернизиране на системата за управление на висшите училища и ясно определяне на видовете висши училища и образователно – квалификационните степени.	5. Стимулиране на участието на младите преподаватели
6. Повишаване на средствата за финансиране на висшето образование и науката и на ефективността от използването им чрез усъвършенстван модел модел на финансиране.	6. Активизиране на научната дейност във висшите училища
7. Преодоляване на негативните тенденции и преодоляване на проблемите при кариерното израстване на преподавателите във висшите училища и стимулиране на най-добрите преподаватели.	7. Изграждане на ефективна връзка образование-наука-бизнес

8. Разширяване и укрепване на мрежата за учене през цял живот; широко приложение на различни електронни форми за дистанционно обучение	8. Повишаване ролята на ВУ като активен фактор за регионално развитие
	9. Подобряване на управлението и на системата за акредитация на ВУ
	10. Подобряване структурата и ефикасността на висшето образование

От така представените дългосрочни стратегически цели на изследваните два стратегически периода се установява, че ролята на науката се засилва в образователния процес на висшите училища. Посочените стратегически цели са насочени към спазването на Болонския процес, който започна още от 1999 г. след приемането на Болонската декларация от министрите на образованието в Европа, чрез която декларация се цели създаване на общо европейско пространство за висше образование. Болонската декларация регламентира утвърждаването на Общоевропейска зона на висше образование, което следва да се постигне чрез:

1. Утвърждаване на единни европейски образователни степени (бакалавър, магистър и доктор).

2. Утвърждаване на европейската система на учебни кредити (European Credit Transfer and Accumulation System (ECTAS)) чрез която система се цели отчитане на отчетната работа на студентите по време на своето следване по дадена образователна програма или курс.

3. Утвърждаване на европейски критерии и изисквания, чрез които да се постигне измерване на качеството на обучението на студентите от една страна, а от друга страна измерване качеството и подготовката на преподавателите, а така също измерване качеството на университетите.

4. Постигане на свободното движение на студенти и преподаватели в европейската зона.

Първите две точки от Болонската декларация в България бяха постигнати много по-рано от изследваните два стратегически периода.

Относно изискванията за изпълнение на точка 3 и 4 може да се приеме, че в изследваните стратегически програми са основни приоритети за Министерство на образованието и науката, като най-вече МОН се стреми да постигне европейските изисквания по точка 3. Тъй като качеството на университетите е свързано с много фактори, както вътрешни за самите университети /като например качеството на преподавателските кадри/, а така също и външни фактори т.е. удовлетворяване изискванията на бизнеса и икономическата среда, в която се развиват университетите. Тази връзка между вътрешните и външните фактори се постига от една страна чрез силата на научната дейност, чиито резултати са насочени към покриване нуждите на бизнеса и обществото като цяло, от друга страна именно с помощта на научно – изследователската дейност преподавателите имат пряката възможност да тестват и изследват даден практически проблем с прякото участие на външни лица от бизнеса и предприятията. В тази връзка МОН поставя своята стратегическа цел за периода от 2021 г. до 2030 г. в посока изграждане на ефективна връзка образование-наука-бизнес.

Тук е момента да се отбележи още един интересен факт, че и двете изследвани стратегии за развитие на висшето образование в България са разработени с цел да се постигнат европейските стратегически цели в областта на европейското висше образование. Хармонизирането на националните стратегически цели и задачи с европейските цели и задачи е труден и продължителен процес, цялостното адаптиране към европейските норми ще изисква много добра подготовка най-вече на кадрите /преподавателите/ отколкото на студентите и на административния персонал, тъй като тяхната активност ще е 60 % в този процес. Новата европейска стратегия за университетите беше представена през 2022 г., като цялостната стратегия се основава на изграждането на силна връзка между съвременно иновативно преподаване, високите постижения в науката и реалното реализиране на научните резултати в полза на гражданите, бизнеса, т.е. обществото като цяло (Европейска стратегия за университетите, 2022).

Основните проблеми пред които се изправи българското висше образование, в частност българските университети е, че чрез посочената европейска стратегия много ясно се очертаха видовете европейски университети и тяхната категоризация. Това постави пред сериозно изпитание българския образователен пазар за висше образование, който до 2020 г. категоризираше университетите на държав-

ни и частни, според начина им на финансиране. След 2020 г., когато европейската стратегия посочи, че европейските университети са: изследователски университети /research universities/, технологични институти /institutes of technology/, институции за висше професионално образование и обучение /higher vocational education and training institutions/ и други видове институции за висше образование /the different types of higher education institutions/, Министерство на образованието и науката в България насочи своята дългосрочна програма към утвърждаването на видовете критерии за категоризиране на българските университети, така че да съответстват на общо европейската категоризация.

В тази насока последните нормативни изменения разделиха университетите на 2 категории, като основния признак е научно-изследователската дейност и предоставения научноизследователски продукт. Съгласно посочения критерий се поставя много силна разделителна линия на университетите, като се категоризираха на „първо“ и „второ качество“. Първо качество са университетите, които са определени като научноизследователски университети, второ качество са всички останали²³. Категоризирането на научноизследователските университети е и според вида научна дейност, а именно научноизследователски университети насочени към фундаменталната наука и научноизследователски университети насочени към обществени и хуманитарни науки. Независимо, че промените се случиха в рамките на няколко месеца и определиха още с влязлото в сила Постановление № 226 от 12 юли 2021 г. показателите за категоризиране на изследователските висши училища, а така също и условията и реда за актуализиране на списъка на изследователските висши училища, месец по-късно на 22 юли с Решение 529 на Министерски съвет утвърди текущия списък на българските университети, които за МОН покриват съответните изисквания и могат да се определят, като научноизследователските университети. Заедно с посочените промени се актуализира и Закона за висше образование и според приложеното Постановление № 226 се утвърди списък със следните научноизследователски университети:

²³ Университетите на две скорости, много пари за наука, малко за обучение -<https://offnews.bg/analizi-i-komentari/universiteti-na-2-skorosti-mnogo-pari-za-nauka-malko-za-obuchenie-769960.html>, видяна на 09.09.2022 г.

1. Софийски университет „Св. Климент Охридски“
2. Медицински университет – София
3. Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна
4. Медицински университет – Пловдив
5. Технически университет – София
6. Химикотехнологичен и металургичен университет
7. Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
8. Тракийския университет – гр. Стара Загора,
9. Медицинския университет – гр. Плевен

Законодателят много умело поставя всички университети в научно съревнование и доказване в коя категория желаят да бъдат. В чл. 17а от ЗВО е посочено, че списъкът ежегодно ще се актуализира всяка година на 1 ноември, като в чл. 17а, ал. 3 е уточнено, че висше училище, което отговаря на критериите по ал. 1, се включва в списъка по ал. 2 за срок 4 години. Какво става след тези 4 години? Отново съответния изследователски университет се тества и се определя дали той отговаря или не отговаря на посочените изисквания и критерии. Т.е. целта е не само запазване на нивото, но и неговото усъвършенстване за бъдеще. Също така, това е една възможност всички останали университети, които не са изпълнили съответните изисквания да могат в последствие да се присъединят към групата на изследователските университети.

В медийното пространство имаше различна критика по точно тази разделителна ос на университетите на научноизследователски и ненаучноизследователски. Имаше много голям скептицизъм по тази първоначална реформа, но тази реформа е в резултат на европейското разбиране за значението на науката за развитието на обществото. Европейският съюз именно чрез плана за възстановяване, /т.е. така наречения Европейски план за възстановяване на Европа/ насочен към възстановяването на Европа след пандемията с Covid-19, определи, които са проблемните области и за какво следва да се насочат европейските средства, като посочи, че „основните елементи на пакета за възстановяване са насочени към“:

1. научни изследвания и иновации — в рамките на „Хоризонт Европа;“
2. справедливи климатичен и цифров преход — чрез Фонда за справедлив преход и програма „Цифрова Европа;“

3. подготвеност, възстановяване и устойчивост — чрез Механизма за възстановяване и устойчивост, rescEU и нова здравна програма EU4Health;
4. модернизиране на традиционните политики, като политика на сближаване и общата селскостопанска политика, за да се увеличи максимално техният принос към приоритетите на Съюза;
5. борбата с изменението на климата, за която са предназначени 30 % от средствата на ЕС — най-големия дял от европейския бюджет досега;
6. защитата на биологичното разнообразие и равенството между половете.“

В тази насока може да се приеме, че това утвърждаване на научноизследователски университети в България се случи точно в най-подходящия момент и това спомогна за утвърждаването на Националния план за възстановяване и устойчивост (НПВУ), който е част от Европейски план за възстановяване на Европа. В НПВУ са предвидени почти 240 млн. лв., които трябва да влязат в изследователските висши училища до края на 2026 г. За целта всеки от тези университети трябва да представи четиригодишна стратегическа научно-изследователска и иновационна програма за развитие, като „изследователските ВУ са разделени в четири групи, както следва:

- I-ва група: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Медицински университет – София;

- II-ра група: Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна, Медицински университет – Пловдив, Технически университет – София;

- III-та група: Химикотехнологичен и металургичен университет – София, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“;

- IV-та група: Тракийския университет – гр. Стара Загора, Медицинския университет – гр. Плевен.

Прогнозният общ бюджет на процедурата е разпределен по групи ВУ както следва:

I-ва група: 44 000 000 лв. на висше училище;

II-ра група: 28 000 000 лв. на висше училище;

III-та група: 20 000 000 лв. на висше училище;

IV-та група: 12 000 000 лв. на висше училище²⁴.

Това са допълнителни средства, които посочените университети ще получат с цел да подобрят научноизследователската си дейност и резултатите от нея. Следователно може да се приеме, че допълнителното значително финансиране ще се осъществява, не на база брой допълнително приети, обучени или завършили студенти, а на база научноизследователска дейност. В тази връзка през последните месеци, се наблюдава една засилена подготовка от страна на останалите университети за причисляването им към групата на научноизследователските, като това се установява от измененията им в програмните стратегически политики за засилване научноизследователската работа и стимулиране на преподавателите които желаят да работят дългосрочно в тази сфера.

2. Връзката наука – преподаватели – рейтинг на университетите

Последните няколко години все повече Европейската комисия по образование прави насока за стимулиране на научната дейност, като приема, че именно тя е основния генератор на идеи и нововъведения полезни за обществото. В свое изследване през 2017 г., озаглавено „Модернизация на висшето образование в Европа. Академичен състав 2017“ /Modernisation of Higher Education in Europe: Academic Staff 2017/ е посочено, че преподавателите в университетите не са учители и тяхната роля не е само в обучителния процес, а тяхната роля е много извисена и отговорна за обществото. Академичният състав „е ангажиран в предаването на знания чрез преподаване, както и в производството на нови знания чрез научни изследвания. По този начин студентите се обучават в среда, в която се учат от текущия практически изследователски опит на своите преподаватели.“.

В същото изследване е посочено, че в Европа има различни системи за осигуряване и поддържане качеството на висшето образование, но общото между всички тях и най-вече между утвърдените „външни системи е, че те са насочени към преподаването и научните изследвания, независимо дали съответната система е насочена към гарантиране и осигуряване качеството на програмно или институционално ниво“. В посоченото изследване на Европейската комисия, което е с емпирични данни от 2015 г. и официално публикувано през

²⁴ Мрежа от изследователски висши училища – <https://www.fni.bg/?q=node/1459>

2017 г. е посочено, че в изследваните и тествани университети, особено тези, които са предпочитани и имат голям студентски прием, се наблюдава в тези университети, че трудно се съчетават двете дейности от страна на преподавателите, т.е. обучение и научноизследователска дейност. ЕК отчита, че в тези случаи научноизследователската дейност изоставя пред обучението. За да може да се компенсират и да може да се работи в направление наука в тези университети се назначават повече кадри, като по този начин се компенсира едната с другата дейност. В тези университети, преподавателите които са насочени само с обучение са на срочни трудови договори и зависят от приема на студентите. Останалата категория преподаватели са на безсрочни трудови договори. Много голяма част от преподавателите следва добре да са запознати с

В България с промените, които се направиха през последните 2 години все повече се поставя акцента върху научно-изследователската работа и възможността за допълнително финансиране именно от нея. Съгласно Постановление № 266 от 12 юли 2021 г., университетите които се определят като научно-изследователски по смисъла на чл. 17а от Закона за висшето образование се оценяват по следните показатели:

1. Научни резултати съгласно Приложение 1 от съответното постановление;
2. Научен капацитет и възпроизводство на академичния състав, съгласно приложение № 2 от съответното постановление
3. Обществено и икономическо въздействие, съгласно приложение № 3 от посоченото постановление.

Също така общата оценка за съответното висше училище се изчислява по формула определена съгласно приложение № 4 от Постановление № 266. В същото постановление е определено, че висше училище което е оценено с не по-малко от 1000 точки се включва в Списъка за изследователско висше училище.

Друго, което може да се определи като особеност, че цялостна оценка за научноизследователската дейност осъществявана от висшите училища се регламентира и определя чрез *Правилника за наблюдение и оценка научноизследователската дейност, осъществявана от висшите училища и научните организации, както и на дейността на Фонд „Научни изследвания“*. Тази оценка се основа на използването на обективни и проверени данни от независими източници. Основни източници и инструменти на системата са:

1. Световните научни бази данни – SCOPUS, WEB of SCIENCE (All Databases);

2. Бази данни, поддържани от Directory of Intellectual Property Offices – WIPO, European Patent Office (EPO), United States Patent and Trademark Office, BPO Online – database of Bulgarian Patent Office;

3. Регистър за научната дейност в Република България;

4. Регистър на завършилите студенти и докторанти;

5. Регистър на лицата, придобили образователна и научна степен „доктор“ и/или научната степен „доктор на науките“, на защитените дисертационни трудове и на хабилитираните лица в Република България;

6. Регистър на академичния състав на висшите училища;

7. Регистър на висшите училища;

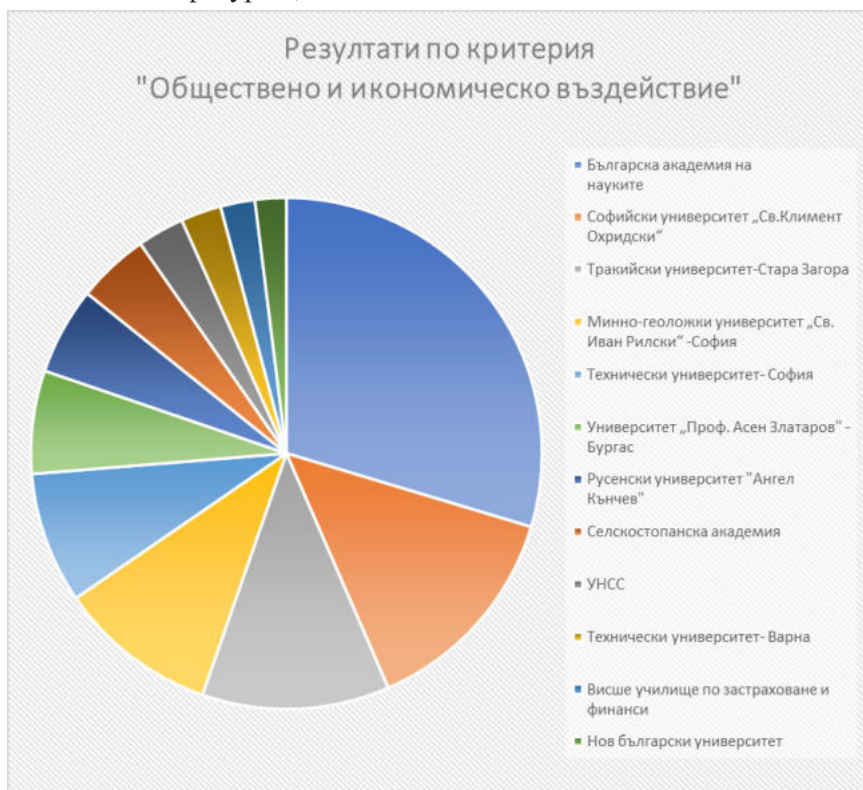
8. Отчет за дейността на Фонд „Научни изследвания“;

9. Финансово-счетоводни отчети от научните организации и висшите училища и справки за привлечените средства по националните и международните проекти, по които през съответния отчетен период са изразходвани парични средства от конкурсно-проектно финансиране, и размера на изразходваните средства по тези проекти, и за привлечените средства по договорите с български или чуждестранни предприятия и/или организации, както и от сключени лицензионни договори с фирми/земеделски производители за реализация на интелектуални продукти, по които през отчетния период са изразходвани парични средства, и размера на изразходваните средства по тези договори.

Според изследване на Министерство на образованието проведено през 2018 г. на база официално представените данни за 2017 г., относно научноизследователската дейност осъществявана от висшите училища и научните организации, и от Фонд научни изследвания се установява, че състоянието на изследователския състав и научноизследователската работа тествани чрез наукометрични показатели от световните бази данни Scopus и WoS не е много добро. Изследването е проведено с помощта на видни изследователи и представители на академичната общност, като например Проф. д-р Лилия Райчева от СУ „Св. Климент Охридски“, Проф. д-р Матилда Александрова от УНСС, Проф. д-р Гарабед Минасян от Институт за икономически изследвания на БАН и др. Според проведеното тестване на университети по критерия „Научен капацитет и възпроизводство на академичната общност“ водещи са Софийски университет „Св. Климент Охридски“ с 75 %, следван от Българска академия на науките с 65%, Медицински университет – Со-

фия с 63 %, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ – 58 %, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – 56%, УНСС – София – 55%, Югозападен университет „Неофит Рилски“ -Благоевград – 51%, Медицински университет „Д-р Параскев Стоянов“ -Варна – 47%, Технически университет – София – 42%, Медицински университет Пловдив – 39%, УниБИТ – София – 32% и Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“ – 30 %.

Изследването спира вниманието си и върху критерия „Обществено и икономическо въздействие“, като резултатите са представени с помощта на фигура 1, а именно²⁵:

**Фиг. 1. Резултати по критерия
„Обществено и икономическо въздействие“**

²⁵ Представяне на оценката на научноизследователската дейност, осъществявана от висшите училища и научните организации и фонд „Научни изследвания“ за 2017 година – https://web.mon.bg/upload/18315/Оценка_презентация.pdf

Посочените два критерия определят най-силно мястото и рейтинга на съответния университет. За съжаление въз основа на всичко изложено до тук, може да се приеме, че голяма част от университетите и в частност преподавателите, които са основния ресурс в тях не са достатъчно адаптивни и подготвени за новите промени в научно-изследователската дейност. В новите условия съревнованието между университетите е не само на регионално, държавно, но то започва да се проявява и на международно ниво. Това допълнително определя необходимостта към международното адаптиране на преподавателите не само в преподавателската си дейност, но и в научноизследователската дейност.

Заключение

Западните практики може да не са най-добрите, но те дават насоката на бъдещото развитие. Много европейски страни започнаха да се придържат към изискванията на Европейската комисия по образование и обучение, като вследствие на това постепенно се наблюдава едно единодействие в научноизследователската и преподавателската дейност. Много от изискванията са нови и трудно адаптивни, но това не означава, че не са невъзможни за постигане. Цялостният млад ресурс от преподавателите в университетите следва да се използва своевременно, в точния момент и да бъде генераторът на възходите, тъй като именно те са много по-податливи на промените и времето. Проманата е труден процес, изисква много бърза адаптация, а средствата и времето които са необходими за тази адаптация, не се обсъждат като проблеми и не подлежи на дискутиране. Това от една страна е положителен момент, защото ако само фокусираме вниманието си на съответните проблеми, без да се търсят съответните решения, това означава, че никога няма да сме иновативни и актуални на времето.

Използвана литература

1. Правилник за наблюдение и оценка научноизследователската дейност, осъществявана от висшите училища и научните организации, както и на дейността на Фонд „Научни изследвания“ – Обн. – ДВ, бр. 54 от 29.06.2018 г.
2. План за възстановяването на Европа – <https://ec.europa.eu/info/>

- strategy/recovery-plan-europe_bg, видяна на 15.09.2022 г.
3. Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 – 2030 г. – <https://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1399>
 4. Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода от 2014 – 2020 г. – <https://web.mon.bg/bg/143>
 5. Лозев, К. Философия на науката. Попериански лекции. Изд. Изток-запад, 2015, с. 45
 6. Радева, В. Български тълковен речник. Изд. Изток-запад, 2012, с. 56
 7. Висше образование: европейска стратегия за университетите – https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/13199-%D0%92%D0%B8%D1%81%D1%88%D0%B5-%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B8%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D1%83%D0%BD%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82-%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5_bg
 8. Мрежа от изследователски висши училища – <https://www.fni.bg/?q=node/1459>
 9. Представяне на оценката на научноизследователската дейност, осъществявана от висшите училища и научните организации и фонд „Научни изследвания“ за 2017 година – https://web.mon.bg/upload/18315/Оценка_презентация.pdf
 10. Университетите на две скорости, много пари за наука, малко за обучение – <https://offnews.bg/analizi-i-komentari/universiteti-na-2-skorosti-mnogo-pari-za-nauka-malko-za-obuchenie-769960.html>, видяна на 09.09.2022 г.
 11. Modernisation of Higher Education in Europe: Academic Staff 2017 – https://ec.europa.eu › 209_academic_staff_2017

СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО КОМПЛЕКС ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ

Докторант Ангел Петров Петров

Университет за национално и световно стопанство – София

Резюме

Настоящата статия има за цел да направи анализ на актуалните проблеми на счетоводното образование, да се предложат начини за тяхното разрешаване, както и да се обобщят проблеми, свързани с модернизацията и развитието на бизнеса и тяхното отражение върху счетоводната професия.

Ключови думи: хибридно счетоводство, етични принципи, регулация на професията, счетоводен софтуер, електронни документи, висше счетоводно образование

ACCOUNTING EDUCATION AS A COMPLEX OF KNOWLEDGE, SKILLS AND COMPETENCES

Angel Petrov Petrov

University of National and World Economy, Sofia

Abstract

This article aims to analyze the current problems of accounting education, to propose various ways to solve them, as well as to summarize problems related to the modernization and development of business and their impact on the accounting profession.

Key words: hybrid accounting, ethical principles, regulation of the profession, accounting software, electronic documents, higher accounting education

Образованието като част от нашето развитие и влияещо като цяло върху личността на учащите в университетите ни дава необходимата основа за развитието ни като общество. Важна част от нашето развитие е и приносът в интегрираното развитие на нашите професионални компетенции, в които знанията, уменията, компетентности-

те и стремежът към усъвършенстване водят към развитието на личностите като бъдещи професионалисти.

В сферата на образованието и върху нашите обществени отношения играят роля основните икономически и стопански науки, които уреждат нашите отношения като общество и като икономически субекти. Икономическите и стопански науки като счетоводство, икономика, мениджмънт участват във фундамента на образователните модели и в регулацията на счетоводната професия като цяло. За да определя нуждите от и на счетоводното образование, то могат да бъдат фиксирани няколко проблема, влияещи върху развитието на науката и необходимите компетенции и цели на счетоводната професия. Счетоводното образование, и като цяло счетоводната професия, през последните години са поставени пред различни изпитания, а именно – все повече нови и непознати бизнеси, проблеми при осъвременяване на образователните програми, неясна връзка с бизнеса и нуждите на бизнеса, невъзможност на специалистите да преминат на изцяло онлайн обработване на информацията, както и липсата на регулация на професията.

В днешното обучение и образование в сферата на счетоводството са необходими реформи, които да направят идеала на професията по-лесно достижим, като го превърнат в приоритет при подготовката на бъдещите професионалисти. Целта би могла да се разреши след решаването на осъвременяване на учебните програми във висшите училища като се отчита динамичното развитие на бизнеса и въвеждането на новите технологии в ежедневиия работен процес.

Проблемите, които към момента можем да изнесем на преден план са именно – липсата на желание за развитие у младите хора на професията, слаба връзка между бизнеса и кадрите в счетоводната сфера, хибридно счетоводство, липсата на застъпено практическо обучение за работа със счетоводен софтуер в учебните програми, липса на ясни механизми за работа и регулация на професията и не на последно място – да бъде въведен подробен курс, свързан с изучаване на процесите, касаещи административната дейност на данъчните органи.

За да се постигне добър резултат реформата трябва да бъде заложена още от специализираното средно образование, което дава основата и провокира желанието на младежите да се специализират и да изучават счетоводство и други направления на икономиката.

В настоящия доклад следва подробно да разгледаме описаните проблеми и да бъдат дадени предложения за тяхното разрешаване, които биха довели до повишаване на квалификацията на кадрите, до ръст в конкуренцията и качеството на предлаганите услуги.

I. Липса на желание у младите хора за развитие в професията

В съвременната икономика, изградена на пазарен принцип, процесите са изключително динамични и изискват високо квалифицирана подготовка по специалността и умения за адаптация. Пред последните 20 г. счетоводната професия бе силно negliжирана и изместена от т.нар. „модерни професии“, свързани с развитието на информационните технологии. Счетоводството остана силно подценено като участник в развитието на всеки бизнес, макар то да е основата, сърцето на всяка действаща икономическа единица. Сред младите хора остана усещането, че това е професия, която е лишена от професионално развитие и нископлатена. Това е абсолютно погрешно схващане, резултат от активната реклама на специалностите, свързани с високите технологии. От друга страна, средното образование е в застой и дори в низходяща крива, която обуславя и ниската заинтересованост, с която кандидат-студентите подхождат. За да бъде устойчива тенденцията за повишаване на интереса към счетоводството като специалност и житейско призвание, трябва да се започне работа още от средното образование. Необходимо е повече училища да бъдат стимулирани да въвеждат специализирано изучаване на счетоводни дисциплини, с което ще се спомогне във Висшите училища да постъпват кадри с начална подготовка по специалността, които да се развиват и да дават своята добавена стойност в продължаващото си обучение.

Вторият проблем, който може да се открие в тази насока е липсата на специализация след завършването на висшето образование. Основно завършилите работят и се развиват спрямо казуистиката, до която имат досег. Би било изключително полезно създаването на тесни специалисти, които да се занимават например с управленско счетоводство, оперативно счетоводство, данъчно счетоводство и т.н.

II. Слаба връзка между бизнеса и кадрите в счетоводната сфера

Погрешно е разбирането, насложено в голяма част от управляващите работещ бизнес е, че счетоводителите са част от администрацията на дружеството и извършват само действия по администриране на документи, поради което и бизнеса е дезинтересиран в това да влага ресурс и да предоставя поле за обучение на млади кадри. Това е изключително голям проблем, тъй като правилното и добросъвестно водене на счетоводството е основополагащо за развитието на всеки бизнес. Необходимо е да се създаде връзка между университета и бизнеса, с която да се постигне отварянето на възможностите за младите кадри да стажуват в различни бизнес-направления, да придобиват опит не само в администрирането на документи, съгласно счетоводните стандарти, а и в това да са активни и да предлагат на управляващите адекватни решения за оптимизация на разходите и повишаване на приходите и подобряването на финансовото състояние на дружеството. Важно е бизнесът да осъзнае, че високото качество на счетоводната работа е водещо за постигането на добри финансови резултати.

III. Хибридно счетоводство

Ковид кризата доведе до множество промени в бизнеса, които до някъде го модернизираха, но останаха недовършени.

В счетоводната дейност въвеждането на изцяло електронно счетоводство е не само необходимо, но и наложително. В световен мащаб отпадането на хартиените носители е поставено като един от приоритетите на еко активистите и не бива да бъде пренебрегвано. Професията позволява целия документооборот да бъде изцяло на електронен носител, което би спестило време, усилия и не само-би помогнало за по-добрата отчетност и проследимост в работата. В момента се практикува т.нар. „хибридно“ счетоводство, което създава повече затруднения, отколкото да облекчава работния процес, тъй като наравно се използват хартиените и електронните носители, което е предпоставка за извършването на двойна проверка.

Предвид това, необходимо е да има и адекватна модернизация в тази насока, както и информационна кампания към бизнеса, с която да се обяснят плюсовете от неизползването на хартиен източник, както и

от това, че електронните документи са с аналогична стойност. В много държава, като Турция, например, фактурите са изпращат директно на телефонния номер на пазарувачия и се качват в негов личен профил, което е изключително удобно, бързо и е минимализирало предпоставките за изгубване на документи и недеклариране на продажби.

IV. Липсата на застъпено практическо обучение за работата със счетоводен софтуер в учебните програми

В последните години, с бързия напредък на информационните технологии, счетоводния софтуер се развива изключително динамично и даде възможност голяма част от процесите да бъдат автоматизирани.

В учебните програми все още липсва застъпването на изучаването на работата със счетоводен софтуер, която е основна и помага за оптимизиране на процесите. При подготовката на кадрите е необходимо да бъде застъпено и практическо обучение, свързано с работата със счетоводен софтуер, което ще допринесе за плавната адаптация и допълнителната квалификация при започването на работа, а и ще има добавена стойност за бизнеса, тъй като кадрите ще бъдат обучени и няма да се налага това да се случва в работна среда.

V. Липса на ясни механизми за работа и регулация на професията

Счетоводната професия нормативно е регламентирана в Закона за счетоводството, който обаче е твърде лаконичен и непълен по отношение на изискванията, които следва да има към упражняващите професията, техните професионални и етични качества.

Предвид, че счетоводната професия е с голямо икономическо значение, както за дружествата, така и за общия граждански оборот, то според мен е необходимо да бъде въведена държавна регулация на професията по примера на специалностите като Право, Архитектура и Медицина, с която да се избегне наводняването на пазара от кадри. Необходимо е създаването на единен държавен изпит за придобиване на квалификация „счетоводител“, който да бъде мултидисциплинарен и да дава право на този, който го е издържал да работи на свободна практика, с което правим аналогия към полагането на адвокатски изпит от юристите. Завършилите, които не са положили описания из-

пит, да имат възможност да работят само на трудов договор в дружества, за да може да е ясно диференцирана тяхната отговорност.

Необходимо е да бъде застъпено изучаването на „Професионална етика в счетоводството“, тъй като това е дисциплина, която би дала по-широко поле на познание и задълбочаване в парадигмата на счетоводството. В момента законът дава изключително широка възможност за реализация и на кадри без счетоводно образование, което води до множество проблеми и следва да бъде премахнато.

VI. Да бъде въведен подробен курс, свързан с изучаване на процесите, касаещи административната дейност на данъчните органи

Счетоводната работа до голямата си степен е силно обвързана с дейността на данъчните органи. Познаването на процесите в данъчната администрация, тяхното разбиране и владееие е ключово за предоставянето на качествена услуга от счетоводителя. В данъчното законодателство са уредени множество процедури, с които практикуващите се запознават в хода на работния процес, но това може да бъде избегнато и оптимизирано, като се заложи още при провеждането на обучението в университета, където да се поставят стабилни основи. Наблюдава се тенденция сред младото поколение да няма разбиране на данъчното законодателство, породено от липсата на знания в тази насока. Предвид това, се създават предпоставки за неправилно тълкуване и прилагане на правните норми в тази насока и липсата на адекватно професионално консултиране на бизнеса.

VII. Нуждата от промяна на преподавателския подход и мястото на счетоводното образование в днешно време

Нуждата от промяна на преподавателския подход се налага поради постоянно променящи се икономически и социални условия, което обуславя и отношението на студентите към дисциплината на фона на други по-високоплатени професии. Промяната в преподавателския подход трябва да се разглежда в два аспекта – либерален/осъвременен/ и консервативен. Консервативният подход е основно застъпен подход, в който преподавателят има водеща роля в преподаването и все по-малка е ролята на студентите. Често студентите се

явяват слушатели при консервативният подход и рядко вземат активно участие в процесите и в задълбоченото усвояване на материята. Консервативният подход може да бъде променен, когато студентите бъдат въвлечени в преподавателския процес, в това да имат повече занимания свързани с професионалните им интереси.

Либералният подход е подходът на днешното време, който подход изисква основно информизиране на студентите относно целите, съдържанието и структурата на бъдещото обучение, също важен момент е и определянето на проблемите пред всяка наука и възможностите за градивно усвояване на материята. Тук е важно да отбележим и насърчаването на студентите за активното им участие в университетските дейности. Все повече студенти трябва да бъдат ангажирани да изследват проблемите на счетоводството, на колективното решаване на проблеми и възможностите за съвместни дейности.

Важно е да се представят и други преподавателски подходи, но дори и да приемем само тези, то можем да ги приемем за достатъчни, за да засилим ролята на счетоводното образование във формирането на бъдещите специалисти в професионални счетоводители с висок морал и ценности. Ценностите, които трябва да споделят бъдещите професионалисти са именно създаването на смисъл в живота и постигането на така нареченото усещане за лично удовлетворение. Счетоводното образование е един преход, който преди това е трябвало да бъде оформен чрез някои основополагащи дисциплини и водещи към по-високи нравствени норми, които в днешно време все по-трудно се откриват при бъдещите специалисти. Поради високата конкуренция, ниското заплащане, ненавременното информизиране за промените в законодателството се създават предпоставки за некоректно обработване и представяне на информацията, въвеждане в заблуда на ръководството на фирмите и съответно предпоставка за вземането на решения, които да доведат до финансови загуби.

В заключение, може да се обобщи, че счетоводната професия е изправена пред предизвикателствата на възприемането и адаптирането към бързата и агресивна модернизация и електронизация на бизнеса и всички обществени сфери. Предвид това е необходимо да се предприемат стъпки по актуализиране на учебните програми, засилен диалог с бизнеса и повишаване на публичната осведоменост за високата добавена стойност, която специалистите-счетоводители имат.

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В ОБРАЗОВАНИЕТО – ПОГЛЕД В БЪДЕЩЕТО

Гл. ас. д-р Бранимира Колева
Икономически университет – Варна

Резюме

Изкуственият интелект претърпя голямо развитие през последните години и представлява нововъзникваща технология, която ще революционизира начините, по които живеят хората. Тази технология вече се въвежда в сферата на висшето образование, въпреки, че много преподаватели не са наясно за нейния обхват и най-вече с това в какво се състои.

***Ключови думи:** висше образование, изкуствен интелект, етика, ролята на преподавателя*

ARTIFICIAL INTELLIGENCE – FORWARD LOOKING EDUCATION

Chief Assist. Prof. Branimira Koleva, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

Artificial intelligence has experienced major developments in recent years and represents an emerging technology that will revolutionize the ways in which human beings live. This technology is already being introduced in the field of higher education, although many teachers are unaware of its scope and above all, of what it consists of.

***Key words:** higher education, Artificial intelligence, ethics, the role of the teacher*

С началото на новата учебна година идва и мотивацията за успехи и личностно развитие. Всички се зареждаме с надежда и се подготвяме за една спокойна и вдъхновяваща година, изпълнена с успешни начинания. А и има ли по-добро време от началото на една година за планиране на нашето бъдеще?

Целта на настоящия доклад е разглеждане на основните проблеми в образованието, свързани с навлизането на изкуствения интелект и все по-намаляващата роля на преподавателя като такъв. Той се превръща в ментор, който насърчава обучаемите сами да търсят нужната им информация в световната мрежа, да я анализират, преосмислят и използват, и дори да синтезират ново знание.

Поставените **задачи** в изследването са свързани с представяне на:

1. Ролята на изкуствения интелект /ИИ/ в образованието;
2. Анализиране на предимствата и недостатъците на ИИ за преподавателите и учащите се;
3. Нововъзникващи етични проблеми в резултат на прилагането на ИИ в образователния сектор.

Вярвам, че стресът от промяната от присъствено обучение към дигитално обучение вече отмина, но безспорно се отрази на всички. Но това не бе стрес, свързан само с пренастройката от един към друг модел на обучение, а стрес, породен от де-социализацията, която пандемията наложи, от заболяване и дори загубата на близки хора. В книгата „Домът и Университетът – Споделени истории от Царство България“ на д-р Христиан Даскалов, директор на Националния студентски дом към МОН се посочва, че дори по времето на Испанския грип от 1918 г. образователната система у нас не е била така силно и всеобхватно засегната, както бе през последните две учебни години. Пандемията ни върна години назад. Вече реалността е друга. Онлайн обучението трябва да бъде винаги под ръка при извънредни ситуации и занапред, системата трябва да бъде подготвена във всеки един момент да се адаптира. Тази готовност трябва да бъде и при настъпването и на по-прозаични събития като ежегодните епидемии от грип и „дървени ваканции“, която благодарение на променената реалност вече остава в историята. Стратегическият подход не би следвало да е на ниво отделни предмети в университета, а по-скоро под формата на приложение на най-добрите практики от онлайн в присъствена среда и преминаване към хибриден образователен процес.

Обучението на бъдещето трябва да предостави възможност на студента/ученика да получи най-високо качество без компромиси, налагани по географски или социално-икономически причини. Интернетата ни дава да ползваме образователни ресурси от целия свят, да заимстваме добро съдържание, добри техники и инструменти за

преподаване. Образователната система трябва да бъде отворена към всичко това и да се развива в посока на дистрибутиран образователен процес на базата на индивидуализирани учебни планове и програми, отворени за плавен преход на младия човек между различните образователни степени. Може да се каже, че дигиталното образование в България е на по-добро ниво, в сравнение с други по-развити страни, които в много отношения дори закъсняваха с въвеждането на мерки по организацията и провеждането на учебния процес.

А каква е ролята на преподавателя в тази среда – той се явява по-скоро като ментор, отколкото на класически преподавател. Променя се ролята на учителя: от „доставчик“ на готови знания той се превръща в ментор. Важно е ние да направим така, че студентите, доколкото прекарват голяма част от времето в онлайн среда, трябва да се научат да бъдат създатели, а не просто потребители на технологии и дигитално съдържание. Пътуваме към дигиталния свят. Младото поколение вече е там и всички се движим в посока към мета вселената. В продължение на десетилетия автори на научна фантастика, футуристи и създатели на филми предричат невероятните промени, които ще настъпят с появата на широко разпространения изкуствен интелект. Машинното обучение и изкуственият интелект са основни двигатели на иновациите и растежа във всички сектори, включително образованието. Въпреки, че технологиите задвижвани от изкуствен интелект съществуват от известно време, секторът е бавен в приемането им. Пандемията, от друга страна радикално промени сцената, тласкайки преподавателите да разчитат на технологии за виртуално обучение. Изкуственият интелект има потенциала да подобри както ученето, така и преподаването, подпомагайки образователната индустрия, като едновременно с това се развива в полза както на ученици, така и на учители.

Какво е Изкуствен интелект? Отговорът на този въпрос е труден, тъй-като сред изследователите (Baker. T, Smith. L, 2019) няма общо мнение относно определението за изкуствен интелект. Той може да се определи като компютърна система, способна да изпълнява интелигентни задачи, които обикновено се свързват с човешкия ум, като например тълкуване и обработка на информация, учене, разсъждаване, решаване на проблеми, прогнозиране, вземане на решения, а понякога и създаване. Терминът изкуствен интелект съдържа изрично позоваване на понятието интелигентност. ИИ не описва една

единствена технология. Това е общ термин за описание на набор от технологии и методи като машинно обучение, роботика, лицево разпознаване, изкуствени невронни мрежи. Изкуствения интелект е навсякъде около нас, той става все по-голяма част от ежедневието ни – от интелигентните сензори, които ни помагат да правим перфектни снимки, до функциите за автоматично паркиране в колите, до понякога разочароващите лични асистенти в смартфоните.

Едно място, където изкуственият интелект е готов да направи големи промени е образованието. По отношение на въвеждането на базирани на ИИ инструменти и услуги във висшето образование Hinojo-Lucena, Aznar-Diaz, Caceres-Roshe и Romero-Rodrigues отбелязват, че „тази технология вече се въвежда в областта на висшето образование, въпреки че много учители не са наясно с нейния обхват и най-вече с това какво се състои“. Въпреки, че може да не видим хумановидни роботи да действат като учители през следващото десетилетие, вече има много проекти, които използват компютърен интелект, за да помогнат на преподавателите да извлекат повече от образователния опит. Съществуват много обещаващи приложения на изкуствения интелект, които предсказват как той може да промени образованието през следващите десетилетия.

Представените роли по-долу на изкуствения интелект в образованието ще оформят и определят образователния облик на бъдещето:

1. Изкуственият интелект може да автоматизира основни дейности в образованието, като **оценяване**. Оценкаването на домашни и тестове на големи лекционни курсове не рядко е досадна работа за нас преподавателите, то отнема доста време, което време може да се използва за работа със студентите, подготовка за час или работа по професионално развитие. Вече сме свидетели на автоматизираното оценяване на почти всички видове тестове с избор и попълване на празни места;

2. Възможност за ускоряване **персонализираното обучение**, поради това, че стандартизираната учебна програма не отговаря на индивидуалните нужди на учащите се – тоест диференциране на учебния процес в реално време. Могат да се изберат най-подходящите дейности и задачи за всеки обучаем – индивидуализирано обучение. Част от това вече се случва чрез нарастващ брой адаптивни програми за обучение, игри и софтуер. Тези системи отговарят на нуждите на учащите, като поставят по-голям акцент върху определени теми, пов-

тарят неща, които не са усвоени и като цяло помагат всеки да работи със свое собствено темпо. Тук учителя предлага помощ и подкрепа, когато е необходимо. Адаптивните технологии за обучение работят от предпоставката, че има други по-персонализирани начини за придобиване на знания. Да предположим, че една технологична система може да проследи и запомни цялата музика, която слушате. След няколко дни може да генерира плейлист според вашите вкусове. Една наистина добра система може дори да разпознае, че харесвате рок след работа и да се програмира така, че да отговаря на вашите нужди. Вземаме същата идея и прилагаме в учебна ситуация. Да предположим, че студент се подготвя за изпит по счетоводство. Адаптивната технология за обучение може да отбележи дали използваните сметки или счетоводни статии са правилни или неправилни, и в зависимост от грешките, програмата ще започне да предлага повече практика в тези области, които са слаби.

3. Образователните класни стаи могат да станат **глобално достъпни за всички учащи се** чрез инструментите на ИИ, дори тези които имат слухови или зрителни увреждания или говорят различни езици. С плъгин /компонент за персонализация на приложения софтуер от страна на потребителя, за да отговори на неговите специфични нужди/ на PowerPoint, като Presentation Translator студентите имат субтитри в реално време за всичко, което преподавателят казва.

4. **Изкуственият интелект може да посочи места, където лекциите трябва да се подобрят.** Ние преподавателите не винаги сме наясно с пропуските в лекциите и образователните материали. Когато се установи, че голям брой учащи изпращат грешен отговор на домашна задача или изпит, системата предупреждава преподавателя. Този тип системи подпомагат да се запълнят пропуските в обясненията, които могат да възникнат по време на образователния процес. Вместо да чакат отговор от преподавателя, студентите получават незабавна обратна връзка, която им помага да разберат дадена концепция и да запомнят как да я направят правилно следващия път. В някои училища и университети извършващи обучения в он-лайн среда наблюдават напредъка на учениците и предупреждават преподавателите, когато има проблем;

5. Изкуственият интелект може да е **асистент** във виртуална класна стая;

6. **Чатботове** могат да отговарят в движение на административни въпроси на родители, служители и студенти. В допълнение учащите могат да получат 24/7 помощ по всяка тема по всяко време на деня. По този начин решенията, базирани на ИИ, правят обучението достъпно за всички учащи и от всяко място. Традиционно учениците получават решения на проблемите си само, когато се срещнат със своите преподаватели или чрез електронната си поща. Електронните системи могат да бъдат програмирани да предоставят експертни познания, служейки като място за студентите да задават въпроси и да намират информация, дори биха могли потенциално да заемат мястото на учителите за много основни учебни материали.

7. Изкуствения интелект може да прави **анализ на настроеността на обучаващите** се, да обработва данни за това как хората се държат, докато учат, като този анализ може да покаже на преподавателите начина, по който техните учащи учат, както и какво учат. Например, вече има китайски училища, които експериментират с използването на изкуствен интелект в класна стая. Началното училище Jinhua Xiaoshun в източен Китай наскоро използва специални ленти за глава, разработени от базираната в САЩ компания BrainCo, за да измери нивото на концентрация на учениците. Лентата за глава ще предава данни в реално време за това колко ангажирани са учениците. Целта на лентите за глава е да помогнат на учителите да определят количествено ангажираността на учениците, за да могат по-добре да индивидуализират инструкциите, за да отговорят на нуждите на всеки ученик. В други класни стаи е установено, че учениците са наблюдавани с помощта на камери. Използвайки софтуер за разпознаване на лица, ИИ технологиите могат да анализират поведението на учениците. Китайското правителство продължава да насърчава приемането на „интелигентни класни стаи“, тъй-като те продължават да разширяват границите на китайското образование.

Считам, че в този случай се нарушава личното пространство на човека и вече е налице етичен проблем. Не бива да се допуска подобна намеса в човешкото съзнание. Като родител и преподавател не бих дала съгласие за внедряване на подобна технология за наблюдение на поведението на учащите.

Изкуствения интелект има потенциала да разшири възможностите за анализ на обучението, но от друга страна, такива системи изискват огромни количества данни, включително поверителна информа-

ция за студенти и преподаватели, което повдига сериозни проблеми с поверителността и защитата на данните (Lynch, M, 2018). Вече са създадени някои институции, като например Института за етичен изкуствен интелект в образованието в Обединеното кралство с цел създаване на рамка за етично управление на ИИ в образованието.

8. Изкуственият интелект **променя начина, по който намираме и използваме информацията в училищата и академичните среди**. Студентите в бъдеще може да имат значително по-различен опит, правейки изследвания с по-нова и напреднала технология, търсейки факти, отколкото днешните студенти;

9. **Ще се промени ролята на учителите** – винаги ще има работа за преподавателите, но каква ще е тази роля и какво ще включва в резултат на използването на новите технологии под формата на интелигентни компютърни системи в образованието? В повечето случаи ИИ ще измести ролята на преподавателя към тази на **фасилитатор** – човек, който обезпечавя успешна групово комуникация. Съблюдава правилата на срещата, нейните процедури и регламент, като позволява на участниците, да се концентрират на целите и съдържанието на срещата. Преподавателят ще улеснява работата на групата, организира, ръководи с цел получаване на по-голяма ефективност.

Въпреки огромните възможности, които изкуственият интелект може да предостави за подпомагане на преподаването, във време на криза и бюджетни съкращения може да е изкушаващо за управляващите на образователните институции да заменят преподавателите с печеливши автоматизирани ИИ решения. Налице е риск, че „интелигентни преподаватели“, експертни системи и чат ботове ще заемат работата им.

В заключение, може да се посочи, че безспорно изкуствения интелект в образованието е полезен, но считам, че има и не малко негативи за студентите и учениците. Ролята на технологиите в класната стая отдавна е спорна тема, подклаждайки дебати за това:

- Колко време пред екрана трябва да изкарват учащите?
- Какво е въздействието на технологиите върху когнитивното развитие на децата?

Считам, че все повече деца не ще желаят да учат, да се образоват, ще стават все по-мързеливи. Като преподавател, родител и

приятел все по-често чувам въпроса „Мамо, госпожо, защо ми е да уча като всичко има в интернет?“ – Аз ги питам – „Ами, ако електричеството спре?“

Вярно е, че трябва да продължим напред, но с известна предпазливост, защото са налице и рискове като вредни ефекти за човешката психика, проблеми с неприкосновеността на личния живот и други етични последици. Разбира се ние не искаме да забавяме процеса на развитие, но е необходимо да управляваме поведението на нещата, които изграждаме, защото:

1. Трябва да имаме етика, вградена в идеята защо се разработва определена част от технологията, оборудва с изкуствен интелект;

2. Трябва да наблюдаваме, проверяваме, контролираме резултатите от тази конкретна технология, за да разберем напълно нейното поведение и да сме сигурни, че не нарушава нашия (човешки) морален компас.

В контекста на казаното по-горе, в условията на все по-глобализиращия се достъп до качествено образование, висшето образование в Република България е поставено в режим на конкуренция с университети от цял свят. Считаю, че за да подобрим нашето обучение по счетоводство, следва да започнем да обучаваме студентите практически ориентирано. Да подготвим учебно тренировъчни фирми подкрепени с документи по всички счетоводни обекти, да обучаваме студентите на счетоводство още от втори курс като използваме счетоводен програмен продукт. Това е отговор и на желанието на бизнеса да подготвяме хора, които имат повече практически знания и умения; на родителите, които желаят децата им да завършат образование, което им осигурява конкурентноспособност на пазара на труда.

Но как и по какъв начин младото поколение ще продължи да се обучава е въпрос на бъдещето. За съжаление в наши дни се вижда, че колкото технологиите са по-близо до нас, ние се отдалечаваме все повече един от друг, плавно и постепенно започваме да живеем виртуално, намалява се единствената черта, която хората имат, за да изпреварват един все по – механизирен свят: креативността.

Използвана литература

1. Даскалов, Х., 2021. Домът и Университетът – Споделени истории от Царство България, <https://studenthouse.bg/2021/11/25/new-book/>.
2. Baker. T, Smith. L, 2019. Educ-AI-tion Rebooted, Available at: [https://media.nesta.org.uk/documents/Future of AI and education v5_WEB](https://media.nesta.org.uk/documents/Future%20of%20AI%20and%20education%20v5_WEB).
3. Hinojo. L, Aznar. Diaz, Caceres. R, Romero. R, 2019. Artificial Intelligence in Higher Education: A Bibliometric Study on its Impact in the Scientific Literature.
4. Lynch, M, 2018. My vision for the future of artificial intelligence in education, Available at: <https://theedadvocate.org>

ИНИЦИАТИВИТЕ НА СИМА В ОТГОВОР НА ПРОМЕНЯЩИТЕ СЕ ИЗИСКВАНИЯ КЪМ ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ УМЕНИЯ НА СПЕЦИАЛИСТИТЕ ПО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО В ДИГИТАЛНАТА ЕРА

Гл. ас. д-р Драган Георгиев

Гл. ас. д-р Илиян Христов

Икономически университет – Варна

Резюме

С настъпването на дигиталната ера, ролята на специалистите в областта на управленското счетоводство значително се измени, като фокусът ѝ се измести от дейности, свързани със събиране на информация, изготвяне и представяне на отчети, анализ и интерпретиране, към създаване на влияние и въздействие. Това на свой ред оказва въздействие върху кръга от знания, умения и компетенции, които следва специалистите да придобият и развиват, за да успеят да се адаптират и постигнат успешно кариерно развитие. Докладът представя концептуалните възгледи и предприетите инициативи през последните години от професионалната организация СИМА за обучение и кариерно развитие на управленските счетоводители в дигиталната ера, като адекватен отговор на ключовите промени в ролята и изискуемите компетенции посочената професионална общност.

Ключови думи: *СИМА, управленско счетоводство, професионални умения, дигитална ера*

CIMA'S INITIATIVES IN RESPONSE TO THE CHANGING SKILLS REQUIREMENTS OF MANAGEMENT ACCOUNTING PROFESSIONALS IN THE DIGITAL AGE

*Chief Assist. Prof. Dragan Georgiev PhD
Chief Assist. Prof. Iliyan Hristov PhD
University of Economics – Varna*

Abstract

With the advent of the digital age, the role of management accounting professionals has changed significantly, shifting its focus from activities related to information gathering, reporting, analysis and interpretation, to creating influence and impact. This, in turn, has had an impact on the range of knowledge, skills and competences that professionals should acquire and develop in order to adapt and achieve successful career development. The report presents the conceptual views and initiatives taken in recent years by the professional body CIMA for the training and career development of management accountants in the digital age, as an adequate response to the key changes in their role and required competencies.

Keywords: *CIMA, management accounting, professional skills, digital age*

В дигиталната ера се наблюдава чувствителна промяна в ролята на специалистите в областта на управленското счетоводство, като фокусът на работата им се измества от събиране на информация, изготвяне и представяне на отчети, анализ и интерпретиране, към оказване влияние чрез постигане на по-голямо въздействие в процеса на вземане на решения. Като следствие се изменя и кръга от необходими за знания, умения и компетенции, като акцентът при тях се измества от владеење на технически умения към владеење на бизнес умения.

Целта на доклада е да се представят концептуалните възгледи и предприетите инициативи от професионалната организация CIMA за обучение и кариерно развитие на управленските счетоводители в дигиталната ера, като адекватен отговор на ключовите промени в ролята и изискуемите компетенции за посочената професионална общност.

Изменящата се роля на финансовите специалисти при изграждане на ефективно управленско счетоводство

Според Института на сертифицираните управленски счетоводители (CIMA – The Chartered Institute of Management Accountants) управленското счетоводство представлява “набавяне, анализ, обмен и използване на финансова и нефинансова информация за вземане на решения с цел генериране и съхраняване на стойността в организациите” (AICPA, 2017). Чрез управление и адекватно реагиране на рисковете, организациите могат да използват наличните възможности и да генерират стойност за всички заинтересовани страни с течение на времето. За да постигнат споделяната от всички тях амбиция – да постигнат устойчив успех, е необходимо те да изградят ефективни функции на управленското счетоводство. Очаква се това да се случи чрез имплементиране на модел за ефективно управленско счетоводство, основан на комбинация от четири взаимосвързани компонента – **компетентни специалисти**, ясни Глобални принципи за управленско счетоводство (GMAP – Global Management Accounting Principles), добро управление на представянето и прилагане на утвърдени практики. (AICPA, 2017)

Относно първия ключов компонент – „компетентни специалисти“, от Асоциацията на международните сертифицирани професионални счетоводители (AICPA – The Association of International Certified Professional Accountants) посочват, че управленските счетоводители са ангажирани в различни функции на организацията и са наясно със съществуващите взаимовръзки между оперативната дейност, генерирането и потреблението на финансови ресурси, както и създаването и запазването на стойността (CIMA, 2017). Те изпълняват жизненоважна роля в подпомагане на организационното представяне, като разработват планове и осъществяват мониторинг върху тяхното изпълнение. В своеобразното ръководство за Принципите (AICPA, 2017) (Документа²⁶) се посочва, че специалистите по управленско счетоводството трябва да вземат предвид ключовата роля на клиентите върху организацията и обхвата на взаимоотношенията,

²⁶ Използва се за краткост и в съответствие с използваната в публикацията терминология от Асоциацията за наименоване на своеобразния наръчник (ръководство) относно принципите и насоките за прилагането им в областите на практика на управленското счетоводство.

които позволяват на бизнеса да бъде осъществен. Професионалистите следва да са наясно с глобалната макроикономическа среда, за да оценяват информацията въз основа на нейната релевантност спрямо нуждите на организацията. За да са ориентирани към практиката и за да са свързани с оперативната реалност, управленските счетоводители следва да овладеят комбинация от счетоводна и финансова експертиза, бизнес мислене, аналитични умения и подходящ опит.

В Документа се подчертава, че ролята на специалистите в разглежданата област се изменя. Традиционната роля на управленските счетоводители досега е била свързана предимно с предоставяне на доказателства под формата на финансови отчети, управленска информация и анализ. При положение, че излагат своите възгледи и анализи по подходящ и убедителен начин, значимостта на тяхната роля в организацията се засилва чрез предоставянето на релеванта информация, която да бъде разгледана преди да се вземе дадено решение. За да бъдат реализирани дадени решения е необходимо потенциалните резултати от тях също трябва да бъдат обяснени от специалистите по убедителен начин. На следващ етап управленските счетоводители оценяват напредъка и насочват изпълнението към целевия резултат. Така техният принос за организацията се измества от акцент върху владееене на технически умения към акцент върху владееене на бизнес умения (AICPA, 2017).

Всичко казано дотук относно изменящата се роля на управленските счетоводителите и начинът, по който те могат да увеличат своето влияние чрез постигане на по-голямо въздействие в процеса на вземане на решения, може да се опише през призмата на Принципите. Изместването на фокуса е от събиране на информация, изготвяне и представяне на отчети, съобразно принципа „Релевантност“, през анализ и интерпретиране, съобразно принципа „Стойност“ и се стигне до влияние и въздействие, съобразно принципа „Влияние“.

Рамката за компетенции като ориентир относно придобиването и развитието на подходящи знания, умения и компетенции в дигиталната ера

Отчитайки динамичните и значими промени, които настъпват в ролята на управленския счетоводител, а от там и измененията в кръга от знания, умения и компетенции, които той трябва да притежава,

AICPA и CIMA предприемат редица инициативи, с които да подпомогнат своите членове, обучаващи се лица и професионалната общност като цяло.

Една от значимите инициативи е публикуването на Рамка за компетенции на CGMA за управленските счетоводители през 2017 година, която е проектирана да изясни на управленските счетоводители и техните работодатели какви са изискваните знания и необходимите умения за съответната длъжност, както към момента, така и в бъдеще (CGMA, 2017). Рамката от 2017 година подробно описва професионалните умения за изграждане на доверие към финансовите специалисти (AICPA, 2017), придавайки значимост както на техническите, така и на т.н. „меки умения. Според нея, управленските счетоводители следва да се придържат към концепцията за учене през целия живот и непрекъснато професионално развитие (AICPA, 2017).

Придобиването и прилагането на компетенциите в отделните области не е достатъчен критерий за адекватно изпълнение на задачите от страна на управленските счетоводители. Рамката предвижда в основата на изпълнението на професионалните ангажименти да стои професионалната етика – от специалистите се изисква обективност, почтеност, етично поведение и съблюдаване на обществения интерес. Освен това, те следва да помагат на колегите си да не допускат проява на пристрастие, като за целта трябва да изградят и внедрят процес на вземане решения в организацията, основан на доказателства и като предоставят винаги, когато е възможно, проверени по емпиричен път обективни решения.

Рамката от 2017 година включва четири области от знания и умения: технически, бизнес, лидерски и за работа с хора (CGMA, 2017). Всяка област включва определен кръг от компетенции, дефинирани на четири нива на владение: основно, което се отнася за оперативния персонал или новоназначени служители; междинно, което се отнася за супервайзъри и мениджъри; за напреднали, което се отнася за старши мениджъри; експертно – за изпълнителни директори.

В дигиталната ера се очертава и още една ключова област от компетенции, които управленските счетоводители следва да развиват – солидни дигитални умения. Това направление се явява предмет на изследване в обширно 18 месечно проучване на тема “Преоткриване на финансите за дигитален свят” (Re-inventing finance for a digital world) (Farrar, 2019), в рамките на което Асоциацията се опитва да

установи как ще се развива финансовата функция на предприятията в дигиталната ера и как това засяга финансовите специалисти по отношение на тяхната професионална компетентност. Изследването отразява възгледите на повече от 5 500 финансови специалисти от 2000 организации в 150 страни. В него се очертават три основни теми:

- *Основен двигател на промяната е технологията.*
- *Технологията е предпоставка за създаване на стойност.*
- *Финансовите специалисти трябва да развиват уменията си.*

В третия аспект се разглеждат промените в знанията, уменията и компетенцията, които следва да развият и поддържат специалистите. За да бъдат успешни в условията на дигитален свят, хората се нуждаят от дигитални умения и дигитална нагласа. Според Асоциацията определя три ключови области на дигитални умения и начин на мислене (Фиг.1), които ще бъдат необходими за специалистите:

Базисна дигитална грамотност	Технологично ноу-хау	Начин на мислене и поведение
<i>За работа в дигитална среда</i>	<i>Където се изисква по-голяма експертиза</i>	<i>За постигане на успех в дигиталната среда</i>
✓ Обработка на информацията ✓ Цифрова комуникация ✓ Създаване на дигитално съдържание ✓ Безопасност ✓ Разрешаване на задачи	✓ Облачни изчисления ✓ Поверителност и сигурност ✓ Анализ на данни ✓ Нови бизнес модели	✓ Справяне със сложност ✓ Работа по гъвкав начин ✓ Творчество и въображение ✓ Учене през целия живот

Фиг. 1. Ключови дигитални умения, начин на мислене и поведение в съвременния свят (Farrar, 2019)

- **Основна дигитална грамотност:** *способност да се използват базисни технологии за изпълнение на рутинни задачи.* За да работи в дигитална среда, човек трябва да притежава увереност и умение да използва дигитални технологии за изпълнение на задачите. Това означава той да знае как да създава дигитално съдържание, как да гарантира поверителността при използването на данни и как да обменя информация чрез дигитални канали за комуникация.

- **Технологично ноу-хау – специалистите да бъдат наясно как цифровите технологии могат да окажат въздействие върху бизнес моделите.** Отнася се до техническите познания на финансовия специалист, особено когато се изискват по-задълбочени експертни познания. Специалистите трябва да са наясно как цифровите технологии могат да повлияят на бизнес модела на организацията, както и да развият способността да „сканират“ хоризонта за възможни бъдещи смущения. Когато финансовите специалисти имат задълбочен технологичен опит, той им дава възможност да работят по начин, по който се генерира стойност за организацията.

- **Начин на мислене и поведение: желание и способност постоянно да учат, да се развиват, за да се справят с комплексни задачи и да работят в една все по-гъвкава среда.** Необходим е начин на мислене, с който да се работи в дигиталната среда. Той е комбинация от способности да се преодолее сложността, да се работи по гъвкав и творчески начин и да използва любознателността, за да се учи непрекъснато. Приемането на този начин на мислене води до по-голяма мотивация и постижения.

Според Р. Daugherty и Н. Wilson се възможни три вида взаимоотношения на дейностите между технологията и служителите в една организация (Фигура 1) (Wilson & Daugherty, 2018):

- дейност, изпълнявана само от машини
- дейност, изпълнявана само от хора
- хибридни дейности, изпълнявани съвместно от хора и машини

Ръководи	Промяна на съпричастност	Създава	Отсъжда	Обучава	Обяснява	Полюкреня	Допълва	Взаимодейства	Въплъщава	Извършва	Потвърждава процес	Прогнозира	Адаптира
Дейности, изпълнявани само от хора				Хората подпомагат машините			Искуственият интелект дава “свърхсилни” на хората			Дейности, изпълнявани само от машини			
							Хибридни дейности						

Фиг. 2. Взаимоотношения на дейностите между технологията и служителите в една организация (Farrar, 2019)

Има някои дейности, които само хората могат да извършват. Това са задачи, които машините или не изпълняват правилно, или въобще не могат да извършват. Към тях може да отнесем някои аспекти на творчество, съпричастност, изразяване на преценки и отделни области, свързани с етика и професионализъм. Според Рамката от компетенции на CGMA, в професионалната квалификация на CIMA и CPD, финансовите специалисти следва да притежават и развиват всички изброени умения (Farrar, 2019).

По отношение на т.н. „хибридни“ дейности хората следва да взаимодействат с машините, като ги обучават и настройват. Последните дават на хората „свръхсили“, като увеличават производителността на специалистите, работейки в партньорство с тях (Farrar, 2019). Хибридната взаимовръзка човек-машина изисква нови умения и компетенции, които се явяват допълнение на съществуващите. Това са ключови дигитални умения, начин на мислене и поведение (Фиг. 2). Предприятията в съвременния свят е необходимо да фокусират вниманието си върху дигиталната стратегия, която дава възможност да се осъществи необходимата трансформация.

В проучването става ясно, че скоростта, с която се осъществяват промените в дигиталната ера и тяхното трудно прогнозиране водят до необходимостта от постоянно придобиване на нови знания. Това означава, че финансовите специалисти трябва да се посветят на обучение през целия живот – кариерата на един специалист се превръща в **кръговрат на обучение**. Финансовият специалист се нуждае от воля да изследва, експериментира, прави грешки и да се учи от тях, за да успее в дигитална среда. Финансовите екипи също трябва да изграждат в специалистите си бизнес и търговска промишленост, умения за комуникация и сътрудничество. Това не са нови умения, но е необходимо те да бъдат овладяни, за да може организацията да продължи да съществува и да се развива в днешната реалност.

В посочения доклад се съдържат солидни аргументи за актуализиране (Spence, 2019) на Рамката от компетенции, което става факт през 2019 година. В нея дигиталните умения не са просто нещо ново, което да бъде обособено в отделен раздел. Дигиталните умения са имплементирани и в другите четири области (например, следните аспекти: цифрови екосистеми, цифрова комуникационна и дигитална стратегия). За да съдейства на управленските счетоводители да про-

дължат да добавят стойност за организациите в ерата на нематериалната стойност, в новата рамка се очаква от тях да изградят компетенции по въпросите, свързани с интегрираното отчитане и начин на мислене. Подчертава се, че дигиталните умения са от съществено значение за финансовите специалисти, като се започне от базисната дигитална грамотност и се стигне до по-задълбочени експертни познания в областта на облачните изчисления, киберсигурността, анализа на данни и дигиталното определяне на разходите/калкулиране. Необходимо е финансовите специалисти да запазят и поддържат своето професионално ниво, за да бъдат в крак с напредъка в областта технологиите и да могат да управляват и ръководят финансовата функция в съвременния дигитален свят.

Инициативите на CIMA в подпомагане на обучението на специалистите в областта на управленското счетоводство

През последните години CIMA и AICPA имат сериозен принос към теорията и практиката на управленското счетоводство, като всяка инициатива се базира на задълбочени проучвания на възгледите на широк кръг заинтересовани страни – бизнес, представители на държавни институции, специалисти в областта на управленското счетоводство, академична общност и други. Организациите в сътрудничество създават първите принципи и стандарти по управленско счетоводство, въвеждат и допълнителни курсове с актуална проблематика, отразяваща спецификите на съвременните условия във финансовия свят. Освен това, въвеждат нови или актуализират стари методи на обучение, предоставят нови учебни ресурси и услуги за членовете на организацията, с които да развиват съвременни знания, умения и компетенции.

✓ През 2014 г. CIMA и AICPA, публикуват Международните принципи по управленско счетоводство – GMAP

✓ През 2016 година двете организации разширяват функционалността на техния уебсайт за обучение и развитие на финансови специалисти (Competency and Learning на AICPA-CIMA <https://competency.aicpa.org>) с нови функции за обучение и ресурси за развитие на компетенции, за да ги подпомагат във всички основни области на управленското и финансовото счетоводство (CPA, 2019).

✓ Създадена е колекцията на CIMA “Human Intelligence”, която предоставя видеа и ресурси, за да помогне специалистите да развият и усъвършенстват тези компетенции и други софтуерни умения, които са жизнено важни за дигиталната ера.

✓ Новият пакет Digital Mindset предлага курсове за професионално развитие по автоматизация, блокчейн, киберсигурност, анализ на данни и етика. От изключителна важност е да поддържат всеобхватни дигиталните умения на хората в екипа. Колкото повече финансовите специалисти тясно се специализират в конкретна технология, толкова по-лесно могат да бъдат заменени от машини.

✓ През 2019 година е актуализирана Рамката от компетенции за CGMA, като е поставен акцент върху развиването на дигиталните умения на специалистите.

✓ Извършена е актуализация на учебната програма на CGMA в съответствие с нарастващата степен на дигитализация на управленското счетоводство. Въпреки, че е запазена основната структура, брой, формат и продължителност на изпитите, са добавени към основните счетоводни, финансови и бизнес теми нови ключови области, като дигитални технологии, бизнес модели, интегрирано отчитане и кибер сигурност (PQ Magazine, 2019).

✓ През септември 2022 година е стартирана новата Програма за финансови лидери на CGMA (The CGMA Finance Leadership Program) за обучаваните от CIMA от Англия, Шотландия и Уелс като алтернативен път за придобиване на професионалната квалификация на CIMA – CGMA (Chartered Global Management Accountant). Регионалният вицепрезидент на CIMA за Великобритания и Ирландия посочва, че в променящия се свят новата програма следва да отговори на нарастващото търсене на електронно обучение по индивидуален план във Великобритания. Той споделя също, че „докато традиционното обучение и изпити в тестови центрове все още имат своето място, е резонно в дигитална ера да предлагаме алтернатива пътища за учене, разбиране и прилагане финансови умения и знания“ (PQ Magazine, 2022).

CIMA продължава своята традиция да подпомага развитието на теорията и практиката на управленското счетоводство – през последните години създава първите глобални принципи за управленско счетоводство, създава и в следствие актуализира Рамката от компетенции, въвежда допълнителни курсове за обучение по

актуални направления, отразяваща спецификите на съвременните условия във финансовия свят. Освен това, предлага нови или актуализира вече утвърдени методи на обучение, на нови учебни ресурси (в т.ч. програмата на квалификацията) и услуги за членовете на организацията във връзка с придобиването на съвременни знания, умения и компетенции. CIMA запазва традиционните форми на обучение и изпитване, но същевременно развива алтернативни пътища за осъществяването им, като една от последните реализирани инициативи е тази за електронно обучение по индивидуален план. Тя цели да направи по-достъпно обучението (пространство и време) и да го синхронизира с “ритъма на живот” на всеки обучаван по съответната програма, което напълно се вписва и подкрепя концепцията за “учене през целия живот”.

Използвана литература

1. AICPA, 2017. Guide to the Global Management Accounting Principles®. Effective management accounting: Improving decisions and building successful organisations.
2. CGMA, 2017. CGMA Competency Workframe.
3. CIMA, 2017. Global Management Accounting Principles: Improving decisions and building successful organisations. неизв.
4. CPA, C., 2019. AICPA and CIMA Add New Competencies to Personalized Learning Site. California CPA
5. Farrar, M., 2019. Re-inventing finance for a digital world. Available at: <https://www.cimaglobal.com/Documents/Future%20of%20Finance/future-re-inventing-finance-for-a-digital-world.pdf>. [Онлайн] [Отваряно на 14 April 2019].
6. PQ Magazine, 2019. Future-proofed, неизв.: PQ Magazine Available from: https://issuu.com/pqpublishing/docs/pq_march_2019.
7. PQ Magazine, 2022. New online route to CIMA membership Available from: https://issuu.com/pqpublishing/docs/pq_oct22-multihttps://issuu.com/pqpublishing/docs/pq_march_2019 : PQ Magazine.
8. Spence, P., 2019. CGMA Competency Framework guide: Generate value for long-term success.AICPA.
9. Wilson & Daugherty, 2018. Human +Machine: Reimagining work in the age of AI. Boston

КОМПЕТЕНТНОСТНИЯТ ПОДХОД КАТО СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Гл. ас. д-р Гергана Цончева-Петкова

Гл. ас. д-р Илиян Христов

Икономически университет – Варна

Резюме

Предизвикателствата на съвременния свят поставят изискване към младите специалисти да притежават редица професионални компетенции, които надграждат придобити и изградени знания, познавателни умения и личностни качества. За да се отговори на новите промени се налага изменение на фокуса на счетоводното образование от преподаване на знания към овладяване на ключови компетентности и развитието на способности да се решават проблеми. Компетентностният подход изисква прилагането на интегрирано интердисциплинарно взаимодействие между отделните направления на науката, силна практическа насоченост на обучението, прилагането на иновативни подходи и практики в процеса на преподаване.

Ключови думи: компетентностен подход, знания, умения, компетенции, качество на счетоводното образование

THE COMPETENCY-BASED APPROACH AS A MEANS OF IMPROVING THE QUALITY OF ACCOUNTING EDUCATION

Chief Assist. Prof. Gergana Tsoncheva-Petkova PhD

Chief Assist. Prof. Iliyan Hristov PhD

University of Economics – Varna

Abstract

The challenges of today's world require young professionals to possess a number of professional competencies that are not only associated with acquired and developed knowledge, cognitive skills

and personal qualities. In order to meet the new requirements, the focus of accounting education needs to change from teaching knowledge to mastering key competencies and developing problem-solving skills. The complex approach requires the application of integrated interdisciplinary interaction between the different fields of science, strong practical orientation of training, the application of innovative approaches and practices in the teaching process.

Keywords: *competency approach, knowledge, skills, competencies, quality of accounting education*

Качеството на образованието е ключов приоритет за всяка една държава, който в последните години все по-често е в полезрението на образователните институции и бизнеса. Пандемията от COVID-19 все повече засили остротата на проблема свързан с очакванията на обществото от завършващите млади финансови специалисти.

Цел на настоящия доклад е да представи компетентностен подход като средство за повишаване качеството на счетоводното образование, чрез които се постига интегрирано интердисциплинарно взаимодействие между отделните направления на науката, силна практическа насоченост на обучението, както и прилагането на иновативни подходи и практики в процеса на преподаване.

Компетентностният подход очертават рамката, по която следва да се промени счетоводното образование, така че да отговори на очакванията на бизнеса. Това изисква придобиване на различни професионални умения в младите финансови специалисти и овладяване на ключови компетентности.

Промяна във фокуса на преподаване към компетентностен подход

Бизнеса поставя изискване към младите специалисти да притежават редица професионални знания, умения и компетенции. Някои от по-значимите изисквания са следните:

- ✓ Изградени знания и познавателни умения след придобиване на висше образование;
- ✓ Компютърни умения, изразяващи се в отлично владение на офис приложения и софтуер за управление на бизнеса;
- ✓ Комуникативни и организационни умения;

✓ Способност за прилагане на интердисциплинарен подход при извършване на анализи и интерпретиране на резултати при работа с икономическа информация.

Едно от основните изисквания на бизнеса е младите финансови специалисти да придобиват и изграждат знания и познавателни умения, защото това ще им спомогне да натрупат в последствие и професионален опит. Тук идва важната роля на образователните институции, които следва да приобщават студентите и да ги заинтригуват, като им представят възможностите за бъдещо развитие. На следващо място комуникативните способности на личността са важни за всички млади специалисти. Работата в екип означава работа в единство така, че отделните личности да допълват индивидуалните си умения и способности с цел постигане на максимално високи резултати по поставените за изпълнение задачи. Това умение включва способността за: ангажираност в начинанията паралелно с останалите служители, постигане на баланс между представянето на собствените решения на проблемите и възприемането на другите такива, както и за принос при постигането на общи цели. Уменията за работа в екип се концентрират върху деловата комуникативност, способността за консултиране, дискутиране и убеждаване, както и способността за работа с хора и управление на екипи. Това налага излизане от ограничената рамка на обучение и силно фокусиране върху изграждането на социални и комуникативни умения в обучаващите се бъдещи финансови специалисти.

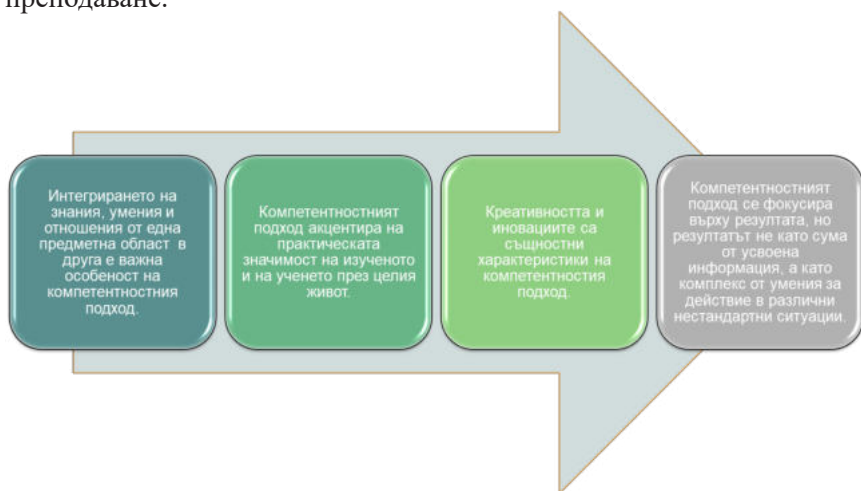
Друго основно изискване е развитието на аналитичното мислене, представено чрез способността за набиране, изготвяне и разчитане на аналитична финансова информация, свързано и със способността за вникване в детайлите. Това умение има особено важно значение, когато е необходимо да се определи динамиката на изменение на конкретни показатели за дейността на предприятията, за тяхното текущо състояние или бъдещо развитие.

Организационните умения, свързани със самостоятелно планиране на ежедневните дейности и организиране на адекватно планиране на времето, необходимо за постигане на всяка работна задача. Способността за справяне с много задачи и спазването на срокове, инициативността, желанието за обучение и кариерно развитие са качества, на които бизнеса акцентира. Мотивираността, активността и амбициозността са все качества, както лични, така и професионални,

свързани с появата на инициативност за развитие и обогатяване на уменията, както и справяне в конкурентна и динамична среда.

Повишаването на качеството на счетоводното образование се обвързва на първо място с промяната на фокуса в обучението **от преподаване на знания към овладяване на ключови компетентности и развитието на способности** да се решават проблеми извежда на преден план основните характеристики на **компетентностния подход**: (<https://web.mon.bg/bg/10077>, 2022)

- интегрирано интердисциплинарно взаимодействие;
- силна практическа обвързаност на обучението;
- стимулиране на креативното мислене на обучаващите се;
- насоченост към анализи и резултати;
- интегриране на съвременни подходи и практики в процеса на преподаване.

Фиг. 1. Компетентностният подход като средство за повишаване на качеството на образованието (<https://web.mon.bg/bg/100770>, 2022)

Към основните характеристики на компетентностния подход, които водят до промяна във фокуса на преподаване може да добавим още компетентностите на преподавателите като съвкупност от умения, знания както и ролята на Европейската рамка за дигитална компетентност на преподавателите; придобитите компетентности от обучаващите се в образователната среда и не на последно място прилаганите методи на обучение във висшето образование.

Прилагането на компетентностния подход предполага да се промени и ролята на преподавателя, а именно от източник на информация да се превърне в медиатор на информационния поток в академичната среда. На съвременният преподавател се дава възможност да създаде т.нар. „развиваща среда“, която да бъде съобразена със спецификата на студентите, да се включат всички съвременни средства за обучение и да се приложат иновативни практики. По този начин компетентностният подход дава възможност на преподавателите чрез учебното съдържание да извеждат на преден план екипната работа на студентите.

Според Н. Миронова (Миронова, Н., 2019) за висшите институти е въпрос за оцеляване и конкурентно предимство да имат съпоставими измерители на качеството на завършилите студенти вместо съществуващата система за рейтинговане, основана на спорна интерпретация на състоянието „реализация“. Авторът откроява и един важен проблем за управлението на образованието, а именно формата за индивидуалния модел на компетентност на студента, заложен в дипломата, която не отговаря на профила на изискванията, който работодателите създават за търсените служители. Решението на този проблем е в прилагането на ясен алгоритъм при формиране на учебните планове и програми и обвързване на висшето образование с езика на компетентностния подход. Други автори (Тонкович, 2011) поставят акцента върху компетентностния подход, като свързващ модел между висшето образование и практиката. За целите на висшето образование у нас различни изследователи (Musov, 2017), (Chantov, 2015) разграничават компетенциите на: социални; професионални; комуникативни; информационни; академични; на: общи (универсални, ключови, непрофесионални) и професионални (специални, предметно специализирани).

Компетентностите на преподавателите са всъщност знанията и уменията, които те притежават. Н. Колишев (Колишев, Н., 2018) посочва, че педагогическите умения условно се разделят на съществени и специфични педагогически умения на учителите. Той ги определя като съществени, защото тяхната реализация се отразява непосредствено върху ефективността на обучението, а специфични, защото отразяват спецификата на професионалната дейност на учителите и по-конкретно на обучението като особен вид човешка дейност. Съвкупността от преподавателските знания и умения водят до повишаване качеството на счетоводното образование и могат да се сведат до общоприетите

Фиг. 2. Съществени и специфични педагогически умения

Ключова роля за повишаване качеството на счетоводно-то образование в България неизменно оказва и приетата Европейска рамка за дигитална компетентност на преподавателите (<https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/european-framework-digital-competence-educators-digcompedu>, 2022). Тя отговаря на нарастващото осъзнаване сред държавите членки на ЕС, че преподавателите се нуждаят от набор от специфични дигитални умения, за повишаване на нивото и включване на иновации в образованието. Рамката цели да обхване и опишете тези специфични за преподавателите дигитални компетентности организирани в шест области (<https://web.mon.bg/bg/100770>, 2022):

Област 1. „Професионална ангажираност“ е насочена към пошироката професионална среда, т.е. използването на дигитални технологии при взаимодействие с колеги, ученици, родители и други заинтересовани страни, за индивидуално професионално развитие и за развитие на институцията.

Област 2. „Дигитални ресурси“ е насочена към компетентности, необходими за ефективно и отговорно използване, създаване и споделяне на дигитални ресурси за учене.

Област 3. „Преподаване и учене“ е посветена на управлението и организирането на използването на дигиталните технологии в преподаването и ученето.

Област 4. „Оценяване“ е насочена към използването на дигитални стратегии за подобряване на процеса на оценяване.

Област 5. „Овластяване на учащите“ се фокусира върху потенциала на дигиталните технологии за преподаване и изграждане на стратегии за учене.

Област 6. „Подпомагане на дигиталните компетентности на учащите“ описва специфичните педагогически компетентности, необходими за улесняване на придобиването на дигитални компетентности от учениците.

Придобитите компетентности от обучаващите се в образователната среда

Компетентностите се определят като динамична съвкупност от знания, умения, нагласи и отношения, които се придобиват в процеса на обучение. Свързват се основно с поведението на личността – не сами по себе си знания или умения, а подходящи поведения, демонстрирани в конкретни учебни ситуации и необходими за постигането на резултати в конкретна дейност или при определена професионална роля (Книга 1: Компетентности и образование: <https://web.mon.bg/bg/100770>, 2022).

Компетенциите могат да се представят по следния начин:

Фиг. 3. Компетенциите като съвкупност от знания, умения, нагласи и отношения

Знанията на младите специалисти се свеждат до това да се търсят отговори на въпросите – какво, кога, къде, колко и т.н., уменията изискват прилагането на знанията на практика, а под отношенията са нагласите към знанието и те се отразяват в поведението на обучаващите се.

М. Армстронг разделя компетентностите на два вида – поведенчески “меки” (емоционална интелигентност, комуникативност, резистентност към промяна, проактивност, екипност, умения за вземане на решения, ориентираност към постижения, умения за мотивиране, лидерство и др.) и технически “твърди”, които определят специфичните професионални умения и способности (Armstrong, M., 2016).

Формирането на младите счетоводни специалисти е сложен и продължителен процес, комбиниращ в себе си придобиване на знания, умения и изграждане на личностни характеристики. Компетенциите са нещо по-глобално, изразяващи се в свързани помежду си способности, задължения, знания и умения, позволяващи на личността да действа рационално и ефективно при изпълнението на конкретна работа. Компетентността е мерило за достатъчността на знанията и уменията, позволяващи на индивида да предприема действия при различни ситуации. Тя трябва да бъде заложена като основополагащ момент при повишаване на качеството на счетоводното образование, като комбинация от умения, знания и разбиране и тяхното своевременно прилагане в дадена работна ситуация.

Методите на обучение като средство за повишаване на качеството на счетоводното образование

Прилагането на различните методи на обучение като част от компетентностния подход в лекционните часове и семинарните занятия/упражнения могат да бъдат най-различни и прилагането им зависи от преподаваната дисциплина. От преподавателския ни опит със студентите, които се обучават в нашия университет по счетоводни дисциплини се набляга главно на споделен професионален опит, примери, казуси и задачи, които са тясно свързани с разглежданата тематика. В специализираната литература има достатъчно голям набор от методи и подходи на обучението, които всеки от нас може да приложи и прилага при обучението на студентите в специалностите „Счетоводство и одит“, „Счетоводство и финанси“ – ОКС

„бакалавър“ и „Счетоводство и контрол“- ОКС „магистър“, но най-общо можем да ги сведем до следните:

Таблица 1

Методи на обучение

Методи на обучение по време на лекции и семинарни занятия	Описание
Устно изложение	В организационен план се препоръчва устното изложение да се обособи в три части: - Въведение, в което се съобщават основните моменти в темата. - Подробно изложение върху основните моменти с ясно разграничаване на същественото в строга логическа последователност. - Заключителна част, в която се формулират изводи и обобщения.
Беседата	Доминира задаването на въпроси от преподавателя към студентите, но е възможно въпросите да се поставят и от учащите. Според Колишев (Колишев, Н., 2018) в зависимост от целта, за която се използва, се разграничават няколко вида беседа: - Беседа за разработване и усвояване на нови знания. - Беседа за затвърдяване на знанията. - Беседа за систематизиране и обобщаване на знанията (обобщаваща беседа). - Беседа за контрол и оценка на учебните постижения (контролно-оценъчна беседа, изпитна беседа).
Дискусия и обсъждане	Дискусията е размяна на мнения и идеи в рамките на дадена тема, за да постигне по-голяма яснота и по-задълбочено познание. Тя се отличава от обикновения разговор по това, че е внимателно структурирана и проблематиката ѝ е ясно очертана. Обсъждането е вид дискусия върху противоречиви подробности, които изискват по-широка размяна на мнения. Обсъждането завършва с вземане на решения, а при дискусията решение не се взема (Андреев, М., 2001).

Мозъчна атака (брейнсторминг)	Мозъчната атака е метод за стимулиране на груповото творчество и се използва за намиране на оптималното решение на даден проблем. Методът предполага съблюдаването на следните важни изисквания: - Всеки участник свободно изказва идеи за разрешаване на проблема, които спонтанно възникват у него. - Изказаните идеи не се обсъждат и анализират, за да не се поставят участниците в неудобно положение и да не се потиска желанието да се мисли нестандартно. - Всички идеи се изслушват внимателно и се записват от един участниците. Не се допуска негативно отношение към абсурдни на пръв поглед идеи. - Обсъждането и оценяването на идеите и се извършва един-два дни по-късно. Тогава една или повече от изказаните идеи се превръщат в решение на проблема (Андреев, М., 2001).
Наблюдение	Наблюдението е метод за непосредствено изследване на действителността, състоящ се в организирано и планомерно възприемане на протичането на дадено явление или на измененията, които настъпват в обектите на наблюдение (Андреев, М., 2001).

В заключение е необходима да отбележим, че за да се повиши качеството на образованието като цяло и в частност на счетоводно-то образование, е необходимо да се вземат предвид множество компоненти и методи на обучение, които подобряват учебния процес. Компетентностният подход акцентира на практическата значимост на обучението, като изгражда комплекс от умения за действие в различни нестандартни ситуации.

С развитието на икономиката се поставиха нови по-високи изисквания към младите специалисти, а именно да притежават редица професионални компетенции, които да надграждат придобити и изградени знания, познавателни умения и личностни качества. Именно поради тази причина, ние преподавателите като част от академичната среда и връзката на обучаващите се с бизнеса сме длъжни да изградим една стабилна основа от знания, умения и компетенции на студентите, за да бъдат конкурентноспособни на пазара на труда и да могат успешно да се развиват в съответната професионална област.

Използвана литература

1. Андреев, М. (2001). София. Процесът на обучението. Дидактика. Унив. изд. „Св. Кл. Охридски“. стр. 217, 221-222, 229-230.
2. Колишев, Н. (2018). София. Теория на педагогическите умения на учителите. *Издателство „Захари Стоянов“*. стр. 8-14, 24 и сл.
3. Миронова, Н. (2019). София. Компетентностен модел за повишаване качеството на висшето образование. Конференция “Strategies for Policy in Science and Education”, Volume 27, Number 3, стр. 240
4. Тонкович, И. Н. (2011). Компетентностный подход в высшем образовании: содержательно-логический анализ. Инновационные образовательные технологии, Vol. 3, стр. 35.
5. Мусов, М. (2017). София. Професионални компетенции и личностни качества във висшето образование по счетоводство: минало, настояще и бъдеще. УНСС.
6. Чантов, В. (2015). Развитие на професионалната компетентност на специалистите в контекста на стратегическото управление на знанията. Научни трудове на УниБИТ, том 12.
7. Armstrong, M. (2006). London. A Handbook of Human Resource Management Practice. *Kogan Page*. p. 202-216
8. Компетентности и образование. Книга 1, стр.3 и сл. Актуално към: <https://web.mon.bg/bg/100770/12-07-2022>
9. За прехода от знания към умения прехода от знания към умения. Книга 2. Актуално към: <https://web.mon.bg/bg/100770/12-07-2022>
10. Компетентности и референтни рамки, Книга 3. Актуално към: <https://web.mon.bg/bg/100770/12-07-2022>
11. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Available: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466> / 12-07-2022

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД СТУДЕНТИТЕ ПРИ СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ФИНАНСОВО-СЧЕТОВОДНИТЕ ДИСЦИПЛИНИ

*Гл. ас. д-р Весела Бандакова
Икономически университет – Варна*

Резюме

Съвременното и качествено обучение на студентите по финансово-счетоводните дисциплини, при непрекъснато променящите се информационни технологии, както при дистанционната форма на обучение, така и при присъствената форма.

Ключови думи: счетоводно образование, поколение Z, знания, умения, дигитално обучение

THE CHALLENGES FACING STUDENTS IN THE MODERN CONDITIONS OF STUDY IN THE FINANCIAL AND ACCOUNTING DISCIPLINES

*Chief Assist. Prof. Vesela Bandakova, PhD
University of Economics – Varna*

Abstract

The modern and high-quality training of students in the financial and accounting disciplines, with the constantly changing information technologies, both in the distance form of education and in the present form.

Keywords: accounting education, Generation Z, knowledge, skills, digital learning

В исторически план за България, а и за света почти цялото университетско образование се провежда в учебните зали. С появата на Мрежата интернет (Internet), преди повече от 50 години (уеб-сайт 2019) и след първото цифрово предаване на данни в мрежа между два компютъра, се даде възможност да се разпространява поток от информация до всеки, който има компютър. С въвеждането на ин-

формационните технологии, компютрите навлизат все повече в университетите с цел да помогнат на студентите автоматизирано и систематизирано за работата с програмите по отношение съхранението на данните, тяхната обработка, обмяната на данни и т.н. От тогава до сега структурата, темповете на нарастване и глобалният обхват на Мрежата се промениха до толкова, че усъвършенстването на технологиите вече засяга всяка сфера от живота на хората, респ. студентите, което промени и начина, по който общуват помежду си, и също така повлия на начина, по който учат. Технологиите повлия много на образованието не само с методите, които се използват за преподаване, но и в средствата, по които материала се предоставя на студентите с цел да придобият нови знания, умения и компетентности.

Целта в изложението на настоящата разработка е обучението в ИУ Варна от разстояние (от дистанция) и дали този метод на обучение ще им даде нужните знания и умения в професионалното им обучение в университета или традиционното (присъствено) остава все още по-добър вариант? Независимо от средствата на обучение, ролята на преподавателите в образованието на студентите е „...основополагаща“, споделяме мнението на Деков (Деков, 2014, стр. 357) и преподавателите „...следва да поддържат високо ниво на учебния процес“ като това трябва да важи за традиционното обучение и от разстояние.

Задачите на разработката са да се представи и сравни обучението на студентите, при обучение от разстояние (в електронна (дистанционна) среда) или традиционно, прилагане на технологиите при обучението на студентите за придобиване на знания, умения и компетентности, както и обучението в близко бъдеще.

Студентите, които в момента се обучават в университета са на възраст между 18-26 год. и са родени по времето на интернет революцията, т. нар. още поколение Z „първото поколение, което в сегашното ни време е родено в онлайн свят. То не познава друга реалност.“ (Хаим Израел, 2020). Поколението (ACCA/IFAC, 2021, стр. 22 и др.), което расте през по-голямата си част от съзнателния живот, в ерата на смартфоните. Поколение, което основно чете и се информира от интернет източници, което знае, че по всяко време може да намери необходимата информация, без да се налага да прочете даден официален и авторитетен източник от началото до края, или да си закупи специализирана литература. Това се дължи на факта, че съ-

временните информационни технологии дават на студентите почти неограничени възможности за достъп, съхранение и споделяне на информация, както и да пишат на специализирани програми, да снимат или сканират такава. Поради тази причина те не влагат усилия да запомнят всичко, а разчитат на търсачката в интернет мрежата, която е на една ръка разстояние от тях.

Обучението на тези студенти е голямо предизвикателство, от гледна точка на това, че те се опитват да отхвърлят статуквото и възприемането на текущата реалност ги кара да мислят прагматично подготвяйки се за бъдещето. С цел да се предостави по съвременно и качествено обучението (Holmes, 2018) на студентите при непрекъснатото променящите се информационни технологии се ползва голям набор от продукти и услуги за представяне на материала по дисциплините.

Пандемията от Ковид 19 доведе до още едно голямо предизвикателство пред това поколение, а именно да се приспособи към нов начин на образователен процес в университета, т.е. преминаване от традиционно обучение в обучение от разстояние (дистанционно). Тази форма на обучение не беше залегнала масово във висшите учебни заведения, но извънредното положение през март 2020 г. наложи цялостно преминаване от присъствен учебен процес към обучение от разстояние. Споделя се мнението, че все още е голямо предизвикателство, както за студентите, така и за преподавателите, какъв набор от средства на информационни технологии трябва правилно да бъде избран за ползване (Маринова и Атанасов, 2014, с. 274). Обучението от разстояние налага използването на Интернет ресурсите и възможностите на виртуалните стаи от всеки компютър, таблет или телефон.

Някои от ресурсите, които се наложи бързо да се използват за обучението от разстояние като средство за комуникация между студентите и преподавателите са приложенията за онлайн видеоконферентни разговори. Приложенията се използват основно като виртуална стая за презентиране на материали от лекции, семинарни занятия и за дискусии. При обучението от разстояние се сформират основно две възможности за представяне на учебния материал, а именно на живо във виртуална стая или чрез предварително записани видеоклипове. И в двата случая се запазват всички компоненти, присъщи за традиционното обучение, а именно представяне на материала по утвърдена програма, чрез лекции и упражнения.

➤ При първия вариант лекциите и упражненията по финансово-счетоводните дисциплини се провеждат на живо във виртуална стая чрез видеоконферентна връзка (Google meet, Zoom и др.) в съответствие с обявеното седмично разписание. За по-интересно и функционално представяне на материала основно от семинарните занятия, може да се използва инструмента Jamboard (дигитална мултимедийна бяла дъска) към приложение на Google meet. Функциите на тази дъска са да се пишат различни текстове (като напр. задачи/казуси и техните решения), да се правят чертежи, да се поставят бележки и снимки, както и да се качват различни файлове с материали за занятията и др., като написаното лесно се записва и изпраща до всички участници в срещата. Подобно на Google meet, Zoom също предлага бяла дъска (whiteboard) с различни опции за чертане, въвеждане на текст, цветове, фигури, графики и т.н., като лесно и бързо могат да се споделят прозорци, линкове и файлове между потребителите. Също така се дава възможност на отсрещната страна (студентите) да поемат инициативата и да пишат решението на задачите.

Функциите, които се използват и при двете дъски са подходящи при обучението на студентите, но не са изцяло приложими при решаването на дълги задачи по финансово-счетоводните дисциплини, тъй като дъската е малка (ограничение и от екрана на компютъра), липсват бързи функции за изчисления, да се чертаят и попълват различни таблици, документи и да се обобщават правилно различни данни при решаването на задачите/казусите по дисциплините.

При обучение от разстояние преподавателите и студентите се възползват както от предлаганите възможности на Интернет като Бялата дъска (Whiteboard) във виртуалните стаи, така и от различните опции на операционна система/приложенията, като Word, Excel, PowerPoint, OneNote, и др.

Представянето на учебния материал се извършва чрез някои от следните средства за обучение:

- Прилагането на Word като приложение или компонент от софтуерния пакет, по време на семинарните занятия по финансово-счетоводните дисциплини, е основно за решаване на счетоводните задачи и казуси. В него се записват решенията по отношение на текущото и периодичното счетоводно записване, попълване на таблици, изображения, диаграми и др. При необходимост решенията се записват като уърдовски файлове, с цел изпращане на студентите чрез

платформата за дистанционно обучение, като същите могат да бъдат отваряни както на компютър така и през смартфони и таблети. От една страна това приложение е подходящо да се използва при работата със студентите, тъй като част от функциите са им познати (напр. при писането на различни документи или курсови работи), но от друга повечето научават нови функции, като вмъкване на изображения, преоразмеряване и позициониране, проследяване на промените (track changes) в текстовете, вмъкване на уравнения или формули (equation) – готови или написани от преподавателя, както и използването на бързите клавиши от клавиатурата и други, които могат да използват при бъдещото им професионално развитие.

Използването на Word в часовете по тези дисциплини има и своите недостатъци, а именно по-бавно се извършват бързи изчислителни функции и трябва да се използва помощта на калкулатор, което може да доведе до допускането на грешки, не могат бързо и лесно (съобразно времето за занятия) да се оформят таблични форми (като напр. първични, вторични документи и регистри). Програмата е създадена основно за писане на текстове и тяхната редакция, и трудно се изчислява или проследява информацията при решаването на дълги задачи. Ползването на вмъкната екселска таблица е опция за извършване на изчисления, но отнема повече време.

- Excel е програмата (приложение), която се прилага при създаването на електронни таблици, за извършване на изчисления чрез формули и могат да се въвеждат два типа данни-текстови и числови. Може да се каже, че е програма за приложен софтуер, който се предлага във вид на програмни продукти и пакети, като напр. счетоводен софтуер. Тази програма се доближава най-много до реалната среда на работа за въвеждането на числова счетоводна информация и др. С ползването на Excel за решаването на дълги задачи и казуси, може бързо и лесно да се създадат таблични документи с различна структура, като регистри за синтетично и аналитично отчитане, оборотни ведомости и др. и последователно счетоводната информация да бъде обобщена в различни справки и финансови отчети. С него бързо и лесно се извършват изчислителни функции, оформят се таблици, прехвърля се информация от различни екселски файлове и шийтове (sheet), сортиране и филтриране на данни и т.н. За по-онагледено и прилежно представяне на материала в клетките се вмъкват практическите казуси/задачи и под тях се съставят счетоводните статии.

Като недостатък се откроява проследимостта, която се губи на моменти при решаването на задачите, от постоянното прелистване/превъртане (scroll bar) на страниците и прехвърлянето на данните в различни шийтове (sheet), но при определени настройки с формули това в последствие става проследимо.

- Power Point е инструмент за създаване на по-интересни презентации. Прилагането му е основно за презентиране на лекционните материали и решенията на задачите/казусите по счетоводните дисциплини. Опциите, които основно се използват са за писане на текстови задачи/казуси и за техните решения чрез предварително създадени таблични форми, регистри, справки, схеми и графики, както и такива предварително създадени в Excel, но приложени за ползване в PowerPoint. Решенията на задачите предварително са попълнени, но се представят като решение постепенно с всеки следващ слайд. Съобразно казуса може да се вмъкнат изображения, видеа, както хипервръзка (hyperlink) за представяне на нормативната уредба или препращане от слайд към слайд/текст. Някои от недостатъците са, че екранът е малък и не винаги има проследимост на записванията, трябва непрекъснато да се превъртат страниците, а други са сходни с тези на Word.

- OneNote (цифров бележник) е приложение, което има много по-широка функционалност от наименованието си. Прилагането му по финансово-счетоводните дисциплини е основно за решаване на задачи и казуси. Лесно и бързо се прикачват файлове и текстове със счетоводни задачи, извършват се бързо счетоводните записвания и се чертаят различни таблични форми с виртуалната писалка, ако компютъра позволява. В този бележник, който спокойно може да се нарече „виртуална тетрадка“ освен текстове могат да се прикачват различни бележки от нормативната уредба, изображения на различни отчети или документи, видео и аудио записи, има вграден калкулатор и тази информация може да бъде споделена бързо по електронен път.

Като недостатъци могат да се открият: екрана (на компютъра, телефона или таблета, та дори и на мултимедията) е с ограничени възможности; липсва проследимост при решаването на задачите и разнасянето на сумите; допускането на грешки е неизбежно. Пространството на екрана е малко и се изисква писане с по малък шрифт, което до някъде е проблем, ако почерка е неразбираем.

Независимо, че студентите са изучавали горепосочените програ-

ми по други дисциплини, то прилагайки ги по финансово-счетоводните дисциплини те надграждат знанията, уменията и компетенциите си, които да приложат в бъдещата си професия (като счетоводители, анализатори, одитори и др.).

Счита се, че всички приложения са подходящи при обучението на студентите от разстояние, но по финансово-счетоводните дисциплини Excel намира по-широко приложение от останалите при семинарните занятия. Разбира се всяко едно от тези средства са приложими и при традиционното обучение. За това голямата бяла дъска в учебната зала е за предпочитане от студентите.

Това обучение дава повече свобода на студентите в редовно обучение, повече предимства на работещите студенти, на тези в неравностойно положение или неприсъстващи по здравословни причини и т.н., за да присъстват на занятията на живо без да са в залата. Общува с преподавателите чрез виртуалните стаи, чрез имейл или чат стаи без да губят време да присъстват в университета.

➤ Освен от разстояние във виртуалната среда, лекционните материали, в т. ч. и от семинарните занятия могат да се преподават и чрез предварително записани видеа. Видеата трябва да са онагледени с ясни и разбираеми текстове, примери, таблици, изображения и т.н. Този начин на обучение дава възможност на студентите в рамките на определен период от време да изгледат публикуваните лекции със собствено темпо, неограничен брой пъти и в удобно за тях време. За да са достъпни за студента те се споделят чрез платформата за дистанционно обучение. Видеообучението не е застъпено все още при обучението на студентите по тези дисциплини.

Недостатъците при него са липсата на обратна връзка с обучаващия, за задаване на уточняващи въпроси, невербалната комуникация, да бъдат мотивирани и стимулирани да вземат участие и др. За неизяснени въпроси по материала основно разчитат на информацията в Интернет, а тя не винаги е достоверна.

Като други положителни страни по отношение на обучението от разстояние могат да се открият възможностите, студентите да си създадат спокойна атмосфера и уютна среда, да слушат обучаващия в домашни условия, без притеснение да задават въпроси и да участват в обсъждането на разглеждания материал. Друга положителна страна, след пандемията, е вече възможността на студентите да „посещават“ електронната библиотечна база на университета (дори и при

традиционно обучение, която им дава достъп до обширни онлайн материали с учебници, статии, видеа и други материали, необходими за обучението.

Счита се, че това обучение има и своите негативни страни. Студентите проявяват пасивност и не вземат достатъчно участие по време на занятията, особено на семинарните занятия, дали защото е прекалено „спокойно“ или други фактори (технологии) ги разсейват.

Като друг недостатък може да се визира факта, че при тази осигуреност от материали, по-голямата част от студентите основно слушат обучаващия, а не си водят записки. Това е характерно за поколение Z, защото при необходимост могат да получат(свалят) информация от платформата.

Може да се обобщи, че възможностите за придобиване на знания, умения и компетенции са много, но отговорността за тяхното усвояване е изцяло на студентите. Разбира се ролята на преподавателя е от съществено значение за тяхното обучение и мотивиране. Сблъсквайки се с наложеното обучение от разстояние вербалната връзката между преподавател и студент бе прекъсната от гледна точка на комуникация, на мотивация за учене, за присъствие в часовете и др. Споделяме мнението на Д. Георгиева (Георгиева, 2014, с. 227), че общуването между преподавател и студент е „двустранен комуникативен процес“, който в голяма степен определя качеството на обучение в университета. Смятаме, че този процес е обратим ако: се осигури достъпен език на общуване; се засили връзката между изучавания материал и бъдещото им професионално и личностно развитие; се провокира тяхната активност, им се предостави сътрудничество, обратна връзка и др.

За целите на доклада бе проведено анкетно проучване за мнението на студентите (двадесет и осем) от два последователни курса последна година бакалавърско обучение от спец. „Счетоводство и одит“ и „Счетоводство и контрол“, обучаващи се в ИУ-Варна. Това са първите студенти, които трябваше бързо да се „запознаят“ с виртуалните стаи и да започнат обучението си от разстояние, като използват дигиталните технологии за тяхното професионално обучение. За потвърждаване или отхвърляне на гореизложеното, същите трябваше да отговорят на въпроси свързани с представянето на учебния материал при присъствено обучение и от разстояние, по отношение на методи-те за преподаване с дигиталните технологии и за получените знания

на база резултатите от семестриалния и сесийния контрол, и отворен въпрос по отношение на мнения от тяхна страна.

Въпросите и резултатите от анкетата са следните:

1. Как предпочитате да се обучавате по финансово-счетоводните дисциплини (лекции и семинарни занятия)?

Таблица №1

<i>Наименование</i>	<i>Лекции</i>	<i>Семинарни занятия</i>
Традиционно в учебна зала	16	24
От разстояние (дистанционно) на живо във виртуална среда	12	4
Видеозапис	-	-

Студентите оценяват предимствата на дистанционното обучение и са по-склонни да посещават лекциите дистанционно, а семинарните занятия присъствено в учебна зала, тъй като смятат, че решаването на задачите/казусите са с практическа насоченост и се разясняват теоретичните постановки.

2. Коя форма на обучение е по-подходяща и разбираема за вас при обучението ви по финансово-счетоводните дисциплини?

Таблица №2

<i>Наименование</i>	<i>Лекции</i>	<i>Семинарни занятия</i>
Традиционно в учебна зала	17	24
От разстояние (дистанционно) на живо във виртуална среда	11	4

На този въпрос отново надделява традиционното обучение. При неформален разговор студентите споделят, че им липсва социалният контакт, вербалната комуникация и мотивацията от страна на преподавателите.

3. При обучение от разстояние с коя/кои приложения/виртуални стаи предпочитате да бъде представен материала?

Таблица №3

<i>Приложения/виртуални стаи</i>	<i>Лекции</i>	<i>Семинарни занятия</i>
Приложения/софтуерни пакети	28	28
Word		1

Excel		17
PowerPoint	28	4
OneNote		6
Бяла дъска във виртуалната стая Google meet/Zoom или др.		
Виртуални стаи:	28	28
Google meet	25	15
Zoom	3	13
Др.		

В съвременните условия на обучение от разстояние (респ. традиционно обучение) студентите предпочитат лекциите да бъдат презентирани основно чрез Powerpoint, тъй като текстовете са в синтезиран вид, на места представени чрез таблици, фигури, схеми, картинки, снимки и др. За разнообразието на лекциите могат да се използват и други приложения при извършване на изчисления в електронни таблици, разглеждане на специализирани сайтове свързани с нормативната уредба, чрез които обучаващият показва на студентите начините на търсене на конкретен текст, историческите промени по него, процедури от практиката, снимки, видеа и т.н. Лекционните материали са достъпни за студентите по всяко време в платформата за електронно (дистанционно) обучение.

По време на семинарните занятия по счетоводните дисциплини основно се решават практически задачи и казуси, и поради тази причина функционалността на Excel е по-приложима, но не се отхвърлят Onenote и др.

Основната отговорност на преподавателя е да организира учебния процес така, че новият материал да бъде разбираем и полезен за студента като следва тематиката от предишните занимания и обхваща им с предходните специални дисциплини, така че наученият материал да има по-голяма стойност.

Прилаганите средства за обучение и достъпът до Интернет предоставят възможност да се търси по-разнообразен начин за представяне на материала, да се търси официална и актуална информация, да се разглежда и разяснява нормативната уредба и т.н.

4. При тестова форма на оценяване (сесийно и семестриално)

как предпочитате да се осъществява (присъствено в зала, дистанционно или смесено)?

Таблица №4

<i>Наименование</i>	<i>Сесийно</i>	<i>Семестриално</i>
Традиционно в учебна зала	4	9
От разстояние (дистанционно) на живо (във виртуална среда)	19	13
Смесено	5	6

Основната част от студентите предпочитат при тестова форма да бъдат оценявани от разстояние (дистанционно), а не в учебна зала. Предполага се, че спокойната и уютна домашна атмосфера допринася за по-голямата концентрация на студентите при решаването на тестовите.

5. При коя форма на обучение смятате, че ще получите по-висок успех и да постигнете повече знания? Отговорите са: 79 % отговарят, че при обучението от разстояние ще получат по-висок успех, а 85% са отговорили, че при присъствено (традиционното) обучение ще получат повече знания.

6. Бележки и мнения: На отвореният въпрос за препоръки някои са описали, че трябва да има достъп до повече електронни материали, които са качени в електронната библиотека на университета, дори и тази услуга допълнително да се заплаща.

От изложеното до тук може да се направи следното обобщение. Това, че поколение Z от една страна предпочитат познатото и разбираемото, но те са реалисти и прагматици и от друга са фокусирани върху бъдещето и във все по-честото прилагане на новите технологии при обучението. Склонни са да експериментират и го правят добре с навлизането на дигиталните технологии и в образованието. Имат усет към новото, което се променя неимоверно бързо и това респ. влияе и при средствата и методите на обучението им. Студентите предпочитат лекциите да са в синтезиран и достъпен вид, при възможност да са визуално интересни и разбираеми, а не за четене. Традиционните схващания за посещение в библиотека, четене на книги на хартиен носител и дългото „ровене“ в нормативната уредба и др. литература ги отегчава. Това означава, че в близко бъдеще те ще предпочитат по-голямата част от времето да се обучават от разстояние или чрез някои от гореразгледаните приложения/вир-

туални стаи, или иновативни методи или с технологии като напр. изкуствен интелект. Представата им за семинарните занятия по финансово-счетоводните дисциплини са все още да са присъствено с преподавател, но при възможност да се внедрят по-иновативни методи при решаването на задачите и казусите и да са с още по-голяма практическа насоченост. Предпочитат преподавателите да са им по-скоро като ментори (наставници) и „... „коуч“ преподавател, който „пренася“ студента през изпита“ (Каменова, 2017), т.е. които да ги мотивират и да ги преведат от студентската скамейка до професионалната им работна среда.

В заключение могат да се открият следните предимства и недостатъци по отношение обучението на студентите и ролята на преподавателите:

Предимствата:

- Студентите могат да учат във всеки университет по света без да се налага да пътуват и присъстват физически за разлика от традиционното обучение. Те се възползват от тази форма като си създават свой собствен график за обучение по време на следването съобразно ангажиментите.

- Предпочитат да ползват учебните материали, качени в платформата за дистанционно обучение, и тези в е-библиотеката.

- При използването на дигиталните технологии и различни софтуери по време на обучението, студентите от поколение Z получават освен финансово-счетоводни знания, така и знания и умения да използват тези технологии все повече в сферата на счетоводството за бъдещото си професионално развитие.

- По отношение на преподавателите е, че лесно и бързо могат да актуализират учебните материали и те да достигнат бързо до студентите.

Недостатъците:

- Липсата на невербалното общуване с преподавател не е най-доброто за студента. Общуването допринася за развитието на личността им, емоционалното им развитие, подобряват комуникативните умения, мотивират се от преподавателите или колегите си, за подобряване на комуникативните способности от професионално естество. Физическото и социалното взаимодействие е много важно както за работата им в екип, за получаването на знания и умения, за създаването на социални контакти и др. умения.

- Полученият висок успех при дистанционното обучение не означава, че са получени повече знания.

- Не си водят записки по време на лекциите, в частност упражненията, тъй като разчитат на качените материали в платформата и рядко си купуват учебници и учебни помагала.

- Неудобство за студентите и преподавателите е, че продължително време трябва да са ангажирани пред устройствата, което ги натоварва зрително, психически и емоционално.

- Студентите изискват от преподавателя да получават винаги писмена обратна връзка, при необходимост да я четат отново и отново.

- Независимо, че са от Z поколението някои от студентите може да не притежават лични компютри и достъп до интернет, което ограничава тяхното обучение.

- Засиленото използване на технологиите и в частност на изкуствения интелект може да намали ролята на преподавателя като обучаващ, а по-скоро да е ментор, който да им показва актуалната и официална информация и да ги подготви за професионалното им развитие.

Студентите от настоящото поколение към момента предпочитат традиционната форма на обучение, но при извънредни положения или форсмажорни обстоятелства са склонни да се обучават в хибридна форма. С развитието на технологиите бъдещето пред обучението на студентите ще е динамично и ще е по-скоро от хибридно към дистанционно. Получените финансово-счетоводни знания, умения и компетенции, независимо дали при традиционно обучение или от дистанция, ще са водещи за бъдещата им професионална реализация, но те ще са обвързани с дигиталната им грамотност.

Използвана литература

1. Историята на Интернет, който навърши 50 години, ноември 2019 г. [https://digital.bg/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%8A%D1%80%D1%88%D0%B8-50/02.09.2022г.\)](https://digital.bg/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D0%B9%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%8A%D1%80%D1%88%D0%B8-50/02.09.2022г.))

2. Георгиева, Д., Мотивацията на студентите в обучението им по счетоводните дисциплини, Сборник с доклади от научна конференция: Проблеми при обучението по счетоводство, анализ и контрол, Изд. „Наука и икономика“, Варна, 2014 г.
3. Деков, В. Мястото на обобщаващите занятия в обучението на студентите по счетоводни дисциплини в ИУ – Варна, Сборник с доклади от научна конференция – Проблеми при обучението по счетоводство, анализ и контрол, Изд. „Наука и икономика“ ИУ -Варна, 12-13 септември 2014 г.
4. Маринова, Р., Ат. Атанасов, Използването на информационните технологии в обучението по счетоводство, Сборник с доклади от научна конференция: Проблеми при обучението по счетоводство, анализ и контрол, Изд. „Наука и икономика“, Варна, 2014 г.
5. Каменова, Т, Какво представлява коучингът и какво е приложението му в училище?,<https://priobshti.se/article/nashiyat-podhod/kakvo-predstavlyava-kouchingut-i-kakvo-e-prilozhenieto-mu-v-uchilishte> (посл. вид. 10.10.2022г.)
6. Хаим Израел, Z поколението ще промени инвестирането зави-наги: BofA, част 1, <https://www.bloombergtv.bg/a/35-bloomberg-world/85396-z-pokolenieto-shte-promeni-investiraneto-zavinagi-bofa-chast-1>, 24 ноември 2020 г. (посл. вид. 10.09.2022г.)
7. IFAC/ACCA, Groundbreakers: Gen Z and the future of accountancy, <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/GEN-Z-GROUNDBREAKERS.pdf> посл. вид. 30.08.2022г.)
8. Holmes, B. MBAs for Generation Z, <https://www.accaglobal.com/us/en/member/member/accounting-business/2018/02/in-focus/mba-genz.html>, 2018 (посл. вид. 04.10.2022г.)

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В ОПОВЕСТЯВАНЕТО НА ИНФОРМАЦИЯТА ОТ ГОДИШНАТА ОТЧЕТНОСТ НА ПУБЛИЧНИТЕ КОМПАНИИ

*Гл. ас. д-р Веселин Деков
Икономически университет – Варна*

Резюме

Осъвременяването на практиките при представяне на информацията засегна отчетността на публичните компании от края на 2021г. Въпрос на време е, тези промени да намерят отражение и в дейността на всички останали, оповестяващи публично информация за отчетността си. Разбира се причините за тези нововъведения се коренят назад във времето и са резултат от събития и обстоятелства с обществена значимост. Настоящият доклад има за цел да потърси именно причините, налагащи дигитализирането на отчетността и да анализира практико-приложната насоченост на самия процес на оповестяване на информацията в лицето на компаниите от публичния сектор.

***Ключови думи:** годишна отчетност, оповестяване, таксономия*

DIGITALOZATION IN THE DISCLOSURE OF INFORMATION FROM THE ANNUAL REPORT OF PUBLIC COMPANIES

*Chief Assist. Prof. Veselin Dekov, PhD
University of Economics – Varna*

Abstract

Modernization of information presentation practices affected the reporting preparation practices of public companies from the end of 2021. It is only a matter of time before these changes are reflected in the activities of all others who publicly disclosed information about their accountability. Of course, the reasons for these innovations go back in time and are just the result of events and circumstances of public significance. The purpose

of this report is to look for the reasons that require the digitization of reporting and to analyze the practical-applied orientation of the process of disclosure of information in the face of public sector companies.

Keywords: *Reporting, Disclosure, Taxonomy*

Съвременния свят, в който живеем, налага норми, правила и стереотипи, които противно на нашите разбирания и възприятие за нещата ни задават онова темпо, без което не бихме могли да станем част от тази повсеместна забързаност. Тази „съвременна припряност“ на обществото, намира отражение във всеки от нас чрез процесите на дигитализация на всяко едно равнище – лично и/или професионално. В последните години, Европа насочи все повече и повече усилия в развитието на процесите по дигитализиране, за което в голяма степен допринесе ковид – кризата, превърнала се в своеобразен акселератор на същите, особено в образователната система. В близко бъдеще, създадените от тази система кадри, ще бъдат достатъчно „дигитално адекватни“ към „новото съвремие“, дотолкова че ще отпадне всяка една необходимост от поддържане на онези процеси, методологии и практики, които лежат в основата на нашето разбиране за нещата. Възпитаниците на „новата система“ ще получават все по-адекватна и надеждна информация, задоволяваща техните дигитални потребности, а самите те ще се превърнат в строители на съвременна Европа. Много от тях ще потърсят необходимост от информация в свери и поприща, базирана на усилията им вложени в годините на лично и професионално израстване, а едно от тях несъмнено би била насочена към микросредата изграждана от икономическите субекти и свързаните с тях процеси, модели и подходи на работа.

В този ред на мисли, дигитализирането на познатите ни процеси и практики ще започнат да носят своята полезност на потребителите ѝ, чрез пренасянето на информацията за динамиката на пазарите, икономическото състояние на макро – и микро – равнище в една икономика, а времето за това не е далеч. Осъвременяването на тези процеси, в обратна на гореспоменатата поредност, е вече налице. В основата ѝ стои изграждането на съвременни практики по представяне и оповестяване на годишната отчетност на компаниите – на този етап само на тези, осъществяващи дейност в публичния сектор на икономиката.

Дигитализирането на отчетността на публичните компании е само част от разработваната с години стратегия на Общността за възстановяване и възвръщане на вярата на инвеститори и общество на пазара на ценни книжа, осъществявания надзор, спрямо функционирането му. Основна цел е създаване на благоприятна среда водеща до подобряване на икономическата мощ и стабилност на Съюза, а не до мултиплициране на несигурност, нестабилност и последваща икономическа криза, каквато бе налице през 2008 г. Всичко това доведе до създаване (през 2009 г.) на Европейски орган за ценни книжа и пазари / ЕОЦКП, който притежава изключителни надзорни правомощия, както на ниво Съюз, така и на локално равнище, спрямо надзорните органи в държавите-членки на Общността. Създаването на единен пазар за ценни книжа и финансови инструменти, в чиято основа да бъде идентичното тълкуване и разбиране на правилата и нормативната база, прилагането им с еднаква сила към всеки участник, независимо от географската принадлежност, налагат съществуване на равнопоставеност и хармонизиране на всяко ниво. Една от стъпките за възстановяване на доверието във финансовия пазар, поддържането на стабилитет и възвръщане на позициите му сред обществото е осигуряване на обобщена, лесно достъпна и сравнима информация на отчетността на публичните компании, посредством дигитализиране на информационните масиви на годишна база.

Дигитализация на процесите по оповестяване на информацията от отчетността на компаниите, и в частност на тези от публичния сектор, е цел на всяка една страна в европейската общност. Но за по-лесното разбиране на процеса по електронно представяне на финансовата отчетност е необходимо да имаме ясна представа за т.нар. таксономия по смисъла на МСФО, а фокусът е върху публично-представяните компании, които несъмнено прилагат тези стандарти.

Счетоводната таксономия е неизменна част от приложимите стандарти и представлява съвкупност от правила, приложени по отношение на класифицирането и/или структурирането на представяната информация от отчетността спазването, на които подобрява комуникацията между лицата изготвящи счетоводната информация и потребителите ѝ.

По смисъла на чл. 2 на Регламент 2018/815, таксономията може да се анализира в два основни аспекти:

- основна таксономия;
- разширена таксономия.

Основната таксономия е комбиниран набор от елементи от годишната отчетност на дадена компания, между които елементи следва да са налице следните взаимосвързаности, а именно: **значението на елементите на отчетността** (касови наличности, депозити, инвестиции), изчисляване на някои **аритметични зависимости** между споменатите елементи, определяне значението и **йерархичната позиция** на всеки един от тези елементи в оповестяваната информация. Разширената таксономия, съдържа елементите и спецификите на основната, но с едната разлика, че същата обединява в себе си по-големи масиви от данни, при същите принципи и взаимовръзки (тези представени в консолидираните форми на отчетност), за разлика от основната, чието прилагане е присъщо за индивидуалната отчетност.

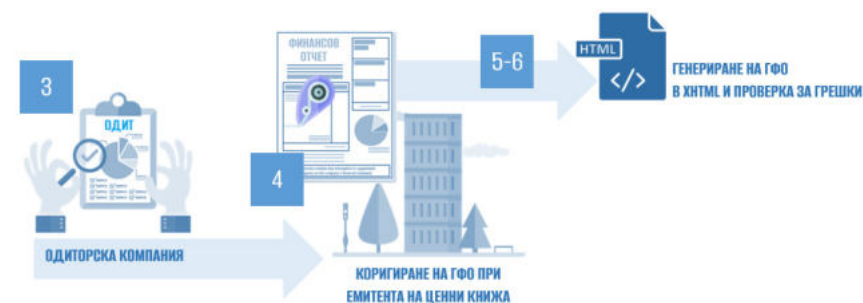
Съставителите на финансовите отчети могат да използват таксономията посредством маркиране/тагване на позиции от конкретни отчети, позиции, необходими при процедурата на оповестяване, правейки информацията по-лесно достъпна и разпознаваема за потребителите ѝ. Какво означава това? Съществуват няколко начина, които влияят върху възприемането на информацията от отчетността, които са свързани с нейното съдържание, това как е организирано представяното съдържание и как същото е поднесено на потребителя. Постигането на добра комуникация с потребителите на информация започва още в процеса на изготвяне на годишната отчетност и подготовката за присъщото им и последващо оповестяване, като фокусът е поставен не само върху организационната страна на съдържанието, но и в яснотата на представянето му. Може би тук е и мястото на счетоводната таксономия, като част от процеса на оповестяване на представяната информация и последващото ѝ предоставяне на потребителите като начин за класифициране на информацията на различни нива, улесняваща нейното потребление. Сама по себе си тя е своеобразна система за класифициране на информацията от отчетността, като водещ фактор тук са самите стандарти и това каква информация да бъде представена и как да бъде структурирана се определя от самите тях, но не може да се определи като роля на счетоводната таксономия. Нейна основна задача е да представи информацията от отчетността в поредица от елементи и/

или маркери/тагове, за да направи възможно електронното им оповестяване. Казано другояче стандартите определят какво и как да бъде оповестявано, таксономията класифицира тези оповестявания така, че същите да са леснодостъпни и разбираеми за потребителите на информация.

Графика № 1: Графиката представя генерирането/маркирането на информацията от счетоводния баланс при спазване на МСФО таксономия. Същата е адаптирана по ifrs.org

МСФО таксономията структурира елементите имащи най-голяма значимост за изграждането ѝ. Йерархичната им организация и представянето в подходящ формат и вид за потребителя зависи изцяло и само от счетоводните стандарти за съдържателния характер на информацията и от идентично използвани генератори на файлове в подходящите формати, съответстващи на всички правни и законови норми. Това осигурява еднаква достъпност и достоверност на представяната информация за всеки потребител, независимо от местоположението си в Общността. Таксономичната информация се генерира от две направления – на база основни базови елементи от отчетността (Касови наличности, Инвестиции и пр.), които са структурни единици на повечето отчетности и такива, които са специфични за конкретната дейност на дадена компания.

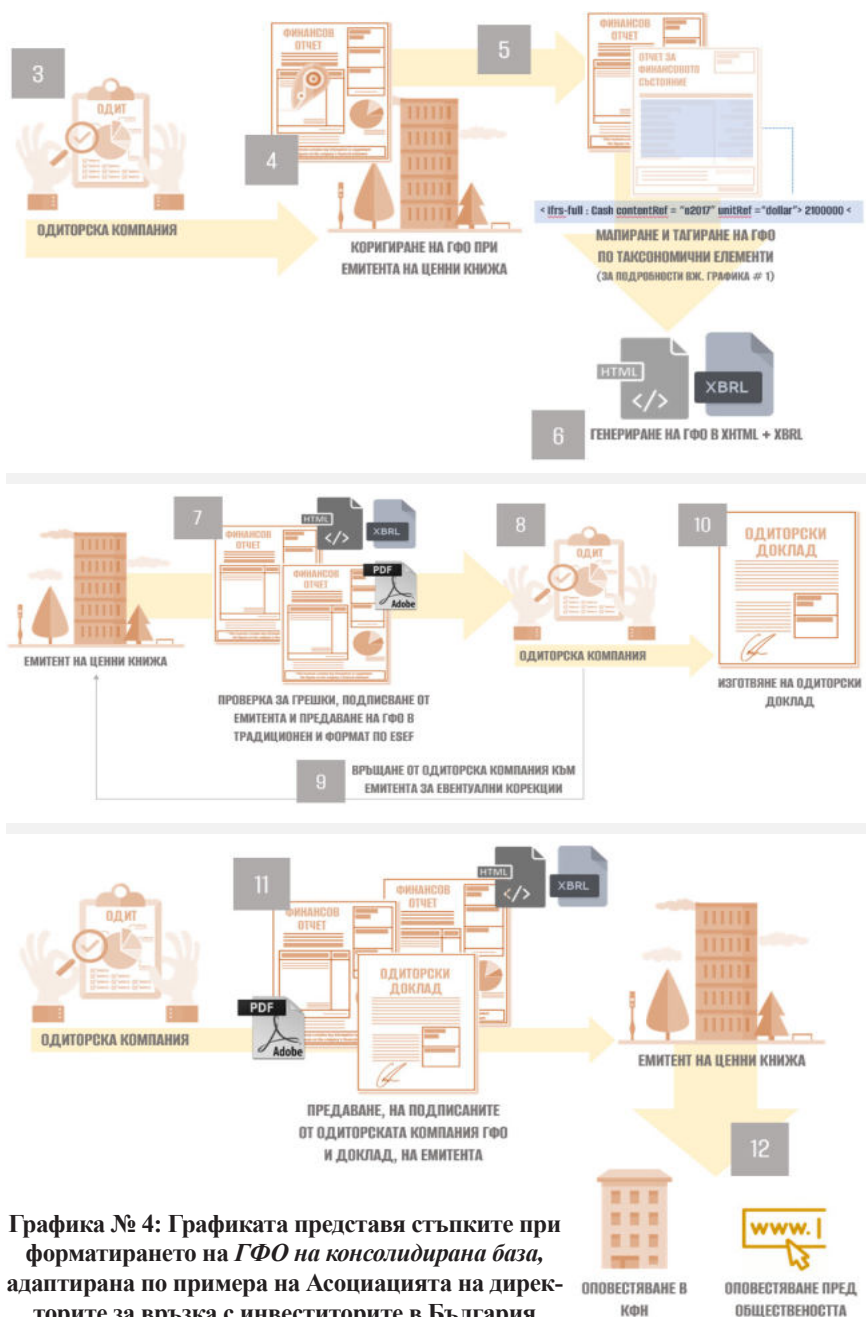
Графика № 3 : Графиката представя стъпките при форматирането на ГФО на индивидуална база, адаптирана по примера на Асоциацията на директорите за връзка с инвеститорите в България

От чл. 4 на 0 на Комисията е видно, че изискванията към съставителите на ГФО на консолидирана основа относно генерирането, мапирането (определяне на конкретна зона от отчета) и последващото тагване (избор на елементи от отчета) на таксономичните елементи, следва да спазват методиката, разработена и приложима при индивидуалните, но с прилагане на някои особености. Тези специфики произтичат от спазването на разширена таксономия (базирана на основната, а тя на МСФО) чрез маркиране на елементите от отчетността във формат XHTML, но с вграден XBRL²⁷ тагър. Стъпките за това са представени в графиките по-долу.

ИЗГОТВЯНЕ НА ГФО И ПОСЛЕДВАЩО ОПОВЕСТЯВАНЕ НА КОНСОЛИДИРАНА БАЗА СПОРЕД ИЗИСКВАНИЯТА на Европейски единен формат (ESEF) на Европейски орган за ценни книжа и пазари /ЕОЦКП (European Securities and Markets Authority/ ESMA)

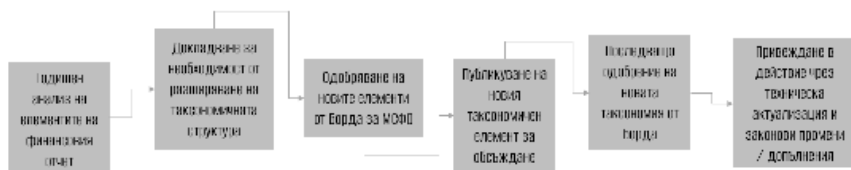
²⁷ XBRL е машинно четим език, възприет при анализирането и дигитализирането на масиви от финансова информация, предоставяна при изготвяне на годишната отчетност по МСФО, позволяващ по-лесната им сравнимост посредством изграждане на таксономична структурна рамка.

Графика № 4: Графиката представя стъпките при форматирането на ГФО на консолидирана база, адаптирана по примера на Асоциацията на директорите за връзка с инвеститорите в България

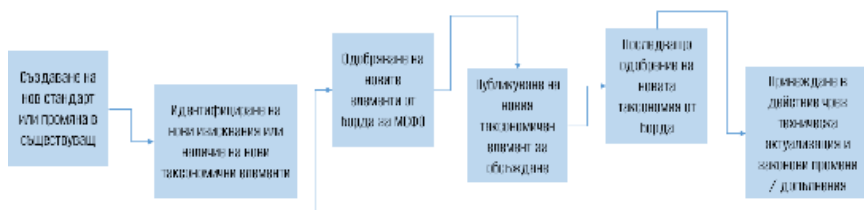
Таксономичната рамка, използвана при мапирането (картографирането) на годишната отчетност следва да позволява маркиране на възможно най-много елементи от отчетността, при максимална степен на подробност т.е. цялостно етикетирание на отчета. Пояснителните бележки в консолидираната отчетност се маркират отделно, чрез прилагане на индивидуални таксономични елементи позволяващи блоково мапиране на съдържащата се в тях информация.

Разбира се прилаганата таксономия при разпознаване и групиране на отчетните показатели чрез XBRL маркиране няма как да обхване спецификата в дейността на всяка компания. Ето защо Европейски орган за ценни книжа и пазари /ЕОЦКП (European Securities and Markets Authority/ESMA), като един регулатор на тези процеси има за задача да актуализира и подновява разпоредбите на Регламент 2018/815 относно прилаганата таксономия чрез използване на единен файлов формат базиран на МСФО за отчетите в глобален мащаб, но с визия за последващи промени, базирани на разширения и специфики, възникнали в практиката на компаниите. Разширенията в таксономията се определят от обема на предоставяна информация, но спецификата на дейността на компанията може да повлияе със същата сила върху разширяване избора на таксономични елементи при представяне на годишната отчетност. Основна роля в това отношение играе ЕОЦКП / ESMA, която представя проекти и изготвя насоки за разширяване на таксономичната среда, следи за редактирането, обновяването и актуализирането им да бъде в унисон със законово установените рамки на държавите в Общността. Но проектирането на тези промени обикновено се предхожда от практиката на съставителите на ГФО и ограниченията, с които се сблъскват при оповестяването на годишната информация единствено и само на базата на основаната таксономия, базирана на досегашната практика и стандарти. Ясно е, че при създаване на нов стандарт, базовата таксономична структура остава неприложима и налага изготвяне на нова, допълваща базовата, то при наличието на специфични особености, произтекли от дейността на дадена компания, същите биха наложили само нейното допълнително разширяване. За онагледяване на процеса на регистриране на необходимост от разширяване / създаване на таксономичните елементи вж. Графика № 5 – 6:

Графика № 5: Регистриране на нуждата от промени в таксономичната среда от съставителите на ГФО. Графиката е адаптирана по Стивън Купър (Stephen Cooper) – член на Борда за МСФО.

За повече подробности вж. <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-taxonomy/> Последен достъп: 01.09.2022 г.

Графика № 6: Изграждане (проектиране) / разширяване на таксономичната среда като част от задълженията на Борда по МСФО. Графиката е адаптирана по Стивън Купър (Stephen Cooper) – член на Борда за МСФО.

За повече подробности вж. <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-taxonomy/> Последен достъп: 01.09.2022 г.

Представянето на информацията в годишната отчетност на предприятията, независимо дали става въпрос за тези от публичния сектор или от бизнес сектора на икономиката е задължителен компонент, присъщ за периода на текущо счетоводно отчитане. И тъй като фокусът е поставен върху публичните компании, основополагащ, а и законово регламентирано, в ЗППЦК, е задължението за прозрачност на публикуваната от тях информация тъй като предоставената такава би засегнала интересите на голям кръг от лица, свързани с дейността им. Непрекъснатата информационна осигуреност изисква неразривна взаимосвързаност между европейската нормативна рамка и местното законодателство относно периодиката на представяне на информация от публичните компании, което да гарантира защита на всеки свързан с подобен тип предприятия в Общността. В последните две години (2020-2021), процесите, свързани със законовите срокове, процедури на годишна отчетност наложиха промени в периодиката,

засягаща отчетността, изготвяна в почти всеки сектор на икономиката у нас. От 2019 г. съгласно Делегиран Регламент 2018/815 във връзка с Директива 2004/109/ЕО, изменена с Директива 2013/50/ЕС (Директива за прозрачността), която е налага задължителна публичност на годишната отчетност на всички публични дружества, издатели на ценни книжа. Изискванията влязоха в сила у нас с представяне на отчетността за отчетен период – 2020 г.

Използвана литература

1. Делегиран регламент (ЕС) 2018/815 на комисията от 17 декември 2018 година за допълнение на Директива 2004/109/ЕО на Европейския парламент и на Съвета чрез регулаторни технически стандарти за определянето на единния електронен формат за отчитане: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:32019R0815>, Последен достъп: 28.11.2022г.
2. Европейски орган за ценни книжа и пазари /ЕОЦКП (European Securities and Markets Authority/ESMA)
3. Асоциацията на директорите за връзка с инвеститорите в България.
4. <https://www.ifrs.org/issued-standards/ifrs-taxonomy/> Последен достъп: 01.09.2022г.

ЕЛЕКТРОННИТЕ УСЛУГИ НА НАП И ВЪЗПРИЕМАНЕТО ИМ ОТ СТУДЕНТИТЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИ УНИВЕРСИТЕТ – ВАРНА

*Ас. д-р Христоско Богданов
Икономически университет – Варна*

Резюме

Докладът представя проучване сред студентите на Икономически университет – Варна, относно тяхната осведоменост за електронните услуги, които предоставя националната данъчната администрация в България. Данните на проучването обобщават отговорите на 609 бр. студенти от трети и четвърти курс на университета, в направление „Икономика“, в периода октомври 2021 – май 2022 г.

***Ключови думи:** електронни услуги; данъчната администрация; студенти; познаване; изследване.*

THE ELECTRONIC SERVICES OF THE NRA AND THEIR UNDERSTANDING BY THE STUDENTS OF THE UNIVERSITY OF ECONOMICS – VARNA

*Assist. Prof. Hristosko Bogdanov, PhD
University of Economics – Varna*

Abstract

The report presents a survey among the students of the University of Economics – Varna, regarding their awareness of the electronic services provided by the national tax administration in Bulgaria. The survey data summarizes the responses of 609 students from the third and fourth year of the university, in the major department “Economics“, in the period October 2021 – May 2022.

***Keywords:** electronic services; the tax administration; students; recognition; study.*

На съвременния етап от развитие на обществата, информационните технологии се използват като основа за развитие на организациите и административните структури в страната. За да се подобри ефективността и осмисли този процес, потребителите на електронните услуги, които администрацията предоставя, следва да са запознати с тях.

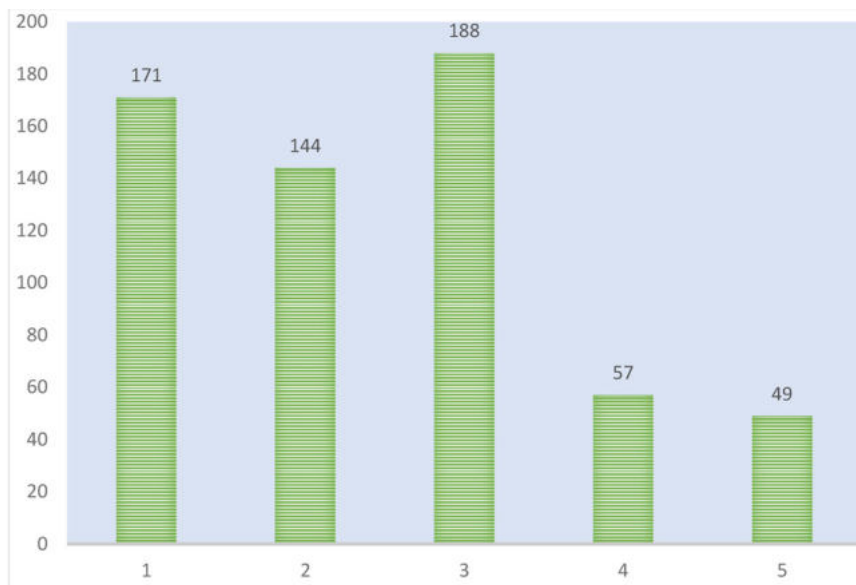
Съществен интерес за изследване представляват въпросите, доколко студентите на Икономически университет – Варна познават електронните услуги, които Националната агенция по приходите (НАП) предоставя. Във връзка с това беше съставена анкета, в която бяха формулирани общо шест въпроса, както следва:

1. Одобрявате ли изцяло електронните (безналични) документи?
2. Считате ли, че изцяло електронните документи са по-удобни от хартиените? (фактури, спецификации и др. например)?
3. Ползвате ли електронните услуги на данъчната администрация?
4. Знаете ли какво представлява ПИК-кодът, който може да ви бъде предоставен от данъчната администрация?
5. Когато ви е необходима информация свързана с ваше данъчно или осигурително задължение, от къде се информирате за конкретните процедури, изисквания и срокове?
6. Смятате ли, че указанията и напътствията, които предоставя данъчната администрация за възможностите за заплащане на данъчните и осигурителните задължения по електронен път, са достатъчно ясни?

Изследването е проведено в периода октомври 2021 г. – май 2022 г. само сред студентите, които се обучават в направление „Икономика“. Анкетирани са 609 броя студенти от трети и четвърти курс на обучението в университета. Анкетата е достатъчно представителна, като се има предвид, че обучаваните студенти в това направление от последните два курса на бакалавърската ни степен не са повече от 2 400 студента.

Целта на първите два въпроса е да се установи доколко студентите ни приемат електронните услуги, а следващите четири въпроса са насочени пряко към познаването на електронните услуги, които предоставя НАП.

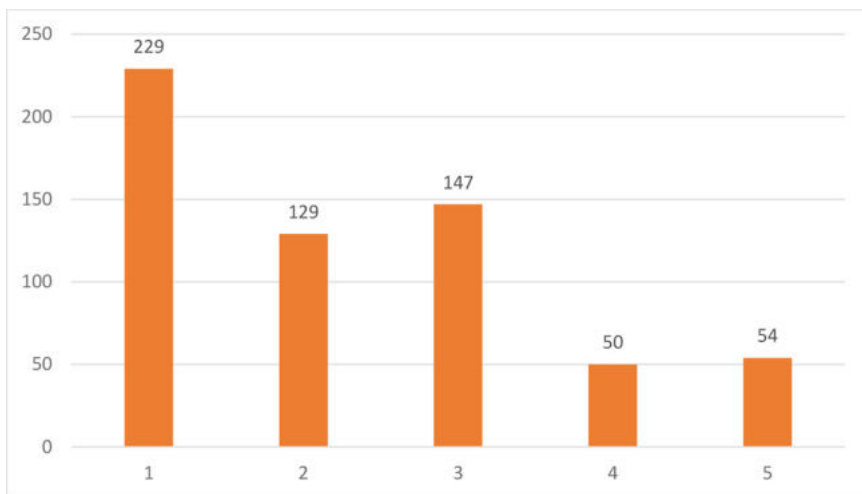
Така на първия въпрос: Одобрявате ли изцяло електронните (безналични) документи? Студентите дават следните отговори:

Фиг. 1

Дадените отговори са разпределени по скалата от 1 до 5, като едно е отговор – „да“, а пет е отговор – „не“. Видно от резултатите е, че 106 студента (57+49) са отговорили по-скоро „не“. Това означава, че малко повече от 17% от студентите не одобряват използването на електронни документи. Тази констатация от изследването малко учудва, предвид нагласата за възприемането на електронните услуги в тази възрастова група.

На втория въпрос: Считате ли, че изцяло електронните документи са по-удобни от хартиените (фактури, спецификации и др. например)? Студентите дават следните отговори:

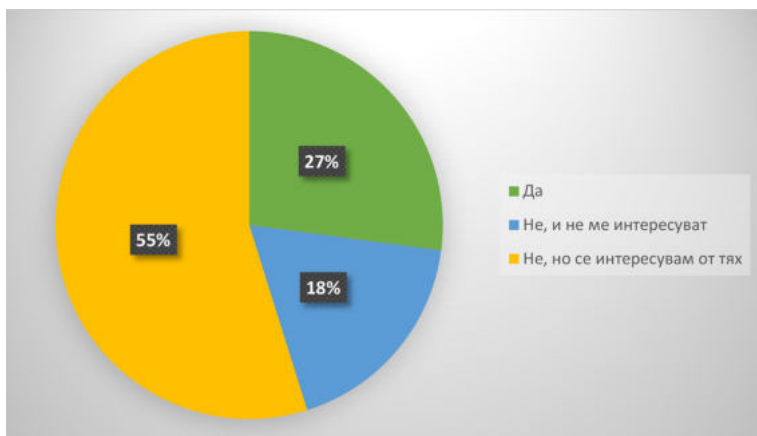

Фиг. 2

Дадените отговори са разпределени по скалата от 1 до 5, като едно е отговор – „да“, а пет е отговор – „не“. Както при първия въпрос и тук 104 студенти (50+54) са отговорили по-скоро „не“. С други думи около 17% от студентите, констатацията при първия въпрос се затвърждава, не одобряват използването на електронни документи, защото не ги намират за удобни.

Въз основа на отговорите на първия и втория въпрос, може да стигнем до заключението, че около 17% от студентите в направление „Икономика“ не приемат или трудно биха приели използването на електронните документи по принцип. Вероятно причината е в това, че ги смятат за несигурни и са по-консервативни в мисленето си спрямо останалите студенти, които са анкетирани.

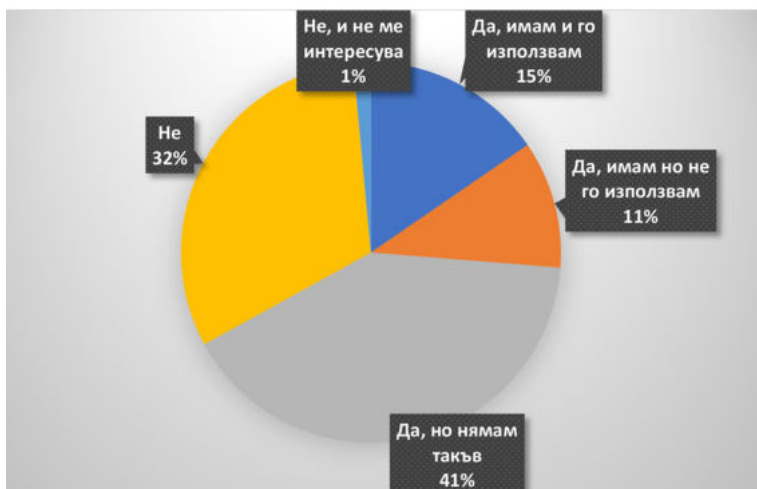
По третия въпрос: Ползвате ли електронните услуги на данъчната администрация? Студентите дават следните отговори:

Фиг. 3

Видно от резултатите е, че 82% от отговорилите или ползват тези услуги или имат намерение да ги ползват. Запазва се тенденцията на консервативно настроените студенти (18%), които не се интересуват и нямат намерение да ползват електронните услуги, които НАП предоставя.

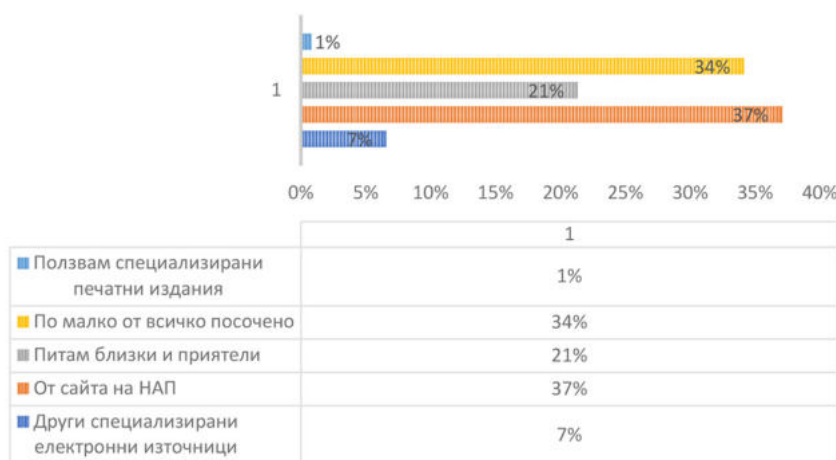
По четвъртия въпрос: Знаете ли какво представлява ПИК-кодът, който може да ви бъде предоставен от данъчната администрация? Студентите отговарят така:

Фиг. 4

Възможните отговори на този въпрос, са посочени във фигура №4. От нея се вижда, че една значителна част вече ползва въпросния инструмент на НАП (15%), като в същото време 41% знаят какво представлява, но към момента на анкетата нямат такъв.

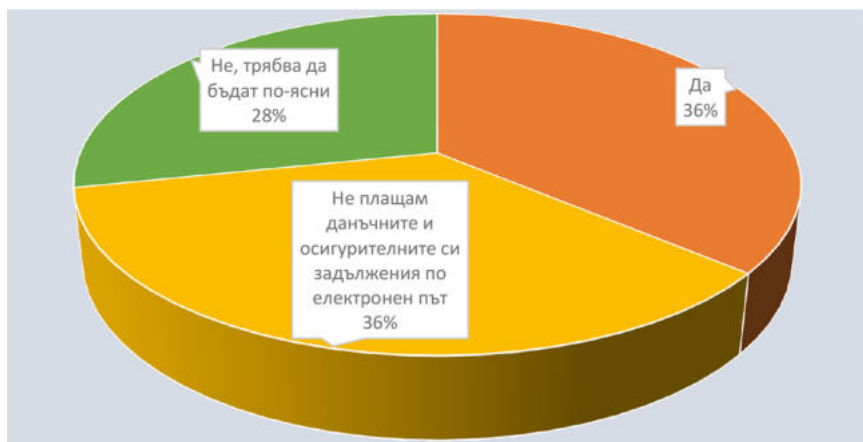
На петия въпрос: Когато ви е необходима информация свързана с ваше данъчно или осигурително задължение, от къде се информирате за конкретните процедури, изисквания и срокове? Студентите отговарят:

Фиг. 5

Видно от данните на фигура №5 е, че 37% категорично ползват сайта на НАП, а към тях следва да добавим и тези 34%, които го ползват инцидентно. Малко повече от една пета от студентите (21%) разчитат изцяло на свои близки и приятели, които ги упътват в случаите, в които им е нужна информация свързана с тяхно данъчно или осигурително задължение.

На шестия въпрос: Смятате ли, че указанията и напътствията, които предоставя данъчната администрация за възможностите за заплащане на данъчните и осигурителните задължения по електронен път, са достатъчно ясни? Студентите дават следните отговори:

Фиг. 6

Целта на този въпрос, беше да се установи, доколко указанията, които НАП дава чрез информационната част на своя сайт е достъпна за студентите и им помага, за да изпълнят едно конкретно действие, свързано с техните данъчни и осигурителни задължения. Видно от резултатите посочени на фигура №6 е, че само 36% смятат за достъпна информацията в сайта на НАП. Между отговорите на пети и шести въпрос има определена връзка, въз основа на която можем да направим извод, че НАП следва да подобри представянето на информацията в сайта си, като я направи по-достъпна. Следва да уточним, че анкетата е приключена (май 2022 г.) преди въвеждането на новия подход при представянето на информацията в сайта НАП и не отчита промените, които НАП вече извърши.

ПРОБЛЕМИ И НЕДОСТАТЪЦИ В ОКС БАКАЛАВЪР В НАПРАВЛЕНИЕ ИКОНОМИКА

Асистент д-р Ивайло Тончев
Икономически университет – Варна, България

Резюме

Доклада цели предизвикване на дискусия, както в професионалните среди, така и в широката общественост, студенти, родители, работодатели, по редица въпроси свързани с образованието и образователния процес в ОКС Бакалавър направление Икономика. Някои от засегнатите въпроси са: мотивацията и реализацията на студентите, очакванията и нагласите на студентите, връзката между необходимите практически знания и умения, и академичната (теоретична) подготовка на студентите в ОКС Бакалавър.

Ключови думи: Образование, счетоводство, икономика, професия

PROBLEMS AND DISADVANTAGES IN EDUCATIONAL QUALIFICATION BACHELOR'S DEGREE IN THE DIRECTION OF ECONOMY

Assist. Prof. Ivaylo Tonchev, PhD
University of Economics – Varna, Bulgaria

Abstract

The purpose of this report is to provoke a discussion, both in professional circles and in the general public, students, parents, employers, on a number of issues related to education and the educational progress in educational qualification bachelor's degree. Some of the involved questions are: the motivation and realization of the students, the expectations and attitudes of the students, the relationships between the necessary practical knowledge and skills, and the academic (theoretical) schooling of the students in educational qualification bachelor's degree.

Keywords: Education, accounting, economics, profession

JEL code: A21; I21

Въведение

Висшето образование, в лицето на образователно квалификационна степен (ОКС) бакалавър е една от най-широко разпространените, но разбира се не бива да се пренебрегва магистърската степен и образователно научна степен (ОНС) доктор. Редица години, както в обществото, така и в политическите среди, много министри на Министерство на образованието и науката (МОН) повдигаха въпроса за необходимост от съществена реформа, не само в сферата на начално, основно, средно и професионално ниво на образование, но доста често под акцент се поставяше – висшето образование. През последното десетилетие от активната си възраст (професионалния си път) съм ангажиран като нехабилитиран преподавател в сферата на висшето образование, в частност направление Икономика. Това ми предостави изключителната възможност да съм близо до студентите от редица поколения и възможност да наблюдавам техните ценности, желания, стремежи за образователно и професионално израстване, техните препоръки и критики към системата. През годините със смяната на редица министри, бяха променяни редица норми (законови, правилници, стратегии и др.), но въпреки това постигнатите резултати не са еднозначни и доста често спорни. С настоящото изложение ще се опитам да представя събраните ми впечатления сред студентите в резултат на преподавателския ми опит в ОКС Бакалавър.

Изложение

Във всяка една система съществуват проблемни моменти, породени както от външни, така и от вътрешни фактори. Най-добрият оценител, на която и да е била системата, това са нейните потребители. В системата на висшето образование като засегнати лица на първо място са студентите и техните семейства (родители), и не на последно място кадровия състав изграждащ тази социална структура субсидирана с обществен ресурс. Основните акценти на предстоящото изложение са поставени под влиянието на впечатленията от посочените по-горе засегнати групи. Акцентите са:

- ✓ Мотивацията – на студентите изборили да продължат своето образование в ОКС Бакалавър направление Икономика;
- ✓ Очакванията и нагласите на студентите по време на образователния процес и след неговото приключване;

- ✓ Връзка теория – практика;
- ✓ Проблеми в оценяването на знанията и уменията и самооценката на студентите;

Мотивацията по нейната етимология произлиза от английски – motivation. Ако направим справка в Речника на българския език (електронния му вариант), разработен от Институт за български език (Институт за български език, 2022), мотивацията е пробудата – движещата сила към определени цели. При опит да разширим обхвата на дефиниране посредством глагола мотивирам (Институт за български език, 2022), то той се дефинира като “стимулиране на индивида към постигане на желаните цели, най-често това са успехи ..., за които се изисква висока мотивация, но също така и за ежедневни или обичайни дейности към постигането на определен резултат“. В допълнение може да се посочи, че мотивацията е началния тласък в поведението на индивида за посока на усилие/я, съпроводено от желание и постоянство за извършване на определена дейност с цел постигане на желан/и резултат/и, успех/и.

През първите години от моята преподавателска кариера възрастовата разлика, в общия случай, не беше съществена между мен и студентите. Може би това ме доближаваше до техните разбирания и усещания за продължаване на обучението им в ОКС бакалавър. Основната причина за това може да се илюстрира с поговорката „учи мамо за да не работиш тежка работа“, но всъщност с предстоящото настъпване на неизбежните социално-икономически промени, влизането на България в Европейския съюз, това вече няма как да се случи. Истинското задкулисие е предимството при намиране на работа, възможност за професионална реализация (в избраното направление), по-високото заплащане. От опит, на всички ни е известно, че в нашата родина за успешна професионална реализация съществено влияние оказват два фактора – социалния статус на семейството и/или да притежаваш съществено предимство пред останалите кандидати на входа (образователен ценз и реални практически знания и умения), а ако ги имаш и двете успеха/реализацията е неизбежна. Всичко това като разбиране наблюдавах през първите няколко години в студентите. С времето и настъпването на поколение „Z“ (Българска стопанска камара, 2022) възгледите на студентите се променяха. Те започнаха все по-често да споделят за справедливо заплащане, социални придобивки (като гъвкаво работно време, условия за спорт и рекреация,

равнопоставеност на всички служители), чувството за сигурна работа (дългосрочност поне на работодателя и с възможност за кариерно израстване вътре в структурата), необходимост от оценяване на постигнатите резултати от тях или по-скоро чувство за пренебрегване, неоченяване. В последните две години (обхващащи пандемията от КОВИД-19 и по настоящем) студентите започнаха все по-често да задават въпроси от типа „А това господине ще ни трябва ли, как ще ни бъде полезно след като завършим университета?“. Това може би е предизвикано от мързел или стремеж за усвояване на практико-приложни знания и умения, но и отсяване на излишната информация в така бързо променящата се конюнктура. Все по-често се споделяше желание за миграция/бягство от малките населени места с ограничени възможности за професионална реализация и кариерно израстване, но и липсата или ограничения социален живот, като причина за настоящото следване. В обобщение студентите еволюират в няколко насоки: 1) запазва се мотива за първоначално предимство на хората с образователен ценз; 2) засилва се усещането за индивидуализъм и справедлива оценка (справедлива оценка следва да се разбира в широкия смисъл – както финансово възнаграждение, стимули, така и социални придобивки и условия на труд), миграция; 3) търси се практическа приложимост на изучаваните дисциплини в реална работна среда, работен процес.

Очакванията и нагласите на студентите по време на образователния процес и след неговото приключване са твърде разнопосочни. Характерно за очакванията и нагласите, е че те може би предхождат мотивацията. Защо ли? Мотивацията се поражда след като индивида има осъзнати потребности и очаквания за тяхното задоволяване и произхождащите ползи от това. Именно на поколението „Z“ (родените през периода 1993-2001 г.) и поколение „Y“ (родените през периода 1980-1992 г.) (Българска стопанска камара, 2022) може би вече за някои хора далечните 1990-2000 години, известни още като години на прехода, родителите, бабите и дядовците на тези деца са се надявали, че всичко ще бъде по-лесно, по-хубаво, по-уредено за техните деца, т.е. по-горе посочените поколения. Очакванията на тези хора, граждани на България са обременяващите реплики и мъки изразяващи се в проекция на мнението на техните предшественици. Хората, студентите от поколения „Z“ и „Y“ очакват от образователната система да им предостави практико-приложни знания и умения за успешна реализация, както в

страната така и в чужбина, но за нещастие на някои от тях и щастие за други **системата** след редица реформи на парче меко казано беше превърната в „ниско принципен“ издател или може би „емитент“ на дипломи. Най-вероятно всичко това продължава да подкрепя тезата за „социалния статус“, която и до ден днешен битува сред младите хора и студенти. Редица студенти споделят очакванията си за „трамплина на университета“ в хода им за бягство към страната с неограничените възможности или други сходни посредством системата за студентски бригади или обмен на студенти (Еразъм). Последното би трябвало да се разглежда като възможност не за загуба на младите и интелектуални хора, а като възможност за тяхното задържане и мотивиране за оставане в България посредством търсене на механизми за удовлетворяване на очакванията им тук, както от гледна точка качество на образование, така в посока успешна професионална реализация, превъзхождащи тези в чужбина. В обобщение може да се изрази мнението, че системата следва да се променя и модифицира на база положителния поглед и ползите, които биха могли да бъдат постигнати при осъществяване на навременни действия превръщащи недостатъците в плюсове.

Връзка теория – практика. Заложената философия, в която и да е степен от образованието на всеки човек, е не да придобие диплома, както народа е казал „тапия“, а умения и знания, които да му дадат възможност за реализация, самоиздръжка и грижа за хората около него. Прилаганите подходи в образователната система могат да бъдат класифицирани в три направления – изключително теоретично ориентиран, балансиран и изключително практико-приложно ориентиран.

Изключително теоретично ориентирания подход е базиран в изучаване на основни теоретични постановки имащи описателен характер на реалните действия, въздействия и резултати, които се осъществяват при определени условия и/или изисквания, в резултат на което се постига желаната цел.

Изключително практико-приложно ориентирания подход за разлика от предходния е базиран на директното изучаване на действията, взаимодействията и постигнатите резултати от практически проведени в реална среда занятия. Разбира се този не е приложим за всички направления на науката (астрономия и др.), но имайки в предвид, че в контекста на настоящия труд са ОКС бакалавър, специалности с икономическо направление, като Счетоводство и други, то това ограничение би могло да бъде лесно преодолимо.

Балансирания подход включва съчетание от по-горните две – методиката на изключително теоретично ориентирания подход съчетана с изключително практико-приложно ориентирания подход. При правилното комбиниране на двете в ОКС бакалавър постигнатите резултати хипотетично ще бъдат:

- подготовка на студентите за работа в реална среда;
- скъсяване на периода за адаптация на първото работно място по специалността;
- постигане на пълна работна продуктивност в по-кратки срокове;
- намаляване на разходите на бизнеса за провеждане на допълнителни обучения на персонала свързани с тематиката от общ характер;
- повишаване репутацията на университета сред работодателите, като положителни отзиви и предимство на кандидатите завършили определена специалност в дадено висше учебно заведение (ВУЗ).

Към момента в ИУ-Варна, в частност счетоводните специалности, най-вече фундаменталните, като Теория на счетоводството, Финансово счетоводство и други, основния прилаган подход е теоретично ориентирания. Студентите основно се обучават посредством лекционни занятия, на които се изнасят базови теоретични постановки и в някои случаи се правят разисквания. Второто стъпало след лекционните занятия това са т.н. упражнения или семинарни занятия. През последното десетилетие, а може би дори и повече те се провеждат в духа на решаване на задачи, ако искате ги наречете казуси, но представени в описателен, разказвателен характер. Имайки в предвид, че счетоводството е практико-приложна професия и едно от основните изисквания към отчетността не само от счетоводна гледна точка, но и от финансова и не на последно място правна (доказуемост и т.н.), то това изискване е документалната обосновааност. В така прилаганата методика на водене на упражнения студентите придобиват знания за много на брой типови възможности за стопански процеси, но не придобиват знания и умения за работа в практическа среда, за работа с реални финансово-счетоводни документи (конвенционални – на хартиен носител, и електронни/ дигитални/ цифрови), които са основата на отчетността. Не се придобиват също така умения да се четат регистрите, източниците (първичните и вторични документи) касаещи даден стопански процес, а от там и неспособността да се прилага принципа на предимство на съдържанието пред формата, който в последните години все по осезателно се използва за каму-

флаж от бизнеса на определени процеси за целите на данъчно-осигурителното облагане, не само в България, но и по цял свят. В бъдеще може би е необходимо да се помисли преустройство и адаптирането на този процес от образованието, така че студентите *НЕ* две и повече години да четат в разказвателна форма какво се е случило и да се опитват да го отразят вярно и честно посредством счетоводни записвания. След което, чак в последната си година от висшето си образование да се запознават с реалните документи носители на фактическата информация. Това би следвало да се случи, боравенето, работата с документи още в първите им стъпки, т.е. в дисциплината Теория на счетоводството, и да продължи в останалите. По този начин може би ще се постигне балансиран подход и постигане на по-горе описаните хипотетични цели. Подхода на образование и обучение е в пряка връзка с оценяването на знанията и уменията на студентите, както и формирането на тяхната самооценка.

Проблеми в оценяването на знанията и уменията и самооценката на студентите. Оценката, както и методите на оценяването винаги са били спорен момент между студенти и преподавателски екип. В днешното общество, демокрация и постоянно коментиране на нарушени свободи и права, се загуби идеологичната връзка в правната философия, че всяко право (свобода) поражда и задължения (ангажменти към обществото и държавата). За читателите извън ИУ-Варна, ще си позволя в кратко резюме да представя действащата система за оценяване на знанията и уменията на студентите. Крайната оценка, към която се стреми всеки студент и по възможност да е максималната (по шестобалната система) се формира от два компонента: 1) текущ контрол (в миналото максимума му беше 40 точки, а сега е 50 точки), и 2) сесийно оценяване, т.е. оценяване на показаните знания в заключителния етап за всяка дисциплина – Изпит (в миналото максимума беше 60 точки, а сега е 50 точки). Събраните общо точки съгласно скала се преобразуват в оценка по шестобалната система – от слаб 2 до отличен 6. В коментар на така изградената система бих могъл да кажа, че тя е твърде либерална, но и справедлива. Тя поощрява студентите да полагат редовно усилия за подготовка и самоподготовка, с което се очакваше процес на естествен подбор, отсяване на незаинтересованите, немотивираните, или не покриващите минималните критерии. За нещастие (по мое мнение) този успех не се постига поради ред обективни причини: 1) формата на финанси-

ране на висшето образование (държавната субсидия, която е обвързана с броя на обучаваните студенти), 2) твърде ранното изискване на оценка от студентите за компетентността, знанията и етиката на преподавателите (непосредствено след сесийно оценяване, което увеличава риска от емоционална оценка, а не от обективна). Последното доведе до снижаване на качеството на контрола (като изпитни материали, проверка и др.), породено от нелоялната конкуренция (която съществува във всяка една икономическа и неикономическа частица на обществото), предизвикана от стремежа за лесно постигане на положителна атестация (на преподаватели) във всичките и направления. Тези два фактора сами по себе си могат да бъдат разграничени на две групи външни (т. 1 финансиране) и вътрешни (т. 2 професионално оценяване). Първата група е в резона на МОН и парламента, върху която ВУЗ-овете не могат да влияят, но втората е в обхвата на университета. Може би следва да бъде разисквано и помислено във високата йерархия на академичните среди за минимизиране на емоционалността и постигане на по-голяма обективност измествайки периода на зависимост студент – преподавателски екип (доста често няколко години подред един преподавател води една или повече дисциплини, което създава зависимост, предпоставка и риск за липса на обективност при оценяването). От социална и обществена гледна точка на противоположния полюс стои самооценката на индивида, изградена в него като ценност редица години по-рано от постъпването му в университета. В кратката ми кариера е нямало година, в която студент или група студенти да не се опитат да упражнят натиск за снижаване на критерии за оценяване с цел по-лесно постигане на по-високи резултати, под претекст, че по-рано за същото или сходно са били оценени по-високо или по-достойно. Какво имам в предвид: основното, с което боравим в счетоводството е счетоводната статия. Както на всички ни е известно тя има три елемента – дебит сметка / кредит сметка и оценка (сума, стойност). Нека вземем за пример начисляването на корпоративен данък, ако в оценката пропуснем една нула от стойността или пък добавим, резултатът ще бъде въвеждане в заблуда на всички потребители на финансово-счетоводна информация от годишния финансов отчет. Да приемем, че това е частен случай. Как би изглеждало погрешното третиране на материален запас от тип стока да бъде заведен като материал по партидата (аналитично ниво) вместо на конкретния склад, на друг склад, друго материално

отговорно лице. Тази грешка ще доведе до установяване на имуществена отговорност на невиновно лице и ще създаде предпоставки за облагодетелстване на друго. След тези примери, вземайки в предвид неписаните ценности на счетоводната професия – консервативност, педантичност, самокритичност, трябва ли да се поощри студент допуснащ сходни или съществени грешки, или не трябва. В чия полза е снижаването на критериите за оценка и за да се извършва натиск върху оценяващия с по-горе посочените доводи, може би това вече се е превърнало в практика (в предходни образователни степени), но кой в бъдеще ще поема професионалната отговорност!

Значителна част от изложените впечатления съм събрал като преподавател по счетоводни дисциплини пред студенти предимно от 2 (втори) и 4 (четвърти) курс, както и при воденето и на не чак толкова консервативните Маркетинг и Кариерно развитие.

В обобщение може да се каже, че системата на висшето образование има необходимост от реформи, не само козметични, но и радикални. При реформирането следва да бъдат застъпени основни ценности като – качество на образованието, мотивация на студентите, мотивация на преподавателите, финансиране на ВУЗ-овете може би на база качество на дипломиралите се, а не количество, намаляване на вътрешната миграция (посредством политики стимулиращи младите хора да се върнат по родните си места след дипломиране и др.). В завършек не бива да се забравя и пренебрегва факта, че университетите са културно и образователно средище. Да, те трябва да имат научна продукция, но не и да се превръщат изцяло в научно-изследователски институти.

Използвана литература

1. Bulgarian Chamber of Commerce (2020). *Generation Z profile*. [online] Active Ageing. Available at: <https://activeageing.bia-bg.com/bg/analyses/generations/profileZ/> [Accessed 20 Oct. 2022].
2. Institute of Bulgarian Language (n.d.). *Dictionary of the Bulgarian language*. [online] Dictionary of the Bulgarian language. Available at: <https://ibl.bas.bg/rbe/> [Accessed 10 Oct. 2022].

СЧЕТОВОДНО ОБРАЗОВАНИЕ В ОБЛАСТТА НА ТУРИЗМА СЪГЛАСНО ЕДИННАТА СИСТЕМА ОТ СЧЕТОВОДНИ СМЕТКИ ЗА ХОТЕЛИЕРСКАТА ИНДУСТРИЯ

*Докторант Татяна Иванова Димитрова
Икономически университет – Варна*

Резюме

За да се постигне съответствие между обучението по счетоводство и съвременните изисквания на предприятията от различните сектори на икономиката, в т.ч. и от сектор Туризм, е необходимо задълбочено проучване и анализ на знанията, уменията и компетентностите на счетоводните специалисти, от които бизнеса се нуждае, за да бъде подобрен процеса на обучение по счетоводство.

Ключови думи: счетоводно образование, единната система от счетоводни сметки за хотелиерската индустрия (USALI)

ACCOUNTING EDUCATION IN THE HOSPITALITY SECTOR, IN ACCORDANCE TO THE UNIFORM SYSTEM OF ACCOUNTS FOR THE LODGING INDUSTRY

*Tatyana Ivanova Dimitrova, PhD Student
University of Economics – Varna*

Abstract

In order to achieve compliance between the accounting education and today's requirements of enterprises from different sectors of the economy, including the hospitality industry, it is vital to have a thorough study and analysis of the knowledge, skills and competences of the accounting specialists in the field, which are vital for the business in order to better the education in the field of accounting.

Keywords: Accountant education, Uniform System of Accounts for the Lodging Industry (USALI)

Счетоводната професия заема изключително важно място в икономическия живот. За нейното упражняване е необходимо предварително придобиване на качествено образование. Това изправя висшите училища пред предизвикателството да подготвят счетоводни специалисти, които да притежават съвкупността от знания, умения и компетентности необходими на бизнеса. За да бъде подобрен процесът на обучение и да се постигне съответствие между обучението по счетоводство и съвременните изисквания на предприятията от различните сектори на икономиката, в т.ч. и от сектор Туризм, е необходимо задълбочено проучване и анализ на знанията, уменията и компетентностите на счетоводните специалисти, от които бизнесът се нуждае.

Целта на настоящия доклад е да се представят комплекса от знания, умения и компетентности, които следва да придобият при своето образование и професионално обучение счетоводителите, с акцент върху хотелиерската индустрия.

Ангажираността с обучение през целия живот е неотменен и важен аспект на същността на счетоводителя. В Общата рамка 2.0 за устойчиво развитие, приета от Международната федерация на счетоводителите (IFAC), се посочва, че у професионалните счетоводители трябва да се създаде самочувствие на „знаещи агенти на предстоящите промени“ (IFAC, 2011, р. 9).

Международната федерация на счетоводителите (IFAC) подпомага подобряването на счетоводното образование чрез своя Комитет за международно счетоводно образование (IAESB), като разработва и прилага международни образователни стандарти (IESs), които предлагат обхват от задължителни дисциплини, по които трябва да придобият знания професионалните счетоводители. Тези дисциплини са:

1. Счетоводство, финанси и свързаните с тях знания. Към тях се включват учебни предмети от следните области:

- финансово счетоводство и отчетност;
 - управленско счетоводство и контрол;
 - данъчно облагане;
 - търговско право;
 - одит и изразяване на сигурност;
 - финанси и финансов мениджмънт;
 - професионални ценности и етика.
2. Организационни и бизнес знания, включват:
- икономика;

- бизнес среда;
- корпоративно управление;
- бизнес етика;
- финансови пазари;
- количествени методи;
- организационно поведение;
- управленски и стратегически решения;
- маркетинг;
- международен бизнес и глобализация.

3. Знания и компетентност по информационни технологии. Към този компонент се включват:

- общи знания по информационни технологии;
- познания по ИТ контрол;
- компетентности в областта на ИТ контрола;
- компетентности като потребител на информационни технологии;
- компетентности в една или повече от следните области: специалист, оценител или мениджър по проектиране на информационни системи.

Професор Филипова (2017) разглежда променящата се роля и функции на счетоводната професия като основен фактор за неотложна промяна в счетоводното образование. Прави анализ на съдържанието от знания, умения и компетентности, които следва да получат и развият в хода на своето образование и професионално обучение счетоводителите. Формулира изводи и предложения за промяна в обучението чрез включване на учебни дисциплини, които „интегрирано да обвържат счетоводните познания с финансовите, бизнеспознанията и управленските умения“ (Филипова, 2017, р. 173).

Pathways Commission е създадена от Американския институт на дипломираните експерт-счетоводители (American Institute of Certified Public Accountants / AICPA) и Американската счетоводна асоциация (American Accounting Association / AAA). Фокусът на дейността на тази комисия е да ангажира преподавателите и професионалистите в дебата за това как счетоводното образование и практика могат да работят заедно, за да се справят с бъдещите предизвикателства и възможности. В своя доклад от юли 2012 г. „Очертаване на национална стратегия за следващото поколение счетоводители“ (Charting a National Strategy for the Next Generation of Accountants), комисията

подчертава, че за да са успешни бъдещите счетоводители трябва да „развият професионални умения и способности да действат етично в трудни ситуации“ (Pathways Commission, 2012, p. 134).

От решаващо значение за бъдещето на счетоводната професия е счетоводството да играе основна роля в отговорите на „големите въпроси“ в обществото и в решаването на неговите „зли проблеми“ – климатична криза, пандемии, корупция и отчетност на правителството, наличие и достъпност до образованието (Carnegie, 2022).

Променят се и изискванията на бизнеса към способностите на професионалните счетоводители. Според професор Костова (2021) счетоводната сфера трябва да стане „бързоразвиваща се“ (Костова, 2021, p. 11), като изтъква следните причини за това:

- Счетоводното образование трябва да „догони“ световното ниво, а в много отношения то е изостанало в национален план;
- Появяват се нови, леснодостъпни финансови продукти и услуги, а счетоводното им отчитане става все по-сложно;
- Липса на подходяща информация при кариерното ориентиране на появилите се нови професии и нови специализации в рамките на съществуващи вече професии;
- Аутсорсингът на счетоводни услуги на международните компании поставя условията за подготвени кадри съобразно световните изисквания.

Международният стандарт за образование „Професионални умения и общо образование“ предписва съчетание от умения, които се изискват от професионалния счетоводител и показва как общото образование е способно да допринесе за развитие на тези умения. Уменията, са групирани в пет основни категории:

- интелектуални умения;
- методологически и функционални умения;
- личностни умения;
- междуличностни и комуникационни умения;
- организационни умения и умения по бизнес мениджмънт.

Ако доскоро ролята на професионалните счетоводители е била ограничена до осигуряване на данни, които да се използват от други лица, то днес професионалните счетоводители са част от екипа, който е отговорен за вземане на решения.

Очакванията към професионалните счетоводители са свързани в една значителна степен с рисковете. В доклада на Меж-

дународната федерация на счетоводителите (IFAC) (2019) „Създаване на условия за засилване ролята на счетоводителите в ефективното управление на рисковете в предприятието“(Enabling the Accountant’s Role in Effective Enterprise Risk Management), се открояват два съществени момента:

- огромното значение, което има управлението на различни-те рискове в предприятието;
- подкрепата, която получава ръководството от страна на счетоводителите в дейността им по управление на рисковете.

Управлението на рисковете в предприятието трябва да е основна компетенция при развитието на професионалното счетоводно образование и обучение.

В Препоръките на Съвета на ЕС от 28.05.2018 г. относно ключовите компетентности за учене през целия живот, са включени набор от ключови компетентности, необходими за „личностна реализация, здраве, пригодност за заетост и социално приобщаване“ (Съветът на Европейския съюз, 2018, р. 3). Обърнато е специално внимание на:

- повишаването на нивото на владение на основни умения – езикови, математически, основни цифрови умения;
- личностната компетентност, социалната компетентност и компетентността за придобиване на умения за учене;
- придобиването на компетентности в областта на точните науки, технологиите, инженерството и математиката, като се отчита връзката им с хуманитарните науки, творчеството и иновациите;
- подобряването на нивото на цифровите компетентности;
- насърчаването на предприемаческата компетентност и инициативността;
- повишаването на нивото на езиковите компетентности;
- развитието на граждански компетентности с цел укрепване на разбирането на общите ценности на ЕС;
- повишаването на осведомеността за важността да се придобиват ключови компетентности и значението им за обществото.

Естеството на работата, извършвана от счетоводителите и естеството на техния принос към организациите от хотелиерската индустрия се развиват бързо, в отговор на значимите бизнес тенденции. В по-голямата си част изискванията за знания, умения и компетентности в сектор Туризъм се препокриват с останалите

сектори на икономиката, но с динамичното развитие на сектора, възникват потребности за придобиване и на специфични за бранша знания, умения и компетентности. Овластяването им се постига чрез изучаването на комплекс от дисциплини, които осигуряват фундаментална подготовка, запознаване със специфичните закони, подзаконови нормативни актове и регулации свързани с хотелиерството. Освен посочените нормативни актове, съществува и специфичен стандарт за хотелиерската индустрия – Единната система от счетоводни сметки за хотелиерската индустрия (Uniform System of Accounts for the Lodging Industry) познат като USALI. Независимо от доказаната значимост в световен мащаб за хотелиерската индустрия, информацията за него в българската специализирана литература е оскъдна. Георгиев (2014) прави изследване сред двадесет и четири предприятия, които притежават общо осемдесет и шест хотела и установява, че по-малко от 4% от финансовите специалисти в сферата на хотелиерството разпознават и знаят за съществуването на USALI.

USALI е публикуван 1926 г. от хотелиерската асоциация на Ню Йорк (Hotel Association of New York City) и представлява първото успешно организирано усилие за създаване на единна счетоводна система за хотелиерската индустрия. Основната цел на единната система е да предостави оперативни отчети за нуждите на собствениците, мениджърите и други заинтересовани лица, както и информация и данни, които са от значение за самата индустрия. От 1926 г. текстът е преминал през единадесет преработени издания. Университети като Cornell University USA и American Hotel and Lodging Educational Institute (AHLEI) препоръчват използването на USALI за финансово и управленско счетоводство.

Проучване направено 2015 г. сред членове на Hospitality Financial and Technology Professionals (HFTP) показва, че 84,6 % от тях са си закупили текущото издание на USALI.

Развитието на хотелиерството във все по-динамична и по-конкурентна среда, води до развитието на един важен набор от умения и компетентности в областта на счетоводството и финансовото управление, които мениджърите трябва да притежават.

В неотдавнашно проучване Hein и Riegel (2012), изучават сто и три професионалисти в хотелиерството, като ги питат кои финансови и счетоводни умения са най-важни за дългосрочния успех

на завършилите хотелиерство. Резултатите показват, че за професионалистите в хотелиерството, най-важните счетоводни умения за успеха им в бъдещата кариера са:

- изготвяне на оперативни бюджети;
- анализирането и интерпретирането на финансови отчети;
- управлението на паричните средства;
- вътрешния контрол;
- изчисляването на разходите за продажби.

В проучването си Damitio и Schmidgall (1991) сравняват възгледите на студенти, преподаватели и ръководители в хотелиерството за значението на счетоводните умения за мениджърите в хотелиерството. И трите групи считат някои счетоводни умения за важни, като:

- изготвяне на оперативен отчет;
- бюджетиране;
- вътрешен контрол;
- отчет за доходите.

Те подкрепят необходимостта от обръщане на внимание на първите петнадесет счетоводни умения в учебната програма по хотелиерство.

Друго проучване на Damitio и Schmidgall (1990), което повтарят и през (2006) изследва различията във възприятията между мениджърите и финансовите ръководители по отношение на значението на осемнадесет счетоводни умения за мениджъри. И двете групи оценяват всичките умения като важни за мениджърите по настаняване. Петте най-добри умения за двете групи са:

- изготвяне на оперативни бюджети;
- анализът на вариациите;
- отчетът за доходите;
- финансовото прогнозиране;
- капиталовото бюджетиране.

Фиг. 1. Счетоводни умения с най-голямо практическо значение

През лятото на 2017 г. Damitio и Schmidgall провеждат проучване сред членове на Hospitality Financial and Technology Professionals (HFTP) (фиг. 1). В проучването са участвали сто и деветдесет финансови ръководители, които са били помолени да класират значението на избран списък от тридесет счетоводни умения, които се считат с най-голямо практическо значение за управленските счетоводни умения на генералните мениджъри на хотелите. Първите десет важни счетоводни умения за управителите на хотели са:

- оперативното бюджетиране;
- отчетът за доходите;
- анализ на бюджетните вариации в рамките на една година;
- прогнозиране;
- анализ на бюджетните вариации между годините;
- електронна таблица;
- счетоводен контрол;
- бюджетиране на парични средства;
- капиталово бюджетиране;
- отчетът за паричните потоци.

Заклучение

Много са източниците, които оказват натиск за промяна – напредъка на технологиите, глобализацията, сложността на бизнеса и пр. Тези промени изискват професионалните счетоводители да поддържат и развиват знания, умения и компетентности в течение на целия си професионален живот. От професионалните счетоводители се изисква да притежават широк кръг от умения, включително методологически и функционални, организационни и свързани с управлението на предприятието, личностни, междуличностни и комуникативни, разнообразни интелектуални умения и умения за формиране на професионални преценки. Образованието във финансово-счетоводната сфера трябва да е на нивото на световното образование и да подготвя счетоводни кадри, които да заемат високи управленски постове.

Използвана литература

1. Carnegie, G. L. P. E. T., 2022. SOS Accounting Educators: Developing Accounting and Accountants for a Better World. [Онлайн] Available at: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/sos-accounting-educators-developing-accounting-and-accountants-better-world> [Отваряно на 25 10 2022].
2. Damitio, J. S. R. K. M., 2017. Key Managerial Accounting Skills for Lodging Industry Managers: The Third Phase of a Repeat Cross-Sectional Study. [Онлайн] Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15256480.2016.1263169> [Отваряно на 25 10 2022].
3. Damitio, J. W. & S. R. S., 1990. Managerial Accounting Skills for Lodging Managers. Journal of Hospitality & Tourism Research., 1(14), pp. 69-75.
4. Damitio, J. W. & S. R. S., 1991. A Comparison of Hospitality Executives', Educators', and Students' Views on the Importance of Accounting Skills. [Онлайн] Available at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/027843199190055M?via%3Dihub> [Отваряно на 25 10 2022].

5. Damitio, J. W. & S. R. S., 2006. A Re-examination of Key Managerial Accounting Skills for Lodging Industry Managers. [Онлайн]
Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10913211.2006.10653813>
[Отваряно на 25 10 2022].
6. Georgiev, D., 2014. Application of 'cost-volume-profit' Analysis In The Hotel. *Izvestiya*, Issue 3, pp. 50-65.
7. Hein, S. G. & R. C. D., 2012. Human Resource and Organizational Management Content in the Hospitality Curriculum: How the Professionals View it. [Онлайн]
Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15332845.2012.648897>
[Отваряно на 25 10 2022].
8. IFAC, 2011. Sustainability Framework 2.0. [Онлайн]
Available at: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Sustainability-Framework-2.0.pdf>
[Отваряно на 20 10 2022].
9. IFAC, 2019. Enabling the Accountant's Role in Effective Enterprise Risk Management. [Онлайн]
Available at: <https://www.ifac.org/system/files/publications/files/Enabling-The-Accountants-Role-In-Effective-ERM.pdf>
[Отваряно на 20 10 2022].
10. International Accounting Education Standards Board, 2019. Handbook of International Education Standards. [Онлайн]
Available at: <https://www.iaesb.org/publications/2019-handbook-international-education-standards>
[Отваряно на 20 10 2022].
11. Pathways Commission, 2012. Charting a National Strategy for the Nex Generation of Accountants. [Онлайн]
Available at: <https://www.ifac.org/system/files/meetings/files/Agenda%20Item%209-1%20-%20Pathways%20Commission%20Final%20Report.pdf>
[Отваряно на 23 10 2023].
12. Костова, Н., 2021. Поглед към някои аспекти от бъдещето на счетоводната професия и счетоводните услуги. [Онлайн]
Available at: <https://www.ides.bg/e-journal/2021/issue/06-ib-2021-n-kostova>
[Отваряно на 23 10 2022].

13. Съветът на Европейския съюз, 2018. Препоръка на съвета от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот. [Онлайн]
Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=GA](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=GA)
[Отваряно на 20 10 2022].
14. Филипова, Ф. и др., 2017. Проблеми и перспективи пред счетоводното образование. Икономически изследвания, pp. 136-177.

ДИСТОПИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО И РОЛЯТА НА СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Гл. ас. д-р Калин Калев
Икономически университет – Варна

Резюме

Прокламират се постоянни алтернативи на нещата в обществото. Твърди се, че идва по-добро, по-малко зло и пр. Но реална промяна в системата няма. И целта на доклада, в есеистична форма, е да опише ролята на счетоводното образование предвид тезата за дистопия на образованието.

Ключови думи: дистопия, образование, счетоводно, капитализъм, двойно записване

DYSTOPIA OF EDUCATION AND ACCOUNTING EDUCATION INCLUSION

Chief Assist. Prof. Kalin Kaley, PhD
University of Economics – Varna

Abstract

There are persistent proclaims of alternatives of things around us for getting better, for getting the lesser of two evils and etc. But no de facto change in the system takes place. The objective is to prescribe the role, the inclusion in dystopia concept, of accounting education. The thesis is that the accounting education could be the tool of dystopia realism for searching for better ways of think, act and achieve changes in sphere of education.

Keywords: dystopia, education, accounting, capitalism, double-entry

Афоризмът, че „е по-лесно да си представим края на света отколкото края на капитализма“ намира своите препратки по различни поводи, но той и свързва това, което е минало и това, което предстои. И затова М. Фишър посочва, че този слоган точно улавя „това, което имам предвид с „капиталистически реализъм“: широко разпростра-

неното чувство, че капитализмът е не само единствената жизнеспособната политическа и икономическа система, а и сега е трудно дори да си представим обща нейна алтернатива“. Трудно е да си представим и края на счетоводството, такова каквото го познаваме, доколкото капитализма и принципа / метода на двойното записване са неразривно обвързани (за връзката между тях в трудовете на Зомбарт) (Samuel and Ogwijim, 2017: 14). Така, че и не може адресираме едното без да вземем предвид неговото влияние върху другото. И това е точно така, защото всяко едно събитие спрямо, което е приложен принципа на двойното записване, по смисъла на Фишър, отново ще представлява израз на капиталистическа размяна. Но е налице още една истина, която произтича от нашата неспособност да намерим друго по-добро от капитализма – ние трябва да пишем история от нашите грешки, за да открием смисъл в това, което би могло да бъде някъде там, от другата страна. Моята цел е да търся ролята на счетоводното образование чрез инструмента на дистопичния реализъм за намиране на по-добри алтернативи. Настоящия доклад може да бъде опит за провокация, че е необходим пламък за промени в мисленето и действията, а не непрекъснати ответни реакции – промени в учебни планове, нови дисциплини, нови правила и пр. Всичко това води до продажба на един „нездравословен“ продукт / услуга.

Университетът може да бъде представен не като система, а като машина на знанието, поле, на което се срещат идеи и култури. Университетът носи многообразие от борещи се идеологически наративи. Като машина на знанието, като производител на информация, на данни, на идеи и на материални отношения, университетът едновременно произвежда възможности за социална трансформация, но (проблемно) често безкритично възпроизвежда правила. Университетът като институция на обществения живот винаги изпълнява роля на място за включващо въображение. Но често то е в противоречие с баналността на прилежащата институционална социална практика. Вместо да инкорпорира и задейства условни връзки, университетът, в сегашния климат на ограничения, е затворен за публични въпроси. Университетът попада във властови вериги, които прогресивно намаляват в сегашния климат на социално-икономически проблеми, неравенства, етноцентризми и пр. В действителност отделни лица в университет участват публично в критика на ръководство, несподеляне на политики... Но в повечето университети е мълчание. Уни-

верситетът се създава обичайно по много ясен начин, но се намира предимно в границата на държавата, с липсващ международен контекст. Той обучава местни ученици, но не успява да окаже влияние върху контекст, народ и институции, които са в същите граници на държавата. Това показва ограничено място във веригата на власт. Така, че той остава предимно в изпълнение на своята образователна функция с недостатъчна осъзнатост към възпроизвеждане на знания и информация, като ефектите попадат в икономиката на изместване – потребителите ползват продукта / услугата по причини, които не са свързани с учебното съдържание и желаните знания.

Размиването на границите на педагогиката вътре и извън университета радикално разширява терена на интелектуалната и социална практика за онези преподаватели, които се занимават със социална промяна. За разлика от началото и средата на 20 век, няма поколение от публично ангажирани интелектуалци, с много взаимосвързани общности извън университета, които да създават нови възможности за образование и интелектуална практика.

Дистопичните митове за университета са претрупани със строги идеологически битки за институционално приобщаване на ниво политика, оформени от самите идеи, които формират институциите като съставени от обещанията на демокрацията.

Налице е стръмно спускане на долу за университета, за което той не е виновен сам по себе си. Причините могат да бъдат демографския проблем, намаление на кандидатите, разходите за издръжка се увеличават (включително такива под формата на невъзстановими разходи за преподаватели, служители на мандат, за сгради и терени и пр.) и ограничаване на финансирането от държавата. Едновременно с това образователните алтернативи се увеличават, особено със спада на репутацията на висшето образование. Много изследвания мигрират към инициативи / образувания, водени от корпоративния и/или правителствен сектор. Студентското тяло се променя. Търсят се повече международни студенти, които да компенсират вътрешния недостиг. Но това ще е трудност, защото други близки държава продължават да развиват своя академичен капацитет. Не на последно място, парите са важен предиктор на проблемите. Те стават все по-оскъдни. Публикуват се все по-малко изследвания в резултат на това, както и намалява финансирането за професионално развитие.

Вместо да събаряме силози, създаваме нови. Те имат различни абривиатури и са шумно рекламирани. И в този контекст е автономността на катедрите, която остава проблематична с липсата на представа какво означава, как намира своя израз или още повече каква е нейната роля за създаване на отговорни млади хора и това университетът да носи положителна промяна в обществото.

С кухи думи, празни фрази и плитка реторика се изграждат стени между думите и техните смислови рамки, не оставяйки следи. Дали с университетска или друга автономия вътре в университета, то опасно се приближава точката, от която няма връщане назад. Проекти, инкубатори, акселератори, устойчивост и други, които налагат неолиберални, либертариански и технократски идеологии, които ако не сега то във времето ще елиминират останалата университетска автономност и нейните производни.

И за какво е повече академичната етика и отговорност? Дистопичният реализъм няма нужда от тях, защото те не могат да проявят своя локус – политически и други неяви агенти са ги изключили, поемайки управлението, контрола и реформата на университетското образование. Каква е тази безкрайна академична и образователна реформа, ако не упражняване на политическа власт? Как се реформира университетското образование, ако не се реформира самата политическа система? Продължаващата реформа ще направи още по-опасна и несигурна самата академична общност, за себе си и останалите.

И онези, които се правят на визионери в университетския живот, които са обсебени от чудото на Пепеляшка, ще понесат болезнен удар.

А деиктичната роля на счетоводното образование ще продължава да се съдържа в силата на двойното записване, което е „мултипликатор на капитализма“ (Small, 2021). Счетоводното образование е не просто комплекс от знания, умения и компетентности, но то е призвано да опази тяхната предаваемост и отчетност, с надеждата за по-добре функциониращо общество.

И преподавателите по счетоводство имат своят роля за това, защото счетоводството сред студентите се възприема като нещо чисто математическо, нещо, което остава в сянка и толкова изостанало в техниките възприятия в дигиталната ера. Отговорността на преподавателите, предвид програма и планове, може да намери израз в това да се подпомогнат студентите да осъзнаят своите отговорности и задължения, да

ги накарат да действат по един почетен начин, ангажирайки се не просто със своето щастие и благосъстояние, а с това на по-широката общност. Вероятно е за тази цел да се изисква рефлексивност от нас като преподаватели т.е. да обръщаме внимание не само на професионалната идентичност, но и на по-широката социална идентичност, която да се поддържа в съответствие с ценности, морал и култура.

Тази социална перспектива на счетоводството не е нова, но е слабо застъпена в програмите. Счетоводството продължава да се разглежда като технократска наука, както самото преподаване, включително с определянето на счетоводството единствено и само като информационна система. Впоследствие се произвеждат висшисти, които се виждат освободени от различни морални и ценности съображения. Това е нишка, която се самоизпълва с отношения агент-принципал, консуматорско поведение, егоистична рационалност, чисто транзакционни взаимоотношения и пр.

Това, което е важно е, че счетоводството не е само източник на информация. Това има последствия за онези, след завършване, които не могат да си обяснят реалността, в която живеят. Защото се забравя, че счетоводството е езика на бизнеса, който създава мостове, свързва миналото с настоящето и бъдещето. Като такъв той има неувловимата способност да конструира и интерпретира света.

Двойното записване като поддържаща парадигма на устоите на социално-икономическия ред не би могла да бъде преосмислена. Тя е гарант за дълготрайността на много социални и икономически практики. Тя има всепроникваща и повсеместна приложимост, която обаче се изисква да се преосмисли в контекста на желанията за по-добро.

Използвана литература

1. Bauman, Z., & Donskis, L. (2013). *Moral Blindness: The Loss of Sensitivity in Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
2. Samuel, A.E., & Ogwiji, J. (2017). THE DOUBLE ENTRY BOOK KEEPING (DEB) SYSTEM AND THE EMERGENCE OF ETHICS AND THE SPIRIT OF CAPITALISM, <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/The-Double-Entry-Book-Keeping-Deb-System-and-the-Emergence-of-Ethics-and-the-Spirit-of-Capitalism.pdf>
3. Small, M., 2021, *Inventing the World Venice and the Transformation of Western Civilization*, Pegasus Books, 336 ISBN13: 9781643135380

**СЧЕТОВОДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ КАТО КОМПЛЕКС
ОТ ЗНАНИЯ, УМЕНИЯ И КОМПЕТЕНТНОСТИ**

Сборник с доклади от научно-практическа конференция

**ACCOUNTING EDUCATION AS A COMPLEX OF KNOWLEDGE,
SKILLS AND COMPETENCES**

Conference proceedings from a scientific-practical conference

Дадена за печат III.2023 г. Излязла от печат III.2023 г.

Печатни коли 23 Издателски коли 19,2

Формат 60x90/16 Тираж 40

Предпечатна подготовка *Дора Томова*

Издателство „Наука и икономика“

Икономически университет – Варна

ул. „Евлоги Георгиев“ 24

Печатна база на ИУ – Варна

ISBN 978-954-21-1137-5